

74. 58
E 23

ЕВРИКА - V

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Івано-Франківськ
2004

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський університет імені Василя Стефаника

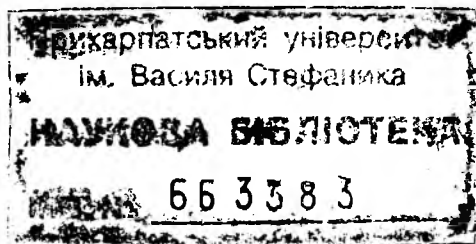
ЕВРИКА – V

ЗБІРНИК СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Івано-Франківськ
"Плай"
2004

ББК 70.516
М 34

Еврика – V. – Збірник студентських наукових праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 220 с.

У збірнику висвітлені результати студентських наукових досліджень із проблем математики, фізики, хімії, біології, економіки, історії, філософії, політології, релігієзнавства, культурології, філології, педагогіки, мистецтвознавства, природничих наук, фізичного виховання і спорту.

Дослідження виконані в наукових лабораторіях та на кафедрах університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.

Редакційна рада: *Остафійчук Б.К.* – голова, д-р фіз.-мат. наук, проф.; *Басай В.Д.* – канд. юрид. наук, проф.; *Билиця Я.Т.* – канд. філол. наук, доц.; *Возняк С.М.* – д-р філол. наук, проф.; *Грицюк Б.А.* – канд. пед. наук, проф.; *Грецюк В.В.* – д-р філол. наук, проф.; *Кугутяк М.В.* – д-р істор. наук, проф.; *Кульчицька О.О.* – канд. філол. наук, доц.; *Луць В.В.* – д-р юрид. наук, проф.; *Орбан-Лелмбрик Л.Е.* – д-р психол. наук, проф.; *Завгородня Т.К.* – д-р пед. наук, проф.; *Толошняк Н.А.* – канд. мистецтв., доц.; *Ткачук І.Г.* – д-р екон. наук, проф.; *Фреїк Д.М.* – д-р хім. наук, проф.; *Шийчук О.В.* – д-р хім. наук, проф.; *Шуляр О.М.* – канд. пед. наук, доц.

ISBN 966-640-122-3

Адреса редакції:
76025, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника.
© Видавництво "Плай", 2004,
тел. 59-60-51

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ФІЛОСОФІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

АНДРОГІННІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЙОГО МІСЦЕ В
НАШОМУ ЖИТТІ

Андрусяк Уляна.

II курс, філософський факультет
Науковий керівник – *Гасюк М.Б.*,
асистент кафедри загальної та
експериментальної психології

Маскулінність – фемінність як полярні приписи соціостатевій поведінки слугували провідним жорстким орієнтиром, диктатом засвоєння статевої ролі у більшості етнокультур протягом століть. Але з розвитком нового суспільного устрою жіноцтво дедалі більше включається в процес суспільного виробництва, який в свою чергу вимагав від нього якостей, раніше притаманних тільки сильній статі. Щоб справитися з новим колом обов'язків та соціальних функцій, жінка здобувала освіту, вчилася брати на себе відповідальність, бути цілеспрямованою, енергійною, не втрачати самовладання в кризових ситуаціях, набувала лідерських навичок. Одночасно, утвердження партнерських стосунків з жінкою розвивало жіноче начало в психології чоловіків, ослаблюючи їхнє домінування над слабкою статтю. Процес набуття нових соціальних ролей статями, розширення спектра їхньої діяльності йшов паралельно з їхнім особистісним зростанням, піднесенням свідомості, набуттям індивідом тих психологічних властивостей, які притаманні особам протилежної статі.

Так було покладено початок розвитку нових моделей статевої поведінки, яку в 70-х роках ХХ ст. назвали андрогінною. Андрогінність – це поєднання, інтеграція жіночості та мужності, їхня двоєдиність. Андрогінність стирає відмінності між чоловічим та жіночим, зумовлені соціокультурними моделями. Сімона де Бовуар вбачає в здатності дівчаток виконувати хлопчачі функції, а хлопчиків – дівчачі, – можливості для багатовимірної інтеграції особистості, відновлення її цілісності, подолання дихотомізму, дуалізму. Сандра Бем у своїй статті "Андрогінність – фемінність про статево диференціацію" стверджує, що андрогінні особи – це особи, які використовують для самовизначення як чоловічі, так і жіночі культурні дефініції, або особи, які для самоідентифікації взагалі не використовують культурних дефініцій статі [2, с.12-23]. Андрогінні особи – це особи, для яких культурні стандарти статі не мають принципового значення ні для визначення власної

особистості, ані для поведінки якимось визначеним чином. Тобто, поняття андрогінності зосереджується на тому, що дана особа є одночасно і жінкою, і чоловіком в тому розумінні, що їй притаманні як жіночі, так і чоловічі психологічні риси, якості особистості, а не фізичні.

Андрогінність – це відповідь на типове запитання батьків, на кшталт: “Що вийде з хлопчика, якщо не припиняти його спроби гратися також і в дівчачі ігри?” або “Чи можна хлопчикам дозволяти виявляти свої ніжні почуття так само, як і дівчаткам? Чи не стануть хлопчики від таких “телячих ніжностей” менш мужніми?” Відомою, що чоловіками та жінками не народжуються, а стають в процесі виховання, під впливом соціального оточення, яке соціалізує стать, перетворюючи істоту з певною біологічною належністю у стать психічну.

Цікавий експеримент поставило саме життя. Американські психологи провели спостереження за особливостями статевого розвитку хлопчиків та дівчаток, які виховувалися домогосподарками – безробітними татами, бо мами в цих сім'ях мусили ходити на роботу і заробляти гроші. До якого висновку дійшли вчені? Що відрізняло дітей, які перебували під опікою таких батьків? Виявилось, що як хлопчики, так і дівчатка гралися однаково як ляльками, так і технікою. Хлопчики 7-10 років вже були добрими господарями в домі, полюбили хатню роботу, прибирання, приготування їжі і багато чого вміли робити по догляду за братиками і сестричками. Отож, хлопчики аж ніяк не втратили своїх чоловічих якостей, а дівчатка – жіночих, проте і ті й інші володіли вміннями і навичками, які традиційно вважались притаманними протилежній статі. У вираші виявились усі – і дорослі, і діти.

То, можливо, потрібно по-іншому ще змалечку виховувати чоловіків та жінок. Адже, виховуючи дітей за принципом “або – або”, ми прирікаємо хлопчиків та дівчаток – майбутніх чоловіків та жінок – на вічні пошуки цілісності Я. Якщо ж їх вчити приймати власну статево належність, тобто готувати до виконання детермінованих природою ролей, і допомагати засвоїти все те, що притаманне соціальним ролям іншої статі, то тим самим створюються передумови для максимального особистісного розвитку та повноцінної реалізації в суспільстві незалежно від статевої належності. Партнерство, співробітництво з особами іншої статі на рівних правах формує самодостатніх чоловіків та жінок.

1. Бовуар де Сімона. Друга стаття / Перекл. з фр.: В 2 т. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – 392 с.

2. Бовуар де Сімона. Друга стаття / Перекл. з фр.: В 2 т. – Т.2. – К.: Основи, 1995. – 392 с.

3. Кон И.С. Ребенок и общество. – М.: Педагогика. 1988. – 270 с.

4. Титаренко Т.М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. – К.: Знання, 1989 (№7). – 48 с.

КОГНІТИВНІ СТИЛІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ

Пітулей Вікторія,

IV курс, філософський факультет

Науковий керівник – *Паній А.А.,*

кандидат психологічних наук, доцент

В рамках стильового підходу протиставлення стильових і продуктивних характеристик інтелектуальної діяльності мало принципівий характер, що знайшло своє відображення в сформульованих Г.Уіткіним критеріях протиставлення поняття “стиль” поняттю “здібність”:

- стиль – це інструментальна (процесуально-динамічна) характеристика інтелектуальної діяльності. Здібність розглядається у зв'язку з рівнем виконання, тобто результативністю інтелектуальної діяльності;

- стиль – це біполярний вимір, в рамках якого кожний когнітивний стиль описується за рахунок звернення до двох крайніх форм інтелектуальної поведінки на основі використання медіанного критерію. Здібність – уніполярний вимір;

- до стильових феноменів не застосовувані оціночні судження, оскільки обидва полюси кожного стилю в однаковій мірі сприяють ефективності індивідуальної поведінки. Здібності мають ціннісний контекст (ріст здібностей – завжди добре);

- стиль – стійка характеристика особистості. Здібність змінюється з часом;

- стиль проявляється генералізовано в різноманітних психічних сферах. Здібність специфічна стосовно визначеної діяльності.

Однак за останні десятиліття кордони, які розділяють феноменологію когнітивних стилів і здібностей, виявились в значній мірі розмитими. Зокрема, продемонстровані багаточисельні факти зв'язку більшості стильових параметрів з різноманітними аспектами продуктивності інтелектуальної діяльності.

Полюс полнезалежності, вимірний за допомогою теста “включені фігури”, співвідноситься з високими показниками невербального інтелекту і просторових здібностей, успішністю виконання теста Равена, високим рівнем креативності, більш продуктивною пам'яттю, здібністю до переносу знань.

Полюс рефлексивності (за показником “кількість помилок”) у дітей пов’язаний з більш високими оцінками за вербальною, невербальною і загальною шкалами WISC, більш високим рівнем метапам’яті, високою навчальною успішністю.

Широкий діапазон еквівалентності (чи “синтетичність”) поєднується з більш високими показниками навчальної успішності, темпом навчання, довільного і мимовільного запам’ятовування, виконання субтестів “Пам’ять” і “Складання фігур” за методикою Векслера, оригінальністю дивергентного мислення.

Гнучкість пізнавального контролю пов’язана з більш високими показниками довільного і мимовільного запам’ятовування, а також з більш високою навчальною успішністю [Колга, 1976].

Що стосується таких когнітивних стилів, як толерантність до нереалістичного досвіду, вузькість-широта сканування, то чутливість до протиріч і характеристики розподілення уваги мають відношення до продуктивності інтелектуальної діяльності.

Не менш умовним можна вважати і другий критерій розрізнення стилів і здібностей. Постулат біполярності виявляється під питанням, оскільки більшість когнітивних стилів набуває якостей уніполярного виміру. Більше того, сучасні дослідження дозволяють розглядати когнітивний стиль як квадripолярний вимір [Холодна, 1999].

Відповідно невизначеним є також третій критерій – розрізнення понять “стиль” і “здібність”, оскільки в стильових характеристиках виявляється визначений оцінювальний контекст. Так, вияв полезалежності та імпульсивності в ситуації навчальної діяльності є недоліком, який необхідно компенсувати для того, щоб підвищити потенціал навчання учня.

В ряді досліджень показано явище мобільності когнітивних стилів, котрі, як виявилось, можуть змінюватись під впливом інтелектуального навантаження, інструкцій, навчання і т.д.

Накінець, стильові якості не в такій мірі генералізовані, як це колись виявилось (наприклад, окреслювалась їх залежність від змістовної сфери, виду професійної діяльності).

Таким чином, протиставлення стилів і здібностей втрачає свою очевидність. Вважаємо, що при аналізі співвідношення стильових і продуктивних якостей інтелектуальної діяльності необхідно врахувати психологічну неоднозначність традиційних стильових показників. Так, для полезалежності – полenezалежності важливо додатково брати до уваги міру вираженості індивідуальних контролюючих стратегій; для імпульсивності – рефлексивності – ступінь ефективності сканування видимого поля; для ригідності – гнучкості пізнавального контролю – міру інтегрованості словесно-

мовних функцій; для вузького – широкого діапазону еквівалентності – рівень сформованості здібності до понятійного узагальнення.

1. Дружинин В.Н. Ушакова Д.В. Когнитивная психология. – М., 2002.
2. Холодна М.А. Психология интеллекту: парадокси дослідження. – М., 1997.
3. Шон Берн. Гендерная психология. – М., 2001.
4. Дружинин В.Н. Психология загалних здібностей. – Спб., 1999.

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПЕРІОД РАНЬОЇ ЮНОСТІ

Нарожняк Оксана,
V курс (магістрант), філософський факультет
Науковий керівник – *Тодорів Л.Д.*,
кандидат психологічних наук,
доцент

Сучасна транскультурна епоха, що характеризується глобалізацією проблем і взаємозв’язків, потребує нових форм існування. Агресивність, відчуженість, конфронтаційність мають поступитись толерантному ставленню людей один до одного на рівні взаєморозуміння та довіри. Проблема фрустраційної толерантності присутня в форматі теоретичного обговорення і є предметом експериментальних досліджень.

Загалом, фрустрацію трактують як психічний стан наростаючої емоційно-вольової напруги, яка виникає в конфліктних ситуаціях, що заважають досягненню мети, задоволення потреб чи бажань індивіда [3, с.248].

Дефініція фрустрації характеризує наявність домінуючої мотиваційної спрямованості досягнення мети і перешкоди, яка виникає на шляху цього досягнення. На поведінковому рівні фрустрація адекватна втраті вольового контролю (дезорганізація поведінки) або зниження ступеня обумовленості свідомості відповідною мотивацією [2, с.735].

Фрустраційну толерантність визначають як емоційну стійкість до фрустраторів (причина, що викликала фрустрацію), яка ґрунтується на здібності адекватно оцінювати фрустраційну ситуацію і передбачати шляхи виходу із неї [1, с.9].

Для прикладного вивчення рівня фрустраційної толерантності особистості в період ранньої юності була використана методика С. Розенвейга, який описує фрустрацію як властивість особистості, невміння особистості

приспосовуватися до ситуації стресу. Вчений протиставляє цій якості фрустраційну толерантність – здібність долати проблемні ситуації без втрати психобіологічної адаптації.

Метою нашого дослідження було:

- вивчити гендерні відмінності у рівні фрустрованості суб'єкта;
- визначити домінуючі реакції (екстрапунітивні, інтропунітивні, імпульсивні) юнаків та дівчат;
- виявити міру адаптації особистості до свого соціального оточення, здійснити порівняльний аналіз отриманих результатів.

Об'єктом дослідження були 11-ті класи однієї із загальноосвітніх шкіл обласного центру. Вибірка складала 52 досліджуваних, із яких жіноча стать становить 32 особи, відповідно чоловіча – 20.

Репрезентовані нами дані експериментального дослідження свідчать, що вищий рівень фрустрованості притаманний для дівчат (18,5%), у юнаків непередбачувані ситуації викликають дискомфорт у значно меншій мірі (17,1%).

Стосовно типів реакційної спрямованості, то екстрапунітивна спрямованість (реакція орієнтована на оточення) домінує у юнаків (50%). Відповідно інтропунітивна (реакція спрямована на себе) та імпульсивна (досліджуваний індивідуум ставиться до ситуації) припадають на іншу половину відповідей (приблизно 25% та 25%). У вибірці дівчат встановлено таку кореляційну залежність реакційної спрямованості: екстрапунітивна (15,6%), інтрапунітивна (38,0), імпульсивна (47%).

Оскільки у проведеному нами дослідженні рівень соціальної адаптації (GSR) виявився вищим у дівчат (25,5%), ніж у юнаків (21,5%), то можливо припустити наявність у них вищого рівня фрустраційної толерантності.

Основою фрустраційної толерантності виступає здібність адекватно оцінювати реальну ситуацію, можливість передбачати вихід із неї. Реакції дівчат характеризувалися таким формами фрустраційної толерантності:

- а) соціально-бажана форма – психічний стан характеризувався спокійністю, розсудливістю, готовністю використовувати випадок, який стався як життєвий урок;
- б) свідоме напруження, зусилля, які покликані стримувати небажані імпульсивні реакції, що переводились у імпульсивну та інтропунітивну спрямованість (вони здебільшого домінували у дівчат);
- в) інтерпретування як свого роду благодіяння, користь;
- г) типу бравування, при якому є прихована озлобленість.

Для підвищення рівня фрустраційної толерантності та розвитку емоційної стійкості юнаків і дівчат доцільно використовувати такі прийоми:

- попередження або зниження частоти виникнення емоційних ситуацій шляхом підвищення психологічної культури спілкування;
- “включення” інтелекту, логіки між негативним стимулом і реакцією-

відповіддю (“Не дозволяй своєму язичку випереджати твою думку”, “Перш ніж нагрубити, порахуй до десяти” і т.д.).

- бути уважним і тактовним з оточуючими;
- частіше користуватися добрим гумором, вдалим жартом. Отже, підвищення рівня фрустраційної толерантності молоді є одним із важливих завдань психолого-педагогічного впливу, тоді в майбутньому ми зможемо прослідкувати тенденцію підвищення фрустраційної толерантності населення загалом.

1. Безкоровайна О.В. 3 педагогічною толерантністю в третє тисячоліття // Педагогіка толерантності. – 2003. – №3.

2. Головин С.Ю. Словарь практического психолога. – М.: Харвест, 2001.

3. Логикин Г.В., Повякель П.И. Практическая психология конфликта. – К.: МАУП, 2002.

ПРОБЛЕМА ВИБУДОВИ МЕЖ КУЛЬТУРНОГО ПОЛЯ ДЛЯ “ВАЖКОГО” ПІДЛІТКА

Федорак Леся,

II курс, юридичний інститут

Науковий керівник – *Зеліско Л.І.*,

кандидат педагогічних наук, доцент

Як культурна істота в своєму ставленні до світу (суспільства, людей і самої себе) людина завжди має жити і діяти в межах культурно визначеного поля. Свобода, як вона мислиться на різних етапах культурно-психологічної сформованості особи, не означає, що людина може вийти за межі цього поля, звільнитися від його впливу на визначення своєї сутності. Вихід за межі цього “культурного поля” руйнує внутрішню-психологічну визначеність особи і одночасно, якщо здійснюється з культурними намірами, сприяє розумінню людського як свободи культуротворчого начала й необхідності його здійснення за законами природи і культури. Як біосоціальна істота особистість поєднує в собі фізичне та духовне, природне та соціальне, успадковане та набуте. Як живий організм людська істота включена у природний зв'язок явищ і підпорядковується біологічним (фізіологічним, біофізичним, біохімічним) закономірностям, які мають соціально зумовлений вияв. Саме залучення індивіда до соціуму (норм права та моралі, побуту, правил спілкування в сім'ї та в колективі, мови, естетичних смаків тощо) формує мислення та поведінку людини, робить з неї

представника певного способу життя, культури і психології. Культурно-психологічна цілісність особи залежить від органічного поєднання біологічних, фізіологічних, психологічних, соціальних, моральних, духовних складових. Більш детально зупинимось на цьому в контексті розуміння соціокультурних та психофізичних рівнів особи.

Становлення особистості – це період (процес), який супроводжується взаємовпливом факторів оточуючого середовища і внутрішнього світу особи та рядом протиріч і парадоксів, які виникають внаслідок такого взаємовпливу. Під впливом несприятливих факторів в морально-психологічному комплексі людини можуть з'явитися і закріпитися антисупільні погляди і звички. Вони не ведуть автоматично до злочину, не детермінують його, але створюють відповідне підґрунтя для зародження у особи злочинного наміру [1]. І якщо такі фактори матимуть місце у формуванні особистості, особливо у віці 12-14 років, коли відбувається формування багатьох психологічних звичок, установок, інтересів, цінностей, то змінити їх і переробити у майбутньому буде дуже і дуже важко (Оскільки залишаються маловивченими психологією проблеми неусвідомлених поведінкових регуляторів і психологічних механізмів). Також є необхідним створення і перевірка спеціальних методик, програм переконання. Проте слід зазначити, що представники юриспруденції виступають проти застосування таких методів, вказуючи на недопустимість управління поведінкою людини поза її свідомістю. Психологи ж стоять на тому, що це єдині ефективні методи боротьби із негативними фіксованими установками. Наприклад, В.Л.Васильєв вважає досить перспективною експериментальну роботу по впровадженню методів переконання в процес навчання і виховання, яка проводиться кафедрою педагогіки Пермського педінституту, в тому числі А.С.Новоселовою, що безпосередньо займається проблемами нейтралізації, блокування асоціальних установок у неповнолітніх правопорушників і формування нових установок соціально схваленої поведінки, а також активізації процесу самовиховання, самовдосконалення [2]. На нашу думку, робота саме в цьому напрямку дасть можливість відшукати підходи до формування особистості “важкого” підлітка. Необхідно також зазначити, що у цей період розвитку особистість знаходиться у “хиткому” стані, і саме тому особливо піддається впливу зовнішніх факторів, що сприяє ефективності використання методів перевиховання. Тому, на наш погляд, у процесі перевиховання повинні використовуватися наступні підходи:

- школа повинна у середніх і старших класах поставити на перше місце виховання: проводити тренінги із залученням спеціалістів (психологів, представників правоохоронних органів, які займаються справами неповнолітніх); проводити лекції, організувати гуртки з метою формування правової

культури; запровадити обов'язкові консультації психолога;

- має відпрацьовуватися методика спілкування з однолітками і дорослими: батьки повинні брати максимальну участь у вирішенні проблем, що виникають у підлітків; особливо позитивно впливає на підлітків спільна праця із дорослими, яка формує у них почуття відповідальності; дуже важливо, щоб взаємовідносини між батьками і підлітками ґрунтувалися на принципах взаємоповаги і рівності, і аж ніяк не на авторитарних методах; підлітки повинні мати позитивні характеристики, де б відображалася їх сформована соціальна позиція і рівень культури; вони також повинні відчувати доброзичливе ставлення до себе;

- щодо інформації, яку підлітки одержують із ЗМІ, то вона має координуватися дорослими; формувати у підлітків соціальну позицію і особистісну культуру; бути спрямованою на підвищення правової культури;

- самовиховання повинно здійснюватися у трьох напрямках: морально-духовному; вольовому; фізичному. При цьому воно має підтримуватись і заохочуватися дорослими, насамперед особистим прикладом.

Отже, вважаємо, що лише комплекс взаємопов'язаних заходів, розроблених спільно вченими культурологами, психологами, педагогами і правниками, дозволить певною мірою вирішити проблеми перевиховання “важких” підлітків і повернення їх в загальнокультурний процес формування людини через визначеність її у межах культурного поля.

1. Загурський О.Б. Виявлення судом причин та умов, які сприяли вчиненню злочину і вжиття заходів щодо їх усунення // Нові Цивільний і Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодавства України: матеріали наук.-практ. конф. Івано-Франківськ. 3-4 жовтня 2002 р. / Ред. кол.: Басай В.Д. (голов. ред.) та ін. – Івано-Франківськ.: Обл. друкарня. – 2002. – С.223.

2. Юридическая психология: учебник для вузов / В. Васильев. – 5-е изд. Перероб. и доп. – СПб.: Питер, 2003. – С.450.

ПРО ФІЗИЧНЕ І ФІЛОСОФСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ КОСМОЛОГІЇ

Череп Андрій,
У курс, філософський факультет
Науковий керівник – *Климишин І.А.*,
доктор фізико-математичних наук,
професор

Космологія – один із розділів астрономії, завданням якого є дослідження Всесвіту як цілого [1, с.239]. Спостережуваною основою космології є всі дані позагалактичної астрономії, а теоретичним підмурком – загальна теорія відносності – ЗТВ [2, с.39, 3, с.75]. Найзагальніші властивості Всесвіту, закономірності його розвитку досліджують шляхом побудови космологічних моделей, приймаючи (на підставі спостережень), що властивості Всесвіту (зокрема, середня густина речовини) для кожного заданого моменту однакові в усіх точках і в усіх напрямках – у цьому суть космологічного принципу однорідності та ізотропності. Однак із рівнянь ЗТВ впливає близько 20 різних розв'язків. Істотно звузити число можливих варіантів допомогли відкриття: 1) у 1929 р. факту “розбігання галактик” (ефект червоного зміщення в спектрах галактик); 2) у 1965 р. – реліктового радіовипромінювання. Так було складено уявлення, що близько 15 млрд. років тому при температурі не менше 10 млрд. градусів стався Великий Вибух, наслідок якого і є спостережуване розширення Всесвіту.

Однак, у цій, як її названо, стандартній моделі розширеного Всесвіту залишилися нез'ясованими дуже важливі питання: 1) яка фізична суть сингулярності – стану безконечно великої густини у початковий момент Великого Вибуху; 2) чому у спостережуваному Всесвіті наявна зарядова асиметрія (важкі частинки – протони – мають додатній електричний заряд, тоді як легкі – електрони – від'ємний); 3) чому простір Всесвіту описується евклідовою геометрією? Відповідь на них певною мірою отримано вже 1980 р. [4, с.35] в рамках інфляційної моделі. Досягнуто це завдяки об'єднанню зусиль фізиків, які з'ясували перебіг процесів, що траплялися у прискорювачах при зударенні елементарних частинок, і астрономів (космологів), які вивчали своєрідний наслідок “експерименту”, що відбувся близько 15 млрд. років тому. Вихідним тут є уявлення (перевірені експериментально) про властивості фізичного вакууму “народжувати” пари частинка+античастинка (як ось електрон+позитрон) – так звані віртуальні частинки – і можливість їх стати частинками реальними. За наявності певного силового поля, яке віддаляє їх одну від одної і надає їм масу. Важливим є також припущення про замкнутість нашого тривимірного Всесвіту (одно-

рідний світ моделюють, зв'язуючи кінці нитки, двовимірний – поверхнею кулі). У цьому випадку можна строго довести, що повна енергія (як сума енергії кінетичної, яка є додатньою, і потенціальної – енергії гравітаційної взаємодії галактик, вона від'ємна) рівна нулю, а тому і маса об'єктів Всесвіту в сукупності також рівна нулю (оскільки, за формулою А.Ейнштейна $E=mc^2$). За цієї умови подальша поява у Всесвіті речовини не суперечить законам збереження маси та енергії.

Тож сценарій еволюції Всесвіту є таким. Маленька, мікроскопічна комірочка, що пронизана певним силовим полем із енергією, еквівалентною температурі понад $10^{32}K$, раптово починає роздуватися із фантастично великими швидкостями порядку одиниці із сотнями мільйонів нулів км/с. На певному етапі роздування у ній народжуються надважкі частинки із електричним зарядом $\pm 4/3$, згодом при зменшенні температури внаслідок зростання об'єму і заміни роздування розширенням вони розвалюються на кварки – частинки із зарядом $\pm 2/3$, $\mp 1/3$. З них нарешті внаслідок об'єднання утворюються звичні нам протони (два кварки із зарядом $+2/3$ і один $-1/3$) і нейтрони (один кварк із зарядом $+2/3$ і два із зарядом $-1/3$). У цьому сценарії усувається проблема сингулярності, має пояснення зарядова асиметрія речовини у Всесвіті, як і його евклідовість. Тут також червоне зміщення в спектрах галактик пояснюється не їхнім рухом у просторі, а розширенням самого простору, і швидкість цього процесу може бути як завгодно великою. Тим самим визначається абсолютний горизонт R – відстань, на якій швидкість віддалення галактик від нашої Галактики рівна швидкості світла. З відстаней $r \geq R$ жодні сигнали у принципі до нас доходити не можуть, і, отже, про те, які процеси там відбуваються, можна лише здогадуватися, зокрема за аналогією.

Особливості ж будови як нашої Галактики, так і інших галактик та наявність їхніх скупчень привели до висновку, що лише 0,5% маси, яка створює гравітаційні ефекти (формує спіральні вітки галактик, утримує галактики в скупченнях упродовж близько 10 млрд. років), можна зареєструвати (спостерігати) як звичні нам зорі. Ще близько 3,5% її може бути також речовиною (баріони), але в холодному стані (зокрема, це згаслі зорі), і ще близько – 30% це темна матерія, властивості якої, можливо, можуть бути описані в рамках вже наявних теорій. Близько ж 67% того, що створює певні динамічні ефекти у Всесвіті, названо квінтесенцією або темною енергією.

Це детальний опис рівня, якого сягнула сучасна фізика і космологія (у з'ясуванні породження елементарних частинок – протонів і нейтронів – з одного боку, і неохопного Всесвіту – з другого) показує, наскільки далеко й істотно можуть змінитися погляди на світ, на закони, що керують його будовою і розвитком. Як влучно кимось зауважено, від уявлення давніх греків про атом у розумінні неподільної частинки залишилася лише назва. З іншого боку, всупереч намаганням і Ньютона у XVII ст., і Ейнштейна в XX ст.

побудувати модель статичного Всесвіту верх взяла теорія Всесвіту нестационарного. До того ж на різних етапах його розвитку реалізуються істотно відмінні від себе прояви цієї нестационарності.

Тож не дивним є неоднозначні стосунки вчених-природодослідників і філософів у їхньому намаганні адекватно відобразити сказане. Це видно хоча б із відомих слів Нобелівського лауреата Річарда Фейнмана: “Філософи часом багато висловлюються про речі, вкрай необхідні науці, і це завжди, як можна в ньому переконатися, дуже наївне і, за всіма ознаками, помилкове”. Інший лауреат Нобелівської премії фізик Макс Борн заявив: “Я вивчив філософів усіх часів: зустрів у них багато яскравих ідей, але не зміг зауважити ніякого стабільного прогресу до глибшого пізнання чи розуміння суті речей” [5, с.18]. Певна неповнота у розмірковуваннях і суперечливість висновків наявні в монографіях В.Гейзенберга та М.Бунге щодо цього другого. Конкретні зауваження й подальший аналіз фізичних проблем з філософської точки зараз зробив А.І.Панченко у змістовній монографії “Філософія, фізика, мікромир” [6]. Заслужують на увагу книги В.І.Бабушкіна, Н.С.Юлиної та М.Гриббджаква, в яких з’ясовано роль філософії як форми самосвідомості людської діяльності в цілому.

Завершимо сказане відомими словами філософа Бертрана Рассела: “Філософія... є чимось проміжним між теологією і наукою... Але між теологією і наукою є нічия земля, яка підлягає атакам з двох боків. Ця нічия земля і є філософія”.

Автор висловлює щире подяку професору Климишину за постановку теми і консультації.

1. Астрономічний енциклопедичний словник / За ред. І.А.Климишина та А.О.Корсунь. – Львів: Львів. НУ, 2003. – 537 с.

2. Зельдович Я.Б., Новиков И.Д. Стрoение и эволюция Вселенной. – М.: Наука, 1975. – 736 с.

3. Климишин І.А. Історія астрономії. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 2000. – 652 с.

4. Климишин І.А. Релятивістська астрономія. – К.: Наукова думка, 1980. – 200 с.

5. Линде А.Д. Физика элементарных частиц и инфляционная космология. – М.: Наука, 1990. – 276 с.

6. Панченко А.И. Философия. физика, микромир. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

ЕСТЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПІФАГОРІЙЦІВ ТА ЇХ ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ

*Заячківська Тетяна,
II курс, філософський факультет
Науковий керівник – Бабій Л.Т.,
кандидат філософських наук,
професор*

До періоду ранньої класики (VI – поч. V ст. до н.е) відноситься філософсько-естетична школа піфагорійців, специфічними проблемами якої були питання гармонії, числової пропорції, музики, катарсичного (очишувального) впливу мистецтва на психіку людини та ін. Піфагор і його школа заклали наукові основи античної естетики, яка до них базувалася, головним чином, на міфології, на фантастичному уявленні про природу і суспільство. Тому з піфагорійців починається історія саме наукової естетики, яка опирається на закони природно-наукового пізнання [1, с.79].

Піфагорійці вважали, що в основі всіх речей і явищ лежить число. Цим самим був зроблений перший крок до розуміння закономірностей світу. Своїм тлумаченням числа піфагорійці охопили все буття. Але для естетики важливе значення має твердження про природу самого числа, про числову структуру космосу в застосуванні до мистецтва і до його впливу на людину [3, с.285]. Космос теж вважався головним твором мистецтва.

Число виступало принципом гармонії, яка взагалі виникає тільки з протилежностей. Вона є, за Філолаєм, “сукупністю різнорідних і змішаних, різним чином настроєних предметів”. Піфагорійці вважали число душею гармонії, а з самого вчення Філолая випливає твердження про число як гармонію. Тому й не дивно, що піфагорійська естетика іменується вченням про числову гармонію.

Вчення про гармонію як про єдність протилежностей базувалося в основному на кількісних, числових відношеннях. Філолай твердив, що речам неподібним і різнорідним необхідна гармонія, щоб підтримувати їх у злагоді. Гармонія звуків вважалася лише проявленням більш глибокої узгодженості, вираженням внутрішнього порядку в самій побудові речей.

Піфагорійці вважали гармонію, порядок, правильну пропорцію (симетрію) не лише цінними, прекрасними чи корисними, але і об’єктивно зумовленими об’єктивними властивостями речей. Такими властивостями є правильність, регулярність і порядок.

Гармонія – це не властивість окремої речі, але правильна система багатьох речей. Вона – математична, кількісна система, яка залежить від числа, міри, пропорції. Цей мотив космології піфагорійців перейшов у їх естетику і став основою майбутньої давньогрецької естетики, вплинув на долю мистецтва, головним чином, музики.

Соловко М.І.,
 І-курс, філософський факультет
 Науковий керівник – *Возняк С.М.,*
 доктор філософських наук, професор

Піфагорійці ввійшли в історію естетики власне завдяки своїй теорії музики і естетичного виховання. Вони заклали основи музикальної акустики, вперше відкрили залежність між висотою тону струни, яка звучить, і її довжиною, визначили числові відношення, які лежали в основі музики: квінти, кварта, октави [1, с.79].

Піфагорійці надали музиці універсальне значення. Поширюючи закони музикальних тонів на всю Вселенну [2, с.29], вони створили вчення про космологічне значення музики, вчення про т.з. “гармонію сфер”. Згідно з піфагорійськими поглядами, космос являє собою музичний інструмент особливого роду. Рух небесних тіл видає безконечну музику, настільки гучну, що люди, звикнувши, не чують її.

Піфагорійці вважали музику силою, яка має здатність впливати на душу. Відповідно добра музика може її покращити, а погана – погіршити. Такий вплив греки називали “психогогією” чи управлінням душами. Таким чином, Піфагорійці вважали, що можна вводити душу або в добрий, або в поганий етос, робили особливу опору на те, щоб відрізнити добру музику від поганої.

Музика, за їх вченням, сприяє і катарсису душі, тобто її очищенню. Вона здатна виправляти людський характер, створювати певного роду душевний настрій. Згідно з легендою, Піфагор використовував музику і в цілях медицини, виліковуючи нею хвороби будь-якого роду і навіть виразки [1, с.80].

Вважалося, що під впливом доброї музики досягається не лише очищення душі, але і її “визволення” з неволі тіла. Піфагорійці твердили, що музика – особливе мистецтво, дар богів. Музика – це не людське творіння. Вона дана від “природи”. Тому людина повинна лише пристосовуватись до музичних ритмів, які є своєрідними “портретами” психіки, вираженням характеру [4, с.74].

Мета музики – зовсім не задоволення, яке вона приносить, а формування внутрішнього світу людини, служіння добродетності, суспільному вихованню. Через це музика є чимось особливим, не подібним до інших видів мистецтва.

Справді, вчення піфагорійців має величезне значення для всієї подальшої історії естетики, адже саме вони заклали той фундамент, на якому виростили інші більш досконалі ідеї, особливо ті, що стосуються естетичного виховання людини.

1. История эстетики: Памятники мировой эстетической мысли. – М.: Изд-во Академии художеств СССР, 1962. – Т.1. – 681 с.
2. Лекции по истории эстетики / Под. ред. проф. М.С.Кагана / Кн.1. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1973. – 154 с.
3. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Ранняя классика. – М.: ООО “Изд-во АСТ”; Харьков: Фолио, 2000. – 624 с.
4. Татаркевич В. Античная эстетика. – М.: Искусство, 1977. – 327 с.

Дослідники історії філософської думки України, зокрема Дмитро Чижевський, серед характерних її особливостей відзначив “філософію серця” – кордоцентризм. Апеляція до “серця” як особливого стану душі притаманна українській філософії з давніх часів.

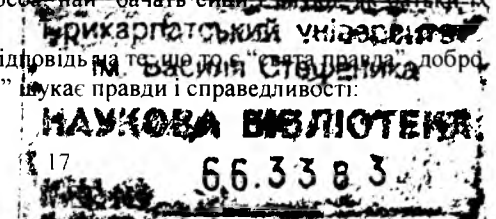
У творі митрополита Іларіона “Слово про закон і благодать” йдеться про “серце” як осердя розуму, бажань та волі. До “серця” як основи віри звертається і Володимир Мономах у своєму “Поученію”. А мислитель часів національно-культурного відродження XVI – поч. XVII ст. Віталій з Дубно у творі “Діоптра” підкреслює, що пізнання себе і Бога починається із “серця”. Однак “філософія серця” увійшла в історію української філософської традиції з ім’ям Григорія Сковороди, який розглядав “серце” як “корінь життя і обитель вогню і любові”, “думок наших безодню”. Відтак кордоцентризм розвивали М.Гоголь, П.Куліш, а найповніше П.Юркевич.

“Філософією серця” пройнята творчість Т.Г.Шевченка. Однак “серце” у нього істотно відрізняється від усіх його попередників і сучасників, воно багато значніше. Основним питанням Шевченкового філософування було співвідношення між добром і злом, але в найважливішому значенні – в особистому житті людини. Вважаючи головними не ідеї чи події, а живих людей з їх переживаннями і діями, поет ніби “пропускає їх через своє власне серце”.

Шевченків антропоцентризм сягає “глибин людського серця” – що “говорить” з людиною, “озивається до неї”, “сумує”, “плаче”, “рветься”, “огнем палить”, “кров’ю обливається”; буває “ширим”, “холодним”; може “мліти”, “боліти”, “холонути”, “щебетати” і навіть плакати та “душу рвати”. Як відзначає Ю.О.Федів, “серце” проходить по-різному і у різних значеннях цього слова, з різними почуттями через усю творчість поета. “Шевченко був упевнений, що український народ, який має глибоку душу і шире серце, здатен досягти всього високого й прекрасного. Ця думка пронизує значну частину його творів.”

Вже в ранній період своєї творчості Т.Шевченко апелює до “серця”. В Передмові до поеми “Гайдамаки”, описуючи криваву боротьбу, поет пише: “Серце болить, а розказувати треба най – бачать сини і внуки як батьки їх помилялись...”

У “серці” можна знайти відповідь на те, що до “серця правда”, добро, воля, любов. Шевченкове “серце” шукає правди і справедливості:

“Нехай серце плаче, просить
Святої правди на землі.”

“Серце” у Шевченка є джерелом духовного життя, людських думок. Його власні думи, що вириваються з його голови, йдуть від “серця”:

“За думою дума роєм вилітає;
Одна давить серце, друга – розвиває.”

На кордоцентризм Шевченка великий вплив мало Святе Письмо і, особливо, Євангеліє, що позначилось на багатому творчості Шевченка – “Марія”, “Псалми Давидові”, “Пророк”, “Єремія” та інші. В листі до Варвари Репніної 7 березня 1850 р. поет писав: “Новий Заповіт я читаю із благоговійним трепетом...Через оте очищення у мене зародилася думка описати серце матері за життям Пречистої...”

В поемі “Неофіти” поет звертається до Господа Бога за допомогою у виконанні місії просвітителя людських сердець:

Молю, ридаючи, пошли,
Пошли душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб серце людям розтопило.

Все ж таки, що то за “серце”? Невже воно таке, що “його зрозуміть ніхто не зуміє”? Ще у своїх юних 28 літ Шевченко заявляв у поемі “Слепая”, яка написана російською мовою:

“Я тайну жизни разгадал, розкрыл я сердце человека...”

Зрозуміло лише одне, що “серце” у Т.Шевченка – не орган людського тіла. Йдеться про символічне “серце”, яке стосується того, якою особою ти є, які в тебе думки, почуття, стосунки. Сьогодні, коли відлуння Шевченкових поезій проникає до глибин людських сердець, варто задуматись кожному над своїм життям, проаналізувати стан свого серця, задуматись над словами поета:

“Для чого в світі живете?”

1. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К., 1980.

2. Українська філософська лірика: навчальний посібник із спецкурсу. – К., 1980.

3. Бучинський Д. Християнсько-філософська думка Т.Г.Шевченка. – Лондон – Мадрид, 1962.

4. Філософська думка України: імена та ідеї / Навч.-метод. посібник. Друге видання / Возняк С.М., Голянич Ю.М., Москаленко Ю.М. – Ів.-Фр., 2003.

Попадюк Надія,

IV курс, філософський факультет
Науковий керівник – Ларіонова В.К.,
доктор філософських наук, професор

Після Другої світової війни в повітрі зависло німе запитання: “А що тепер, що я маю робити?” І кожний для себе мав вирішити це завдання і якось продовжувати власне життя. Перед світом постала проблема порозуміння і налагодження співпраці між людьми. Взаєморозуміння, постійне або навіть тимчасове співробітництво між взаємодіючими сторонами можливі лише при наявності у них бажання засобами діалогового спілкування, обговорення шукати відповіді на питання, які їх хвилюють. Оскільки, як говорили відомі філософи Бубер М. та Бахтін М., істина народжується між людьми, котрі шукають її разом, у процесі свого діалогічного спілкування [6, с.68].

Незалежно від того, хто стоїть навпроти нас, сподіваємося діалогу, певного людського рівноправ'я. Саме завдяки його наявності у свідомості та соціальній культурі суспільства домінує атмосфера толерантності, терпимості, розуміння думки і позиції іншого. Людині, яка не має власних переконань, легко бути толерантною по відношенню до інших. Проте, це не є істинним проявом толерантності, це прояв байдужості до іншого. “Набагато складніше мати власні переконання, не поступатися ними й водночас усвідомлювати необхідність звільнити частину загального простору для інших переконань і жити з людьми іншої віри” [4, с.14] Діалог означає, що кожен з його партнерів матиме передусім почуття власної гідності й вартості та шануватиме гідність і вартість свого партнера. Існування людини завжди є “співбуттям” з іншими людьми. І яким це співбуття буде, мирне чи не дуже, залежить тільки від кожного з нас.

Сьогодні, як і тоді, залишається актуальною проблема діалогового спілкування між людьми. Дедалі більше суспільна свідомість відчуває загрозу розпаду суспільства та й світу в цілому на конфліктуючі табори. Власне зараз стало зрозумілим, що нам наврод чи вдасться побудувати рай на землі, можна тільки намагатися якимось чином запобігти пеклу. Виникає питання, як же нам бути у світі, де панують хаос, бездуховність, конфлікти?

Відповідь на це запитання ми можемо віднайти у творчості Е.Левінаса. Адже він відноситься до кола тих філософів-гуманістів кін. ХХ ст., які шукали вихід із такого становища. Вихід полягає у тому, щоб у центр філософського мислення поставити людину і власне не просто людину, а зустрічі “Я” та “Іншого”. Адже розв'язати якусь проблему можна тільки шляхом діалогу між двома незгідними людьми, культурами чи релігіями. І,

власне, уся філософія Левінаса побудована на дослідженні такого діалогу. В його етичній філософії одна людина надає право вибору іншій, тим самим неначе пропускає її вперед і “надає її думкам зелене світло”. Тому у суспільстві, де переважаючими є думки “Іншого”, а не мої, панує злагода і мир. Люди повинні навчитися поважати думки інших людей. Тобі слід поступитися перед “Іншим” і пропустити його першим.

Обличчя “Іншого” є головним персонажем Е.Левінаса, що діє в усіх його творах і заступає місце традиційних джерел моральної імперативності. З одного боку, “обличчя Іншого” довіряє нам свою “наготу”, “прямизну”, онтологічну незабезпеченість. З другого – саме через усе це немовби звертається до нас із наказом. Це поєднання слабкості й влади, моління й наказовості, явлене нам в “обличчі Іншого” як близькість Бога, що “спадає на думку”, як Слово Боже, котре є наказом для нас [5, с.127]. “Інший” – це не Божественний адресат, а передусім вразлива і “нага” людина – наш ближній. Що ж до Божественного Абсолюту, то він скоріше спадає на думку через “обличчя Іншого” або ж посідає амплуа своєрідної третьої особи в діалозі.

Безмежна відповідальність за іншу людину полягає у тому, щоб у “безсилому зіткненні зі смертю Іншого відповідати: “Я тут” [2, с.169]. Я не можу залишити “Іншого” наодинці із передсмертною самотою.

Отже, сьогодні тема “Іншого” стала однією із провідних проблем сучасної західної філософії. Актуалізація проблематики “відношення до іншого” створила новий тематичний простір аксіології, відкрила нові можливості для кінцевого обґрунтування цінностей [5, с.126].

За Е.Левінасом, філософія народжується там, де ведеться діалог між “Я” та “Іншим”. І ця думка повинна стати визначальною у творчих пошуках мислителів ХХІ ст.

1. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
2. Левінас Е. Між нами: Дослідження. Думки – про – іншого: Пер. з фр. – К.: Дух і Літера: Задруга, 1999. – 312 с.
3. Левінас Е. // Філософський енциклопедичний словник / Наук. ред. Л.В. Озандовська, Н.П. Поліщук. – К.: Абрис, 2002. – С.323.
4. Малахов В. А. Про добро та зло // Дзеркало тижня.–2000. – № 20. – С.14.
5. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття. – Харків: ОВС, 2002. – 256 с.
6. Ціннісні орієнтації. Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80-90-х років. – К.: Наукова думка, 1995. – 208 с.

ЕКЗИСТЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Турбал Олег,

У курс, філософський факультет
Науковий керівник – *Зеліско Л.І.*,
кандидат педагогічних наук, доцент

Нині в українському суспільстві надзвичайно актуальним є питання національної ідеї, її формулювання, реального втілення. Існує багато точок зору щодо сучасного стану української національної ідеї. Велика поліфонія висновків окреслює стан ідеї від прогресивного відродження до глибокої кризи, межі крайнього занепаду цієї ідеальної парадигми. Тому існує необхідність ретельного наукового аналізу національної ідеї з точки зору існування ідеї взагалі і специфічної екзистенції ідеї як національної.

Як народжується ідея? Де бере вона свій початок? Вважаємо, що ідея формується не випадково, за збігом історичних обставин, а виникає як необхідність зреалізованості людини через соціальну спільноту. Адже людина – це суспільна істота. Її буття постає у свідомості у формі соціальної ідеї, що виступає на кожному етапі розвитку людини специфічно, відповідно до прагнення спільноти найбільш гармонійно влаштувати власне буття. Національна ідея, таким чином, бачиться однією із сходинок розвитку ідеї соціальної. Усвідомлення приналежності до групи, роду, племені, народності і, врешті-решт, нації притаманне індивіду, чи то первісна людина, чи наш сучасник. А от форма сприйняття власного соціального кореня історично змінювалась відносно ступеня можливостей абстрактного осмислення людиною світу і необхідності усвідомлення свого місця у всесвіті. Онтологічно зумовлена, суспільна ідея пройшла ряд перетворень зі зміною домінуючих форм суспільної свідомості і суспільного буття. Від тотемічної ідеї кровної спорідненості, а згодом ідеї спорідненості духовної через віру у одне божество соціальна ідея переходить у більш сучасні парадигмальні рамки, що прагнуть охопити, окреслити ідею спорідненості індивідів у повному обсязі їх придатності до співжиття на основі подібності у всіх ланках суспільної та індивідуальної екзистенції. Ідея нації формується за багатьма ознаками і факторами, до яких відноситься єдність традиційно-культурна, матеріальна, духовно-ментальна. Самоусвідомлення спільнот у прагненні до ідеального буття виводить на побудову реальних соціальних моделей. Такою є, наприклад, сучасна структура соціального світу, улаштована за принципом полі- і мононаціональних держав.

Розвиток соціальної ідеї завжди проходив з урахуванням специфічності спільнот за певними ознаками. Існує друга велика тенденція – зняття специфічності спільноти: єднання кожної людини у межах єдиного загаль-

нолюдського соціуму, єдиної планетарної спільноти. Її втілення та формування йшло паралельно із розвитком національної ідеї. Усі імперські ідеології, доктрини, які нівелювали соціально-специфічне в людині, будувалися на постулатах глобальності, приведення усього людського соціуму до єдиної домінуючої системи цінностей, способу життя та мислення. Зовні приваблива, ця ідея поставала у спотвореному вигляді, коли один народ змушував інші підлаштовуватись під нав'язані зразки, знищуючи цілі культури із мільйонами їх носіїв. Становлення соціальної ідеї є процесом діалектичним. Дві основні тенденції цього процесу невідривні одна від одної. Так, прагнення нівелювання традиційної духовної специфіки політеїзму домінантою єдинобожжя призводить до появи національних варіантів релігії одного бога, а соціальне нівелювання економіко-матеріальної специфіки народу у межах імперії викликає спротив пригнобленого народу і формування ідеї національної самостійної держави. Це зумовлено дисгармонійністю соціальних систем, побудованих насильницьким упровадженням невластивих для народу способів існування. У таких системах відбуваються відцентрові процеси, що розпоршують імперію як несправедливий стосовно різних націй соціальний устрій. Бо саме справедливості, гармонійності існування і якомога повної самореалізації потребує індивід у соціумі.

Українська національна ідея як ідея соціальна теж пройшла довгий і закономірний шлях розвитку. Вона стала підґрунтям незалежної національної держави України та формування національної ідеології. Багато хто твердить про невпинний прогрес національної ідеї, її реальне втілення. Але чи дійсно національна ідея екзистенційно, отримує гармонійне ідеальне буття у суспільній та індивідуальній свідомості українців? Уже згадувалось про жорсткий зв'язок реального буття та буття ідеального. Існування ідеї – це, в першу чергу, її прийняття, сприйняття і реалізація у вчинках та способі мислення людей. Сучасний світ з його невпинною глобалізацією ставить молоду українську національну ідею у дуже невідповідне становище. Варто зауважити, що соціальна ідея, маючи сутнісні витoki із самої природи людини, постає у вигляді формули співжиття, а реалізується через символічний світ особистості. Цей світ створюється щораз із народженням та становленням кожної людини, він глибоко специфічний. Формування символічного світу особистості базується на прийнятті нею символічного світу суспільства, де вона живе. Його ж символіка є традиційною, архетипово насиченою гармонійною системою, що увібрала в себе всю віковичну екзистенційну спільноту. Для усвідомлення себе українцем людина має глибоко прийняти символи нації. І це стосується не лише герба чи прапора. Символічно обумовлюються і спосіб життя та думки і специфічно-ментальне відношення до речей світу, ціннісні установки, тобто практично вся екзистенція людини. Цей символічний світ українства на сьогодні піддається швидкому руйну-

ванню імпортованими символічними системами, що розповсюджуються через мас-медіа та інші шляхи впливу ідеологій держав-глобалістів.

До того ж ці системи багато в чому заперечують одна одну, і тому є неспроможними цілісно укласти символічний світ особистості. Культурна агресія підтримується агресією економічною. Незалежність держави в наш час – це насамперед незалежність економічна. Україна ж економічно незалежною не є. Вона неспроможна витримати зовнішній тиск і протиставити символічній денационалізації масової свідомості власну національну масову ідеологію. В першу чергу через мізерність дотацій на культуру і освіту. Але не лише брак коштів – причина такої ситуації в національній сфері. Українці вже давно і планомірно денационалізувалися, перебуваючи під впливом різних імперських систем. Річ Посполита, Російська імперія, Радянський Союз проводили політику нівеляції національного. Знецінюючи мову, духовну і матеріальну культуру нашої нації, українцю накидали образ покійного, тихого, заглибленого у споглядання раба, індивідуалістичного за своєю ментальністю. Нині основні риси цього образу і далі пропагуються як ведучі для українця. Мовна культура нашого народу потроху відроджується, але ми бачимо, що реально певна частина українців краще знає російську мову, ніж рідну, прагне вивчати скоріше найпопулярніші європейські мови і користуватися ними в житті, тобто жити деінде, а не в Україні. Українська молодь часто виховується на чужих стандартах і цим самим стан її національної свідомості виявляється надто суперечливим. Історична свідомість молоді має бути більш прогресивною, дієвою, державотворчою, формуватись на підґрунті української культурно-історичної традиції. І саме освіта повинна озброювати особистість науковими знаннями, науковим світоглядом, фундаментальними цінностями і орієнтаціями, беручи до уваги історично-культурні традиції, що має стати базисом національної самоідентифікації, допоможе інтегрувати і зберегти цілісність українського народу, сприяти побудові незалежної, демократичної, соціальної української держави.

1. Губернський Л. та ін. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 580 с.
2. Кравченко А. Культура и культурология. Словарь. – М.: Академический проект, 2003. – 928 с.
3. Малиновский Б. Научная теория культуры. Перевод с англ. – М., 1999. – 208 с.
4. Семашко О.М. Українська культура в умовах нової культурної політики // Українознавство в розбудові держави. – К., 1994. – 286 с.
5. Соціологія: Підручник / За ред. проф. В.П. Андрушенка, проф. М.І. Горлача. Харків – Київ, 1998. – 624 с.
6. Соціологія культури: Навч. посібник // О.М.Семашко, В.М.Піча, О.І.Погорілий та ін.; за ред. О.М. Семашка, В.М. Пічі – К.: Каравела; Львів: Новий світ, 2002. – 334 с.

ВОРОЖІСТЬ ЯК СПОСІБ КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ

Лищинський Володимир,
V курс (магістрант), філософський
факультет
Науковий керівник – *Палій А. А.*,
кандидат психологічних наук, доцент

Як відомо, до найзагальніших психологічних досліджень відноситься проблема співвідношення суб'єктивної реальності і її об'єктивно фіксованих аналогів, що вивчаються. Історія дослідження ворожості являє собою яскраву ілюстрацію цієї проблеми.

Досить тривалий час ворожість не відділялася (ні понятійно, ні операційно) від агресивної поведінки, у зв'язку з чим її самостійне вивчення не уявлялось можливим. В даний час актуальність проблеми ворожості обумовлює необхідність вироблення чіткого визначення цього поняття.

У світовій літературі термін ворожість, як правило, вживається разом з двома іншими, за значенням тісно пов'язаними з ним, – “агресія” і “гнів”. Диференціація цих понять була проведена ще А.Вусс в 1961 р. В її основі лежать уявлення про три компоненти психічних явищ – когнітивний, емоційний і поведінковий. Відповідно до цього А.Вусс пропонує наступне визначення: ворожість – тривале, стійке негативне ставлення або система оцінок, яка застосовується до навколишніх людей, предметів і явищ; агресія – інструментальна поведінкова реакція, що носить характер покарання; гнів – емоційний стан, що має спонукальну силу [2, с.59].

Ми розглядали ворожість як специфічну картину світу суб'єкта, в рамках якої зовнішнім об'єктам приписуються негативні характеристики.

Люди не в змозі пізнати соціальний світ поодиночі: вони постійно співставляють свої знання із знаннями іншого (або інших), тобто процес комунікації органічно включений тут в сам процес пізнання. Але комунікація завжди здійснюється за допомогою мови, остання відіграє вирішальну роль в тому, яким чином інтерпретується оточуючий світ. З найперших етапів соціалізації хтось інший представляє людині оточуючий її світ, отождитина починає сприймати його в деякій заданій рамці. Іншими словами, для індивіда виникає, разом з об'єктивною реальністю, деяка суб'єктивна реальність – образ навколишнього світу. В цьому значенні людина не просто “фотографує” світ, але й конструює його. Під “конструюванням” розуміється організація в систему інформації про світ, організація цієї інформації в зв'язні структури, з метою осягнення її змісту. Саме це і дозволяє побудувати “картину” об'єктивної реальності, важливість якої можливо важливіша для людини, ніж реальність об'єктивна. Свого часу У.Томас справедливо помітив, що якщо лю-

ди сприймають деяку ситуацію як реальну, то вона буде реальною і за своїми наслідками [1, с.18]. Соціальне пізнання є по суті соціальне конструювання.

Дві обставини повинні бути враховані при аналізі цих процесів. По-перше, це стара істина психології, що людина пізнає світ залежно від того, як вона діє в ньому, і, разом з тим, діє в ньому залежно від того, як вона пізнає його. По-друге, це раніше встановлене положення про те, що пізнання не є проста фіксація зовнішніх зв'язків і відносин, а своєрідна реконструкція їх. Звідси задача – виявлення механізму побудови внутрішньої (суб'єктивної) картини світу і активної ролі того, хто цю картину будує.

Для виявлення специфіки побудови картини світу вороже налаштованими суб'єктами нами було проведено дослідження з використанням проєктивної методики “Незакінчені речення” та методу експертної оцінки.

В отриманих результатах була виявлена специфічна особливість вороже налаштованих людей (21% від вибірки) – їм здались такими ж ворожими 67% оточуючих. Особи, у котрих не фіксувались складові ворожості, вороже налаштованими побачили тільки 29%.

Так, було виявлено, що ворожим суб'єктам властивий хронічний стан підозрливості, настороженості, вони постійно шукають джерела небезпеки. Вони не просто більш активно реагують на стресові ситуації, а швидше за все провокують і створюють такі ситуації посередництвом специфічної системи переконань і відповідної їм поведінки.

Когнітивісти вперше експліцитно вказали на те, що знання, які зберігаються в пам'яті, впливають і на сам процес когнітивної переробки [3, с.116]. Тобто, передбачалось, що вхід у систему переробки залежить не тільки від стимуляції, але і від досвіду (в широкому значенні) суб'єкта.

При дослідженні форм репрезентацій в буденній свідомості [3, с.141] виявлено, що картина світу може суттєво і закономірно змінюватися під впливом емоцій різного виду, а також що під впливом сильного афективного переживання поверхневий прошарок образу світу може редукуватися, і людина ніби втрачає більшу частину своїх знань, сприймаючи оточуючий світ вже тільки через призму оціночної шкали “добре –погано”.

1. Андреева Г.М. К проблематике психологии социального познания // Мир психологии. – 1999. – № 3. – С.15-23.

2. Ениколопов С.Н., Садовская А.В. Враждебность и проблемы здоровья человека // Журнал неврологии и психиатрии. – 2000. – №7. – С.59-64.

3. Когнитивная психология. Учебник для вузов / Под ред. В.П.Дружинина. Д.В.Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480 с.

ІСТОРІЯ

ГАЛИЦЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ ЯК ІСТОРИЧНЕ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Олексюк Микола,
IV курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Монолатій І.С.*,
кандидат історичних наук, доцент

Консерватизм (лат. *conservare* – зберігати, охороняти), духовно-ідеологічна настанова, яка надає особливої цінності традиційному суспільному ладу і традицією освяченим установам та формам життя і домагається їх збереження. У вулчому розумінні – це напрям у західній історії, політології, філософії та соціології; це політична течія, що оформилася на рубежі ХVІІІ-ХІХ ст. як реакція на французьку (політичну) і на англійську (індустріальну) революції. Термін “консерватизм” вперше ввів в обіг відомий французький письменник Шатобріан (1818 р.). В українській історії консерватизм, як стихійна духовно-ідеологічна настанова значної частини суспільства, відіграв велику роль у збереженні рідної мови, віри, звичаїв і обрядів, традиційних форм громадського і родинного життя. Така настанова допомогла зберегти українську національну ідентичність в умовах бездержавності і чужоземних окупацій.

Свій особний розвиток отримав консерватизм на українських землях, інкорпорованих до складу Австрійської імперії та Габсбурзької монархії, насамперед в Галичині. Духовною основою для нього була тут греко-католицька церква, духовенство якої підтримувало габсбурзьку династію, вимагаючи при цьому окремішного “руського коронного краю” з українських земель, що входили до складу Австро-Угорщини.

Особливістю галицького консерватизму було те, що він спирався на греко-католицьку церкву, яка, перейнявши від римо-католицизму його власну зброю – високий рівень організованості, зуміла зміцнити давні традиційні форми церковного життя і протидіяти його латинізації. Аристократично-шляхетські елементи галицького суспільства як традиційний носій консервативних тенденцій, здавалося, назавжди обірвали свій зв'язок з національним організмом і були втрачені для українського національного життя.

Таким чином, політичними та історичними передумовами тут виступили: 1) традиція козацько-гетьманської та землевласницької еліти в егалітарному суспільстві як основного ідеалу перспективи державного і національного розвитку; 2) територіальний патріотизм, який консолідує усіх громадян України, не залежно від мовної, національної, партійної чи релі-

гійної приналежності; 3) суспільний плюралізм, який заперечує моністичні ідеології, що базуються на виключенні етнічно чи класово “чужих” елементів; 4) розвиток диференційованої галицької зокрема й імперської загальної соціальної структури, яка б могла зміцнити основи державництва; 5) політичний і релігійний плюралізм, що передбачає постійну, легально визнану опозицію і рівноправність усіх віросповідань; 6) теорія галицької історичної автохтонної еліти, яка передбачає формування останньою міжетнічного компромісу і залучення частини старої еліти до нового державотворення.

Ідейне і соціальне підґрунтя галицького консерватизму сформували: 1) галицька греко-католицька церква, яка стала ознакою національної незалежності і греко-католицьке духовенство – церковна еліта (Шашкевичі, Могильницькі, Петрушевичі, Барвінські; осібно можна виділити митрополита А.Шептицького); 2) мозаїчність та плюралізм партійно-політичного життя Галичини, наскрізь просякненого традицією консерватизму крізь призму міжетнічних протистоянь; 3) існування реального політичного, ідеологічного “конкурента” (польської нації) як основного елемента діяльносного стимулу галицької консервативної інтелігенції; 4) поява нової, прогресивно-прагматичної української національної еліти кін. ХІХ – поч. ХХ ст.; 5) фактор української національної ідеї, який зумовлював визнання етнічної та культурної особності українців; 6) фактор та принцип єдності національно-консервативного табору, що полягав у можливості “погасити” напругу у міжнаціональних взаєминах у Галичині; 7) чинник консерватизму – збереження найоптимальніших самобутніх історико-культурних рис галицького українства і прогресивний політико-ідеологічний та економічний поступ.

Основні завдання та мета галицьких консерваторів були викладені у своєрідному програмному документі – “Проекті організації народної роботи”, укладеному О.Барвінським в середині 90-х рр. ХІХ ст. У ньому не було вимог політичного характеру, натомість висувалися завдання глибоких перетворень свідомості широких верств галицького загалу, прищеплення йому національної ідеї, піднесення освіти, загального рівня культурного та соціального розвитку.

Таким чином, галицький консерватизм був не стільки свідомо необдуманною, невиправданою філософією, скільки способом практичного мислення. Основна його суть полягала у відданості правовим парламентським методам політичної боротьби, тверезій поміркованості та інстинктивній повазі до законної влади.

Український консерватизм був у ХІХ – поч. ХХ ст. ідеологічною платформою українського дворянства в його боротьбі за збереження національних та станових привілеїв у контексті українських національних шляхетсько-гетьманських традицій. Загалом політична думка в Україні наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. відображала перехід українського національно-

визвольного руху зі стадії культурного українофільства до широкої організованої політичної роботи у масах.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Кучернюк Микола,
У курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Кобута С.Й.*,
доцент

В історії кожного народу періоди піднесень, стрімких злетів нерідко змінюються стагнаціями, болючими падіннями. Після серйозних невдач і прикрих поразок настають часи торжества національної ідеї, могутніх проривів, що ведуть до вершини соціального прогресу. Не є випадком у цьому плані й історія українського народу.

Зміни у суспільстві, пов'язані з державним регулюванням різних його сфер, зафіксовані першими законодавчими актами. Вони приймалися Верховною Радою УРСР переважно під тиском наростаючих політично активних сил різних верств населення, меншості у парламенті дванадцятого скликання.

Особливість українського державного реформування полягала в тому, що поряд із новими паростками стирчить старе гілляччя радянської системи. Одночасно усунути всі анахронізми з державного механізму без ризику його нової зупинки – неможливо. Тому для України може бути прийнятна еволюційна модель поетапного реформування держави. Питання політичної реформи, передусім органів влади, визначення компетенції державних органів і органів місцевого самоврядування, закріплення механізмів їх взаємодії – це той шлях, який дасть можливість мати ефективну владу в центрі і на місцях [1, с.47-48].

Звичайно, важко визначити, які саме події новітньої історії незалежної України були найважливішими. Проте, якщо все ж таки зробити таку спробу, то передусім це є Акт проголошення незалежності України, а також проведення референдуму 1 грудня 1991 р., на якому 90, 32 відсотка з тих, хто взяв участь у голосуванні, підтвердили Акт проголошення незалежності та зумовили прийняття Конституції України, що, по суті, й стало завершальною подією у процесі становлення України як суверенної держави [2].

Відомі українські вчені – Шаповал В.М., Опришко В.Ф., Шемшученко Ю.С. та ін. – визначають державність як складну і динамічну систему зв'язків, відносин та інститутів публічної влади, розвиток якої (системи) обумовлений

особливостями соціально-економічних, політичних і духовно-моральних якостей факторів життєдіяльності конкретного народу або об'єднання народів на певному етапі їх розвитку [3].

Концептуально поняття державотворення характеризує теорію й практику керівництва суспільством з боку держави, генерує функціональність форм влади (законодавчої, виконавчої, судової) згори й до низових ланок, розриває й удосконалює на іманентно властивій основі систему управління відповідно до мети утвердження нової якості суспільних відносин. Первинність у питаннях державотворення належить законодавчій владі, тобто Верховній Раді, яка із залученням різних державних структур розробляє та приймає закони, легітимізує функції державних управлінських інституцій та суспільства в цілому [4, с.230]. Проте, коли мова йде про державотворчий процес, слід завжди пам'ятати, що держава є лише одним зі складових елементів політичної системи, і її завдання полягає не тільки в тому, щоб забезпечувати процес прийняття законів та їхнього належного виконання, але, насамперед, у служінні суспільству.

Після того як державна партія зійшла зі сцени, політична влада перейшла до Верховної Ради і місцевих рад народних депутатів. Органи влади, сформовані на вільних виборах, були демократичними за походженням. Однак, сама влада ще залишалась нероздільною, тобто потенційно диктаторською, тоталітарною [5, с.77].

Отож, українське суспільство підійшло до того етапу свого розвитку, на якому чітко окреслилась потреба легітимного оформлення інститутів держави, основним механізмом якого мають послужити демократичні органи влади.

Здобувши державну незалежність, на долю молоді держави випала необхідність пройти нелегкий шлях законодавчого оформлення політичної системи та владних структур в Україні. Обираючи якісно новий – демократичний напрямок розвитку, політична еліта України зіткнулася з рядом проблем, які були пов'язані з відсутністю державотворчої традиції нашої держави поза межами командно-адміністративної системи. Формуючи державну символіку та визначаючи статус економічної самостійності України, політичний провід української нації не зумів зорієнтуватися в нових умовах громадсько-політичних процесів, що стало початком затяжної боротьби суб'єктів державної влади із приводу розподілу управлінських повноважень. Перші роки державного будівництва були досить нелегкими для українського народу, оскільки відхід від методів командно-адміністративного управління ставив перед українським політичним проводом завдання пошуку нового українського шляху розбудови незалежної держави.

1. Лашко О., Кучерена О. Президентська вертикаль: так чи ні (в контексті історичних реалій) // Розбудова держави. – 1995. – №5-6. – С.47-48.
2. www.medvedchuk.kiev.ua // Новий вимір демократії.
3. www.hrdatabase.bc.kiev.ua // В.Л. Горохольський. Проблеми конституційного принципу верховенства права та практики його реалізації.
4. Медведчук В. Новий вимір демократії. – К.: Основні цінності, 2001. – 144 с. – (Сер. “Сучасна думка”).
5. Кульчицький С.В. Державотворчий процес в Україні (підсумки першого п'ятиріччя) // УІЖ. – Листопад-грудень 1996. – №6. – С.69-78.

УКРАЇНСЬКИЙ ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ 60-х-80-х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ: НАПРЯМИ, ТЕНДЕНЦІЇ.

Юрчило Роман,
 V курс, історичний факультет
 Науковий керівник – *Кобута С.Й.*,
 доцент

Сучасне національне і культурне відродження України, становлення нашої державності неможливі без глибокого і всебічного осмислення історичного минулого українського народу, врахування досвіду боротьби попередніх поколінь. До малодосліджених сторінок цієї боротьби належить історія розвитку українського опозиційного руху 60-х – першої половини 80-х років XX століття.

Цей рух ще називають дисидентським. Термін “дисидент” походить від латинського слова “dissident” – незгодний – особа, яка не погоджується з панівною ідеологією. Офіційна радянська пропаганда трактувала його так: “Дисиденти – відступники. Цей термін використовується імперіалістичною пропагандою для позначення окремих відщепенців, які відірвалися від соціалістичного ладу, і, не маючи опори в своїй країні, зверталися за підтримкою за кордон, в імперіалістичні і розвідувальні центри”[5, с.140]. Відомий український дослідник А.Русначенко дисидентством називає “послідовну, чітко спрямовану світоглядність людей, несумісну з офіційно проголошеною комуністичною ідеологією, а також розбудованою на основі цієї ідеології політичною системною однопартійною тоталітарною диктатурою панівної імперської нації і веденою нею політикою”[6, с.167].

Дисидентський рух проявився не тільки в Україні. Він став загальносоюзним явищем. Українське, російське дисидентство, а також інших радянських республік мало ряд спільних рис і поглядів на подальший

історичний шлях своїх народів. Головним змістом дисидентського руху в Україні стали національні проблеми, тому за характером він був національно-визвольним рухом і мав ряд особливостей:

- охоплював різні соціальні прошарки суспільства;
- був загальноукраїнським явищем і проявлявся в усіх регіонах республіки;
- мав чітко визначені організаційні форми (гуртки, спілки, об'єднання); його учасники дотримувалися мирних, ненасильницьких форм боротьби [4, с.4].

Основними напрямками дисидентства були: правозахисний або демократичний рух, представлений Українською І ельсінською Групою;

релігійне дисидентство, яке включало боротьбу за відновлення українських Греко-Католицької та Автокефальної Православної церков, за свободу діяльності протестантських сект;

національно орієнтоване дисидентство, часто поєднане з обома попередніми напрямками, найбільш поширене в Україні та інших республіках [1, с.226].

Найпотужнішими течіями дисидентського руху були політичний та правозахисний рухи. Витоки політичного дисидентського руху сягають середини 60-х років, коли частина шістдесятників, представників широкого мистецько-громадського руху української інтелігенції, перейшла до політичного протистояння з радянським режимом. Інша частина шістдесятників відійшла від непокори владі, змирившись із дійсністю [2, с.54].

В 70-х роках політичний рух в Україні радикалізувався в порівнянні з попередніми роками і почав рішучу боротьбу за незалежну українську державу. Виступи українських політичних дисидентів стали більш організованими, однак, в результаті репресивних заходів більша частина учасників руху опинилася на засланні. В Україні, як ніде, політичні справи всіляко фабрикувалися. Досить часто судили за дії кількітної давності, підкидали наркотики, зброю, інкримінували вигадані справи. Врешті-решт судили як кримінальних злочинців. Діалогу з владою дисиденти встановити не могли, бо вона відповідала репресіями і переслідуваннями. До середини 80-х років дисидентський рух фактично був придушений, але це не врятувало СРСР від розпаду [3, с.1288].

Таким чином, український опозиційний рух 60-х – першої половини 80-х років XX століття мав різні напрями і течії, але за своєю суттю залишався єдиним і цілісним. Він репрезентував в Україні потужний рух за права людини і мав яскраво виражений національно-визвольний характер.

1. Зайцев Ю. Український опозиційний рух 60-х років / Краківські українознавчі щоріччя. – Т. 1-2. – Краків: Швайпольт Фіоль, 1993. – С.225-236.

2. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 80-х років. – К.: Либіль. 1995. – 221 с.
3. Кульчицький Ю. Дисидентський рух в СРСР // Визвольний шлях. – 1977. – №11. – С. 1281-1289.
4. Кудря Т. Зародження дисидентського руху в Україні // Історія України. – 1996. – №47. – С.4-5.
5. Політичний словник / За ред. В. Врублевського та ін. – К.: УРЕ, 1982. – 653 с.
6. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. – К.: В-во імені Олени Теліги, 1998. – 720 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Хрентик Василь,
IV курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Геник М.А.,*
кандидат історичних наук, доцент

Події, що відбулися у світі на початку ХХ століття, зокрема, Перша світова війна, призвели до глибоких політичних, економічних, територіальних змін у Центрально-Східній Європі – в основному “театрі воєнних дій”. В цей час істотно змінилась політична карта даного регіону. На уламках Австро-Угорщини, Російської і Османської імперій постали нові держави: Польща, Королівство Сербів, Хорватів і Словенців (з 1929 – Югославія), Австрія, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія. Вперше в історії новоутворені держави стали суб’єктами міжнародних відносин і перед ними постав ряд складних питань, зокрема, питання міжнародної і національної безпеки, що мали забезпечити і надалі незалежний розвиток цих країн.

Небезпеки, що загрожували безпеці цих країн можна поділити на внутрішні і зовнішні. Серед основних внутрішніх небезпек можна виділити: повоєнну розруху, економічні кризи, голод, безробіття, що значно посилювало соціальну активність і внутрішню боротьбу у країнах Центрально-Східної Європи. Поряд із соціальними проблемами для країн регіону особливо гострими були проблеми державотворення та національні суперечності, що виникали на історичному, територіальному, економічному, культурному і релігійному ґрунті. Окрім того існувала ще більша загроза безпеці цих країн ззовні через територіальні суперечки, що існували між ними, та з боку агресії нацистської Німеччини і СРСР. Саме тому для забезпечення влас-

ної безпеки більшість країн даного регіону орієнтувалася на Францію, яка намагалася створити дієву противагу Німеччині через створення міжнародних блоків, що мали гарантувати міжнародну безпеку країн Центрально-Східної Європи.

Для збереження післявоєнного статусу у Центрально-Східній Європі за ініціативи Франції й під її егідою у 1920-1921 роках був створений військово-політичний блок Чехословаччини, Румунії, Югославії, що дістав назву Мала Антанта. У своїй діяльності члени союзу виходили з програмних принципів Ліги Націй і сприяли проведенню в життя ідеї колективної безпеки в Європі. Головною метою цих держав було протистояння основній небезпеці для себе – угорському і болгарському ревізійонізму. Мала Антанта, зокрема Чехословаччина, Югославія, Румунія, мала територіальні претензії з боку Угорщини щодо наступних територій: до Чехословаччини стосовно Словаччини та Карпатської Русі, до Румунії – стосовно Трансильванії, до Югославії – стосовно Воеводини і, можливо, Хорватії. З іншої сторони, Югославія та Румунія були об’єктом радянських образ Болгарії з приводу відповідно Македонії та Добруджі. Крім того кожна з держав Малої Антанти мала суперечки із боку “великих” держав. Німеччина мала зазіхання стосовно Чехословацького периметру з німецьким населенням; Радянський Союз залишався непримиренним щодо Румунської Бессарабії; Італія зазіхала на Долматинське узбережжя Югославії на Адриатичному морі. Таким чином, кожна з держав Малої Антанти мала як мінімум одного ворога у межах регіону, а також стільки ж у вигляді великих держав. Це значно послаблювало міць Малої Антанти і разом з тим зі зміною акцентів Франції щодо примирення з Німеччиною стало причиною того, що Мала Антанта перестала існувати.

Інший блок, створений Грецією, Румунією та Югославією 1934 року, також виявився нетривким. Балканська Антанта була створена під егідою Франції з метою протистояння реваншизму Болгарії і також мала аналогічні причини занепаду. Ці два альянси були пов’язані завдяки членству в них таких держав, як Румунія і Югославія. Проте вони не відігравали великого значення для узгодження та створення системи безпеки у Центрально-Східній Європі.

У 30-ті роки існував ще один блок держав даного регіону – Балтійська Антанта, створена у 1934 році як результат договору про дружбу і співробітництво, підписаного між трьома балтійськими державами: Литвою, Латвією і Естонією. Члени Балтійської Антанти у своїй політиці орієнтувалися на Францію і Великобританію. Однак на практиці цей блок не проявив активної діяльності.

Певні спроби гарантування міжнародної безпеки були зроблені країнами регіону в рамках діяльності Ліги Націй, яка стала продуктом

Першої світової війни. Польща, Чехія, Болгарія, Румунія, Югославія, Чехословаччина в різний час були непостійними членами Ліги Націй. В її діяльності вони опиралися на Францію (окрім Болгарії), яка завжди могла розраховувати на її підтримку. В 20-х -30-х роках Ліга Націй розв'язала 35 з 66 міжнародних конфліктів, деякі із них були і на території Центрально-Східної Європи. Так, наприклад, у 1925 році президент Ради Ліги Націй зупинив телеграмою війну між Болгарією і Грецією, маючи повну підтримку в цьому Франції і Великої Британії, які тиснули на Грецію, щоб не допустити наступальної операції.

Таким чином, Мала Антанта, Балканська Антанта і Балтійська Антанта мали б виконувати роль колективних гарантів безпеки в регіоні, однак через велику кількість агресорів, що мали зазіхання на територіальну цілісність цих держав, дані утворення були нетривалими і неефективними. Міцної системи колективної безпеки в Центрально-Східній Європі так і не було створено, що несло загрозу країнам регіону, які стали першими жертвами у Другій світовій війні.

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЦАРИЗМУ (1900-1914 РР.): СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ В РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

Передерко Віталій,
У курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Марущенко О.В.*,
кандидат історичних наук, доцент

Російська історіографія зацікавилась історією західноукраїнських земель лише в другій половині 90-х рр., причому погляди авторів подекуди дуже суперечливі. О.Бахтуріна пояснює зацікавленість Росії Галичиною такими причинами: протидією сепаратистським рухам, необхідністю зміцнення імперії як національної держави, інтересом до слов'янських земель, що зростав через погіршення відносин з Австро-Угорщиною [1, с.226-227]. Н.Пашаєва у своїх спробах цілісного викладу історії “руського” руху в Галичині залишається на стереотипних оцінках радянської доби. Надмірно вузька документальна основа, нехтування досліджень останніх десятиріч призвели до тенденційного викладу матеріалу з публіцистичними штампами. Як пишуть у рецензії М.Кріль та О.Киричук, “Н.Пашаєва продовжує традицію російської імперської історії, в якій не було місця українській національній думці, а будь-який суспільно-політичний поступ ... розглядався

тільки через призму віковичного прагнення народу до возз'єднання з Росією” [3, с.231]. Дослідниця М.Клопова звернула увагу на цей недолік колеги, вказавши у своїй рецензії, що авторка не враховує ту особливість, що поняття “русский” (у російській вимові) використовувалось на означення всього національного руху в цілому і його проросійського напрямку зокрема, в результаті будь-який читач може скласти собі враження, що весь національний рух русинів був винятково проросійським, а в краї проживало “русское” населення, що не відповідає дійсності [2, с.109]. Тому цілком слушно брати у лапки термін “русский” (в даному випадку в російськомовній історіографії це український), вважає В.Савченко [6, с.95]. М.Клопова робить висновки про відмову МЗС Росії напередодні Першої світової війни ціле-спрямованої підтримки проросійських настроїв у місцевого населення. Український рух вже не вважався штучною вигадкою австрійської влади, з'явилися підстави занепокоєння ідеєю його консолідації в австрійській і російській державах, активна підтримка владою русофільського руху почалась порівняно пізно, зважаючи на небажання загострювати відносини з Віднем [5, с.274]. В.Савченко культурно-політичну течію українофілів розглядає як засіб політиків Відня та польських кіл для відособлення русинів Галичини і Буковини від своїх одноплемінників у Росії, доводить, що термін “український” був на поч. ХХ ст. лише фікцією, політичним міфом, який міг ототожнюватись лише з частиною русинського населення, що прихильно ставилося до Відня. Немає нібито підстав вкладати в поняття “українець” етнічну доміную, оскільки русофіли вважали себе “русскими”: “...незважаючи на етнічну спільність східнослов'янського населення Австро-Угорщини з населенням України (згідно з російськими авторами – і там і там русини-малороси), називати його на той період “українським”, означало б ототожнювати все східнослов'янське населення монархії лише з однією із противниками ідеї загальнооруської єдності, що було б неправильно з історичної і соціально-політичної точок зору...Наявні матеріали породжують враження про відсутність у прихильників українофільського культурно-політичного руху...широкої підтримки русинського населення. Антинародна і антирусська політика українофільських кіл активно підтримувалась лише австро-угорськими покровителями” [6, с.97-102]. Відмовившись, на відміну від Н.Пашаєвої, від спекулювання терміном “русский”, вчений водночас продовжує характеризувати тенденційно український національний рух. Русофільська орієнтація у нього ототожнюється з москвофільською, а звідси робиться висновок про її глибокі історичні традиції та підтримку її політичних принципів серед селянського населення краю, про переважання такої орієнтації в Галичині [6, с.102-103]. І.Міхутіна висловила думку, що

поділ на українців і москвофілів утворився при формуванні національної самосвідомості русинів, а проблема геополітичної орієнтації поглибила напередодні війни розкол серед них [4, с.182-183]. На нашу думку, варто не погодитись із тезою дослідниці про те, що москвофіли підкреслювали свою аполітичність, пропагуючи лише моральне, культурне та ідейне єднання з Росією [4, с.184].

Таким чином, російська історіографія відзначається неабияким спектром думок і поглядів, інколи навіть контрверсійних. З одного боку, можна спостерігати намагання виправдати загарбницьку політику тим, що нібито на західноукраїнських землях наявні сильний проросійський (проруський) вплив та симпатії серед населення на основі культурно-мовної спорідненості, на підставі старих радянських кліше негативно і необ'єктивно висвітлюється український національний рух, а русофілство подекуди ототожнюється з москвофілством, з другого – заглиблення в джерельну базу приводить до альтернативних висновків, що руйнують радянські міфи (наприклад, О.Бахтуріна, М.Клопова). Російські дослідники, керуючись національними, світоглядними, політичними симпатіями, продовжують уникати порівняльних досліджень, заглиблення в джерельну та історіографічну базу проблеми. Упереджені висновки не сприяють об'єктивному відтворенню історичної реальності.

1. Бахтуріна А.Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. – М.: "АИРО-XX". 2000. – 264 с.

2. Клопова М.Э. Рец. на: Пашаева Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. – М., 2001 // Славяноведение. – 2002. – № 1. – С.108-111.

3. Криль М., Киричук О. Рец. на: Пашаева Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. / Государственная публичная историческая библиотека России. – М., 2001. – 201 с. // Вісник Львівського університету.Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка. 2002. – Випуск 37. – Част.2: Документи та матеріали. Рецензії та огляди. Наукове життя. – С.230-236.

4. Михутина И.В. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века). – М., 2003. – 289 с.

5. Мудрий М. Галицьке русофілство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 9. – Львів. 2001. – С.254-280.

6. Савченко В.П. Восточная Галиция в 1914-1915 годах (этносоциальные особенности и проблема присоединения к России) // Вопросы истории. – 1996. – №11-12. – С.95-106.

АРХІВ “ГОРБАЧОВ-ФОНДУ” ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПЕРЕБУДОВИ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (1985-1991 рр.)

Овчар Ірина,

У курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Дебенко В.З.*,
кандидат історичних наук, доцент

“Горбачов-Фонд” (Міжнародний суспільний фонд соціально-економічних і політичних досліджень) відносять до провідних наукових установ Російської Федерації. Заснований Фонд 23 грудня 1991 року на той час ще Президентом, а з 25 грудня – экс-Президентом СРСР М.С.Горбачовим. Засновниками Фонду також вважаються:

– Національне відділення Міжнародного Фонду виживання і розвитку (президент на момент утворення “Горбачов-Фонду” – академік Євген Весіхов);

– Зовнішньополітична асоціація (президент її в момент заснування Фонду Едуард Шеварднадзе);

– Фонд економічних і соціальних реформ (президент його в момент заснування “Горбачов-Фонду” Станіслав Шаталін);

– академік Олександр Яковлев і Григорій Ревенко, колишні керівники адміністрації Президента СРСР.

Офіційна презентація Фонду відбулася 3 березня 1992 року. Керівництво Фонду здійснює Рада. Президентом Ради є Михайло Сергійович Горбачов, віце-президентом – Ірина Михайлівна Вірганская (дочка М.С.Горбачова). На час заснування метою діяльності “Горбачов-Фонду” було зібрання та збереження матеріалів, різного роду документів періоду перебудови (1985-1991 рр.). В сучасних умовах Фонд також займається науковою діяльністю, розробкою та обґрунтуванням тих масштабних процесів, які пов'язані не лише з історією Росії, але й з тими подіями, до яких прив'язана увага світових держав. Мова йде про терористичні акти, про питання глобалізації та інтеграції, про роль екологічних, демографічних і соціокультурних викликів та їх вплив на розвиток людства. Особливе місце займає вивчення тем, пов'язаних з пошуком Росією свого місця в світі, що глобалізується, і її інтеграції в нову систему міжнародної безпеки. Узагальнені дані, поглиблені висновки стали надбанням монографічного видання, авторами якого виступили працівники Фонду під керівництвом экс-президента СРСР М.С.Горбачова [5].

Особливу увагу для нас становить діяльність однієї із структур Фонду – архіву. Адже саме в ньому зберігаються важливі матеріали з історії перебудови радянського суспільства.

Спроби дати відповіді на існуючі запитання, пов'язані з проблемами перебудови та процесом розпаду Радянського Союзу за минуле десятиліття робилися неодноразово. Перш за все, як "головними діючими особами" того часу, так і людьми з їх безпосереднього оточення. Значних успіхів у дослідженні перебудовних процесів досягли А.С.Черняєв і В.В.Загладін. Їхні наукові доробки становлять окремі фонди архіву (відповідно, Ф.2. і Ф.3.) [1-4]. Вони містять рукописні та машинописні матеріали, які стосуються питань внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, виступів та доповідей М.С.Горбачова, рішень Пленумів, З'їздів та Конференції КПРС, а також доповідні та службові записки політиків і суспільних діячів перебудовного періоду.

В архіві створені окремі фонди, де зберігаються монографічні видання як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, вирізки з газет та журналів, які стосуються перебудовних процесів. Окрім документів, доступ до яких можливий лише через комп'ютер, інформація про перебудовний період зберігається на аудіо-та відео носіях. Також діє конференц-зал, в якому відбуваються зустрічі М.С.Горбачова з політиками і науковцями, проводяться дискусії та обговорення актуальних питань сьогодення. Результатом роботи багатьох років в архіві з документами, безпосередніх зустрічей з М.С.Горбачовим стала монографія відомого російського політолога Б.Славина [6].

М.С.Горбачов попереджав, що емоції недопустимі в політиці і особливо в умовах революційних перетворень. Але сьогодні ми можемо говорити про те, що саме емоції і боротьба за владу спричинили ті події, які привели до розпаду СРСР, до краху демократичних процесів, які мали реформувати існуюче тоталітарне суспільство. Від політичного протистояння в той час залежала доля перебудови, зміст якої нам відомий з архівних документів та інших матеріалів "Горбачов-Фонду". В післяперебудовний період політична боротьба між М.С.Горбачовим (Президентом СРСР) і Б.М.Єльциним (Президентом РФ) позначилася на діяльності Фонду як науково-дослідної установи Російської Федерації. Нова влада не сприяла створенню належних умов для діяльності Фонду, тому до сьогоднішнього дня не всі документи зібрані в архіві. Досить мало відомостей про позицію Б.М.Єльцина, немає в наявності матеріалів для створення його окремого фонду.

В 2000 році при сприянні нового Президента РФ В.В.Путіна Фонд розмістився в новому приміщенні, де створені всі належні умови для успішної роботи в науковій установі. Збір документів, створення нових фондів на сьогоднішній день являються актуальними питаннями, над вирішенням яких працюють науковці та співробітники Міжнародного суспільного фонду соціально-економічних та політичних досліджень.

Отже, архів "Горбачов – Фонду" зберігає ті матеріали, які є важливими джерелами для вивчення історії перебудови радянського суспільства (1985-1991 рр.) На сьогоднішній день "Горбачов – Фонд" також діє в США,

Німеччині, Італії та інших державах світу. Це розширює можливість доступу до необхідної інформації та сприяє дослідженню історії перебудови не лише в Росії, а й за кордоном.

1. Вырезка из газет: "Монд" (Франция). Открытое столкновение реформаторов и консерваторов СССР. – Ф.2. – Оп.1. – Од. зб. 1132. – Арк. 1.
2. Революция М.С. Горбачева (Индия, Ганди). – Ф.2. – Оп.1. – Од. зб. 1384. – Арк. 1.
3. Статья о судьбе перестройки. – Ф.2. – Оп.1. – Од. зб. 2072. – Арк. 1-17.
4. Запись выступления М.С.Горбачева. – Ф.3. – Оп.1. – Од. зб. 7309. – Арк. 1-4.
5. Грани глобализации. Трудные вопросы современного развития / Под ред. М.С.Горбачева. – М.: Альтима паблишер, 2003. – 592 с.
6. Неоконченная история. Беседы Михаила Горбачева с политологом Борисом Славниным / Автор – сост. Б. Славин. – М.: Олма – Пресс, 2001. – 159 с.

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ СПІЛЬНОЇ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Музика Мар'ян,

IV курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Сливка Р.Р.*,
кандидат географічних наук, доцент

Вже наприкінці Другої світової війни стало зрозуміло, що європейські країни вже не займатимуть провідне місце в світі, адже сформувались два нові центри сили. Починаючи з другої половини ХХ століття, геополітична карта світу була остаточно поділена на два табори – на євразійський Східний блок з віссю в СРСР і на атлантичний Західний блок з віссю в США. Країни Західної Європи опинились під загрозою окупації з боку СРСР, жодна з них самотужки не могла гарантувати собі безпеку, тому постало питання колективної оборони.

У сучасній українській політологічній літературі ця проблема фактично не досліджена, тому постає питання більш детального аналізу процесу формування загальноєвропейської оборонної політики.

Процес створення європейської спільної оборони пройшов три етапи в своєму розвитку.

Перший етап тривав від закінчення Другої світової війни до створення НАТО. 17 березня 1948 р. в Брюсселі Велика Британія, Франція, країни Бенілюксу підписали договір про економічне, соціальне, культурне співробітництво і спільну оборону строком на 50 років. Договір став початком створення в Європі військового угруповання – Західного союзу. На цьому

етапі процес вироблення спільної оборонної політики відбувався дуже активно, але виявилось, що вся об'єднана Європа не була здатна у військовому плані протистояти СРСР, тому було розроблено програму спільної оборони разом з США, наслідком чого стало створення НАТО.

Договір про створення Північноатлантичного союзу був підписаний 4 квітня 1949 р. Збройні сили Альянсу були створені в 1950 році у відповідь на корейську війну, що почалася в червні цього ж року. Створення НАТО було наслідком холодної війни, і тому вся його діяльність була спрямована на протидію з Радянським Союзом та іншими країнами, що згодом об'єдналися у Варшавський договір. Хоча створення НАТО і гарантувало Європі безпеку, проте воно дуже загальмувало процес вироблення спільної оборонної політики та процес створення європейських військових організацій.

Другий етап (тривав від створення НАТО до розпаду соцтабору та СРСР). На цьому етапі вироблення спільної оборонної політики здебільшого зводилось до розробки проектів можливого об'єднання. 24 жовтня 1950 р. Р.Плевен звернувся до Національної Асамблеї з пропозицією утворення європейської армії, підпорядкованої політичним інститутам об'єднаної Європи. Центральним елементом цього плану була ідея інтеграції національних збройних сил на досить низьких рівнях військової структури, починаючи з батальйону чи полку.

15 лютого 1951 р. в Парижі відкрилася конференція з проблеми європейської армії за участю делегатів країн, які невдовзі підписали Паризький договір, опублікований 1 лютого 1952 р. Договір передбачав створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС), яке мало б у розпорядженні спільну армію.

На пропозицію глави уряду Італії А. де Гаспері в договір була введена стаття 38, за якою Парламентська асамблея Європейського оборонного співтовариства мала опрацювати проект федеративної чи конфедеративної структури об'єднання. Проте цей договір не був втілений, оскільки 1954 р. Національні збори Франції відхилили його ратифікацію.

Відхилення Францією ЄОС викликало невдоволення її союзників. За ініціативою Великобританії з 28 вересня по 3 жовтня 1954 р. в Лондоні відбулася конференція за участю шести держав, які підписали Паризький договір, а також США, Великобританії й Канади. На конференції було прийнято рішення про припинення окупаційного режиму в Західній Німеччині, відновлення її суверенітету. Брюссельський пакт 1948 р. мав поповнитися Німеччиною та Італією, що відкривало для цих держав можливість вступу до Атлантичного альянсу.

Відповідні документи (всього одинадцять) були підписані на конференції дев'яти країн у Парижі (жовтень 1954 р.). Паризькі угоди уточнювали природу й компетенцію розширеного за рахунок приєднання

Німеччини й Італії до Брюссельського пакту і санкціонували відродження національної німецької армії. Західний союз перетворювався в Західно-європейський союз (ЗЄС), який мав забезпечити "колективний захист" країн-учасниць шляхом організації спільної оборони. Проте й ЗЄС залишився в шатінку НАТО.

Етапним став договір про Європейський Союз, який визначив цілі, існував механізм формування й функціонування спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

З розпадом соціалістичного табору і СРСР розпочався новий, 3-й етап вироблення єдиної політики в галузі оборони. Цей період охарактеризувався особливо швидким розвитком Європейського співробітництва в галузі спільної оборони.

Зміна позицій Великої Британії прискорила процес просування до спільної оборони. Під час саміту ЄС у Портшахі (24-25 жовтня 1998 р.) прем'єр-міністр Великобританії Тоні Блер оголосив, що його країна підтримує формування оборонної складової в політиці ЄС, що дозволило інтеграцію ЗЄС у ЄС. Спільна франко-британська декларація про європейську оборону прийнята 4 грудня 1998 р. під час двосторонньої зустрічі Т.Блера і Ж.Ширака. Вона передбачала необхідність прийняття рішення Європейською радою щодо інтеграції спільної оборонної політики у рамках ЄЗПБ; створення механізму прийняття рішень про використання збройних сил у кризових ситуаціях; зміцнення збройних сил країн ЄЕС-ЗЄС на основі розвитку адекватної європейської військової промисловості. Схвалення франко-британської декларації на сесії Європейської ради у Відні (грудень 1998 р.) надало їй європейського виміру.

Показниками активізації діяльності ЄС у сфері спільної оборони стала перша неофіційна зустріч міністрів оборони ЄС, яка відбулася у листопаді 1998 р., а також перша зустріч між Генеральним секретарем НАТО Хав'єром Соланою й головою Ради ЄС, міністром закордонних справ Австрії В.Штосседем. ЄС і ЗЄС продовжили курс на розвиток взаємодії: відбувся Перший парламентський форум ЄС-ЗЄС, формалізовано принцип гармонізації голосування у ЄС і ЗЄС. Асамблея ЗЄС 15 березня 1999 р. схвалила план дій "Час для оборони", який містить пропозицію передати Європарламенту повноваження ЗЄС у сфері прийняття рішень і командування, наділивши її реальними військовими можливостями; розробити графік поетапної інтеграції ЗЄС у ЄС; створити спільну європейську оборону в рамках ЄС. У питанні про злиття ЗЄС і ЄС фактично досягнуто принципової згоди країн ЄС, і воно переходить у практичну площину. Водночас, різняться погляди партнерів щодо темпів цього процесу, зокрема, на відміну від Німеччини, Великобританія і деякі нейтральні держави не бажали форсувати цей процес. Події на теренах колишньої Югославії дали імпульс і значно

прискорили процес інтеграції. До участі у формуванні Європейських Сил Швидкого Реагування були запрошені всі країни-кандидати на вступ у ЄС, а також ті країни-члени НАТО, які не входять до Євросоюзу. Внесок (як в особовий склад, так і в матеріально-фінансове забезпечення) кожної з країн-членів у формування ЄСШР закріплено у так званому “Силовому каталозі”, прийнятому під час Ради міністрів оборони країн-членів ЄС у листопаді 2000 р. в Брюсселі. Загальна кількість особового складу країн ЄС в ЄСШР – 69509.

Загострення протиріч між Європою і США у зв'язку з подіями в Іраку, на нашу думку, сприяє розколу НАТО та можливого пізнішому виокремленню Європи в єдиний військово-політичний блок чи навіть конфедерацію. Якщо найближчим часом Північно-атлантичний альянс не почне трансформуватись, то, можливо, втратить свою вагу на європейській арені.

1. Кросс Ш. Вопрос о расширении НАТО: в поисках оптимального решения // США. – 1996. – № 9.
2. НАТО: Довідник. – К., 1997.
3. Політологічний енциклопедичний словник. – К., 1997.

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У 1944-1953 рр.: ІСТОРІОГРАФІЯ

Лавришин П.,
У курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Великий В. С.*,
кандидат історичних наук, доцент

Сьогодні українська наука переживає період позбавлення пережитків свого тоталітарного минулого, які дісталися у спадок від радянських часів. Важливим елементом процесу переосмислення історії є вивчення проблеми політичних репресій у Західній Україні у 1944-1953 рр. Це був період, коли на теренах нашої Батьківщини тоталітарним режимом жорстоко придушувалася український національно-визвольний рух, в результаті чого було скалічено життєві долі мільйонів людей, відлуння якого відчуваються й досі. Тому ця проблема надалі перебуває в полі зору дослідників й залишається актуальною з огляду на відсутність спеціального історіографічного дослідження.

В радянський період проблема ліквідації тоталітарним режимом українського національно-визвольного руху в 1944-1953 рр. довгий час взагалі замовчувалася. Публікувалися лише матеріали тенденційні й фальсифіковані. Цілком зрозуміло, що поняття “політичні репресії” стосовно учасників ОУН-УПА і мирного населення Західної України з боку радянської влади не

іживалося в тогочасній літературі. Виходячи з партійно-класового принципу, радянські автори термін “політичні репресії” підмінили більш зручними поняттями “боротьба з українським буржуазним націоналізмом”, з “ворогами народу”, “дрібнобуржуазними елементами”, “прислужниками іноземних розвідок” тощо. Відомий український дисидент Ю.Бадзьо так охарактеризував радянську історіографію, що стосувалася боротьби з українським національно-визвольним рухом: “... Щодо “УБН” мова йде не лише про наукові критерії, про методологічні принципи радянської історіографії – тут маємо передусім справу з тривалою політичною кампанією, з актуальною ідеологічною дійсністю, тобто йдеться про офіційно актуальну боротьбу проти “націоналізму” в українському радянському суспільстві” [1, с.62-63].

Із здобуттям нашою державою незалежності виникли сприятливі можливості для ознайомлення з не перекрученою компартійною пропагандою історією України, а отже і з історією механізму репресій, який вірно служив режимові. Характерною особливістю нинішнього посткомуністичного етапу розвитку історичної науки є активний пошук нових теоретичних і концептуально-методологічних засад до вивчення означеної проблеми. Сучасні дослідники відмовляються від партійно-класового підходу, який був панівним у радянський період. Сьогодні формується новий україноцентричний погляд на минуле нашої Батьківщини, історія України починає висвітлюватись на засадах національної ідеї, яка стає орієнтиром історичних оцінок.

Центральне місце в сучасних дослідженнях проблеми політичних репресій сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху займає показ антиукраїнської політики радянської влади, яка була спрямована на фізичне знищення українського етносу. Наприклад, Б.Завадка у статті “Підсумки національно-визвольної боротьби українського народу в 1940-1950 роках. (Тези)” вважає, що політика радянської Москви була спрямована на “знищення української нації” [4, с.42]. Один із найбільших дослідників проблеми політичних репресій радянського режиму проти українського національно-визвольного руху І.Білас зробив висновок, що “репресії большевицького карального апарату проти мирного населення були не поодинокими, а носили характер цілеспрямованої урядової політики, яка в міжнародних правових нормах іменується геноцидом” [2, с.13].

Разом з тим, історики ще не сказали останнє слово про те, який характер мали післявоєнні події в Західній Україні. С.Кульчицький вважає, що “те, що відбувалося у західних областях УРСР до середини 50-х рр., може бути охарактеризоване однозначно: громадянська війна” [5, с.56]. Протилежну думку висловлює Б.Червак, який вважає, що “називати боротьбу з окупантом громадянською війною – це спотворювати історію України” [6, с.62]. Компромісну позицію займають Ю.Доценко і С.Сворах, вважаючи, що це був “період національно-визвольної і одночасно громадянської війни” [3, с.49].

Таким чином, питання залишається дискусійним, однак це свідчить про серйозні позитивні зрушення в напрямку об'єктивного дослідження проблеми, позбавлення її від політичної та ідеологічної заангажованості й пристрасності.

1. Бадзьо Ю. Знищення і русифікація української історії в советській Україні // Український історик. – 1982. – № 1-2. – С.54-64.

2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – 432 с.

3. Доценко Ю., Сворах С. Етнос. Школа. Політика (народна освіта в контексті суспільно-політичної боротьби ОУН в західноукраїнських землях 40-х – початку 50-х років за матеріалами таємних архівів ЦК КП(б)У) // Визвольний шлях. – 1999. – № 1. – С.42-51.

4. Завадка Б. Підсумки національно-визвольної боротьби українського народу в 1940-1950 роках (Тези) // Державність. – 1993. – № 1. – С.40-43.

5. Кульчицький С. Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (Попередній варіант) // Сучасність. – 2001. – № 2. – С.50-58.

ТОТАЛІТАРИЗМ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 30-50-х роках ХХ ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Жупник Василь,
У курсі, історичний факультет
Науковий керівник – *Савчук Б.П.,*
доктор історичних наук, професор

Розпад радянської тоталітарної системи кардинально вплинув на хід політичних, ідеологічних, економічних, воєнно-стратегічних відносин у сучасному світі. Поява незалежних держав на території колишнього Радянського Союзу сформувала значну посттоталітарну зону. У них залишаються спільні проблеми, успадковані від минулого, відбуваються схожі процеси на шляху державотворення, загострюється політичне протистояння, частішають конфлікти і сутички на етнічній основі. Україна, як і колишні пострадянські республіки, змушена зважати на “наявність посттоталітарних тенденцій” [6, с.51].

Вивчення тоталітаризму радянського типу в наукових дослідженнях істориків дасть нам змогу зрозуміти природу цього режиму, його подальшу еволюцію та методи подолання наслідків тоталітарного минулого [4, с.15].

Розглядаючи праці радянського часу, які більшою чи меншою мірою вказують нам на прояви тоталітаризму, слід зазначити, що їхнє вивчення

вимагає переоцінки викладених у них поглядів [3, с.38]. Серед радянських авторів, у працях яких так чи інакше висвітлюються аспекти тоталітарної політики, слід назвати такі прізвища, як В.І.Масловський, М.Н.Волянук, А.Д.Ярошенко, М.М.Олексюк та низку інших.

Якщо ж у загальному проаналізувати радянську історіографію з даної проблематики, то можна відзначити декілька загальних тенденцій і закономірностей її розвитку. Першою такою тенденцією є жорстка заідеологізованість трактування політичних та історичних процесів, які оцінювалися виключно з позицій марксизму-ленізму. Другою тенденцією є викривлення та неточність статистичних даних, які подаються згідно з пропагандистською метою. Третьою тенденцією є те, що радянські вчені головним чином досліджували лише процеси колективізації та індустріалізації. Характерно, що позитивом радянської історіографії є використання широкої джерельної бази. Звертаємо увагу на той факт, що у всіх без винятку працях радянської історіографії даної проблеми дуже детально висвітлено пропагандистську діяльність і роль організацій комуністичної партії та інших органів радянської влади [1, с.121].

Дослідження ганебної радянської політики щодо України започаткували вчені української діаспори. Їхні праці були першими, в яких висвітлювалась злочинна політика радянської влади щодо українського народу, і саме ці праці стали базовою основою для подальшого вивчення тоталітарних процесів на західноукраїнських землях. Теж цікавими, хоча й неоднозначними за змістом, є роботи О.Сулими, А.Височенка, С.Мечника, М.Рудницької, С.Маланюка, П.Мірчука, В.Косика та ряду інших.

Діаспорну історіографію з цієї проблеми можна умовно поділити на три так звані групи. До першої групи потрібно віднести творчий доробок фундаторів української державності таких, як М.Грушевський та В.Винниченко, які розкривають історичну панораму формування ідей і становлення громадсько-політичних рухів Західної України. До другої групи слід віднести монографії та статті істориків і дослідників діаспори, які безпосередньо висвітлювали перебіг військових дій на Україні, зокрема боротьбу ОУН-УПА проти німецьких загарбників і радянських. До третьої групи варто віднести роботи діаспорних історіографів 80-90-х років ХХ ст. Дані праці мають вже більш “науковий та переоцінений зміст” [2, с.41].

Сучасна вітчизняна історіографія виступає більш зрілою у науковому відношенні в порівнянні із радянськими та діаспорними дослідженнями. На даний час вона перебуває у стані переходу на якісно новий етап свого розвитку. Це передусім пов'язано з відкриттям нових архівних документів органів НКВС – НКДБ. У своїх працях вітчизняні науковці висвітлюють в першу чергу такі основні прояви тоталітаризму, як боротьба радянської влади з ОУН – УПА, тотальні колективізаційні процеси і “масові депортації” західноукраїнського населення на Далеку Північ та інші віддалені регіони

СРСР” [5, с.145]. Дані проблеми висвітлювали такі дослідники, як Б.Ярош, Г.Костюк, В.Кремінь, С.Білокін, М.Кугутяк, І.Білас, О.Ленартович, М.Поліковський та інші.

Підсумовуючи, зазначимо, що історіографія функціонування тоталітарної системи на західноукраїнських землях розпочалася одночасно із самими подіями і триває далі, проте все ж вона залишається малодослідженою, оскільки майже немає загальних комплексних праць з даної теми.

1. Балух В.О. Радянське будівництво в Західній Україні в 1944-1945 рр. // УІЖ, 1983. – №4. – С.118-127.
2. Злочини комуністичної Москви в Україні (влітку 1941р.). – Нью-Йорк: Пролог, 1960. – 86 с.
3. Санцевич А.В. Українська радянська історіографія (1945-1982 р.). – К.: Вища школа, 1984. – 142 с.
4. Сталінщина і тоталітарна природа радянського соціалізму // Україна: друга половина ХХ століття. – К.: Либідь, 1997. – С.3-28.
5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Львів, 1993. – 538 с.
6. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель в 30-50-ті роки ХХ ст. – Луцьк, 1999. – 199 с.

ЗУНР У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1918-1919 рр.)

Мартинюк Христина,
У курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Марущенко О.В.,*
кандидат історичних наук, доцент

Важливим аспектом східноєвропейської політики Чехословацької Республіки (ЧСР), з самого початку її утворення (28 жовтня 1918), стало встановлення дипломатичних відносин з державами, що утворилися на руїнах Австро-Угорської імперії, зокрема з Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР).

Дана тема уже привертала увагу дослідників. Так, С.Віднянський у ряді своїх статей ґрунтовно проаналізував українське питання в зовнішньополітичних концепціях Чехословащини (1918-1989) [2]. О.Павлюк у статті “Українсько-чехословацька конфедерація” розкрив історію взаємин України і ЧСР у 1917-1921рр. Окремі моменти даної праці стосуються і ЗУНР [5]. Але в цілому ця тема не стала предметом спеціального дослідження.

Суперечності ЧСР з Польщею стосовно приналежності і розмежування Тешинської Силезії привели до зближення її з Україною. Чехословацьчина на чолі з Т. Масариком зберігала нейтралітет в українсько-польській війні, хоча

симпатизувала українцям. Вже в грудні 1918 р. дійшло до перших напів-офіційних контактів між ЧСР і ЗУНР. В лютому 1919 р. у Празі розпочала діяти дипломатична місія ЗУНР, а в Станіславі (тодішній столиці ЗУНР) та Сімборі розгорнули роботу військові репатріаційні місії ЧСР. Вони займалися поверненням з території України чехословацьких військових, а місія у Станіславі на чолі з консулом Д.Поллаком мала компетенцію посольства [4, с.249]. Між Прагою і Станіславом було налагоджено жвавий обмін кур'єрами та залізничний зв'язок. Чехословацькі газети вміщували на своїх шпальтах переважно інформацію українського прес-бюро про події на польсько-українському фронті [6, с.56]. Уряд ЧСР фінансував утримання на своїй території чотирьох таборів для цивільних біженців-українців, а українські студенти мали змогу навчатися в чехословацьких університетах і звільнялись від оплати [1, с.30].

У стосунках Чехословащини із ЗУНР переважали економічні аспекти співробітництва. Адже розвинута чеська промисловість потребувала сировини, зокрема нафти, значна частина якої ввозилася із Галичини. Поблизу Дрогобича і Борислава знаходились нафтові свердловини, що були власністю великих нафтопереробних заводів у Пардубіцях, Братіславі, Шумнерці і Югуміні. До того ж через Східну Галичину проходили зручні шляхи до Центральної України і Росії, що мали військово-стратегічне значення [5, с.56].

11 квітня 1919 р. між обома державами було укладено торгівельний договір. Згідно з ним ЧСР мала одержувати від ЗУНР 100 цистерн нафти денно за цінами нижче світових, 300 цистерн бензину, шкіру, текстильну сировину, сіль та інше. Чехи натомість зобов'язалися постачати вугілля (1500 т. денно), кокс (200 т. місячно), цукор (50 вагонів місячно), текстиль, зброю [6, с.91].

25 червня Рада міністрів закордонних справ ухвалила рішення про дозвіл польським військам окупувати Східну Галичину до Збруча і дала Варшаві право на використання всіх збройних сил, включно з армією Галлера [3, с.125]. Тому на даному етапі чехословацько-українські відносини втратили свою актуальність.

Отже, з самого початку утворення Чехословацької держави в жовтні 1918 р. одним із важливих питань зовнішньої політики стали взаємини з урядом ЗУНР. Пріоритетність відносин між ЗУНР і ЧСР зумовлювали як внутрішні, так і зовнішні чинники. Слід відзначити, що ЗУНР так і не була визнана з боку Чехословацької держави, чому сприяло проведення останньої у зовнішній політиці курсу країн Антанті. Переважаючими були економічні та військово-стратегічні інтереси (галицька нафта взамін на фінансово-військову допомогу Чехословащини у польсько-українській війні тощо). Поряд з цим констатуємо факт невизнання ЗУНР де-юре з боку ЧСР, що пояснювалось чехословацькою політикою прагматизму та тактичних міркувань щодо національних інтересів.

1. Брик І. Боротьба чехів за волю. – Львів. 1937.

2. Віднянський С.В. Українське питання в зовнішньополітичних концепціях Чехословаччини (1918-1989) // Український Історичний Журнал. – 1997. – № 1. – С.43-61.
3. Карпенко О. Ю. Імперіалістична інтервенція на Україні: 1918-1920 рр. – Львів, 1964.
4. Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998.
5. Павлюк О. Україно-чехословацька конфедерація? (з історії взаємин України з ЧСР у 1917-1921 рр.) // Київська старовина. – 1999. – № 1. – С.65-76.
6. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях: у 1918-1923 рр. – Філадельфія, 1956.

ФІЛОЛОГІЯ

КАТЕГОРІЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ДІЄСЛІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Рис Уляна,
IV курс, філологічний факультет
Науковий керівник – Артур Томчак,
старший викладач

Як відомо, мови відрізняються не тим, що вони здатні виражати ті чи інші значення, а тим, які засоби існують у кожній конкретній мові для вираження певних значень [1, с.82]. Власне, можливість міжмовного спілкування ґрунтується на універсальності категорій людського мислення та наявності семантичних універсалій.

Однією із таких функціонально-семантичних категорій є категорія інтенсивності, яка являє собою стан збудження, піднесення, зосередження і напруження сил при здійсненні чого-небудь, а також вищий ступінь і крайню мсжу у здійсненні чого-небудь. Основними носіями значення інтенсивності дії є, звичайно, дієслова. У мовній системі польської та української мов існують одиниці, які становлять їх експресивний фонд, виражаючи семантику інтенсивності дії. Наприклад: пол. *wrzeszczeć* – укр. *верещати, plądować* – *плюндрувати, niszczyć* – *нищити, popsuć(się)* – *попсувати(ся), pożerać* – *пожирати, jątrzyć* – *ятрути, pogrzązać się* – *поринати, pokonać* – *подужати, ujarcić* – *уярмити* та інші.

Засоби вираження категорії інтенсивності у польській та українській мовах є досить різноманітними щодо їхньої структури та здатності виражати різні семантико-стилістичні нюанси змісту даної категорії. Серед них найбільшою мірою вирізняються лексичні засоби вираження, у яких функція образної семантики переважає над функцією номінації. У семантиці дієслів типу *chamieć* – *чамити, szaleć* – *шаленити, gardłować* – *горланити, bałaganić* – *балаганити*, крім процесу дії, наявне значення інтенсивності, носієм якого служить внутрішня форма слова, більш чи менш прозора. Таким чином, “внутрішньоформна концептуальна ознака переносить у слово ті відношення, що існують в об’єктивній дійсності і відбиваються в окремому судженні” [2, с.52].

Інтенсивність на лексичному рівні досягається багатством смислових відношень, які реалізовані у системі польської та української мов синтагматичними зв’язками слів. Їх можна об’єднати у такі лексико-семантичні групи:

1) із загальним значенням вираження фізичного терпіння (*szarpać* – *шарпати, strykać* – *штрикати, rozmiądzzyć* – *розчавити, pogruchotać* – *погручотити, smagać* – *умагати, katować* – *катувати та ін.*).

До цієї групи дієслів приєднуються також форми третьої особи однини та форми середнього роду однини, які набули здатності виступати у безособовому значенні, а інфінітиви цих дієслів цієї здатності не мають. На матеріалі польської мови цю групу глибоко дослідив вчений А.Дишак, навівши ряд словоформ: *ciśnie, drapie, drze, lamie, tupie, piecze, pobolalo, ścisnęło, zaktulo, zarywa, zarwało* [3, с.34]. Аналогічні відповідники простежуються і в сучасній українській мові, наприклад: *тисне, дере, ломить, пече, пекло, стиснуло, закололо*. При цьому слід зауважити, що ці предикати не мають ні значення особи, ні значення роду. Із розвитком польської та української мов багато особових дієслів набули здатності виступати в безособовому значенні.

2) із значенням великого емоційного напруження (*cierpieć – терпіти, męczyć się – мучитися, konać – конати, mordować się – мордуватися, jęczeć – нарікати, szokować – шокувати та ін.*);

3) із значенням надмірного мовлення, яке передбачає дуже голосне говоріння (*krzyzczeć – кричати, hałasować – галасувати, wrzeszczeć – верещати, lamentować – лементувати, besztać – беітати, gardłować – горланити, горлати, kaprysić – вередувати, wykrzyknąć – викрикнути, odgryzać się – відгризатися та ін.*);

4) із значенням певного стану людини, який є реакцією на сприйняття зовнішньої небезпеки (*przestraszyć się – перелякатися, przerażać się – жахатися, rozdzierać – шматувати, skrzywdzić – скривдити, chłostać – шмагати, zmuszać – силувати, chwycić – ханати та ін.*);

5) із значенням соціальної наруги над особистістю, соціальним середовищем та виявом їх противаги: *znęcać się – знуцатися, buntować – бунтувати, szantażować – шантажувати, ujarmitć – уярмити, sabotować – саботувати, atakować – атакувати, spustoszyć – спустошити, rujnować – руйнувати, zniszczyć – знищити, rozmiążyć – розчавити, pogruchotać – розтроцити, zemścić się – помститися*.

На лексичному рівні інтенсивність дії у словах, які зіставляються, має внутрішній характер, в основі якого закладено поняття градації.

1. Бархударов Л.С. Двенадцать названий и двенадцать вещей // Русский язык за рубежом. – 1969. – №4. – С.79-82.

2. Голянич М. Внутрішня форма слова і художній текст: Монографія. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 178 с.

3. Dyszak A. Orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienia fizyczne we współczesnym języku polskim. – Wydgoszcz: WSP, 1992. – 249 s.

4. Українсько-польський словник / уклад. Н.Ткачова. – Тернопіль: Підручники & посібники, 2003. – 368 с.

Криницька Ольга,
IV курс, філологічний факультет
Науковий керівник – Голянич М.І.,
доктор філологічних наук, професор

У сучасному мовознавстві особливо актуальним є вивчення широкого комплексу проблем, пов'язаних із комунікацією. Твердження про неадекватність інформації, що одержується і передається, не викликає сумніву, однак важливим залишається питання про ступінь розуміння, правильність інтерпретації повідомлюваного, максимальну оптимізацію і гармонізацію дискурсу, підвищення стійкості його до перешкод. Це особливо важливе у художньому тексті, тому *метою роботи* є дослідження факторів, які стають ним завадою сприйняттю і розумінню висловлення, тобто створюють комунікативний “шум” (КШ). Ключові моменти проблеми КШ окреслені на основі аналізу художніх текстів В.Винниченка із врахуванням факторів лінгвістичного та екстралінгвального статусу.

КШ як один із компонентів дискурсу – це перешкоди, що знижують ефективність комунікації і можуть спричинити її припинення. При дослідженні природи виникнення КШ слід враховувати основні аспекти психолінгвістичної теорії тексту і комунікації, зокрема особливості сприйняття мовлення: нетотожність породжувального і сприймаючого смислів тексту. Однією зі стратегій реципієнта вважається систематичне врахування співвідношення сигналу і “шуму” при виборі оптимального способу сприйняття [2, с.132].

Основними ознаками КШ є незрозумілість і неоднозначність інформації, що передається [3, с.181]. Незрозумілість потребує ліквідації засобом вивчення додаткової інформації. Порівняймо:

Кривенко мовчки стискус всім руки.

А н т о н ю к (серйозно й діловито) Слухай, запиши. Перехресна №3, Лютковський.

Кривенко непорозуміло дивиться на його.

А н т о н ю к Чудовий лікар по нервовим. Запиши й піди [1, с.57].

КШ, створений реплікою Антоноюка, є вдало здійсненим ілокутивним актом, що забезпечує досягнення перлокутивного ефекту: привернення особливої уваги адресата, який перебуває в стані афекту, до несподіваного комунікативного кроку, що носить стислий інформативний характер. Реакція непорозуміння з боку співбесідника не викликає здивування адресанта: вона

запрограмована інтенційно з метою забезпечення активної позиції слухача до подальшого роз'яснення стану справ.

Неоднозначність інформації, що передається, відображає множинність інтерпретацій, що знімається подальшим розвитком подій без додаткового інформаційного введення або шляхом безпосереднього уточнення:

А н т о н ю к (утираючись). А мені все-таки цей жанр подобається.

П і д д у б н и й. Який? Вивіски?

А н т о н ю к. Ні. Жанр вгощення. Здається, він запросив нас прислухатись його картину [1, с.54].

Тут “помилкове” тлумачення адресатом лексеми “жанр” зумовлене попереднім вживанням її в іншому контексті:

П і д д у б н и й. Чекайте. Я не розумію, нащо ж вивіска?

К р и в е н к о. Подобається мені цей жанр [1, с.53].

Тавтологія реплік із різним значенням слова “жанр” є авторським прийомом розмежування ціннісних пріоритетів комунікантів. КШ у наведеному прикладі засвідчує очевидність незбігу аксіологічних концептосистем Кривенка й Антонюка і є латентним засобом вираження конфлікту.

Розгляд ознак, механізму і типів КШ здійснюється на базі рівневої структури комунікативної ситуації. На формально-семіотичному рівні причиною виникнення КШ є фонетична організація мовлення (запинки, дефекти, тихий голос тощо, а також девіації різних типів, еліпсис, зайва метафоричність). У художньому тексті КШ, спричинений цими факторами, є допоміжним засобом додаткової портретної чи психологічної характеристики персонажів, поштовхом до зав'язання чи розгортання конфліктної ситуації (наприклад, оповідання “Суд”).

На когнітивно-інтерпретаційному рівні КШ спричинює неповнота когнітивних моделей породження чи інтерпретації, відсутність необхідних конекцій у концептосистемах комунікантів [3, с.185]. Наприклад:

О р и с я (прудко й тильно озирнувши Антонину і Кривенка. Весело.) Славна погода сьогодні надворі, Тосю! Вам треба погулять...

А н т о н и н а (понура посміхаючись.) Я таки погуляю [1, с.49].

Першопричиною КШ в даному випадку є різновекторна емоційна налаштованість комунікантів, що зумовлює неспівмірність інтенції адресанта і навмисне викривленої імпліцитної інтерпретації адресата. КШ виявляє зацикленість Антонини на своїх проблемах, що виражається в однобічності її асоціативних зчеплень.

На соціально-інтерактивному рівні КШ зумовлюють прагматичні фактори: присутність чи поява сторонніх осіб, нерелевантні темі спілкування заняття, небажання одного з партнерів комунікації продовжувати комунікативну кооперацію. Приклад останнього:

О р и с я. Через що ж ви уже не можете дати слави?

К р и в е н к о. Тося, мабуть, жде вас?

О р и с я (злісно.) Я вас питаю, ви відповідайте! І сама піду! Без натяків... [1, с.64].

Комунікативний крок Кривенка, який прагне відійти від небажаної для нього теми, створює комунікативний бар'єр спілкування. Експліцитний характер КШ вказує на рішучість намірів адресата припинити комунікацію, що в свою чергу свідчить про значну психологічну дистанцію між партнерами спілкування.

У процесі комунікативних актів художнього тексту діє, як правило, не одиничний фактор виникнення КШ, а їх комплекс. Він визначає для читача ступінь взаєморозуміння між героями твору, дає йому можливість простежити свою здатність до спільного з ними емоційного, естетичного, інтелектуального переживання.

1. Винниченко В.К. Вибрані п'єси. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.
2. Леонтьєв А.А. Основы психолінгвистики. – М.: Наука, 1999. – 290 с.
3. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое пособие. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 336 с.

СЛОГАН У ДРУКОВАНІЙ РЕКЛАМІ

*Григорська Тетяна,
IV курс, філологічний факультет
Науковий керівник – Голянич М.І.,
доктор філологічних наук, професор*

Реклама – багатогранне явище не тільки соціально-економічної, а й мовної дійсності, важливий елемент мови засобів масової інформації. Реклама привертає увагу багатьох науковців (економістів, соціологів, психологів, мовознавців), вона стала об'єктом їх вивчення.

Аналіз сучасних українських рекламних лозунгів у пресі лінгвістами здійснювався частково. Через те необхідність проведення різнобічного дослідження сучасних слоганів, їх семантичних характеристик і зумовила вибір теми, яка сьогодні є актуальною.

Метою роботи є висвітлення структурно-семантичної організації та функцій рекламних лозунгів.

Реклама (від латинського “reclamare”, що в перекладі означає “викрикувати”) – це:

- 1) будь-яка форма неособистої пропозиції та просування комерційних

ідей, товарів і послуг коштом чітко визначеного замовника;

2) рекламна справа;

3) публікація рекламних повідомлень у пресі [4, с.114].

Ефективність реклами залежить від її тексту, що є цілісною одиницею комунікації, має чітко визначену будову, свої структурні елементи.

Слоган, рекламний лозунг – лаконічний, чіткий і легкий для вимови вираз, логічними складниками якого є дані про товар, торгівельну марку, послуги [4, с.112]. Це своєрідне резюме тексту. Слоганом може бути заголовок чи висновок рекламного тексту, він може проходити рефреном або бути єдиним складником рекламного звернення. Ефективним є слоган – заголовок. За даними американських дослідників, його читають у п'ять разів частіше, ніж саме рекламне звернення [2, с.78].

Слогани використовують у всіх видах реклами (у комерційній, соціальної, політичній). Це дозволяє “сконцентрувати” основні особливості, назву та образ рекламованого товару в одну фразу, яка і впроваджується у свідомість споживачів. При використанні слоганів особливо важливим є створення чіткої асоціації з торговою маркою і самим лозунгом, тому до його складу включають назву торгових марок. Порівняймо: “Blend-a-med – нехай усмішка сяє здоров'ям”; “Mc Donalds – я це люблю”; “Maggi – додай ізюминку”.

Поширеними є римовані рекламні звернення, що краще сприймаються адресатами: “Жменька – смачна, духмяна і рідненька”; “Кома – для здоров'я кожного дому”.

Слоган повинен мати свою цільову аудиторію. Наприклад: “Снікерси у своєму форматі” – рекламний лозунг для молоді, використовує її сленг; “Зроби паузу – з'їж Твікс!” – звернення до зайнятих людей, натяк на відпочинок; “Дося! Навіщо платити більше?” Це слоган-порада економним жінкам-господиням.

Слоган як лексична одиниця має свою “публіку”, своїх носіїв, містить часто вживані слова: вони краще запам'ятовуються. Копірайтери (автори рекламних лозунгів) не використовують заперечних слів (ні, ніколи), переважно це нейтральна розмовна лексика [3, с.220]. Специфічною для слоганів є збільшена частота вживання іменника, дієслова, прикметника. Іменник у рекламному заклику виконує функцію називання, він має здатність самостійно нести інформацію (“Соки “Смак” – енергія природи”; “Корона – смак бажання”).

Використання дієслів у рекламуванні є головним засобом, здатним спонукати читача до певної дії, тому вони у слоганах часто наказового способу: “Будь собою! Слухайся своєї спраги! Пий Sprait!”; “Зроби паузу – з'їж Твікс!”

Умовний спосіб дієслів не вживається: він надає тексту відтінку невпевненості.

Прикметник конкретизує, увиразнює виклад (неповторний смак, душевна компанія).

Особові займенники підсилюють спрямованість рекламного звернення на адресата: “Нова фігура – ви знову у формі”; Ваше майбутнє у ваших руках”.

Обмежений обсяг слоганів визначає особливості їх синтаксичної будови: – поширеними є короткі, прості, неускладнені, часто обірвані речення: “Благов – всіх благ!”; “Мягков – для душевної компанії”; “Олімп – ми того варті”;

– підмет і присудок часто виражені іменником; у них пропущено складову частину присудка – дієслівну зв'язку, на місці якої стоїть тире, що надає зверненню непереобтяжливості, легкого сприйняття читачем: “Old Spice – світ справжніх чоловіків”; “Шустов – номер один у світі”.

За метою висловлювання більшість речень-слоганів – розповідні, стверджувальні, окличні або спонукальні: “R1 – справжня легкість”; “Хлібний дар! Тобі! Справжньому!”; “Розбуди свій організм! Йогурти “Лактонія”.

Основними рисами слоганів є загальнодоступність, позитивно забарвлена експресивність. Через те, що метою слогану є передбачений психолінгвістичний вплив на споживача, привернення та утримання його уваги, доречними у рекламних лозунгах є будь-які мовні одиниці, які легко запам'ятати, які спонукають до дії, оскільки категорія спонукальності має особливу значущість для реклами.

1. Лисиця П. Реклама як соціальний інститут // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – №3. – С.125-130.

2. Лук'янець Т.І. Рекламний менеджмент. – К.: КНЕІ. – 2000. – 113 с.

3. Лук'янець Т.І. Маркетингова політика комунікацій. – К.: КНЕІ. – 2000. – 380 с.

4. Реклама: словник термінів / Підгот. Іванченко Р.Г. – К.: Наука. – 1998. – 207 с.

5. Свідзинський А. Про рекламу в Україні // Розбудова держави. – 2001. – № 7-12. – С. 74-78.

6. Ученова В. Реклама в истории человечества // Наука и жизнь. – 2002. – №12. – С. 60-66.

ПОВЕСТЬ А.П.ЧЕХОВА “ПАЛАТА № 6” В ИСТОРИКО- ФУНКЦИОНАЛЬНОМ ОСВЕЩЕНИИ

Пучко Вероніка,
V курс, філологічний факультет
Науковий керівник – *Теплинський М.В.*,
доктор філологічних наук, професор

Среди исследовательских методов в литературоведении особое место принадлежит историко-функциональному подходу к изучению литературного произведения.

Новейшие постмодернистские теории в определенной степени смыкаются с историко-функциональным подходом. Речь идет об интерпретации текста. Художественный текст остается в веках, но он неизбежно меняется в читательском восприятии. То, что происходит с текстом в “большом времени” (М.М.Бахтин), от автора уже не зависит.

Появление множества вариантов интерпретации неизбежно и закономерно. Новое время выдвигает на повестку дня и новое прочтение. Поэтому в сферу литературоведения неизбежно входит вопрос о рецепции, восприятии, интерпретации художественного текста. Без читателя литература не существует. Системная связка: *писатель – произведение – читатель* является неразрывной.

Теоретической базой для метода историко-функционального изучения литературного произведения, получившего свое развитие в 1970-е гг., стали герменевтика и рецептивная эстетика. Немалую роль в зарождении данного метода сыграло развитие в XX столетии науки феноменологии, поставившей существенные вопросы о природе возникновения явлений, в том числе и художественных смыслов. Именно способность текста “откликнуться” на вопросы той или иной культуры, эпохи обуславливает его способность включиться в мир ее смыслов.

Сказанное можно подтвердить на примере повести А.П.Чехова “Палата № 6”, которая еще не была объектом системного историко-функционального анализа, который предполагает, в частности, изучение прижизненной критики.

Повесть “Палата № 6” (1892) была воспринята как творческий успех писателя. Велик был и читательский резонанс. Особо необходимо отметить высокую оценку, которую дал повести Лев Толстой, что заставляет внести определенные коррективы к часто высказываемому мнению об антитолстовской направленности “Палаты № 6”. Однако при общей положительной оценке, которую повесть получила в литературной критике конца XIX в., нужно констатировать, что далеко не всегда чеховское новаторство было

понято и принято. Критиков чаще всего интересовали обличительно-протесующие тенденции; проблемы же философского характера привлекали значительно меньше внимания. Не было оценено должным образом новаторство писателя в сюжетостроении. Идейные споры становятся сюжетообразующим фактором, что заставляет вспомнить о традициях Достоевского, имя которого в связи с “Палатой № 6” вообще не вспоминалось. Практически вне поля зрения оставалось и своеобразие авторской повествовательной манеры.

Новый подход к истолкованию чеховского творчества вообще и “Палаты № 6” в частности наметился в начале XX века, но продолжался этот период недолго – до 1917 г., когда русская классика целенаправленно начала использоваться для поддержания и утверждения новой коммунистической идеологии [3]. На первый план выдвигался критерий полезности, с точки зрения которой рассматривалась и “Палата № 6”. Прimitивное восприятие текста, начало которому было положено еще в 20-е годы, продолжалось несколько десятилетий (“Палата № 6” – “олицетворение тюремного режима царской России” и т. д.) [1, с.129-130]. Исключением в этом отношении были работы А.П.Скафтымова, который впервые глубоко проанализировал философский подтекст чеховской повести [4].

Разумеется, восприятие “Палаты № 6” преимущественно в идеологическом аспекте не избавляет исследователей от необходимости обратиться, наконец, к проблемам собственно литературоведческого плана.

Если говорить о перспективах изучения “Палаты № 6”, то, по нашему мнению, следовало бы в первую очередь, уделить самое серьезное внимание проблемам литературоведческого характера, чего явно не доставало в имеющихся исследованиях.

1. Александров Б.И. А. П. Чехов: Семинарий. Изд. 2., доп. и перераб. Пособие для студентов. – М. – Л.: Просвещение, 1964. – 214 с.
2. Елина Е. Г. Литературная критика и общественное сознание в советской России 1920-х годов. - Изд. Саратовского ун-та. 1994. – 191 с.
3. Луначарский А. В. Чем может быть А.П.Чехов для нас // Луначарский А. В. Статьи о литературе: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Худож. л-ра, 1988. – С.286-307.
4. Скафтымов А. П. О повестях Чехова “Палата № 6” и “Моя жизнь” // Скафтымов А.П. Нравственные искания русских писателей. – М.: Худож. лит., 1972. – С.381-404.

НЕОРОМАНТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В КАЗКАХ ОСКАРА УАЙЛЬДА

Ромазан Олена,
студентка V курсу факультету романо-
германської філології
Науковий керівник – *Телегіна Н.І.,*
кандидат філологічних наук, доцент

Оскар Уайльд відомий у світовій літературі своїм вишуканим, неповторним стилем. Оригінальність стилю Оскара Уайльда є результатом переплетення в його творчості стильових особливостей різних напрямків: реалізму, неоромантизму, естетизму.

Неоромантизм виник як реакція на позитивізм в ідеології і натуралізм у мистецтві. Він формував нову романтичну парадигму, відмовляючись від “книжності”, а з іншого боку, він пропонував мотиви “іншої країни”, “подорожі”. Подібним ескейпізмом просякнуті і казки Оскара Уайльда. На сторінках казок зустрічаємо барвисті картини подорожі Ластівки до Єгипту (“Щасливий принц”), екзотичні описи мусульманських країн, якими Душа Рибалки спокушала хазяїна вийти з моря (“Рибалка та його Душа”). Естетизм Оскара Уайльда, його тяжіння до розкішних, екзотичних речей теж можна вважати однією із форм ескейпізму. Казки британського письменника насичені екзотичними описами. Це і опис палацу Радощів у казці “Молодий король”, і опис раритетів шато Інфанти у “Дні народженні Інфанти”, і описи деталей розкішних мусульманських палаців у “Рибалці та його душі”. В інтер’єрі кімнат та палаців автор особливо увагу приділяв предметам розкоші. В описах Оскара Уайльда легко помітити нову для неоромантиків рису – схильність до деталізації. У казці “Молодий король” ми не тільки дізнаємося, як буде одягнутий майбутній монарх на власну коронацію, а й звідки привозять тканини та коштовності на шати. Особливим є ставлення Оскара Уайльда до прикрас та коштовностей. У казках назви дорогоцінних каменів часто фігурують у порівняннях (eyes like green beryls [5, с.18] – очі, як зелені берили, crimson as a ruby [5, с.36] – червоний, як рубін).

Цією палітрою найрізноманітніших фарб, коштовностей, описами розкоші Оскар Уайльд створює особливий вишуканий світ, який нагадує мусульманську розкіш та екзотику казок “Тисячі і однієї ночі”. При цьому описи природи у казках майже відсутні.

Казкам англійського письменника притаманна особлива феєричність. Оскар Уайльд відкрив перед своїми читачами двері в інший захоплюючий та барвистий світ, де красиві ібіси підстерігають золотих рибок, а весільний

банкет завершує танець Троянди, де чарівні перетворення природні настільки, що їх просто не помічають. Проте, його казки не були виключною вигадкою, фантазією. Фантастичність у казках неодмінно поєднуються з реальністю, що є однією із рис неоромантизму. Цілком природно, наприклад, сприймається те, що реальну історію Ганса розповідає Пташка мешканцям ставка (“Відданий друг”), те, як по-справжньому сперечаються ракети для фєсєрверків (“Видатна ракета”), те, що статуя Щасливого принца по-людському допомагає нещасним (“Щасливий принц”).

Контрастність притаманна казкам загалом, але в казках Оскара Уайльда спостерігаємо особливо різкі контрасти: прекрасна пещера Інфанта і потворний Карлик, альтруїстичний Ганс і егоїстичний Мірошник. Уайльд, як і неоромантики, схильний до гіперболізації: надміру людяна статуя Принца з живим серцем і надміру черстві живі люди з плоті і крові і з залізними серцями.

Усе це створює особливу тональність чарівної оповіді – насичену, чуттєву, захоплюючу. Особливої чуттєвості прозі Уайльда надають широко вживані художні засоби. У казках знаходимо велику кількість порівнянь, метафор, епітетів, алюзій. В дослідженні було виявлено 88 порівнянь (like sea-shells were her ears, and her lips were like sea-coral [5, с.146] – як морські мушлі були її вушка, а її губи були, як корали в морі), 90 метафор (Into the shells of her ears he poured the harsh wine of his tale [5, с.187] – У її вушні раковини він влив терпке вино своєї розповіді), 301 епітет (sweet heavy perfume [5, с.117] – солодкувато-тяжкий запах; her grass-green eyes [5, с.159] – її очі кольору трави), а також міфологічних, історичних алюзій (Faun [5, с.95] – фавн, Isis and Osiris [5, с.105] – Ісіда і Осіпіс, the great Kraken [5, с.147] – Кракен, скандинавське морське чудовисько, Ormus [5, с.103] – Ормуз, назва міста в Ірані, що вживалася також в літературі як символ Сходу).

Отже, стиль казок Оскара Уайльда співзвучний стилю неоромантичної оповіді, для якої типовими є ескейпізм, насичення оповіді екзотикою та екзотичними описами, поєднання фантастики з реальністю, контрастність, гіперболізація, використання у тексті оповіді великої кількості барвистих метафор, порівнянь, епітетів, алюзій.

1. Бэлла С. Роман жизни Оскара Уайльда // Оскар Уайльд. Избранное. – М.: Правда, 1989.

2. Ковалев Ю. “Оскар Уайльд и его сказки” // Fairy Tales by O.Wilde. Moscow, Progress Publishers, 1979. С.14-15.

3. Соколянський М. Г. Незнаний Оскар Уайльд // Всесвіт. – 1998. – № 7. – С.137-138.

4. Соколянський М. Г. Оскар Уайльд. Очерк творчества. – К. – Одеса: Лыбидь, 1990.

5. Wilde O. Fairy Tales and stories. – Octopus Books Lmt., 1980.

СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІСТИЧНО-
МАРКОВАНИХ АНГЛІЙСЬКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ
ЕПІТЕТА І ОКСЮМОРОНА)

Сенчева Тетяна,
У курс, факультет романо-
германської філології
Науковий керівник – *Кравченко В.О.,*
кандидат філологічних наук, професор

Метою дослідження є встановлення семантичних і структурно-дистрибутивних моделей епітетів та оксюморонів у сучасній англійській мові, а також визначення місця цих стилістичних прийомів у тропіці.

Епітет – це стилістичний засіб, який підкреслює певні якості зображуваного об'єкта чи явища, а також безпосередньо передає ставлення автора до нього, на відміну від інших стилістичних засобів, які розкривають авторські емоції лише опосередковано. Термін “епітет” є одним із найдавніших термінів стилістики.

Епітет є вихідним тропом, що функціонує як системотвірний центр усієї тропіки. У нього можуть трансформуватися і зводиться до нього всі інші тропи. Це у свою чергу знаходить відображення у вираженні таких типів предметної та емотивної інформації, як іронія, контрадикторність, компаративність, метафоричність, метонімічність, гіперболічність.

Тропами називаються лексичні зображально-виражальні засоби, в яких слово чи словосполучення вживається в переносному значенні. Епітет можна розглядати не лише як системотвірний центр тропіки, але і як першотроп [3, с.5].

Розрізняють узуально-асоціативні і оказіонально-асоціативні епітети. До перших належать постійні і описово-оцінні, до других – гібридні утворення, що виникають у результаті перетину поля епітета з полями інших тропів – метафори, метонімії, оксюморона тощо [1, с.153].

За ступенем стійкості зв'язку виділяють три групи епітетів: індивідуальні, звичні і традиційні. З точки зору структурної організації епітети поділяються на прості, складні та фразові. Складні епітети в сучасній англійській мові вирізняються великою кількістю різноманітних структурних моделей (25 двокомпонентних та 15 трикомпонентних). Первинними слід визнати моделі A+N, N+A, N+PI, N+PII, Adv+A. Ці ж моделі, а також N+-like, N+N є найбільш поширеними серед двокомпонентних епітетів. Серед трикомпонентних перше місце за чисельністю займають моделі з прийменником у центрі структури: N+Prep.+N, Ger+Prep.+N, PII+Prep.+N, A+Prep.+N, Pt.+Prep.+N. Дистрибутивні моделі епітетів включають парні епітети,

ланцюжки, епітети, посилені прислівником і розширені за рахунок конструкції з прийменником of.

Що стосується оксюморона, то цей троп є менш поширеним, ніж епітет. Оксюморонні словосполучення відносять до напівмаркованих структур, для яких характерним є введення елементів низької передбачуваності на основі уникнення обмежень на сполучуваність. Цей стилістичний прийом базується на несумісності значень компонентів оксюморонного словосполучення. Він націлюється до тих засобів стилістики, які виявляють взаємозв'язок денотативного і конотативного значень слова. Денотативне значення слова називає поняття, яке відображає дійсність, конотативне – включає емоційний, оціночний, експресивний і стилістичний компоненти значення.

Як і епітет, оксюморон виражає авторське, суб'єктивне відношення до описуваного, виділяючи і акцентуючи певні риси предмета чи явища. Така подібність дозволяє деяким дослідникам вважати оксюморон одним із типів епітета. На наш погляд, варто розглядати його як окремих стилістичний прийом, оскільки він, на відміну від епітета, завжди вказує на суперечливість явищ об'єктивної дійсності, закладену в самій її природі.

Оксюморонні словосполучення можуть виявляти такі типи контрадикторності значень складових компонентів: повна інтенціональна, часткова інтенціональна та інтенціонально-імплікаційна контрадикторність. Що стосується двох останніх, то вони можуть перетинатися між собою. Така характеристика ґрунтується на відношеннях повної, часткової і контекстуальної антонімії складових компонентів [2, с.34-52].

На основі несумісності понять оксюморонні словосполучення можна розділити на дві великі підгрупи: традиційні та індивідуальні, серед яких у свою чергу виділяють чистий та розмитий оксюморон в залежності від ступеня несумісності компонентів [1, с.54].

Найбільш характерним типом синтаксичного зв'язку в оксюморонному словосполученні є сурядний та підрядний зв'язок.

У ході дослідження було виявлено чотири основних типи оксюморонних словосполучень: Adj.+N, N+of+N, Adv.+A., V+Adv.

1. Гальперин І.Р. Информативность единиц языка. – М., 1974. – 314 с.
2. Львов М.Р. К вопросу о типах лексических антонимов // Русский язык в школе. – 1973. – №3. – С.34-52.
3. Онопрієнко Т.М. Епітет в системі тропів сучасної англійської мови (Семантика і структура. Прагматика): Автореферат канд. дис. – Харків. – 2002. – 19 с.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ

Поздняков Олександр,
V курс, факультет романо-
германської філології
Науковий керівник – Турчин М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент

Однією з важливих складових, що формують базу сучасної німецької мови, є лексика молодих людей – студентів і школярів. Вона утворює власну підсистему, яка перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими мовними підсистемами.

Виникнення, становлення і розвиток сучасної німецької молодіжної мови є складним процесом, на який мають вплив не тільки суто лінгвістичні фактори, а й екстралінгвістичні, насамперед, психологічні та соціальні.

Важливим, проте не визначальним, чинником, що дає поштовх до виникнення німецьких молодіжних лексичних одиниць, є тенденція до сепаратизму, поступове виокремлення молоді у сучасному суспільстві, що призводить до утвердження її як специфічної вікової групи з власними нормами та правилами поведінки. Відносна вікова гомогенність даної соціальної групи сприяє оптимізації взаємодії її членів та розподілу ними відповідних ролей [2, с.32].

Німецьку молодіжну лексику можна розглядати як вираз колективного почуття власної вартості та засіб відмежування від світу дорослих: “Група являє собою соціальне середовище, що покриває захисною оболонкою раніше “Я” молодих людей, і водночас є приводом відчуття самоствердження та підвищення власного статусу у товаристві” [Ю. Ціннекен, цит. за 6, с.39].

Чітко простежується прагнення до ідентифікації, виокремлення молоді на фоні інших вікових груп, намагання створити власну структуру відносин та коло інтересів, що повинно виражатися відповідною системою мовних знаків, розуміння та активне вживання яких вказує на належність до даної групи [4, с.5].

Така подвійна функція молодіжної мови (з одного боку – як специфічний комунікативний зразок, що вказує на належність до даної вікової групи, з іншого – як засіб демонстрації соціального відмежування) стосується й проблеми мовного ригоризму. Молоді люди схильні до екстремального відображення як свого внутрішнього світу почуттів, так і оточуючої їх реальності.

Напр.: *überultraoberaffengeil* – *besonders schön, interessant, (Syn. – saugeil,schweinegeil)*; *z.B.: Dieser Typ ist oberaffengeil; super – hervorragend.*

besonders schön; *z.B.: Super-Typ, Super-Girl, Super-Scheibe, Super-Biene, super-whick, superelegant.*

На думку психолога Клауса-Петера Мюллера-Турау, “для більшості молодішої генерації мова є матеріалом гри, користування яким приносить задоволення лише тоді, коли вирішуються задумані комунікативні завдання” [5, с.13].

Напр.: *Bodenturner (abwertend: begriffstutzige Person, deren Intelligenzqualität sich irgendwo “in bodennahen Regionen” bewegt bzw. keine Luftsprünge zulässt). Vgl.: Nullchecker, Denkwerg, Dünnbrettbohrer – особа з низьким інтелектуальним розвитком; Bsp.: Bist du jetzt auch unter die Bodenturner gegangen?; Frischling (eigentlich = Wurf einer Wildsau, in der Jugendsprache Bezeichnung für Kind(er), aber auch “Neuling” (z.B.: Fahrklappen-Frischling = Führerscheinneuling) – новачок; Bsp.: Was wollt Ihr denn mit den Frischlingen anfangen.*

Часто у комунікації молодих людей зустрічається обрив одного речення (апозіопеза) з приєднанням до нього початку наступного, а також логічна непослідовність у мові (анаколуф), при якій обривається і заміняється новою лише частина конструкції речення. Сюди можна віднести надзвичайно часте вживання модальних часток, характерних слів, які виражають невпевненість (напр.: *so'ne, so'n, irgendwie, (irgendwo), захоплення (echt ätzend, astrein, geil)* і розглянутих фраз (*und so, oder so, loszusagen*). Всі ці явища надають молодіжній мові забарвлення перенасиченості і свідчать про труднощі, з якими стикається молодий мовець при спробі точної передачі значення слова чи суті контексту [1, с.150].

Значна міра невпевненості в молодіжній комунікації виражається у чистому вживанні додаткових часток (*Zusatzpartikeln*) – *echt, ehrlich, wirklich*. Чим більше сумнівів викликає у мовця його висловлювання, тим старанніше він намагається за допомогою використання даних слів досягти вищого ступеня достовірності і переконливості

Наведемо уривок з монологу однієї молодішої німецької дівчини:

“Ich ging zum U-Bahnhof und war irgendwie unheimlich geil drauf. Ich war wirklich toll drauf. Auf der Treppe stieß Ich mit einem Jungen zusammen. Er sah mich an und sagte irgendwas. Ich fand ihn wahnsinnig cool... Er war der erste Junge, den ich echt astrein fand...” [2, с.32].

У цьому короткому уривку тексту поруч з очевидно вираженою мовною невпевненістю впадає у вічі відхилення від традиційних мовних норм. Вирази типу “*wirklich toll*” (чудово), “*echt astrein*” (дивовижно) виражають не лише протест проти стандартизованих норм, а й прагнення до пошуку нового, щирого способу висловлювання.

Аспект протесту майже завжди являється причиною того, що молодь свідомо відмежовує власний стиль комунікації від розмовної мови дорослих.

Молоді люди бачать у ньому, в першу чергу, засіб вираження протесту проти (на їх погляд) вбогості мови світу дорослих і протилежність встановленим нормам та умовностям, які є відображенням пережитків минулого [3, с.10].

Іншим фактором, який обумовлює існування молодіжної лексики, є ефективно-емоційний аспект. Як відомо з психології, накопичена агресія виражається через конкретні дії або ж вербально. В цьому розумінні молодіжну мову можна розглядати як своєрідне джерело для виявлення емоцій: хто реагує вербально, не має потреби виливати агресію на реальних об'єктах оточуючого середовища.

Слід вказати також на гіпертрофовані почуття страху, радості і незадоволення молодих людей, вплив яких сприяє широкому використанню в сучасній німецькій молодіжній мові гротескно-перебільшувачих та фігурально-асоціативних висловлювань. Напр.: *zombig* (syn. *galaktisch, kosmisch, gigantisch*), як іменник (*Zowbi*) – *Ungeheuer*; з. В.: *Der Zombi-Ball*; *Larry* (engl.) – *alberner Kerl* – дивак; *Larry machen = Spaß machen* – жартувати.

Прагнення молоді до створення власної мовної системи, а також її зростаюча популяризація пояснюється й тим, що молодіжна лексика виявляє стосовно стандартизованої певні комунікативні переваги. Вона є: конкретнішою та яскравішою, ніж орієнтована переважно на абстрагування та описовість стандартизована лексика; економічнішою та зручнішою; краще виражає суб'єктивні почуття та настрої, ніж стандартизована лексика, метою якої є об'єктивність та ефективність; суттєво гнучкішою, не відзначається чіткими нормами.

Таким чином, можна виділити наступні фактори, що мотивують утворення німецької молодіжної лексики: прагнення за допомогою мови виокремити себе з-поміж інших вікових груп та дистанціюватися від них; прагнення до інновації; можливість компенсації невпевненості у користуванні мовою за допомогою імпровізації та відхилення від стандартизованих норм; спроба вираження протесту проти правил та умовностей світу дорослих; афективно-емоційний аспект, що пояснюється психологічними особливостями представників даної вікової групи; комунікативно-економічний фактор, який виражається у практичній та експресивній перевазі молодіжної лексики перед існуючим стандартом.

1. Bausinger H. Sprachmoden und ihre gesellschaftliche Funktion//Sprache der Gegenwart, Düsseldorf, 1974. – S.252.
2. Ehmann H. Jugendsprache und Dialekt:Regionalismen im Sprachgebrauch von Jugendlichen. – Verl. GmbH, Opladen, 1992. – 252 s.
3. Ehmann H. Voll konkret. Das neuste Lexikon der Jugendsprache. – Verl. C.H.Beck, München, 2001. – 160 s.
4. Horx M. Trendwörter. – Düsseldorf, Wien, New York, Moskau, 1996. – 256 s.

5. Müller-Thurau C.-P. Laß uns mal eine Schnecke angraben. – Frankfurt, 1983. – 236 s.

6. Pörksen U. Eine Sprache ist viele Sprachen.Anmerkungen zu historischen und gegenwärtigen Jugendsprachen und ihrer Kritik // Loccumer Protokolle, 1985. – 173 s.

КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ ІДІОМ ЗІ СЛОВЕСНИМ КОМПОНЕНТОМ-СИМВОЛОМ

Ємчук Роксолана,
V курс, факультет романо-германської філології
Науковий керівник – Остапович О.Я.,
кандидат філологічних наук, доцент

Кожна людина живе у своєму культурному середовищі. Культура встановлюється знаковими системами різних видів. Символи займають центральне місце у знаковій системі (чи то казки, чи міфи, народні повір'я, література). Ще однією знаковою системою, в якій символи відіграють надзвичайно важливу роль, є мова та її підсистема – фразеологія.

Матеріалом даної праці є три загальні, широко охоплені комплекси символів: анімалістичні, цифрові та кольорові. Наше дослідження є спробою комплексного дослідження зазначених символів у культурології, а також символу як лексичного компонента фразеологізму на матеріалі німецької та англійської мов.

Важливим є порівняльний і когнітивний аналіз семантики ідіом зі словесним компонентом-символом. На нашу думку, фразеологізми, які виникли внаслідок повного переосмислення цілісного значення всіх зворотів, як правило, практично не містять компонентів-символів. Тому в даній праці переважають фразеологічні сполучення (за класифікацією І.І.Чернишової).

Мовний символ, на наш погляд, – це знак із знаку, вербальна реалізація вже семантизованої одиниці: англ. *to keep the wolf from the door*, де *wolf* є вже вжитий як символ голоду, нужди. Вторинне символічне значення є нижливішим за первинне (вовк як тварина).

Слід розрізняти метафору і мовний символ. Мовний символ відзначається полями образності і довільності. Мовні символи можуть бути, з одного боку, чисто образними: коли *green* вживається в ідіомах у значенні *неспілий, недостиглий*, де простежується зв'язок із нестиглим фруктом: англ. *be as green as goosberry*; нім. *so grün wie eine Stachelbeere sein*.

З іншого боку, мовні символи можуть бути цілком довільними, коли **blau** у певному фразеологічному контексті означає *дуже, сильно*: *нім. sein blaues Wunder erleben*. Метафори ґрунтуються на образній основі, є “іміджами”, картинами в широкому розумінні. Для прикладу порівнюємо дві англійські ідіоми, які на перший погляд дуже схожі і поза контекстом визначаються як “*innere falsche Freunde*”: *англ. see things in black and white (1); англ. in black and white(2)*.

У (1) обидві складові мають власну семантичну автономність, а в (2) їх не можна виділити окремо. Ідіома (1) є вмотивована на основі символічного знання кольорів, у ідіомі (2) мотивація базується на знаннях про друкарське мистецтво (*Framewissen*), це метафоричне перенесення.

Розглянемо такі німецькі фразеологізми: *нім. leben wie ein Hund (1); нім. wissen wo der Hund begraben liegt (2)*. У (1) *Hund* символізує щось малоцінне, жалюгідне, а в (2) *Hund* є символом “суті справи”.

Ми виявили, що для символів характерна довільність предметних єдностей, наприклад, цифри 2 (*zwei*) і 3 (*drei*) символічно позначають як “велику кількість”, так і “малу кількість”: *нім. jemandem drei Schritte vom Leben bleiben; nicht bis drei zählen können*.

Цифра 1 (*eins*) у німецькій англійській мовах має антономічні значення “щось незначне – щось вагоме”: *нім. ejner ist kejner; die erste Geige spielen; англ. one and only; one in a thousand*.

Культурні символи – це такі предметні єдності, які існують у світі вже в своїй власній первинній функції, більше того, отримують вторинні функції і розглядаються відповідною культурною спільнотою як елементи, котрі несуть певне значення в тексті відповідної культури чи у фрагментах культури. Власне комбінування “мовний символ – сильний культурний символ”, збір символічних функцій у мові і культурі називають символом **par excellence**.

Взагалі, дуже мало символів поширені одночасно інтерлінгвально та інтеркультурно. Серед анімалістичних символів таким прикладом є **Wolf** (вовк). Символічні значення вовка у фразеологізмах англійської, німецької та української мов синкретично співпадають: “голод, жага”, “небезпека”, “лють, злість, жорстокість”: *нім. wie ein Wolf sein (бути голодним як вовк); wer vor dem Wolf Angst hat, kommt nicht in den Wald; schlafendem Wolf läuft kein Schaf ins Maul; mit den Wolfen muss man heulen; ein Wolf im Schafspelz; англ. have a wolf by the ears; keep the wolf from the door; one must howl with the wolves; set the wolf to keep the sheep; wolf in sheepsclothing*.

Такі ж символічні значення домінують також в англійській та німецькій культурі, наприклад: казки братів Грім (“*Rotkäppchen*”, “*Der Wolf und die sieben Geißlein*”), британський казковий мотив “*The story of three little pigs*”, у біблійно-християнській символіці відоме відношення вовк і ягня.

Ще одним прикладом *par excellence* є **Hase** (заєць), він найчастіше вживається у фразеологізмах із символічним значенням “страх, боягузтво, полохливість”: *нім. ängstlich wie ein Hase; einen Hasen im Busen haben; das Hasenpanier ergreifen; англ. to be Jack Rabbit*. Таке значення є центральним також і в культурології. Ще в античні часи зайців вважали боягузами, їх переслідували і звірі, і люди.

Для порівняння слово **Bär** (ведмідь) не є символом *par excellence* у досліджуваних мовах, оскільки у фразеологізмах ведмідь символізує “голод, злість, агресивність, небезпеку”: *нім. hungrig wie ein Bär; die Bärenhaut verkaufen bevor man den Bären hat; dem Bären ins Ohr blasen; англ. as hungry as a bear; catch the bear before you sell his skin; take a bear by the tooth*. Проте у сучасній культурології вкоренилося символічне значення ведмедя як чогось м'якого, пухнастого.

Щодо кольорових компонентів у фразеологізмах, то білий колір (*weiß, white*) є чітко вираженим символом *par excellence*. Найважливіша символічна функція білого у фразеологізмах є “щось правдиве, невинне”: *нім. eine weiße Weste haben; англ. white-handed*.

Серед цифр символом *par excellence* є цифра 2 з символічним значенням “роздвоєність, розділеність”. Антиєдність у культурології є також центральною символічною функцією: *нім. jedes Ding hat zwei Seiten; англ. two-faced*.

Таким чином, ми пересвідчилися, що символи *par excellence* практично завжди збігаються в англійській і німецькій мовах, що зумовлено історичними, етнографічними, географічними та іншими чинниками, а також походженням даних мов, хоча існують також екстралінгвально зумовлені розбіжності у вживанні значень деяких мовних символів у фразеологізмах.

1. Dobrowolskij D.O. Idiome in kognitiver Perspektive. Zur Begriffsbestimmung // Skog-Södersved M. Auf der Suche nach mentalen Konzepten in Lexik und Phraseologie. – Göteborg, 1995. – S.17-57.

2. Dobrowolskij D., Piirainen E. Symbole in Sprache und Kultur. Studien zur Phraseologie aus kulturemiotischer Perspektive. – Bochum: Brockmeyer, 1996.

3. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. (bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht), Berein // Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag, 1992. – 864 s.

4. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in 5 Bänden. Freiburg / Basel / Wien: Herder / Spektrum Verlag, 1994. – 1910 s.

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ У ПОВІСТІ “ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ОГНИЩА” І. ФРАНКА

Винник Ірина,
II курс, філологічний факультет
Науковий керівник – *Луцак С.М.*,
кандидат філологічних наук

Процес ліризації прози у період межі XIX-XX століть, зумовлений модерністським суб'єктоцентризмом, неминуче виявився у пошуках нових, нетрадиційних форм образотворення. Оскільки взаємопроникнення мистецтв стало доміантною ознакою цього часу, то зросла увага до несловесних форм вираження внутрішнього світу людини. Ймовірно, Франкове зацікавлення психологічними концепціями неусвідомлюваного та асоціативного (трактат “Із секретів поетичної творчості”) посприяло інтуїтивній реалізації ним у художніх творах невербального образотворення. Найбільш прикметною у цьому плані видається нам повість “Для домашнього огнища”.

У літературознавчій практиці аналізована нами проблема розглядається здебільшого в аспектах динамічного портрета (Ф.Шіллер характеризував його поняттям “грація”) і форм поведінки (О.Лосєв, Д.Лихачов, В.Топоров та ін.). Однак психологи (Л.Орбан, Д.Гринджук, Н.Гальперін та ін.) також говорять про значущість проксемики та внутрішнього хронотопу. Об'єднуючи досягнення цих двох наук, ми виділяємо такі невербальні засоби психологічного образотворення: сугестію, жести, міміку, внутрішні і зовнішні конфлікти, психологічні ефекти.

Сугестія у творі. І.Франко бачить сугестію кінцевою метою використання найважливіших засобів поетичної техніки [7, с.66]. Він активно і цілеспрямовано використовує лексику певної емоційної насаженості, передаючи особистий хронотоп героїв.

Образи Анелі та Юлії амбівалентні: автор акцентує у жестах та висловах прихований і відкритий бік їхнього життя. Натомість “атмосфера дітей” залишається незмінною й різко контрастує з дорослим світом: “Анеля засміялася, поцілувавши дітей... Після теплої, любної атмосфери дитячого щєбету... знов обхопила її холодна атмосфера тривоги, непевності і очидання” [6, с.90].

Жести, міміка у творі. Манера поведінки, стиль розмови – все це у повісті має виняткове значення. “Військові жарти” Ангаровича, напівзашифровані розмови Анелі з Юлею, дитяча говірка, вуличний галас, стиль розмови, поведінка Гірша, постраждалих дівчат, нарешті знаковий характер способу захисту честі поединком, – усе це далеко неповний перелік різного роду “мов”, які функціонують у суспільстві і якими користується І.Франко.

Яскравий приклад – індивідуальна манера мовлення Юлії, приятельки Анелі ще з пансіону: недокінчені уривчасті фрази, пониження голосу, несміливість вислову, характерна жестикуляція та міміка (“Коли говорила, кінчики її уст тремтіли судорожно, а в руках м'яла раз у раз напарфумовану битистову хусточку” [6, с.9]). Все це змушує капітана і читача прийти до висновку: “та жінка виглядає так, що немовби відвикла жити в поряднім товаристві” [6, с.26].

Зовнішні і внутрішні конфлікти. Нововведенням в епоху XX століття стали твори “психологічного та соціального старту” (термін Н. Копилянської), – коли автор, уводячи в дію персонажа, розкриває більш чи менш повно його минуле, даючи мотивацію подальшої поведінки й емоційного характеру.

Скажімо, Ангарович перебуває у внутрішньому конфлікті. Він змушений робити онтологічний вибір, пов'язаний із втратою колишньої („щасливої”) буттєвої сфери. Жаль за минулим умотивовує його подальшу поведінку та еволюцію характеру.

Психологічні ефекти у повісті мають функцію мікродеталей. Важливим є “ефект первинності”. Нова приятелька дружини, якась нервова квороба Анелі, неочікувані зустрічі змушують капітана повертатись в ідеальне минуле. Це перше враження не зникає і від фактів про Анеліне “ремесло”, бо на Антоса впливає “ефект ореолу”. Він ладен забути “нервові припадки”, “дурну сцену, яку зробив Редліх”.

І. Франко експериментує також і з враженням ідентифікації. Антос розуміє Анелю не стільки розумом, скільки “серцем”: “та проте вдумувався в її положення, починав розуміти її і тим самим – починав судити її не так остро” [6, с.85]. Іноді уподібнення переростає навіть у емпатію: капітан розуміє Анелю після її самогубства, усвідомлює, що вона “відважилася” на те, на що він не відважився [6, с.11].

У творі, наближеному до модерністського дискусю, І.Франко яскраво відтворив складний та багатогранний внутрішній світ героїв, показав розвиток глибоких емоційних переживань, трагедії, розкрив силу слова та роль невербаліки для ефективності комунікації між особистостями.

1. Бахтин М.Н. Эпос и роман // Бахтин М.П. Литературно-критические статьи / Сост. С.Бочарова и В.Кортинов. – М.: Худ. лит., 1996. – 548 с.

2. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. – Л.: Сов. писатель. 1971. – 464 с.

3. Орбан Л.Е., Гринджук Д.М. Соціальна психологія особистості: Практичні поради діловим людям. – К.: Банк “Україна”, 1997. – 108 с.

4. Пастух Т. Польська повість І.Франка “Для домашнього огнища”: Свосвідність психологічних спостережень // Матеріали Міжнародної славистичної конференції пам'яті К.Трохимовича (1-3 квітня 1998): У 2 т. – Т.1. – Львів: Літопис, 1998. – С. 197-202.

5. Тодчук Н.С. Роман І. Франка “Для домашнього огнища”: Простір і час. – Львів: Літопис, 2002. – 204 с.

6. Франко І.Я. Для домашнього огнища // Франко І.Я. Збір. творів: У 50-ти т. – Т. 19. – К.: Наук. думка, 1979. – С.7-143.

РОЛЬ ІНТОНАЦІЙНОГО КОНТРАСТУ У ВИРАЖЕННІ СМISЛЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ

Тизьо Ольга,
У курс, факультет романо-
германської філології
Науковий керівник – *Кульчицька О.О.*,
кандидат філологічних наук, доцент

Метою нашого дослідження є встановлення ролі інтонаційного контрасту у вираженні смислу висловлювання у дискурсі.

Інтонація – це складний комплекс засобів організації мовлення, за допомогою яких виражаються різні комунікативні значення, а також відтінки почуттів та емоцій, ставлення мовця до ситуації, теми розмови і співрозмовника [2, с.69]. Система англійської інтонації включає в себе мелодику, силу голосу, темп, ритм і тембр. Усі компоненти інтонації тісно пов'язані і взаємодіють між собою [1, с.100-101].

Об'єм матеріалу експериментально-фонетичного дослідження склав 10 монологічних і 10 діалогічних текстів, начитаних професійними дикторами – носіями британського варіанту англійської мови (лінгафонний курс “Ideas” by Leo Jones). Визначалась роль інтонаційного контрасту у підсистемах тону, гучності і темпоральній підсистемі.

Характерною ознакою проаналізованих монологів і діалогів є часте вживання середнього/високого низхідного тону, емпатичного високого низхідного тону. У діалогах значно частіше використовуються складні тони: висхідно-низхідний, низхідно-висхідний, висхідно-низхідний розірваний, висхідно-низхідно-висхідний.

Високий рівень початку синтагм більш характерний для діалогічного мовлення. У монологіях вживання високого передтакту зумовлено бажанням мовця виразити протиставлення і переконання. Наприклад:

°What's the point in waisting money? (переконання)

У діалогах спектр функцій високого початку синтагм значно ширший: виділення важливої інформації, нової теми, вираження таких емоційних

значень як незадоволення, обурення, здивування з відтінком заздрості, припущення, зацікавленість. Наприклад:

°What do you think of the game, Bill? (зацікавленість)

Вживання розірваної низхідної шкали (Descending Scale with a Special Rise) не є рекурентним: у монологіях зареєстровано два, а в діалогах один випадок вживання. Функцією розірваної низхідної шкали в експериментальному матеріалі є виділення емоційного центру висловлювання, який не співпадає з логічним і комунікативним центром. Наприклад:

He has also learned to get on with ↑all kinds of people|

Різкі перепади реєстрових реалізацій притаманні діалогічним текстам. Пониження або підвищення реєстру на стику синтагм чи висловлювань зумовлене контрастом з попереднім контекстом чи зміною модальності висловлювання (нереальна – реальна модальність). Наприклад:

I am used to your racing in and out and expecting a meal within five minutes. But this is not restaurant with a twenty-four hour service and I am not a magician. Друге висловлювання реалізоване у вищому реєстрі для вираження контрасту, обурення.

У підсистемі гучності зафіксовано підвищення гучності на важливих інформативних частинах висловлювання, а також на ділянці термінального тону. В діалогах підвищена гучність, крім того, зустрічається на ділянках синтагм, які є емоційними центрами висловлювання і виражають захоплення, іперечення, здивування, обурення. Наприклад:

And take your tools out of that nice polished table, you'll spoil all the furniture before you finish (обурення).

І в діалогах, і в монологіях понижена гучність характерна для частин тексту із зниженою інформативністю, а також вживається для передачі певного ставлення мовця до змісту розмови – для пом'якшення негативного ефекту неприємного повідомлення (монологи), для вираження осуджуючого ставлення до людини (діалоги).

У темпоральній підсистемі розглядається сповільнення (інформативні частини тексту, кінцеві синтагми) і прискорення швидкості мовлення (нижчена інформативність). Однак помічено і протилежну тенденцію: прискорення швидкості на інформаційно та емоційно важливих частинах тексту.

Виявлення у ході експериментального дослідження закономірності реалізації інтонаційного контрасту є ще одним свідченням складності та неоднозначності системи інтонації, існування свободи вибору мовцем певного просодичного засобу вираження для передачі того чи іншого комунікативно-прагматичного значення.

1. Васильєв В.А. Фонетика англійського язика. – М., 1980. – С.100-118.
2. Borisova, L.V., Metlyuk, A.A. Theoretical Phonetics. – Minsk, 1980. – P.69-89.

ОСОБЛИВОСТІ ІМПРЕСІОНІЗМУ В МАЛІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА ІВЧЕНКА

Басенко Надія,
 III курс, філологічний факультет
 Науковий керівник – *Хороб С.І.,*
 доктор філологічних наук, професор

“Михайло Івченко – письменник із особливою долею, а ще з особливою долею”, – пише у своїй статті про нього Валерій Шевчук [1, с.3]. Ім'я цього самобутнього письменника, переживши свого часу творчий розквіт та літературне визнання, надовго було взагалі викреслене з нашої культури. І, повернене сьогодні, воно викликає заслужений інтерес дослідників (В.Дончика, В.Шевчука, В.Мельника та ін.).

Риси імпресіонізму були помітними уже в ранніх творах М.Івченка і викристалізувалися згодом у збірках малої прози “Шуми весняні”(1919), “Імлистою рікою” (1926), “Порваною дорогою” (1926), “Землі дзвонять” (1928). Їхніми основними художніми ознаками є тонка настроєвість, сумовитий стиль оповіді, увага до душевних порухів героя [1, с.3]. Я.Савченко – писав: “Від цілої його постаті віє спокоєм і серйозним гуманним ставленням до людини. Він увесь задуманий і філософічний” [2, с.190]. Занурений у власну душу, митець проте тонко відчуває зовнішній світ і крізь призму своєї чуттєвості перевтілює його в неповторну художню реальність.

Базовою категорією імпресіонізму, як відомо, є категорія враження, що виступає як основний критерій оцінки навколишньої дійсності. “Імпресіоністичний погляд на світ подрібнював, атомізував дійсність, найменше часткове враження набувало самодостатньої цінності. Увагу до точної фіксації зовнішніх реалій імпресіонізм переніс і на дослідження психічних процесів, збагативши прийоми й засоби психологічного аналізу” [3, с.30].

Художнє втілення таких тверджень постійно простежуємо в творах М.Івченка: “Я лежу на м'якій канапі в купе вагона. Ритмічно похитує потяг, і в такт цьому мене злегка заколихує. Непомітно мене обгортає приємна дрімота, крізь неї я вчуваю говірливу мелодію потягу, і в мою душу вливається теплий, затишний сум. І пливуть тоненькими, поплутаними струмочками не то думи, не то мрії. І мені здається, що то я лежу в себе дома, а

моя старенька мамуня в темну осінню ніч сидить у брудній хаті й допізна світить “сліпенький” каганець” (“До землі”) [5, с.28].

М.Івченко при сюжетній побудові своїх творів використовує один цікавий прийом, що відрізняє його від інших письменників даного напрямку, який ми б назвали ретроспективною асоціативністю. Він полягає в тому, що спостережувані героєм картини природи чи інші пейзажі викликають у нього дилекі інтимні спогади. Причому, герой згадує не тільки минулі події, а й ті враження, які вони викликали, і співставляє з враженнями даного моменту. Такі асоціювання утворюють накладання в свідомості героя двох часових площин – теперішнього і минулого, – з відкритою, але ледь накресленою проекцією у майбутнє (особливо яскравий приклад – новела “Тіні нетлінні”). Таким чином, розгортання душевної колізії відбувається по горизонталі, пронизуючи час, і аж тоді набуває філософсько-проблемного значення.

Однією з головних рис імпресіоністичного характеротворення є відмова від ідеалізації. Герої М.Івченка в першу чергу цікавлять своєю духовністю, “тим запасом людяності, без якого все інше, здобуте в житті, втрачає свій смисл” [6, с.17]. Однак, вони, що характерно, при самоспостереженні ніколи не вдаються до самооцінки як, наприклад, герої М.Коцюбинського (“Цвіт яблуні”, “Intermezzo”). Жодного разу ми не знайдемо в творах, так би мовити, “голосу совісті”(ні самого героя, ні безпосередньо авторського), який визначав би, чи, чинячи або відчуваючи так, а не інакше в даний момент, герой робить добре або погано.

Ведучи мову про прозу М.Івченка, неможливо оминати увагою ще одну її особливість – посилену лірико-філософську інтенціональність творів. Кожне враження, яке випишує М.Івченко, в особливій легкій формі сугестуючи його читачу, – немовби оте мікро, в якому відбите макро. Ідучи від особистісного, глибоко індивідуального у своїх творах, письменник через враження торкається загальнолюдських морально-психологічних проблем, які уважний реципієнт може з легкістю відчитати.

Отже, домінантною ознакою творів М.Івченка є їх імпресіоністична постика. Серед основних рис його прози можна виділити ліричний психологізм, філософську спрямованість, заглибленість у внутрішні відчуття героя. Особливостями стильової манери письменника є ретроспективна асоціативність, негносеологізована саморефлексія героїв, посилені лірико-філософська інтенціональність.

1. Шевчук В. Михайло Івченко та його твори // Укр. мова і література в школі. – 1988. – №7.

2. Савченко Я. Поети і белетристи. – Х., 1927.

3. Агеева В. Імпресіонізм в українській літературі. – К.: Ін-т л-ри ім. І.І.Шевченка НАН України, 1996.

4. Івченко М. Робітні сили. Новели, оповідання, повісті, роман. – К.: Дніпро, 1990.

5. Мельник В. “Увесь задуманий і філософський” / Івченко М. Робітні сили. Новели, оповідання, повісті, роман. – К.: “Дніпро”, 1990.

ФУНКЦІЯ НАРАТОРА У СФЕРІ ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ДІАЛОГУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Маярчук Тетяна,
IV курс, філологічний факультет
Науковий керівник – *Хороб М.Б.*,
кандидат філологічних наук, доцент

Метою моєї роботи є дослідження першоособової наративної побудови сучасної художньої прози у сфері філософсько-естетичної категорії діалогу. Загальна тенденція єдиної у своїй основі наративної структури провокує розглядати цю проблему у сфері соціокультурної, філософсько-естетичної і саме там шукати причини її домінування.

Об'єктом дослідження є тексти сучасної художньої літератури, в межах якої найперше проявляються закономірності і особливості соціокультурної ситуації, а предметом аналізу – їхня наративна організація від першої особи (в зарубіжній літературі: романи Г.Міллера, Дж.Барнса, М.Фріша, І.Бахман, Дж.Керуака, М.Кундери, Дж.Фаулза, П.Модіано, М.Уельбека, Д.Угрешич, Е.Лимонова, В.Пелевіна, “Придорожній песик” Ч.Мілоша та багато ін.; в українській літературі: “Московіада”, “Перверзії”, “Центрально-східна ревізія”, книга есеїв “Дезорієнтація на місцевості” Ю.Андруховича; “Подвійний Леон” Ю.Іздрика; “FM” “Галичина” Т.Прохаська, регулярні колонки есеїв у періодиці; “Келія чайної троянди” К.Москальця; романи та оповідання Ю.Винничука, “Польові дослідження з українського сексу”, “Хроніки від Фортінбраса” О.Забужко; книга прози С.Жадана “Біг мак”, “Колекція пристрастей” Н.Сняданко, “Зелена маргаритка” С.Пиркало тощо).

Автора, або суб'єкта мовлення, в сучасному літературознавстві часто трактують як елемент знакової гри, який втрачає право на біографію поза текстом. До такого кроку літературознавство спровокувала постструктуралістська і постмодерністська філософія (концепція “смерті Автора” Р.Барта і М.Фуко), яка проголосила кризу референціальної концепції знака, відмову від презумпції стабільності значення і смислу, розрив між означником і означуваним. Береться до уваги не буття індивіда, а спосіб буття текстів. Як наслідок, ім'я суб'єкта перестає ототожнюватись із самим суб'єктом, і це

дало можливість Дж.Уарду констатувати у відношенні до сучасної культури кризу долі як психологічного феномена. Суть її полягає в тому, що суб'єкт перестає цілісно сприймати своє життя як ідентичну самому собі, онтологічно конституювану біографію [1, с.200] і потрапляє в ситуацію неможливості самоідентифікуватись. Покажемо щодо цього є закінчення есе Ю.Андруховича “Орфей хронічний” – своєрідного коментаря до власного роману “Дванадцять обручів”:

“Тому цей потяг – центральноевропейський, ці кукурудзяні і соняшникові поля за вікном – Румунія, ці сміттєзвалища навколо бетонних почвар – Циганія, а ця нескінченна гориста смуга на обрії – Карпати. Але хто в такому разі цей єдиний у всьому вагоні пасажир, цей я?” [2, с.31].

Філософія afterпостмодернізму, констатуючи кризу ідентифікації, пропонує комунікативну стратегію її подолання: розщеплене Я може досягнути цілісності лише у сфері суб'єкт-суб'єктних відношень – за посередництвом Іншого – в системі відліку якої мова перестає бути самодостатньою. Тенденція першоособової оповіді в сучасній літературі ілюструє відмову від радикалізму в реалізації установки на “Смерть автора” і провокує формулювання нової установки – на його “воскресіння” – коли людина сама себе перетворює на суб'єкт, який відкидає гру і прагне спілкування. Художню комунікацію неможливо звести до інформаційного обміну, вона повинна бути витлумачена як екзистенційно значущий діалог “я” – “ти”, результатом якого є бахтінське “розуміння” і можливість для кожного з учасників діалогу “бути побаченим іншим”, тобто – самоідентифікуватись.

Важливо, що вже сам займенник “я”, від якого ведеться розповідь, налаштовує весь текст на такий діалог. Відомий французький лінгвіст Ґ.Бенвеніст стверджував, що коли мовець позначає себе як “я”, то ніби цілковито привласнює собі мову, а особові займенники є першою опорною точкою такого привласнення і виявлення суб'єктивного начала в мові. Наприклад, якщо Т.Прохасько пише *“я вже давно вирішив сам для себе і можу це порадити кожному – що роздумувати про Божий задум і різні Божі вчинки цілковито безперспективно”* [3, с.27], то це означає, що автором цього висловлення (певною мірою і самим Т.Прохаськом) є той, хто так вирішив.

Усвідомлення себе, за Е.Бенвеністом, можливе виключно в особовому протиставленні: я живу я тільки при звертанні до когось, хто у своєму звертанні постає як ти. Згідно з усіма законами діалогу, “я” не існує без нескінченного звернення до “ти” [4, с.293-300].

Вагомість і цінність будь-якого тексту М.Бахтін вбачав не у факті повідомлення і передачі інформації, а в його внутрішній інтенції на “почутість і розуміння”. Конститутивний момент цілісного висловлювання витікає з самої природи слова, яке прагне бути почутим і завжди шукає

розуміння у відповідь. Висловлювання з самого початку будується з урахуванням можливих реакцій-відповідей, заради яких воно, по суті, і створюється [5, с.306].

Наратор свідомо втягує свого всерозуміючого співрозмовника в діалог, в очах якого він перетворюється з суб'єкта мовлення в об'єкт пізнання, віднаходячи свою втрачену цілісність і екзистенційне виправдання. Залежно від підходу, світогляду, ідеології тощо співрозмовника можна тлумачити як інший текст, соціокультурний контекст, науку, літературу, буття, духовні сутності.

На вищому етапі узагальнення поняття “адресат”, “співрозмовник” знаходяться в центрі дослідження філософів-діалогістів (М.Бахтін, Р.Якобсон, Ю.Лотман, М.Бубер, Е.Левінас, Ф.Розенвейг, Розеншток-Хюссі). Теорія діалогізму концентрується довкола категорії “Іншого”, що є наслідком переведення уваги з соціального підходу до розуміння людини на особистісний.

Таким чином, пишучи “я”, пишучи про “себе”, сучасний письменник пробує налагодити контакт, і, як би це не звучало абсурдно, позбавити літературу інформативної перенасиченості, гіперіндивідуалізації і самотності слова.

1. История философии: Энциклопедия. – М.: Интерпрессервис, 2002. – 1374 с.
2. Андрухович Ю. Орфей хронічний // Критика. – 2003. – Вересень. – С.30-32.
3. Прохасько Т. FM “Галичина”. – Івано-Франківськ: Лілея-ІВ – 2001. – 54 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Пер. с фр. – М.: Едиториал, 2002. – 457 с.
5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 398 с.

МІФ І АНТИМІФ УКРАЇНИ В ЩОДЕННИКУ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА

*Харченко Анна,
V курс, філологічний факультет
Науковий керівник – Баран С.М.,
кандидат філологічних наук, доцент*

Сучасна літературознавча та філософська думка тлумачить міф як узагальнено-цілісне сприймання дійсності, що характеризується нерозчленованістю реального й ідеального та виявляється на рівні підсвідомого.

Думаю, що письменника можна тоді вважати творцем міфу України, коли він всією потугою своєї уяви намагається знайти вихід з “бермудського трикутника” історії, аналізує психологічні складники українського менталітету, невтомно шукає причини критичного співжиття “на межі”. Любченка можна вважати не просто творцем міфу України, але і його розвінчувачем,

адже поряд із міфом автор щоденника творить ще й антиміф. Україна для Любченка – це не просто концептуальний стрижень його візій, це глибоке розуміння специфіки української державності, це осмислення позитивів і негативів українського менталітету.

Письменник розуміє специфіку української державності тільки на теоретичному рівні і добре усвідомлює всю складність практичного втілення своїх ідей. “Українська специфіка, коли говорити про державність, вимагає демократичних засад у масі (знизу) і суворой диктатури згори... Як це поєднати практично – треба добре подумати” [4, с.152]. Таку модель суспільного ладу, яку пропонує Любченко, можна вважати утопічною, але вона яскраво репрезентує яскраву рису українського духу – прагнення коритися, рабську психологію, що в’їлася до кісток, відчуття комфорту під “суворою диктатурою згори”? Сучасний йому стан – це існування між молотом і кувалдом. Вихід із цього становища бачився Любченкові досить радикально: “Потрібна спочатку цілковита перемога над Москвою, жидами, більшовиками, але без рабського запобігання, без південної ексцентричності” [4, с.58]. Розуміючи подальшу спрямованість української політики як цілковитий розрив з Москвою, Любченко вдається до крайнощів (зокрема, культурних). Він пропонує змінити українську азбуку на латинську, бо на його думку, Україна зразу переступила б чимало меж на шляху до “Європи, а головне, ще рішучіше й остаточно розірвала б штучну, проте міцну пуповину з Москвою” [4, с.61].

Отже, автор щоденника твердо і логічно стояв на позиції європейської інтеграції, хоча його погляд на латинку не був оригінальним. У Галичині це питання гостро поставив Й.Лозинський, зрештою, воно викликало дискусію в інтелігентських колах галичан. Любченко став на роздоріжжі вибору між демократизмом і більшовизмом. Як зазначає Ігор Пізюк, “очевидно, що йому більше йшлося про те, щоб вибратися з багна на ймення советське рабство..., з дмох зол вибирають менше. Меншим для Любченка тоді видався фашизм” [3, с.24]. Тому безпідставними стають звинувачення письменника в фашистському запроданстві.

Любченко у щоденнику – це невтомний психолог-аналітик українського національного духу, українців як нації загалом. Він глибоко усвідомлює специфіку нашого характеру, бо українці (за його концепцією) “не справді щось відмінне, самобутнє, яке ще покаже всім свою непоступливість і силу” Але за цим “самобутнім” лицем ангела криється злободенна гримаса. Автору щоденника вдається класифікувати український народ на “кручених паничів”, “компатріотів”, “русотяпів” і “вихідців” із “золотої молоді”.

Подорожуючи Україною, письменник відчув національний розкол Заходу і Сходу, роздвоєність наддніпрянського і наддністрянського світобачення. Його щоденник сигналізує про цей розкол. Образ галичан малюється в

Любченка не досить привабливо. Ці “єдинокровні галичани” залишаються для нього нещирими й зарозумілими, вони позбавлені душевної простоти, позначені обмеженням, “браком напористості, низькопоклонництвом, улесливостю, боязкістю, дріб’язковістю, скрупульозністю” [4, с.і36]. Письменник настільки категоричний у своїх поглядах, що образ галичан у нього перетворюється в окрему націю, відмінну від українців. Але і в Галичині з’являються нові типи, їх Любченко іменує “новими соборними українцями”.

Міф України в щоденнику творять міста-символи. Хоча одіссея Любченка (власне, весь щоденник можна назвати одіссеєю добровільного утікача-письменника) налічує десятки міст України, але її міф творить тріада “Харків – Київ – Львів” – центри української культури і державності.

Отже, А.Любченко як деміург міфу і одночасно деміфологізатор України у своїй мемуарній спадщині зумів накреслити шляхи виходу із критичного “співжиття на межі”, засвідчивши цим не тільки талант письменника, але й далекоглядного політика, аналітика українського менталітету.

1. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: Монографія. – Луганськ. 2001.

2. Матвієнко С. У пошуках втраченого часу // Критика, червень, число 56. – С.26-29.

3. Пізнюк І. Без святкової вдяганки // Критика, червень, число 56. – С.24-25.

4. Щоденник Аркадія Любченка. Упорядкування Ю. Луцького. – Львів, 1999 – 383 с.

ЖИТІЙНА ТРАДИЦІЯ У РОМАНІ К. МОТРИЧ “НІЧ ПІСЛЯ СХОДУ СОНЦЯ”

Онуфрик Галина,
ІІІ курс, філологічний факультет
Науковий керівник – *Табачин Л.Т.*,
кандидат філологічних наук, доцент

Святе Письмо дало літературі, малярству, музиці невичерпне джерело тем, етичних та естетичних ідеалів, зокрема християнський зразок релігійного подвижництва, втілений в образах святих. Їхнє бездоганне життя, непоказова офіра в ім’я Бога, дивовижні чудеса після нерідко жакливого смерті є неодмінними атрибутами агіографічного жанру.

За сюжетним компонентом виділяють житія-мартирії – про мучеництво християн в часи язичництва, та житія тих святих, які добровільно стали схимниками чи юродивими. З цього погляду роман Катерини Мотрич “Ніч після сходу сонця” можна вважати прикладом новітнього житія-мартирії.

Авторка дотримується усталеного жанрового канону, виписуючи скажімо, образ майстра Горислава, будівничого Михайлівського Золотоверхого собору: вказує на походження („Був майстром рідкісної руки вже в дванадцятому коліні зодчих” [1, с.29]), наголошує на особливій Господній благодаті (“...відчував місце, де має вирости споруда, що стане тілом Христовим” [1, с.29]), простежує характер персонажа (“Був Горислав лагідний і тихий” [1, с.29]), окреслює моральні якості та ставлення до праці (“Я [...] ніколи [...] не проміняв би небесного життя на земне багатство. Навіть цього дару зводити храми” [1, с.30]).

Важливим компонентом агіографічного твору, ясна річ, є спокуса диявола або його намагання фізично знищити святого: “Раптом його (Горислава. – Г. О.) закрутило. Та так шалено, що все злилося до купи, неначе затанцювало невтримний танок” [1, с.31].

Ознакою особливої прихильності Господа до святого є поява якогось видіння або Божого послання, з уст якого майбутній мученик мав почути пророцтво: “Раптом побачив невисокого бороданя в лахмітті. Мав вигляд волхва”. Він промовив: “Через вісімсот двадцять дев’ять літ, [...] числа чотирнадцятого, коли заходитиме сонце, розлетиться твій храм на купу піску і цегли” [1, с.31]. Наступне пророкування старця було вже не загальнонаціональною пересторогою, а стосувалося самого Горислава, його неминучого страждання: “Скінчиш ту неповторну красу і світ погасне, сонце од тебе сховається” [1, с.32]. Третє пророцтво сформулювала письменниця від власного Імєні: “Йому (коханню Горислава і Предслави. – Г.О.) судилося жити, воскресати у всіх їхніх нащадках, допоки не збудеться велике провидіння, допоки не з’явиться він, Визволитель стражденного краю” [1, с.32].

Змальовуючи долю ще одного вихідця із родини Святненків, Луки, письменниця вдало використала основу іншого типу житія – про святих, які добровільно пішли у схиму.

Катерина Мотрич акцентує увагу на тому етапі життя Луки, коли диявол лише починає спокушати майбутнього святого, змушуючи юнака приєднатися до січовиків, у середовищі яких він був би змушений проливати братську кров.

Цілком за житійною моделлю подає зразок такого чуда авторка: “Бачив те, що інші не бачать, а чув, що не чують прості смертні. [...] Перед черговим походом Лука не раз плакав. [...] Ох, багато не повернеться, багато

поляже, але деякі омиють свої гріхи кров'ю й до числа мучеників будуть зараховані” [1, с.54].

Лука був свідком того, як його батьківщина поступово потрапила у кількостолітній полон. “Щоб не дати йому остаточно впасти в розпуку, Господь вкоротив останні дні своєму улюбленому синові. Помер Лука на Великдень”. Смерть на Великдень, кажуть, символ особливої Господньої благодаті.

Житійна традиція дотримана і в описі похорону святого. “Коли виносили його з келії в церкву, то летіла над ним згряя пташок. Сорок днів стояла домовина в церкві і тлін не торкнувся його тіла. Неначе спав Лука. На вустах завмер лагідний усміх” [1, с.102].

Таким чином, Катерині Мотрич вдалося створити зразок новітньої агіографії, оригінально переосмисливши житійні сюжети. Більше того, у романі-трилогії усталені канони житійної літератури набувають патріотичних мотивів: підкреслення подвижництва в ім'я Ісуса та України.

1. Мотрич К.В. Ніч після сходу сонця. Роман. – К.: Криниця. 2001.– 704 с.

2. Мосієнко М. “Вогненний ангел” і житіє святих // СіЧ. – 1992. – №1 – С.133-155.

3. Мосієнко М. Житіє як жанр // Укр. мова та літ. – 1998. – Ч. 33 (верес). – С.7-9.

4. Українська література XIV-XVI ст. Апокрифи. Агіографія. – К.: Наук. думка, 1987. – С.30-60.

5. Александров О. Старокіївська агіографічна проза XI – першої третини XIII ст. Монографія. – Одеса: Астро Принт, 1999 – 272 с.

ДОБРО І БОГ АЙРІС МЕРДОК

Лельохін Євген,

У курс. факультет романо-германської філології

Науковий керівник – *Матвійшин В.Г.*,
доктор філологічних наук, професор

Айріс Мердок продовжує традиції зухвалого екзистенціалізму в англійській літературі. На відміну від своїх французьких колег, ставлення письменниці і професійного філософа – Айріс Мердок – до навколишнього світу не є цілком безбожним. Літераторка намагається показати людям, що для більш-менш нормального існування у світі, де вони (люди) лише маріонетки, віра у Бога не є необхідною. Християнин, котрий втрачає віру у

Бога, воскресіння і безсмертя, залишаючись релігійним, віруючим, не обов'язково робить кардинальну переоцінку цінностей у своєму житті.

Оскільки Айріс Мердок розпочала свій шлях під знаменами екзистенціалізму, тому, як і всім представникам цього літературного і філософського напрямку, їй притаманна певна радикальність у вирішенні стрижневої, для атеїстичної гілки екзистенціалізму, проблеми, яку чітко сформулював Альбер Камю у романі “Чума”: “Середина не дано... Адже кожному слід зробити вибір між ненавистю до Бога і любов'ю до нього. А хто наважиться обрати ненависть до Бога?.. Любов до Бога – важка любов...” [2, с.253].

Мердок переконана, що кожен з нас переслідує Добро відповідно до мислення його розуміння. Зло, на її думку, є ніщо інше як природний наслідок неправильного уявлення і дезінформації про Добро. Тут виникає проблема: творять добро усі – і ті, хто вірять у Бога, і ті, хто не вірить. Виходить, що немає різниці, чи ти робиш добро іншим, тому що так вчить Біблія, чи тому, що так людину навчили батьки-атеїсти.

Англійська письменниця звернулася до ідей Платона, котрий вірив, що: “До добра прагне будь-яка душа і заради нього робить усе” [5, с.247]. І знов постає проблема, яка (на відміну від проблеми, поставленої у романі “Під сіткою” – проблема співвідношення слів і вчинків) свідчить про неспіввідношення певних ідеалів, не розуміння вчинків однієї людини задля іншої: добро творять і злі (для певного кола людей), а збоку це добро виглядає як цілковите зло.

Мердокознавці одностайно підкреслюють виключне значення метафори у художньому світі авторки як “універсальної форми мислення, в якій поєднуються художник і мислитель, структура і жива матерія” [1, с.443]. Більшість назв її романів є метафорами, проте, метафора, як відомо складається з двох компонентів, здебільшого із конкретного, предметно-чуттєвого та абстрактного, “безпредметного”, приналежного до сфери духовно-психологічної, причому вони пов'язані між собою таким чином, що конкретний складник виступає образним вираженням “безпредметного”. На нашу думку, у неї метафора є водночас і власне метафорою, і символом-індикатором чогось такого, що можливо передати тільки використовуючи такі літературні прийоми та засоби.

У праці “Буття та Ніщо” Жан-Поль Сартр, з'ясовуючи конфлікт між духом і тілом, що є частиною конфлікту між сподіваним та дійсністю, однією з причин вважає нещирість, погану віру. Англійська письменниця причиною вважає людський егоїзм. Людина робить добро не стільки тому, що знає що так правильно, а тому, що їй це приносить велике задоволення. А оскільки наш первородний гріх – наше засліплення своїм же “я”, тому й не дивно, що Добро приносить страждання тому, хто його робить, і тому, кому його чинять.

Для того, щоб залишитися людиною-для-прогресу, слід приділяти більше уваги духовно-психологічним можливостям особистості, а саме – волі та інтуїції. Ці можливості можуть бути розкриті в образах літературних героїв – “екзистенціалістів” і “містиків”: “Перший герой – це новий варіант сильної особистості, романтика, покинутого Богом, котрий сміло веде боротьбу, щиро і в самотності. Цей образ втішає нас тим, що перед нами розкривається сильна, впевнена у собі і непереможна людина. Другий герой – це новий тип людини віруючої, переконаної в існуванні добра без релігійних гарантій, винної, заблуканої, але не безнадійної. Цей образ втішає нас тим, що розкриває слабку людину, котра втратила Бога і все-таки знаходиться у полоні інтуїтивно збагненого авторитарного добра” [3, с.39].

1. Демурова Н. Метафори “Чорного принца” // Мердок А. Чорний принц. – М., 1977. – 450 с.
2. Камю А. Чума. – М.: ОЛМА – ПРЕС, 2000. – 343 с.
3. Мердок А. Метафізика як путівник до моралі. – www.murdoch/shape9.com
4. Мердок А. Экзистенциалисты и мистики // Исламова А. Становление и развитие эстетической системы Айрис Мердок // Научные доклады высшей школы. Философские науки, 1990. – №6. – С.30-41.
5. Платон. Диалоги. – Харьков: Фолио, 1999. – 382 с.

СПІВВІДНОШЕННЯ МОТИВУ КОХАННЯ З МЕТРИЧНОЮ КОНСТРУКЦІЄЮ ПОЕЗІЙ МАРИНИ ЦВЕТАЄВОЇ

Маскович Олександра,
У курс, філологічний факультет
Науковий керівник – *Коришнова С. І.,*
кандидат філологічних наук, доцент

Мотив кохання в віршах Марини Цветаєвої завжди займав особливе місце. В самому мотиві криється певне протиставлення: високе, “битійне” кохання протистоїть коханню земному, “побутовому”. Додатковим засобом вираження семантики мотиву, на нашу думку, є метр і ритмічна конструкція поезій.

Внаслідок проведеного нами аналізу вибраних поезій поетеси, ми зробили висновок: чим складніша семантика мотиву кохання, тим складніша метрична побудова віршових творів.

Щодо ранньої творчості Марини Цветаєвої, то тут слід відзначити наступне: простота семантики мотиву відповідає простому, неускладненому

метрові поезій, в яких поетеса вміло передавала “словом, інтонацією, ритмікою тонкі...нюанси своїх переживань, мрій і сподівань” [3, с.54].

По тебе тоскует наша зала –
Ты в тени ее видал едва –
По тебе тоскуют те слова,
Что в тени тебе я не сказала.

Щодо творів М. Цветаєвої 1917-1921 рр., то зазначимо наступне:

1. Ямб (ямб+пірихій) використовуються в віршах, лейтмотив яких – характерні риси кохання як почуття (покірність, страждання).

Любись...Распластаннейшей
В мире – ласточкой.

2. Хорей (“хорей+пірихій”) використовуються в поезіях, де любов це поєднання “непоєданого” (кохання-стихія, кохання-напруга).

Горечь! Горечь! Вечный привкус
На губах твоих, о страсть!

3. Тристопні розміри притаманні віршам, в яких саме розуміння кохання містить протиріччя (кохання – не-зустріч, не-кохання).

Я Вас люблю всю жизнь и каждый час,
Но мне не надо видеть ваших глаз.
Все началось и кончилось без Вас.

4. Поліметрія підкреслює складну семантику мотиву кохання (кохання-страх, кохання-розлука).

Серым волком – разлука! – Не жалея ни деда, ни внука – разлука!

Филином птицей – разлука! Степной кобылицей – разлука!

Мотив кохання переходить і в останні віршові збірки Цветаєвої, набуваючи нових відтінків та закономірностей.

1. Внаслідок ускладнення семантики мотиву ускладнюється метрична та ритмічна структура поезій.

Ятаган? Огонь?

Поскромнее, – куда как громко!
Боль, знакомая, как глазам – ладонь...

2. В протистоянні кохання – біль, перемагає остання.

Люблю – но мука еще жива.

Найди баюкающие слова...

3. Поліметрія чи силабіка (або тоніка) використовуються поетесою як додатковий засіб вираження складності мотиву кохання, що робить лірику Цветаєвої схожою на “пристрасний і тому плутаний...монолог” [1, с.40].

Не суждено, чтобы сильный с сильным

Соединились бы в мире сем.

Отже, в результаті проведеного нами аналізу, ми можемо зробити висновок, що метр поезій Цветаєвої служить додатковим засобом виразності,

і завдяки цьому поетеса показала в своїх віршах, що “любляча жіноча душа – це не лише свічка, але й сильне полум’я” [2, с.112].

1. Саакянц А.А. Марина Цветаева: Жизнь и творчество (1910-1922). – М.: Советский писатель, 1986. – С.54.

2. Орлов В.Н. Марина Цветаева. Судьба. Характер. Поэзия // Цветаева М. Избранное / Сост., ком. М. А. Беловой. – М.: Просвещение, 1989. – С.40.

3. Павловский А.И. Куст рябины. О поэзии М. Цветаевой: Монография. – Л.: Сов. писатель: Ленингр. отд-ние, 1989. – С.112.

ЕКОНОМІКА

ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

*Ціжма Юрій, Ціжма Оксана,
V курс, економічний факультет
Науковий керівник – Романюк М.Д.,
доктор економічних наук, професор*

Відтворення як своєрідне першоджерело демографічного розвитку виступає основною складовою “пускового механізму” оновлення поколінь, що визначає безперервність і динамізм демографічного розвитку.

Сучасний рівень відтворення в Україні, темпи його неухильно знижуються протягом останнього десятиріччя і явно виходять за рамки нормального еволюційного перебігу цього процесу, притаманного періодам стабільного соціально-економічного розвитку.

Традиційно пріоритет серед чинників відтворення безпосередньо надається економіко-правовим. Основними з них є: низький рівень доходів громадян, високий рівень безробіття, неможливість реалізувати себе на ринку праці і жалюгідна соціальна допомога на дітей, гранична економіко-правова незахищеність громадянина, відсутність реальної правової основи для вирішення питань, пов’язаних з народженням, утриманням та вихованням дітей, що в загальному не дає впевненості у майбутньому молодих сімей і сприяє негативному відтворенню.

Серед основної маси чинників, що впливають на сучасне відтворення населення, вирізняються своєю значущістю 89 і соціально-психологічні чинники – атрибути нашого життя. Серед них – зростання відчуженості між людьми, формування світогляду індивідуалізму та ідеології збагачення, що стимулюються диктатурою грошей, абсолютизація матеріальних благ, знецінення шлюбу та сім’ї, поступова втрата родинних стосунків тощо.

Укорінення і посилення впливу цих чинників порушують наш менталітет чадолюбства, матеріальної самосвідомості, шанобливого ставлення дітей до батьків.

У сучасному українському суспільстві вже встановлені згубні соціальні нормативи одининості; тому зникає мотивація до народження більшої кількості дітей, що пов’язується з особливими втратами, тягарем необмежених обов’язків і навантажень, а не із надбаннями.

Вихід з демографічної кризи слід шукати на шляху інтенсивної “терапії суспільства” сенсом життя, що обов’язково має поєднуватися з

верховенством та неухильним виконанням усіх чинних законів, а також із створенням умов для вільної самовідтворювальної діяльності населення, зокрема для того, щоб працюючі батьки мали змогу самостійно піклуватися про утримання і виховання своїх дітей.

Нині очікування “виходу кривої народжуваності на нормальну еволюційну траєкторію і сподівання на невелику компенсаційну хвилю народжень” цілком правомірно пов’язується з перспективами виходу країни із затяжної економічної кризи, з проведенням виваженої і комплексної соціальної політики. На сьогоднішній день можна визначити такі першочергові заходи, які повинні бути спрямовані на нормалізацію відтворення населення:

підвищення розміру допомоги сім’ям на дітей до рівня мінімальної зарплати;

під час реформування системи оплати праці передбачити у її складі витрати на виховання дітей та їх освіту;

надання житлових і споживчих кредитів молодим сім’ям з частковим їх погашенням при народженні дитини;

державне сприяння модернізації та розвитку на якісно новому рівні дитячого дошкільного виховання і ранньої освіти.

Будь-які надії на демографічно-репродуктивний “ренесанс” в Україні матимуть реальні підстави лише тоді, коли стануть дійсно помітними кінцеві результати декларованого “економічного пожвавлення і зростання”, що, як відомо, втілюються в рівні добробуту і якості життя населення країни.

1. Прибиткова І.М. Основи демографії: Посібник для студ. гуманітарних і суспільних факультетів вищих навч. закладів / І.М. Прибиткова. – К.: “АртЕк”. 1997. – 256 с.

2. Демографічні дослідження. Випуск 23: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки. Редкол.: В. Стеценко (відп. ред.) та ін. – Київ, 2001. – 296 с.

3. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблія О. І. – Вид. друге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.

4. Стеценко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посібник. – К.: Вікар, 2001.

5. Заблюцький Б.Ф. Розміщення продуктивних сил України. Націон. макроекономіка: Посібник. – К.: Академвидав, 2002.

АДАПТАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ДО УМОВ УКРАЇНИ

Нагачевська Тетяна,
V курс, економічний факультет
Науковий керівник – *Мойсеєнко В.І.*,
кандидат економічних наук, доцент

*“Немає нічого практичнішого,
аніж хороша теорія”*

Роберт Кірхгоф

Теоретичні основи менеджменту вже досить давно розроблені світовими класиками “мистецтва управляти людьми”. Новій “ринковій” Україні не варто видумувати власні напрями розвитку менеджменту, спершу треба сформулювати основу – пристосувати світові здобутки до української специфіки життя, ментальності нашого народу.

Рішення в сучасному вирі ділового життя є основним його стимулом. Серед низки способів прийняття рішень можна виділити такі: **груповий, членами команди, представницький або авторитарний (рішення приймає один менеджер)**. Як свідчать результати досліджень, практика ухвалення рішень у різних країнах певною мірою відрізняється. Спосіб ухвалення та ступінь ризику, що його готова взяти на себе особа, котра ухвалила рішення, є лише двома видами його змінних, які відображають культурне середовище країни. Тобто спосіб і методика прийняття рішень відповідають ментальним особливостям того чи іншого народу. Менталітет – загальна основа поведінкового менеджменту, його істотний аспект. У цьому виявляється відповідність менеджменту менталітетові.

Ухвалення рішень у будь-якій державі залежить від двох “вимірів” – факторів національної культури, які були вдало виявлені і досліджені голландським ученим, дослідником крос-культурної специфіки менеджменту Геертом Хофстеде (Hofstede, 1980). Ці виміри визначають способи структуризації та управління організаціями, а саме:

1. Дистанція влади (PDI);
2. Уникнення невизначеності (UAI).

Як же впливають дані показники на прийняття рішень? Світовий досвід і практика доводять, що в країнах із високим показником дистанції влади та уникнення невизначеності, чутливість до різниці в соціальному статусі велика, домінують норми і цінності, засновані на ієрархічних стереотипах, люди активно протидіють невизначеності, стараються уникнути її, створюючи правила і процедури. До таких держав належить Україна.

Рішення у нас приймається менеджерами найвищого рівня, а вони найчастіше не бажають ризикувати. В Україні, яка за ментальними особливостями дечим схожа до Франції, поширена автократична практика прийняття рішень.

Колишня система державного управління залишила відбиток на методиці прийняття рішень навіть сучасними менеджерами. Український керівник переважно прагне до раціонального способу мислення і, обов'язково, – до низького ступеня невизначеності. Інтуїтивне ухвалення рішень стосується оперативних, моментних питань, які не принесуть у майбутньому великих матеріальних втрат чи адміністративної відповідальності. Вважається, що український народ належить до націй із розвиненим інтуїтивним чуттям. Щоб використати цю рису в управлінні, нам необхідно підкріпити її багажем знань світових практиків і теоретиків менеджменту, пристосувати їхні здобутки до наших національних особливостей. Адже, як писав Генрі Уїлер Шоу, “Чим менше ми знаємо, тим більше підозрюємо”. Українському керівникові, щоб перебороти страх перед прийняттям будь-яких рішень, необхідно якнайглибше вивчити проблему, як це заведено в Японії, де за рахунок нагромадження значних обсягів інформації рішення приймаються колективно і ухвалення їх орієнтується на групу, адже “один крок ста людей є кращим за сто кроків однієї людини” (Коїчі Цукамото). Українцям слід перебороти стереотипність мислення, яка полягає в тому, що керівники і підлеглі належать до різних категорій індивідів. Відомо, що іще на початку ХХ ст. вважали: м'яка влада – найсильніша. Однак для її утвердження треба створити ґрунт довіри і безпеки українських працівників. Це сприятиме зміцненню духу колективізму, що стане незамінним у прийнятті рішень та відкриє перед українським менеджером декілька нових способів їх прийняття: **аналітичний і концептуальний**.

Нація, покоління формують сучасність і майбутнє, тому доречно використати наші ментальні особливості у правильному, ефективному напрямі, щоб різнобічно охопити і вивчити ситуацію, наслідком якої буде прийняття розумного рішення. Як зазначає Хайякава, “якщо в будь-якій ситуації ти бачиш тільки те, що всі інші, можна стверджувати, що ти такою ж мірою представник своєї культури, як і її жертва”.

1. Стефан Н. Робінс, Девід А. Де Ченно. Основи менеджменту. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002.

2. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шканова О.М. Менеджмент в організації. – К.: Кондор, 2002. – 654 с.

3. Менеджмент і менеджер. – 2002. – №2. – С.55; № 3. – С.57; №4. – С.56; № 5-6. – С.88; № 8. – С.18.

ЗАСТОСУВАННЯ ІНДЕКСНОГО МЕТОДУ ПРИ ОЦІНЦІ ДИНАМІКИ ОБСЯГІВ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Сова Андрій,

ІІ курс, економічний факультет

Науковий керівник – Циганець В.С.,

кандидат економічних наук, доцент

Метою даного дослідження є аналіз діючої методики розрахунків темпів росту (індексів) обсягів промислового виробництва і проекту нової методики розрахунку індексу фізичного обсягу продукції промисловості, а також зіставлення цих двох підходів та виявлення їх основних недоліків і переваг.

В Україні діюча методика розрахунку індексу динаміки обсягів промислового виробництва, посилаючись на міжнародну практику, базується на щомісячних темпах росту (індексах) обсягів виробництва до попереднього місяця, тобто застосовується метод ланцюгового порівняння. Щомісячні ланцюгові темпи росту (індекси) промислового виробництва обчислюють за формулою: $I^n = \sum q_n p / \sum q_{n-1} p$, де q_n та q_{n-1} – фізичний обсяг виробництва кожного виду продукції відповідно у звітному та попередньому місяцях; p – порівнянна ціна кожного виду продукції (як правило, за станом на 1 січня звітного року).

Для обчислення темпу росту обсягу виробництва у звітному місяці до будь-якого (базового) місяця слід перемножити відповідну кількість ланцюгових темпів, що характеризують досліджуваний період: $I^n = I_1^n \cdot I_2^n \cdot \dots \cdot I_n^n \cdot I_n^n$, де n – число ланцюгових темпів росту, яке співпадає з числом місяців, що пройшли після базового місяця до звітного.

Якщо необхідно розрахувати темп росту за декілька місяців (квартал, півріччя чи будь-який інший період) порівняно з аналогічним періодом поточного, минулого або будь-якого іншого року, слід обчислити базисні темпи росту на основі ланцюгових щомісячних темпів росту за наведеною вище схемою, прийнявши для всіх місяців, що порівнюються, одну базу. Одержані базисні щомісячні темпи росту у кожному періоді підсумовують і результати ділять один на другий.

Даючи оцінку викладеній вище методиці розрахунків темпів росту (індексів) обсягів промислового виробництва, можна сказати, що обчислення щомісячних ланцюгових індексів дає змогу відстежувати поступ, динаміку фізичних обсягів промисловості, а відтак визначити спрямованість економіки країни, тенденцію до нарощування виробничих потужностей чи їх зменшення. Однак, варто зазначити, що такий підхід обчислення індексу більше характерний та притаманний для планової централізованої економіки, з

чітким галузевим поділом і з, фактично, сталою та застиглою структурою виробництва.

Перехід вітчизняної економіки на ринкові відносини, достатньо відчутний рівень інфляції, постійна зміна асортименту виробів, перетік капіталу з одних галузей в інші спричинюють суттєві зрушення, що відбуваються у самій структурі виробництва, зокрема розширення одних галузей промисловості і відповідне зростання їх питомої ваги у складі загальнопромислового комплексу та скорочення інших. Саме такі структурні зміни і не враховує діюча методика. Через дані обставини вона об'єктивно потребує доопрацювання та вдосконалення. Як наслідок – був розроблений проект нової методики стосовно обчислення індексу промислового виробництва. В її основу покладено загальновизнаний метод так званого постійного набору продуктів (товарів-представників), який використовується міжнародними статистичними службами та статистикою більшості країн. Базисною інформацією для побудови індексу є дані про виробництво продукції у натуральному обчисленні. При цьому припускається, що галузева структура доданої вартості є сталою для певного відрізка часу. Вона фіксується у ваговій системі розрахунку індексу. Базовою формулою обчислюваного індексу є індекс фізичного обсягу Ласпейреса: $J = \frac{\sum p_{i,t} \cdot q_{i,t}}{\sum p_{i,0} \cdot q_{i,0}}$

Запропонована методика, згідно з розробленим проектом, є більш багатогранна і включає кілька етапів. Розрахунок індексу будується виходячи з даних про випуск продукції у натуральному виразі і за окремими позиціями, які не можна врахувати у натуральному виразі – у вартісному з подальшим їх дефлятуванням. На рівні окремих товарних груп розраховуються індивідуальні індекси, які в свою чергу агрегуються до рівня підгалузі, галузі і промисловості в цілому.

Алгоритм цих розрахунків складається з наступних етапів:

1 етап - розрахунок індивідуальних індексів по товарах-представниках в натуральному (вартісному) виразі звітного місяця до середньомісячного обсягу виробництва кожного виду продукції базисного року:

$i_{i,b} = q_i / q_i^{cp} \cdot 100$, де t – поточний рік; b – базисний рік; $i_{i,b}$ – індивідуальний індекс кожного товару до середньомісячного значення базисного року; q_i – кількість виробленого товару за місяць у поточному році; q_i^{cp} – кількість виробленого товару в середньому за місяць у базисному році.

2 етап – розрахунок індексів по кожній підгалузі промисловості як середньозважених з індивідуальних індексів товарів-представників, що входять до цих підгалузей; за вагу обрано вартість товарного випуску кожного товару в базисному році: $I_{i,b} = \frac{\sum (i_{i,b} \cdot (q_b \cdot p_b))}{\sum (q_b \cdot p_b)} \cdot 100$, де $I_{i,b}$ – індекс фізичного обсягу підгалузі до базисного року; n – кількість товарів – представників у підгалузі, обраних для розрахунку; q_b – кількість виробле-

ного товару за базисний рік; p_b – середня ціна одиниці продукції кожного товару-представника в базисному році.

3 етап – розрахунок індексів по кожній галузі промисловості як середньозважених з індексів підгалузей; за вагу обрано додану вартість по кожній підгалузі: $J_{i,b} = \frac{\sum (I_{i,b} \cdot D_b)}{\sum D_b} \cdot 100$, де $J_{i,b}$ – індекс фізичного обсягу продукції галузі до базисного року; N – кількість підгалузей промисловості; D_b – обсяг доданої вартості кожної підгалузі в базисному році.

4 етап – розрахунок загальнопромислового індексу як середньозваженого з галузевих; за вагу обрано додану вартість кожної галузі: $J_b^k = \frac{\sum (J_{i,b} \cdot D_b)}{\sum D_b} \cdot 100$, де J_b^k – загальнопромисловий індекс фізичного обсягу до базисного року; k – кількість галузей промисловості; D_b – обсяг доданої вартості кожної галузі промисловості в базисному році.

5 етап – розрахунок похідних індексів по промисловості і по галузях до будь-якого періоду, обраного для порівняння, як співвідношення сум помісячних індексів, що складають ці періоди.

На нашу думку, даний проект методики більше відповідає вимогам теперішньої ситуації. Запропонована методика враховує зміни, які відбуваються у структурі виробництва, що є невід'ємною складовою сучасного етапу розвитку економіки країни, вносить поправку на індекс цін, крім того, в основу даного підходу покладено метод сталого набору продуктів (товарів-представників), що потребує меншої кількості даних, необхідних для підрахунку індексу промислового виробництва.

Як підсумок, можна сказати, що розроблена методика має ряд переваг над діючою, проте чи буде вона затверджена та реалізована, покаже час.

1. Єріна А.М., Пальян З.О. Теорія статистики. – К.: Знання, 2000.
2. Єріна А.М., Пальян З.О., Мазуренко О.К. Економічна статистика. – КОО, 1997.
3. Статистика: Підручник / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна, З.О. Пальян, А.А. Шустиков. – К.: КНЕУ, 2000.
4. Теорія статистики: Навч. посіб. / Вашків П.Г., Пастер П.І., Сторожук В.І., Ігач С.І. – К.: Либіль, 2001

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ТОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Глазкова Анна,
III курс, економічний факультет
Науковий керівник – *Копчак Ю.С.*,
старший викладач

На запитання: “Чи вступати Україні до СОТ?” існує однозначна відповідь: “Так, вступати”. Ключовим у даному процесі виступає питання: як максимізувати потенційні переваги участі в багатосторонній торговельній системі та мінімізувати можливі негативні наслідки приєднання до неї?

Існують такі найсуттєвіші загрози: на макроекономічному рівні посилюється вплив світової кон'юнктури на економіку України; ускладниться державне регулювання економічного розвитку; процес міжгалузевого перетікання капіталу та робочої сили в Україні може обмежитися простим відмиранням стагнуючих галузей без перерозподілу ресурсів у нові, прогресивні; низька конкурентоспроможність вітчизняних виробників.

У свою чергу це пов'язано з наступними проблемами, які заважають розвитку економіки України: незадовільний інвестиційний клімат; низький темп реструктуризації промисловості та сільського господарства; неконкурентоспроможність фінансового сектора; корупційність; неефективність державного управління економікою тощо.

Я вважаю, що для мінімізації цих впливів в Україні на загальнодержавному рівні необхідно створити системну політику з формування інвестиційного клімату, яка б включала, по-перше, зміни в податковій системі. Остання має стати простою і охоплювати широкую базу з обмеженою кількістю пільг та розумними і єдиними ставками. По-друге, треба уникати виникнення проблем інвесторів з владою на місцях адже нерідко справа доходить до суду, а це ще більше лякає інвесторів. По-третє, приватизація має здійснюватися з використанням абсолютно прозорих механізмів на рівних умовах участі як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів. По-четверте, необхідно підвищувати привабливість експорторієнтованих виробництв для залучення іноземного капіталу. По-п'яте, необхідно максимально використовувати великі інвестиційні можливості спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку.

Найбільш складна проблема, що вимагатиме вирішення на мікрорівні, полягає в необхідності переходу українських виробників товарів та послуг на міжнародні технічні стандарти. Власникам і керівникам українських підприємств потрібно негайно розробити і провести в життя комплекс заходів з підготовки до різкої зміни нинішнього конкурентного середовища

на більш жорстке і одночасно більш прозоре, яке унеможливилюватиме тіньові та нелегальні процедури ведення бізнесу.

Слід привернути увагу також до проблеми захисту інтелектуальної власності. Ми опікуємося захистом інтелектуальної власності зарубіжних країн, і це нормально, проте не створили серйозних механізмів захисту національної інтелектуальної власності. В умовах відкритості економіки ця проблема набуває надзвичайної гостроти.

Субсидування підприємств України також потребує кардинальних змін. Обсяг прямих і непрямих субсидій підприємствам України, що становить біля 20% ВВП країни, надзвичайно високий. Якщо розподіл 20% ВВП відбувається практично безвідплатно, то це неминуче справляє негативний вплив на стимули до праці і виробництва, особливо коли субсидії набирають вигляду неплатежів і ведуть до списання податкової заборгованості. Обсяг субсидування підприємств України свідчить про те, що саме тут криється значний потенціал такого необхідного зниження бюджетного дефіциту і податкового навантаження.

Проблеми, що виникають на цьому шляху, не повинні сприйматися як причина для затягування цього процесу. Навпаки, вони потребують активізації внутрішніх соціально-економічних перетворень на основі чітко сформульованих мети та завдань, тісно пов'язаних з міжнародними зобов'язаннями України. Вичікування моменту, коли країна в умовах недосконалої конкуренції стане за рівнем конкурентоспроможності повністю готовою до членства в СОТ приблизно те ж саме, що сподіватися навчитися плавати, уникаючи входження у воду. Проблема української влади полягає в тому, що “самобачення” місця країни в світі не збігається з реальним становищем. Крім того, українцям помітно шкодить культивована надія на “добраго дядю” (добрих країн-патронів), який (які) допоможе в розвитку України, після чого настане повне щастя. Те саме відбувається зараз зі вступом до СОТ. Треба реально ставитись до переваг і недоліків вступу до цієї світової організації, але не можна перетворювати цю процедуру в інструмент державної пропаганди, причому пропаганди вкрай сумнівного змісту. Хотілося б, щоб в Україні нарешті зрозуміли просту істину: на світовому ринку змагаються компанії, а держави лише створюють всі необхідні для цього умови.

1. Україна на роздоріжжі / За ред. Аксєня Зіденберка і Лутца Хоффманна – К.: Фенікс, 1998. – С.477.
2. Лутц Хоффманн, Феліціас Мьоллерс. Україна на шляху до Європи – К.: Фенікс, 2001. – С.343.
3. Лісовський С.А. Інтеграція України до світової економіки як фактор сталого розвитку // Укр. географ. журн. – 2003. – №2. – С.26-32.
4. Петрусенко М., Челіжко В. Україна та СОТ: механізми та соціально-економічні наслідки вступу до неї // Уряд. кур'єр. – 2003. – 13 лютого. – С.7-8.

5. Плотніков О. Чого не бачить лише сліпий: Міфи економічного розвитку України та її майбутнє // ПіК. – 2003. – №3. – С.20-22.

6. Пужлій В. Членство у СОТ: плюси і мінуси // Політика і час. – 2002. – №9 – С.15-20.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мовчан Вероніка,
IV курс, економічний факультет
Науковий керівник – *Пилипів Н.І.*,
кандидат економічних наук, доцент

Однією з особливостей організації управлінського обліку на підприємствах є його організація за центрами відповідальності. Центром відповідальності вважають місце, де виникають правові відносини між учасниками господарських процесів. За своєю природою кожне таке місце є центром витрат, проте в обліку така надмірна деталізація не потрібна. Центри відповідальності можна поділити за двома видами – за затратами та фінансовими результатами. Основними центрами відповідальності можуть бути: працівники, бригадир (майстер), начальник (цеху) дільниці, начальник (завідувач) служби, головний механік, головний інженер, адміністрація підприємства в цілому [1, с.5].

Встановлення відповідальності на різних стадіях (рівнях) надасть можливість координувати, оцінювати діяльність по-іншому, а для існування відповідальності необхідно надавати повноваження та права. Зобразимо це схематично (рис. 1) [2, с.145].

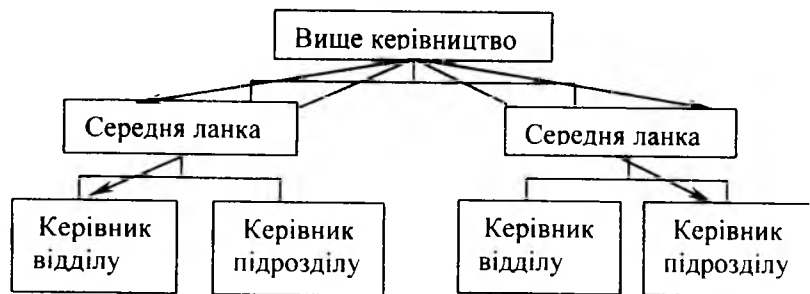

Рис. 1. Схема делегування повноважень

Аналізуючи наведену схему, варто відмітити, що децентралізація відбувається за умови росту підприємства, коли управління стає надто складним. В такій ситуації прийняття рішення делегується на нижчі рівні.

Таким чином, облік за центрами відповідальності організовується на великих підприємствах, що функціонують як єдине ціле; функціонує паралельно з традиційною системою бухгалтерського обліку; може бути впроваджений тільки за умови, що на підприємстві чітко визначені сфери відповідальності і конкретизована відповідальність менеджерів за статті надходжень і витрат. Так, управлінська система, яка обробляє планову і фактичну господарську вхідну та вихідну інформації по центрах відповідальності, називається обліком по центрах відповідальності.

Є такі види центрів відповідальності: центри витрат (нормативних та управлінських), центри доходів, центри прибутку та центри інвестицій.

Центр управлінських витрат – підрозділ, керівник якого в межах відведеного бюджету відповідає за забезпечення найкращого рівня виробництва продукції, надання послуг.

Центр нормативних витрат – підрозділ, в якому керівник відповідає за дотримання нормативного рівня витрат. Ефективність цього центру вимірюється розміром позитивних або негативних відхилень фактичного рівня витрат від нормативного.

Центр доходів – підрозділ, керівник якого в межах виділеного бюджету відповідає за максимізацію доходу від реалізації. Ефективність роботи вимірюється сумою, заробленою підрозділом для підприємства.

Центр прибутку – підрозділ, що має самостійну виробничу і централізовану інвестиційну політику. Керівник цього підрозділу має право впливати на витрати та ціни реалізації з метою максимізації прибутку. Оцінюється робота центру за розмірами отриманого прибутку.

Центр інвестицій – підрозділ, керівник якого крім можливості впливати на витрати та ціни реалізації з метою максимізації прибутку може також приймати рішення щодо інвестицій. Ефективність діяльності оцінюється за рентабельністю використання інвестованого капіталу [3, с.29].

Принципи розподілу на центри відповідальності наступні:

- в кожному центрі витрат має бути показник для виміру обсягів діяльності та база для розподілу витрат;
- ступінь деталізації повинна бути достатньою для аналізу, проте не надмірна;
- в кожному центрі витрат має бути відповідальний – керівник;
- на центри відповідальності відносять тільки прямі витрати;
- розподіл підприємства на центри відповідальності впливає на мотивацію і повинен враховувати психологічні фактори [4, с.7].

Таким чином, добре організована система управлінського обліку по центрах відповідальності дає можливість координувати процес прийняття рішень та стимулює окремих працівників працювати як єдине ціле; координує прогнозування доходу, витрат, бюджетів, оцінки ефективності діяльності; дозволяє контролювати як фінансові, так і не фінансові цілі та звітувати про їх виконання.

1. Сопко В.І. Основи побудови бухгалтерського внутрішньогосподарського (управлінського) обліку затрат і доходів діяльності // Бухгалтерський облік і аудит. – 1996. – №10. – С.2-5.
2. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения. – К.: Наукова думка, 2000. – 405 с.
3. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник. – К.: Лібра, 2003. – 704 с.
4. Бородкин О.В. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік: концепція і організація // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – №2. – С.6-9.

ПРАВознавство

ПРОЕКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ: РЕАЛЬНИЙ СТАН

Микитин Юрій,
IV курс, Юридичний інститут
Науковий керівник – *Вівчаренко О.А.,*
доцент

Для національного законодавства на даний час характерний період оновлення. Починаючи з 2001 року, прийнято сім нових кодифікованих актів у сфері різних галузей права. Зокрема, прийнято новий Цивільний, Господарський, Сімейний, Земельний, Бюджетний, Митний, Кримінальний, Виправно-трудоий кодекси.

Необхідність кардинальних змін виникла і у сфері трудових правовідносин.

Дана тема сьогодні є надзвичайно актуальною, оскільки нормативно-правовий акт у сфері трудового права знаходиться тільки у проектній стадії і потребує якомога швидшого прийняття.

Аналізована проблема характеризується високим практичним ступенем. Фактично, майже кожна людина є учасником трудових правовідносин. З огляду на це є важливим, яким чином будуть врегульовані дані правовідносини в майбутньому.

Також слід підкреслити теоретичне значення аналізованої теми, оскільки проект Трудового кодексу формується, насамперед, на основі теоретичних положень, думок вчених-юристів.

В основу розробки Трудового кодексу покладено вітчизняний і міжнародний досвід правового регулювання трудових відносин, а також досвід застосування чинного законодавства про працю.

Прийняття нового кодифікованого акту у сфері трудового права – об'єктивна вимога часу.

10 грудня 2003 року Верховна Рада України розглянула три проекти Трудового кодексу України. Перевага була віддана урядовому, за який проголосувало 318 народних депутатів. Він розроблений Міжвідомчою тристоронньою робочою групою за участю провідних вчених України та технічної допомоги Міжнародної організації праці.

Прийнятий у першому читанні проект Трудового кодексу складається з дев'яти книг, що у свою чергу поділяються на глави, параграфи та статті. На даний час проект містить 429 статей, проте він ще далеко не досконалий.

В даній роботі увага зосереджувалася на положеннях проекту, що є новими порівняно з діючим трудовим законодавством.

Книга перша. Загальні положення. Ця книга передбачає наступне:

1) недопущення дискримінації у сфері праці, в тому числі на основі гендерної рівності;

2) правове регулювання праці окремих категорій осіб, зокрема, трудових відносин громадян України, які працюють за межами України;

3) юридично закріплено перелік нових суб'єктів трудових правовідносин. Ними виступають працівник і роботодавець, визначено їх правовий статус;

4) згідно зі статтею 31 проекту трудові відносини продовжуються у разі ліквідації підприємства чи зміни власника через механізм правонаступництва;

5) здійснюється правове регулювання відносин, що передують трудовим.

Книга друга. Виникнення, зміни та припинення трудових відносин. Характеризується наступним:

1) дано нове визначення трудового договору: трудовий договір – угода, що укладається роботодавцем і працівником з метою визначення змісту трудових відносин, які встановлюються або повинні бути встановлені. Однак відсутність трудового договору не перешкоджає виникненню трудових відносин;

2) обов'язковість письмової форми при укладенні трудового договору;

3) фактично ведення та пред'явлення трудової книжки не є обов'язковим. Це впливає із наступної норми: роботодавець на вимогу працівника зобов'язаний вносити до трудової книжки, що зберігається у працівника, записи про прийняття на роботу, переведення та звільнення з роботи;

4) за порушення трудового законодавства працівникові надається право на відшкодування моральної шкоди, заподіяної роботодавцем;

5) дано нове формулювання підстав припинення трудових правовідносин;

6) реформований порядок припинення трудових відносин як з ініціативи працівника, так і роботодавця;

7) консультативний характер згоди чи не згоди профспілок при звільненні працівника.

Окрім того, в проекті значна увага відведена оплаті праці та гарантіям її здійснення. Зокрема, вводиться положення про першочерговість виплати заробітної плати з коштів, які надходять на банківський рахунок роботодавця або від реалізації майна роботодавця.

Характерною ознакою законопроекту є спрямованість на збалансування економічних інтересів роботодавця та соціальних інтересів працівника. Така тенденція довгий час не була властива українському трудовому законодавству, незважаючи на задекларовану орієнтацію на ринкову

економіку. Відповідно саме в цьому є перший безперечний позитив законопроекту.

Надзвичайно важливим є спрямування проекту кодексу на сприяння малому підприємництву, оскільки гарантується обмеження соціальних обов'язків малих підприємств щодо працевлаштування за встановленими квотами. Разом із тим, досить спірним є питання обмеження контролюючих та дозвільних функцій профспілок.

Незважаючи на цілком позитивне концептуальне спрямування проекту Кодексу, йому притаманні численні недоліки.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, N 30, ст.141.

2. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 року з подальшими змінами і доповненнями//www.rada.kiev.ua.

3. Проект Трудового кодексу України // Газета праця і зарплата. №42, листопад (спецвипуск).

4. www.rada.kiev.ua.

5. www.kmu.gov.ua.

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Вишиванюк Ірина,

IV курс, Юридичний інститут

Науковий керівник – Чучук С.П.,

кандидат економічних наук, професор

За останні роки появилось чимало монографій і публікацій, присвячених проблемам місцевого самоврядування. Проте питання дослідження проблем вдосконалення місцевого самоврядування залишаються і надалі актуальними. Серед таких проблем – визначення самого поняття місцевого самоврядування. Адже доводиться констатувати, що між офіційним перекладом Європейської хартії місцевого самоврядування на українську мову та її оригіналом є істотні розбіжності. Так, згідно з Хартією, “місцеве самоврядування – це право і спроможність місцевих властей...”, а відповідно до Конституції України і Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” – “це право і реальна здатність територіальної громади...”. Хартія вважає суб'єктом місцевого самоврядування місцеві власті, а Конституція і Закон – насамперед територіальну громаду. Такий підхід створює проблеми при визначенні форми та міри відповідальності територіальної громади. Адже у чинному

законодавстві юридична відповідальність такого суб'єкта права, як територіальна громада, не передбачена [1, с.31].

Суперечності існують також і між самими нормативно-правовими актами. Так, виникає низка проблем при застосуванні до службовців органів місцевого самоврядування санкцій Закону “Про боротьбу з корупцією”. Особливо це стосується осіб, обраних територіальною громадою, – сільських, селищних, міських голів. Згаданий Закон (ст.7) передбачає: вчинення корупційних діянь “головою місцевої ради тягне адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і дострокове припинення депутатських повноважень або звільнення з виборної посади”. Але вже ст.12 даного Закону остаточно вирішення питання про звільнення з роботи покладає на раду. Тому ст.7 Закону “Про боротьбу з корупцією” слід доповнити таким положенням: “Рішення суду про звільнення з роботи є остаточним, якщо воно не буде скасоване судом вищої інстанції” [2, с.32].

Вагомим є також питання розмежування функцій органів місцевого самоврядування та державної виконавчої влади, яке є важливою теоретичною і практичною проблемою. Тому в процесі адміністративної реформи уряд, центральні органи виконавчої влади мають звільнитися від виконання невластивих їм функцій шляхом децентралізації державного управління, деконцентрації управлінських повноважень, передачі, делегування відповідних функцій на рівні управління, наближені до населення [3, с.33].

Звичайно, для ефективного відтворення принципів місцевого самоврядування в їх діяльності необхідно реформувати адміністративно-територіальний устрій країни. Конституційний Суд України 26 червня 2002 р., розглянувши справу за конституційним поданням народних депутатів України про тлумачення ст.140 Конституції України, в якій встановлено, що об'єднуватися в одну сільську громаду мають право жителі сіл, селищ і міст, вирішив, що і селища, і міста за згодою територіальної громади можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду. Це свідчить про нагальну потребу забезпечити і гарантувати місцевому самоврядуванню реалізацію конституційних принципів місцевого самоврядування. Дане принципове рішення Конституційного Суду має сприяти активізації роботи по реформуванню адміністративно-територіального устрою. Так, процес утворення нових територіальних громад повинен супроводжуватися їх укрупненням. Таким чином, загальну кількість низових адміністративно-територіальних одиниць буде значно скорочено. Відповідно скоротиться і число місцевих бюджетів в Україні, а відтак – це сприятиме реалізації принципів самоврядування у життя громад [4, с.34]. Хоча існують версії, що з укрупненням територіальних громад набуде ускладненості процес вирішення поточних проблем окремим громадянином. Дані питання сьогодні дискутуються.

Є перспектива, що невдовзі Україна отримає дієве і прогресивне законодавство щодо вирішення існуючих проблем у діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Перші кроки в цій сфері здійснені і прийняттям Верховною Радою України нового закону, який визначає і регламентує правовий статус депутатів місцевих рад. Впровадження його в реальну дію є справа недалекого майбутнього.

1. Хоминець Р. Право України. Щодо визначення поняття місцевого самоврядування. – 2004. – С.31.
2. Делія Ю. Право України. Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування. – 2003. – С.32.
3. Дробуш І. Право України. Розмежування функцій органів місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади. – 2002. – С.23.
4. Калиновський Б. Право України. Державні гарантії і правозахисна роль державних органів, щодо здійснення конституційних принципів місцевого самоврядування. – 2003. – С.34.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Федорак Леся,
II курс, Юридичний інститут
Науковий керівник – *Фріс П.Л.*,
кандидат юридичних наук, професор

Досягнення встановленого законом віку є однією із загальних вимог притягнення особи до кримінальної відповідальності. Загальне поняття віку людини визначається в двох аспектах: хронологічному та біологічному. У хронологічному: вік людини – це період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку. У біологічному – характеристика певного періоду життя людини, що відображає анатоμο-фізіологічний стан її організму [1, с.471]. Кримінально-правове поняття віку не в повному обсязі збігається з його загальним поняттям, так як для кримінального права основним є досягнення особою віку, з якого вона спроможна усвідомлювати характер власної поведінки та передбачати її наслідки.

Процес становлення особистості – це період, який супроводжується взаємовпливом факторів оточуючого середовища і внутрішнього світу особи та рядом протиріч і парадоксів, які виникають внаслідок такого взаємодію. Під впливом сім'ї, школи, соціального оточення в особи формується

певний рівень свідомості разом із правилами поведінки, які узгоджуються чи не узгоджуються із встановленими у суспільстві. Звідси деякі учені стверджують, що уже у віці 14-16 років підліток переходить до дорослого стану та може у повній мірі розуміти і керувати своїми вчинками. Існують і деякі позиції, згідно з якими 11-13-літній підліток здатний до підготовленого і добре спланованого злочину (маються на увазі акти делінквентної поведінки, які мають всі ознаки злочинів, крім вікових) [2, с.74]. При цьому учені, які підтримують таку точку зору, відкидають напрацювання психологів з даного питання, вважаючи їх недостатньо обґрунтованими. На нашу ж думку, досить вагомий аргумент наводить К.Є.Ігошев, стверджуючи, що нервова система підлітка ще перебуває на стадії формування. Через це у них спостерігається певна непостійність у виробленні гальмівних реакцій, послаблений контроль кори головного мозку над підкоркою (в порівнянні з дорослими), не повною мірою розвинуте усвідомлення значущості словникових подразників (другої сигнальної системи) та ін. Ці особливості впливають на психологію підлітка, його поведінку. Мотиви діяльності підлітків часто мають характер афектів, емоційних спалахів. Лінія поведінки нестійка, вчинки нерідко не контрольовані свідомістю (імпульсивні), дії часто неавтоматичні [3, с.15].

Звідси пропозиції щодо зниження віку кримінальної відповідальності є проявом каральної позиції ряду теоретиків і практиків, які помилково вважають, що кримінальне покарання здатне істотно вплинути на динаміку і структуру злочинності. Відбуте покарання у цьому віці не буде правильно оцінене і враховане підлітком у подальшому житті, що не уможливілює досягнення такої мети покарання, як спеціальна превенція.

Як бачимо, питання віку кримінальної відповідальності є досить складним. Відповідно кожна країна до його вирішення підходить по-своєму. При цьому П.Л.Фріс звертає увагу на те, що вік кримінальної відповідальності встановлюється у різних країнах так, що з півдня земної кулі на північ він підвищується. Так, до прикладу, досить низькі його межі встановлені в Єгипті, Іраку, Лівані і ряді інших країн Північної Африки і Близького Сходу – 7 років [4, с.99]. А от уже в Данії, Фінляндії, Швеції – 15 років. Така градація, зв'язана, насамперед, з тим, що довготривалість дитинства знаходиться у прямій залежності від рівня матеріальної та духовної культури суспільства [5, с.11]. А як ми знаємо, переважно південні країни знаходяться на початкових етапах свого розвитку. Це також є проявом процесів дорослішання, які часто корелюються у свідомості із досягненням статевої зрілості. А, як відомо, ці процеси проходять повільніше у жителів північних країн.

Тому пропозиції щодо зниження віку кримінальної відповідальності в Україні з посиланням на країни, де його нижня межа досить низька, свідчать про незнання умов визначення цього питання у кожній конкретній державі.

Зважаючи на це, на наш погляд, така ознака як вік суб'єкта злочину вимагає ще глибокого вивчення, дослідження та осмислення відповідними науками, при цьому не тільки і не стільки наукою кримінального права, як, насамперед, психологією, а також медициною та педагогікою.

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А-Г. 672 с.

2. Мороз В. Про юридичну оцінку суспільно небезпечних вчинків, скоєних підлітками віком від 11 до 14 років // Право України. – 1999. – №9. – С.72-75.

3. Игошев К.Е. Правонарушения и ответственность несовершеннолетних. Социально-психологический очерк. – Свердловск, 1973. – 466 с.

4. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.

5. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. – М., Тривола, 1995. – 46 с.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ

Зеліско Алла,
V курс, Юридичний інститут
Науковий керівник – *Васильєва В.А.*,
кандидат юридичних наук, доцент

В сучасний період основу ринкової економіки складає приватна власність. Більшість громадян стали суб'єктами приватної власності завдяки участі в корпоративних відносинах, тобто завдяки володінню певною долею (акціями) у юридичних особах корпоративного типу. У зв'язку з тим, що корпоративне право є відносно новим цивільно-правовим інститутом, громадяни мають недостатні правові знання та досвід у цій сфері, що призводить до порушення їх прав. Тому надзвичайно актуальністю набуває проблема захисту корпоративних прав акціонерів.

Захист корпоративних прав здійснюється за допомогою способів захисту, тобто закріплених законом матеріально-правових заходів примусового характеру, за допомогою яких проходить відновлення порушених прав і вплив на правопорушника. Загальновідомим є те, що ефективний захист корпоративних прав акціонерів досягається за допомогою поєднання цивільно-правових, кримінально-правових та адміністративно-правових способів захисту. Проте найбільшого поширення досягли саме цивільно-правові способи захисту, специфіка яких не є властивою для

інших галузей права. Акціонер, право якого порушено, зацікавлений не у покаранні порушника, а у відновленні становища, яке існувало до порушення права. Саме на досягнення такої мети спрямовані цивільно-правові способи захисту. Цивільний кодекс України встановлює перелік таких способів, що дає можливість потерпілій особі орієнтуватись на можливий інструментарій засобів захисту своїх порушених прав. Часто власнику права надається можливість певного вибору способу захисту свого порушеного права, який визначається специфікою порушеного права і характером порушення [1].

Вибір акціонером способу захисту повинен здійснюватися з урахуванням можливості досягнення мети реального та оперативного відновлення порушеного права та усунення наслідків його порушення.

Специфіка корпоративних правовідносин в акціонерному товаристві диктує необхідність встановлення особливих способів захисту порушених прав. Дана специфіка викликана перш за все особливостями правової природи відносин, що виникають в АТ, і які не є ні достовірними, ні позадоговірними.

В корпоративних правовідносинах неможливо говорити про відновлення порушених немайнових прав на участь в діяльності органів акціонерного товариства. Адже акціонер не може відновити своє право на участь в уже проведених зборах, якщо він з певних причин не був допущений до участі в них. Більшість майнових корпоративних прав акціонера є потенційними і безпосереднім чином пов'язаними із здійсненням ними немайнових прав на участь в діяльності товариства [2].

Поєднуючись із специфікою корпоративних відносин, цивільно-правові способи захисту трансформуються в особливі способи захисту прав акціонерів, такі як: визначення права на акцію, присудження до виконання акціонерним товариствам зобов'язань щодо виплати оголошених дивідендів; припинення акціонерних правовідносин шляхом вимоги викупу належних акціонерів акцій; вимога про включення акціонера в список акціонерів; визнання нездійсненим рішення загальних зборів акціонерів тощо. Наприклад, необхідність застосування такого способу захисту, як визнання права на акції, виникає тоді, коли наявність в особи такого права викликає сумнів, коли таке право оспорується чи заперечується. Невизначеність права на акцію призводить до неможливості його використання. Даний спосіб захисту може бути реалізовано лише в юрисдикційному порядку, а не шляхом здійснення позивачем самостійних дій. Часто вимога про визначення права є необхідною попередньою дією для застосування інших способів захисту. Наприклад, щоб відновити становище, яке існувало до порушення права, позивач повинен довести, що він володіє відповідним правом, захисту якого домагається. Проте нерідко вимога про визнання права на акцію носить самостійне значення [3].

Вищенаведені способи захисту прав акціонерів ґрунтуються на цивільно-правових способах захисту, викладених у Цивільному кодексі України і, вбираючи в себе специфіку корпоративних правовідносин, стають особливими способами захисту, які необхідно окремо врегулювати в акціонерному законодавстві (в Законі України "Про акціонерні товариства" чи в оновленому Законі "Про господарські товариства").

Застосування акціонерами того чи іншого способу з метою захисту порушених прав залежить від його допустимості як універсального чи спеціального способу захисту, яка визначається з урахуванням специфіки права, що захищається, характеру порушення і бажаного результату захисту. Складна правова природа акціонерних правовідносин тягне за собою необхідність застосування кількох способів захисту порушеного права одночасно.

1. Гражданское право. Учебник. Часть 1 / Под ред. А.Н.Сергеева, Ю.К.Толстого. – М: Проспект, 1992. – 632 с.
2. Вінник О.Я., Щербина В.С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За ред. проф. Щербини В.С. – К.: Атіка, 2000. – 544 с.
3. Ионцев М.Т. Акционерные общества: правовые основы. Имущественные отношения. Управление и контроль Защита права акционеров. – М: Ось-89, 2002. – 512 с.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Грицан Ольга,
IV курс, Юридичний інститут
Науковий керівник – *Гучук С.П.,*
Кандидат економічних наук, професор

Питанням формування і діяльності парламенту України, Верховної Ради присвячено ряд монографічних досліджень і наукових статей. Однак у зв'язку з конституційною реформою та прийняттям нового закону про вибори народних депутатів виникають нові завдання, які потребують подальшого дослідження, а тому дане питання надалі залишається актуальним. В даній роботі розглянуто проблеми формування Верховної Ради, діяльності її комітетів, а також законодавчого процесу в Україні.

Одним з найактуальніших питань на даний час є те, наскільки доцільним був перехід нашої держави від змішаної до пропорційної виборчої системи.

Вже давно доведено, що не існує жодної виборчої системи, яка би мала абсолютну перевагу над іншими. Поряд з тим, що пропорційна виборча система має ряд переваг перед мажоритарною, висловлювалися думки і про те, що вона не позбавлена і ряду недоліків. Зокрема, за пропорційної виборчої системи парламентарій вільний від регіональних впливів, відірваний від проблем, якими стурбовані громадяни певної місцевості, які обирали його до парламенту, і діє без урахування думок і сподівань того чи іншого регіону [II, 1, 177]. З іншого боку, голосуючи за жорсткими списками певної партії, громадянин не знає всіх рекомендованих членів цього списку, а лише, як правило, перших осіб. Тобто складається ситуація, коли виборець недостатньо знає, за кого він голосує.

Однак переваги застосування пропорційної виборчої системи можна визначити, проаналізувавши найголовніші проблеми діяльності українського парламенту.

Встановлена Конституцією України форма правління, характерною особливістю якої є активна роль Президента у формуванні, діяльності та припиненні повноважень Кабінету Міністрів, інших органів виконавчої влади, а також існуюча політична практика обумовлюють незначну роль парламенту у формуванні уряду та його діяльності. Реальні важелі впливу на уряд зосереджені у руках Глави держави [II, 3, 186]. Це, у свою чергу, не дозволяє визначити, хто є відповідальним за стан справ у державі.

Щоб зробити зв'язок парламенту та уряду більш ефективним, необхідно законодавчо закріпити більшу участь парламенту у формуванні уряду та передбачити надання згоди парламентом на звільнення Прем'єр-міністра. Дане повноваження парламент зможе виконувати лише за умови наявності сформованої більшості. Парламентська більшість, формуючи уряд, буде не лише контролювати його діяльність, але й буде разом з урядом відповідати за стан справ у державі. Але створення в державі стабільної більшості можливе лише за умови існування пропорційної виборчої системи. Наскільки виправданими є дані сподівання – покаже час. Однак перехід від змішаної до пропорційної виборчої системи можна вважати першим вагомим кроком конституційної реформи в Україні.

Не менш актуальним питанням діяльності Верховної Ради є законодавчий процес. Він характеризується недостатньою ефективністю, що зумовлена відсутністю Закону “Про нормативно-правові акти”. Аналіз чинного законодавства дає підстави констатувати стійку тенденцію його розвитку передусім в напрямі кількісного зростання. Законодавству України властиві нестабільність, що зумовлено практично відсутністю попередньої експертизи законодавчих актів на предмет доцільності їх прийняття, майбутніх наслідків реалізації та можливих витрат з Державного бюджету на їх реалізацію [II, 2, 5].

Проблемним в діяльності Верховної Ради є питання ефективної діяльності її комітетів. Передбачений нормами Закону “Про комітети Верховної Ради України” порядок формування та функціонування комітетів парламенту містить ряд недоліків, що обумовлюють низьку якість багатьох законів, прийнятих Верховною Радою, повільні темпи законотворчих робіт. При формуванні складу комітетів враховується лише принцип фракційної належності кандидата у члени комітету, а не принцип професіоналізму. Подібний підхід до утворення складу комітетів не знайшов підтримки у більшості демократичних держав. Існують також проблеми в діяльності тимчасових слідчих комісій, оскільки відсутність законодавчого визначення їх правового статусу вкрай негативно позначається на їхній діяльності [I, 2, 6].

Як бачимо, в організації діяльності Верховної Ради існує ще ряд не вирішених проблем. Однак для молодої незалежної держави такий стан справ є швидше нормою, аніж винятком. Тому діяльність Верховної Ради найближчим часом буде одним з основних об'єктів вивчення науковців та практиків. Адже досконала робота українського парламенту є запорукою довгоочікуваного прогресу в побудові демократичної, суверенної, соціальної, правової держави.

1. Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 18.10.2001 р.
2. Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 25.03. 2004 р.
3. Журавський В. С. Становлення і розвиток українського парламентаризму. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 344 с.
4. Ковриженко Денис, Асланян Габріел. Український парламентаризм у світлі Конституції: аналіз основних проблем // Парламент. – 2001. №4.
5. Конституційно-правові засади становлення української державності /За ред. академіка НАН України В.Я. Тація, академіка Академії правових наук України Ю.М.Тодики. – Харків: Право, 2003. – 326 с.

ПЕДАГОГІКА

СОЦІАЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ І ЗА КОРДОНОМ

Іваночко Надія,
III курс, Педагогічний інститут
Науковий керівник – *Білавич Г.В.,*
кандидат педагогічних наук, доцент

На даному етапі розвитку суспільства велика увага приділяється соціальній освіті, підготовці соціальних працівників. У цілому світі соціальна робота перетворилась на професію, без якої важко уявити функціонування територіальних громад і трудових колективів. Одне з найважливіших питань сучасного періоду у розв'язанні проблем соц. роботи з молоддю – це вибір нею системи цінностей.

Дослідженням питання розвитку соц. освіти в Україні і за кордоном займаються такі визначні діячі педагогіки, як А.Джуринський, А.Збруєва [1], А.Капська [2], І.Зверева, А.Коваль, А.Ходорчук [3].

У різних державах існують певні особливості щодо підготовки соц. педагогів. Так, у Великобританії їх готують в університетах, після закінчення яких видається диплом ліцензіата. Тут уряд виділяє великі кошти на освіту дорослих, які працюватимуть з дітьми. Зокрема, в Національному коледжі та Лестерському політехнічному інституті студенти оволодівають вміннями вести переговори, слухати клієнта, допомагати підліткам [2, с.140].

Заслуговує на увагу розвиток соц. освіти в Ізраїлі. Підготовка працівників відбувається у Школі соціальної роботи. Тут готують випускників на рівні бакалаврів і магістрів.

Великий досвід із підготовки соц. працівників у ФРН. Історія соціальної роботи в цій країні пов'язана з іменем Жанетт Шверін і зумовлена активністю жінок у галузі соціально-педагогічної роботи.

Досить згадати про Алісу Соломон, яка була третім президентом Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи.

Лідером у справі підготовки соціальних працівників є США. Ще в 1898 році Нью-Йоркське благодійне товариство організувало шеститижневу літню програму підготовки соціальних працівників.

Таким чином, сьогодні в Україні значна увага приділяється соціальному становленню молоді, проблемам різних категорій людей. Цими питаннями займаються соціальні служби для молоді (ССМ) тощо [4, с.64-66].

Головні завдання центрів ССМ визначені Кабінетом Міністрів, окремими міністерствами. Важливою складовою структури центрів ССМ є їхні обласні підрозділи. Так, наприклад, Івано-Франківський ОЦССМ був

створений у жовтні 1992 року зусиллями С.Корчинського – його першого директора та теперішнього керівника центру О.Винницької. В кінці 2003 року був відкритий міський ЦССМ у м. Яремче [4, с.65-66].

Таким чином, найкращий досвід творчо опрацьовується українською соціально-педагогічною наукою і привноситься на національний ґрунт.

1. Збруєва А. Порівняльна педагогіка. – Суми, 1999. – 300 с.
2. Капська А. Соціальна педагогіка. навч. посібник. – К., 2000. – 264 с.
3. Нормативно-правове забезпечення діяльності ССМ. – Частина I (перевидання зі змінами). – К.: ДЦССМ, 2003. – 762 с.
4. Джус О. ЦССМ: зміст і форми соціалізації та ресоціалізації особистості // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск ІХ. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – С.64-69.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Цюняк Оксана,
IV курс, Педагогічний інститут
Науковий керівник – *Макарова Л.І.,*
кандидат педагогічних наук, доцент

Успіхи навчання і виховання школярів значною мірою залежать від стану їх здоров'я, зокрема психічного, його структури, тенденцій і динаміки.

Психічне здоров'я – це стан душевного та емоційного благополуччя, яке пов'язане з особистістю і залежить від таких характеристик, як емоційно-вольова і мотиваційно-потребова, від розвитку самосвідомості особистості і від усвідомлення цінності для особистості власного здоров'я і здорового способу життя. Психічне здоров'я дитини визначається здатністю успішно регулювати власну поведінку й діяльність за усталеними нормами та правилами. У стані психологічного комфорту учень характеризується оптимістичним світосприйнянням, він вірить у прихильність до нього оточуючих, відкритий до контактів. І, зрозуміло, душевний дискомфорт знижує емоційний тонус, пізнавальний потенціал, продукує тривожні передчуття, невпевненість у своїх силах, гальмує формування адекватної самооцінки.

У сучасній психології проблемі психічного (психологічного) здоров'я школярів приділяється значна увага, зокрема, питання психічного здоров'я молодших школярів є актуальними у працях М.Андроса, І.Марценківської, І.К.Медчука, А.Н.Аверина, І.Артюхової, Л.Петухова, А.Бондаренка, Г.Сельє

та ін. Вони вивчають основні причини порушення психічного здоров'я учнів, розробляють рекомендації щодо їх запобігання та профілактики. Інтерес до цієї проблеми науковців не є суто академічним, він зумовлений станом здоров'я школярів. За даними поглиблених медичних оглядів учнів нервово-психічні розлади виявляються майже у половини обстежених. Одні діти стають занадто неспокійними, дратівливими, інші, навпаки, – пасивними, млявими, полохливими й схильними до відчуження. У їхніх стосунках з дорослими та однолітками часто виникають конфлікти, непорозуміння, спостерігаються прояви афективної поведінки, агресія, спалахи гніву. З нагромадженням досвіду негативних переживань у школяра помітно погіршується стан психічного здоров'я. Природна здатність радити, захоплюватися, довіряти заміщується тривогою, страхом, занепокоєнням.

Складні соціальні та екологічні обставини в Україні зумовлюють необхідність постійної уваги батьків та вчителів до охорони здоров'я молодших школярів. Адже саме в цьому віці діти найвразливіші, вони гостро сприймають усі дії дорослих та однолітків. Часто батьки чекають і навіть вимагають, щоб дитина відразу була ідеальним учнем. В усьому, що стосується навчання, вони намагаються нав'язати свою систему правил і ідеалів: коли виконувати уроки, як їх робити, які оцінки припустимі, чим цікавитися, яким предметам приділяти увагу, без урахування думок, побажань дитини, її власного досвіду.

З першого дня перебування дитини у школі постають типові ситуації, що викликають страхи: несприятелі очікування початку уроку і його кінця, невизначеність свого стану, невідомі стосунки, нові рівні спілкування, постійне напруження вдома. Під час уроку в учня з'являються нові страхи: страх задачі, страх загрози наслідків дії, що можуть не збігтися з тим, чого очікує вчитель. Підвищення психічної тривожності учня іноді пов'язане з нерозумінням змісту навчального матеріалу. Школяр повинен вірити, що він сам зможе перемогти страх, активізувати себе для діяльності.

Нами було проведено психологічне дослідження. Мета дослідження полягала у виявленні рівня і характеру тривоги дітей молодшого шкільного віку, що пов'язані із шкільним навчанням. При інтерпретації результатів було виявлено, що найбільший відсоток тривожності (60%) дітей пов'язаний із переживанням соціального стресу. Чималий відсоток (50%) пов'язаний із загальним негативним тлом стосунків з дорослими у школі, тобто вчителями, яке знижує здатність їх до успішного навчання. Страх самовираження, ситуації перевірки знань, невідповідності сподіванням оточуючим, низький фізіологічний опір стресу мають також значний негативний вплив на психічне здоров'я дитини та її успіхи в навчанні.

На нашу думку, профілактичний засіб цієї проблеми – добрі стосунки батьків, вчителів і дітей, розуміння внутрішнього світу дитини, її проблем,

переживань, уміння ставити себе на її місце. Обираючи знаряддя виховного впливу, батьки і вчителі повинні вдаватися здебільшого до ласки і заохочення, а не до покарань та осуду.

Таким чином, потрібно шукати засоби, які б сприяли збереженню здоров'я дітей, допомогли б уникнути патологій, хвороби. Майбутнє психічне здоров'я нації залежить від того, наскільки сьогодні ми зуміємо забезпечити зростаючій особистості такий важливий для неї психологічний комфорт, створити умови, у яких гарантувалося б душевне здоров'я, оптимальне фізичне, духовне і соціальне благополуччя.

1. Андрюс М.С. Психічне здоров'я особистості в навчальних закладах // Педагогіка і психологія. – 1995. – №4. – С.27-32.

2. Кочерга О. Психічне здоров'я молодшого школяра / Психолог на батьківських зборах. – К.: – Бібліотека “Шкільного світу”, 2003. С.19-27.

3. Макарова Л.І. Шляхи гармонізації особистості: ортобіотичний аспект // Збірник наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип.6. – 282 с.

ПІДГОТОВКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ГІМНАЗІЯХ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

*Монтик Юлія,
II курс, Педагогічний інститут
Науковий керівник – Салига Н.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Сьогодні у суспільстві помітно зріс інтерес до історії національної освіти, оскільки з її відродженням пов'язують надії на виведення школи із кризи. Тому необхідним є вивчення педагогічної спадщини минулого. У цьому плані цікавим є досвід роботи гімназій Галичини, де готувалась інтелектуальна еліта України.

Гімназії – це загальноосвітні середні школи, де викладались класичні мови і які давали право на вступ в університети. Особливо поширеним такий тип навчальних закладів був у Центральній та Східній Європі у ХІХ столітті. На Україні їхніми попередниками були братські школи, єзуїтські, піярські та василіянські гімназії.

Становлення гімназій в Галичині пройшло тернистий шлях, адже відродження українського шкільництва супроводжувалося жорстокою боротьбою за становлення національної системи освіти. Питання про те, якою

мовою має проводитись навчання, за законом Крайової Шкільної Ради з 1867 року, вирішувала місцева громадська рада. Якщо одна частина дітей розмовляє однією мовою, друга – іншою, тоді та мова, яка не була викладовою, вивчалась як обов'язковий предмет. В середніх школах німецьку мову замінює польська, а українська стає умовно обов'язковим предметом. Змінити становище, заснувати українські школи чи класи було тоді майже неможливо. В Крайовій Шкільній Раді лише одна п'ята частина її членів складалась з українців, тому всі дії решти були спрямовані на ополчення української молоді, а вся шкільна адміністрація була в руках Польщі. Так, за українську гімназію слід було вести тривалу боротьбу. В усіх школах з другого класу вивчали польську мову, а з третього – німецьку. Українське населення мало одно- або двокласні школи і жодної семикласної. Тому діти українців не мали змоги вивчати рідну мову, хіба що вступати до семилітньої польської школи в містах, де весь навчально-виховний процес мав польсько-шовіністичний характер [1, с.5].

У більших містах існували гімназії класичного типу з грецькою та латинською мовами викладання і реальні – без класичних мов. Польська і німецька мови були обов'язкові. Навчання тут тривало вісім років. У результаті старань української громади було відкрито Львівську Академічну гімназію. Згодом, у 1880-1890 роках засновано такі ж у Перемишлі (1887), Коломиї (1883) та Тернополі [2, с.4].

Львівська Академічна гімназія – одна з найстаріших у Галичині. Заснована у 1784 році, разом з університетом як його складова частина. Викладовою мовою з 1874 року була українська. Гімназія мала репутацію найкращої середньої школи. Директорами були видатні педагоги О.В. Ільницький, Є.Маркевич, М.Сабат. Серед учителів – автори підручників, науковці, письменники, громадські діячі. З гімназії вийшли: вчений-біолог Володимир Бригідер, був прекрасним педагогом, дійсним членом товариства ім. Т.Шевченка, доктором філософії. Як викладач застосував лабораторно-дослідницький метод, унаочнення. Серед славних випускників Львова помітне місце займає Діонісій Дорожинський – священник, теолог, педагог [3, с.2].

Велику роль у плані підготовки еліти України відіграла гімназія ім. М.Грушевського в Коломиї. Перешкодою до її відкриття слугував закон від 22 червня 1867 року, за яким українську гімназію можна було створити з дозволу польської більшості Галицького сейму. В березні 1882 року відбулося обговорення клопотання посла до Галицького сейму про відкриття гімназії у Коломиї. 30 березня 1892 року депутати сейму більшістю голосів затвердили рішення про відкриття навчального закладу такого типу в 1892-1893 роках. Цю гімназію закінчив Іван Велигорський, педагог, громадський діяч. Працював перекладачем у Кракові, потім учителем та директором гімназії у Німеччині, автор мовознавчих праць та критичних статей [4, с.3].

Найважчим все-таки був шлях становлення гімназії у Станіславові. Польська влада чинила такий опір відкриттю, що в жовтні 1903 року українські сеймові послы склали свої мандати і покинули сейм. Лише тоді влада Польщі дала дозвіл на відкриття першої української гімназії у місті. Галичина змогла подарувати Україні і світу свою інтелектуальну еліту. Це славетна Леся Верховинка, письменниця, педагог, писала п'єси та оповідання для дітей. Чудовий літератор Денис Лукіянович, що свій перший твір присвятив Івану Франку, автор багатьох нарисів, оповідань, новел. Умілий педагог Іван Яхно був вченим-ботаніком, шкільним радником, доктором природничих наук [5, с.1].

Отже, потрапивши в залежне становище від поляків, українські галичани змушені були виборювати свої національні права щодо розбудови української освіти.

Досвід роботи гімназій є дуже важливим в сучасних умовах, адже саме еліта, інтелігенція завжди відіграла і відіграє визначальну, а часом і вирішальну роль у боротьбі за державність України.

1. Енциклопедія українознавства / за ред. В. Кубійовича. Т.І. – Львів. – 1993. – С.400.
2. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К: Наук. думка. – 1993. – С.550.
3. Коломиї – 750, тези доповідей і виступів історико-краєзнавчої конференції // Завальський Ю.Л. Шляхи становлення першої української гімназії у Коломиї. – Коломия. – 1991. – С.50.
4. Бурячок А.А. Розвиток освіти у Східній Галичині // Вісник Львівського університету. Випуск 22. – 1998. – С.130.
5. Барна М.М. Гімназії: кроки становлення // Рад. школа. 1990. – №3. – С.80

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА – ВИХІДНА УМОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Гуцуляк Катерина,
V курс, Педагогічний інститут
Науковий керівник – Шнак О. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент

У педагогічній енциклопедії “диференціація” в перекладі з латинської мови означає “різницю”. Сучасний термін “диференційоване навчання” – це забезпечення формування класів однорідним складом учнів відповідно до їх

розумового розвитку і потенціальних можливостей та природних здібностей, дотримання внутрішньокласної диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу.

Диференціація навчання – поняття не нове. В теоретичному плані воно досягає ще 20-х років минулого століття. Найбільш інтенсивно теоретичні проблеми диференціації стали досліджуватись у 80-ті роки. З цього часу почалось її практичне втілення в роботу шкіл.

Психологічний аспект диференціації навчання розробляли В.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, П.Я.Галперін, В.В.Давидов, В.А.Крутецький, С.Л.Рубінштейн та ін.; діагностику навчання і вихованості учнів – Ю.З.Гільбух, Л.Я.Зоріна, О.І.Кочетов; управлінські проблеми – Д.Я.Козак, В.О.Лазарев, К.Л.Мешалкіна; визначенням принципів та системи диференційованого навчання в початковій школі займався Л.В.Занков.

Значну допомогу вчителям початкових класів надали публікації Ю.З.Гільбуха про диференціацію навчання в початковій ланці школи та методичні рекомендації з питань планування навчального матеріалу в класах прискореного навчання чотири- та трирічної початкової школи (упорядник С.Л.Коробко), які витримали три видання.

Необхідною, відправною умовою процесу диференціації є психодіагностика учнівського колективу, основне завдання якої:

- всебічне вивчення особистості учня і колективу шляхом спостереження, бесіди, анкетування, тестування та інших методів психолого-педагогічного дослідження;
- постановка діагнозу;
- обґрунтування рекомендацій щодо організації оптимальних умов навчання і виховання.

Психодіагностика допомагає вчителю вирішувати різноманітні методичні завдання:

1. Проводити психологічні зрізи і повторювати їх через певні періоди (з урахуванням вікових особливостей) з метою об'єктивної оцінки результатів навчання.

2. Фіксувати зміни у розумовому розвитку школяра протягом навчального року.

3. Заздалегідь планувати форми, види навчальної роботи і впливати на успішність учнів, забезпечуючи індивідуальний і диференційований підходи.

4. Виявляти не тільки наявний рівень розвитку учня, розкривати сильні й слабкі сторони його мислительної діяльності, а й враховувати перспективи розвитку.

Академік О.В.Киричук виділяє два рівні діагностики в школі: груповий та індивідуальний.

Психодіагностика на груповому рівні передбачає вивчення класу як єдиного функціонального організму. Мета її – одержати конкретну психологічну інформацію, яка дасть змогу полегшити працю вчителя.

Процес розвитку класу в комплексній, зручній для користування формі, фіксується в карті групового розвитку. Клас доцільно поділити на дві групи.

До першої увійдуть діти, які комфортно почувають себе в умовах навчально-виховного процесу і практично справляються з поставленими вчителем завданнями. Для них учитель повинен створити типізований підхід в організації навчання.

До другої групи увійдуть ті учні класу, які відзначаються певною дезадаптованістю поведінки. До них потрібен індивідуальний підхід. Діагностичні дані про таких учнів фіксуються в індивідуальній карті школяра.

Взаємозбагачуючись матеріалами, діагностика на груповому й індивідуальному рівнях виводить нас на прогнозування динаміки розвитку особистості дитини й класу в цілому.

В умовах кожної школи вчитель має можливість проводити діагностичну роботу, в основі якої – вивчення здібностей особистості. У структурі здібностей в педагогічній літературі виділяється більше десяти груп компонентів. Проаналізуємо основні: швидкість засвоєння матеріалу й активність мислення.

Перша група – швидкість засвоєння. Характеризується такими категоріями:

Дослівне повторення тексту.

Часткове повторення.

Відтворення 50% тексту.

Самостійне відтворення раніше вивченого тексту.

Відтворення матеріалу з допомогою вчителя.

Відтворення з помилками, але головна нитка питання утримується.

Сповільнене, незрозуміле відтворення.

Розумова відсталість.

Друга група – активність мислення. Характеризується категоріями:

Плідна робота протягом всього уроку.

Робота зі “спалахами”.

Неповна працездатність.

Швидка втомлюваність.

Ігнорування завдань.

Матеріал для аналізу вказаних компонентів дають спостереження, тести, анкети, за результатами яких заповнюється діагностична таблиця. В ній фіксуються різні комбінації з 13 категорій, які дозволяють виділити три рівні здібностей:

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

ВОКАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОГО БЕЛЬКАНТО

Лінник Людмила,

III курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Стасько Г. С.*,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рівень А – учні з хорошими здібностями
Рівень В – учні з середніми здібностями
Рівень С – учні з низькими здібностями
Педагогічна діагностика має не лише фіксувати певний рівень розвитку учня, його стосунки у колективі, а й виявляти причини такого стану, прогнозувати добір ефективних засобів впливу.

1. Армстронг Томас. Індивідуальний підхід. Як самостійно розвинути розумові здібності вашої дитини. – Харків: Книжковий клуб, 2001. – 288 с.
2. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2000. – 479 с.
3. Пилипенко В. Д., Коваленко О. А. Впровадження особистісно-орієнтованих освітніх технологій у школі. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 120 с.
4. Організація управління диференційованим навчанням у початкових класах.: Методичні рекомендації. – К., 1995. – 35 с.
5. Тягур Р. С. Методична підготовка вчителів до реалізації диференційованого навчання учнів.: Метод. реком. – Івано-Франківськ, 1995. – 30 с.
6. Шпак О. М. Деякі аспекти диференційованого навчання. – К., 1997. – С.82-89.

Сучасний метод вокального навчання зосереджує увагу на трьох основних видах діяльності, що спрямовується на розвиток голосового апарату співака: *самонавчання, навчання інших* (яке є *завжди* індивідуальне) та *масове навчання*. Вокально-педагогічна концепція підходу до питань вокального навчання виділяє у зв'язку з цим окремий напрям вокальної роботи з голосом, що отримав назву *фонопедія* і містить у собі всі етапи роботи з голосом – від дитячого садка до консерваторії.

В галузі вокального мистецтва проблема використання *фонематичного матеріалу* (це сукупність, поєднання та комбінації різних звуків і їх взаємодія у процесі навчання співу) для розвитку голосу складає основу вокальних вправ.

В основу фонопедичного методу роботи над голосом вчені поклали такі критерії: *акустична ефективність; енергетична економічність; біологічна доцільність* (прихильниками їх є: В.Смельянов, В.Прокоп'єв, Г.Струве, Г.Стулова, Ю.Юцевич, В.Юшманов, А.Стахович та ін.), метою їх є включення і розвиток захисних механізмів фонації. В свою чергу, включення захисних механізмів фонації і дають т.зв. академічну манеру звучання голосу людини.

Академічна манера звукоутворення передбачає “близький” і яскравий звук, котрий утворюється при найменшій шкоді для голосового апарату та оптимальній затраті сили співака.

Існує чотири основних показники, що наближають голос до “близького” тону:

- доцільне використання режимів роботи гортані або регістрів (на думку В.Смельянова, це одне і те ж, бо спів у різних регістрах – це не що інше, як відповідне положення хрящів і м'язів гортані, внаслідок чого і виникає конкретний звук. З цим також погоджуються Ю.Юцевич і В.Морозов);
- фонаційний (голосоутворюючий) видих, який перевищує, в розумінні тривалості та інтенсивності, розмовний і життєзабезпечуючий;
- співацьке вібрато і доцільне керування його параметрами: частотою і амплітудою;
- Для педагога-вокаліста має бути чітко сформована структура принципів, вокального розвитку звукоутворюючої бази голосу. Такими принципами

можна вважати:

– принцип *саморегуляції голосової системи*, тобто, створення оптимальних умов функціонування природної автоматики через точні дії голосового апарату;

– принцип *елементарних операцій*, або формування складних вокальних навичок за допомогою найпростіших, зрозумілих і доступних дій;

– принцип *багаторазового повторення однакових операцій* для досягнення автоматизації роботи голосового апарату. Це забезпечує доцільність діяльності всієї системи голосоутворення;

– принцип *спостереження*: візуальний і дотиковий, який допомагає відчувати і зрозуміти роботу м'язів живота, гортані, рота, язика та ін.;

– принцип *естетичного негативізму*: спів навмисно некрасивим голосом, щоб перенести увагу учня на необхідні відчуття і фонетику звукоутворення;

– принцип *самоімітації*: повторення не стороннього звука, який сприймається тільки слухом, а свого власного звука, з усім комплексом вокально-тілесних відчуттів (т.зв. ідеомоторики).

Дикція доброго співака реалізується так: могутня, але коротка приголосна, після якої на невеликий час виникає форма мовної голосної. Співацький голосний, особливо у верхній ділянці діапазону, можна назвати нейтральним – це змішаний голосний, що має ознаки інших.

Голосні повинні бути рівні за тембром, інакше кажучи, формуватись в одному резонаційному місці на передньому плані ротової порожнини; звучати “близько”, не “завалюватись” в гортань.

Найбільшу “близькість” і “яскравість” створює, як відомо, фонема “і” та споріднені з нею “е”, “и”. Тому вміння їх використовувати і правильно нейтралізувати у співі, особливо у високій теситурі, забезпечує співаючому необхідне стабільне положення гортані і рупора для всіх решти звуків: “а”, “о”, “у”. Освоєння “важких” фонем педагоги-практики радять починати і йотованих голосних, які за своєю природою мають можливість коректувати положення глотки та язика за допомогою миттєво вимовленої при активній роботі артикуляційного апарату і наступної протяжної фонемі(й-я-а-а-а, й-е-е-е, й-ї-ї-ї і т.д.).

ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДИЗАЙН СЬОГОДНІ

Шамотайло Анна,

III курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Шумєга С.С.*,
професор

Історія засвідчує, що науково-технологічний прогрес сприяє оновленню промислової продукції.

Попереднє століття дало багато для дизайну, адже саме протягом ХХ століття дизайн остаточно сформувався у самостійний вид професійної діяльності.

На сьогоднішній день дизайнерське освітянське поле стає все ширшим і складнішим.

У світі існує багато політехнічних шкіл, що з'явилися наприкінці ХVІІІ століття. З плином часу вони перетворюються на конвейєри з підготовки величезної кількості вузьких фахівців, націлених на вирішення конкретних практичних завдань.

Але що ж відбувається в Україні? Якими шляхами формується тут художньо-промислове мистецтво? Яка ж структура дизайн-освіти у нашій державі? Як відомо, частина України входила до складу Російської імперії, а частина – до складу деяких центрально-європейських країн. Через це процеси, що протікали на теренах Центральної, Східної та Південної України, мали між собою багато спільного. Але всі вони відбувались у дещо відірваній від європейського життя формі. Що ж до Західної України, то тут становлення художньо-промислової освіти відбувалося в межах загальноєвропейських художніх процесів. Із входженням Галичини до складу Австро-Угорщини деякі урядові реформи були спрямовані на сприяння культурно-освітньому розвитку галицьких українців [1, с.72]. Так, про високий художній рівень народних майстрів-дизайнерів з Галичини в Європі дізналися з виставок 1873 року у Відні, 1878 року в Парижі та 1880 року в Коломиї [2, с.65]. У столиці Австрійської держави – Відні був відкритий салон виробів “домашнього промислу” з Галичини [2, с.66]. У вищих навчальних закладах та художньо-промислових школах Відня щороку навчалися десятки студентів з Галичини. Це свідчить про неабиякий зв'язок між мистецькими концепціями Відня та Львова. Водночас у містах Галичини і Буковини розвивалися численні ремісничі школи. Трохи згодом стараннями львівської інтелігенції було відкрито у Львові художньо-промислову школу, а з 1905 по 1914 рік діяла “Вільна академія мистецтв”, у 20-ті та 30-ті роки – низка приватних шкіл і студій. Що ж до становлення художньо-промислової освіти на теренах Великої

1. Смелянов В. Развитие голоса. координация, тренинг. – Санкт-Петербург. 1997
2. Смелянов В. Методичні розробки. Фонопедичні вправи. – Кіровоград. 1988.
3. Прокопьев В. Как стать певцом и сделать карьеру. – Санкт-Петербург. 2000.
4. Юшманов В. Вокальная техника и ее парадоксы. – Санкт-Петербург. 2001.

України, то тут склалися 3 великі центри: Київ, Харків та Одеса. За часів Російської імперії, у другій половині XIX століття, у цих містах виникли й набули розвитку художні навчальні заклади, що перебували під опікою Петербурзької академії мистецтв. І лише в одному з них – школі імені Раєвської-Іванової у Харкові, що ставав тоді індустріальним лідером Півдня імперії, домінував художньо-промисловий нахил. Себто, саме у Харкові проростали перші паростки дизайнерської освіти.

Пізніше, у 20-ті роки, художньо-промисловий напрямок став домінувати скрізь – і в Києві, і в Харкові, і в Одесі. Це було зумовлено адмініструванням з боку органів державної влади.

Згодом реформа 1934 року позбавила інститути художньо-промислового профілю. Київському та Харківському художнім інститутам судилося і надалі залишатися вузами. А ось Одеський художній інститут реформа перетворила на училище середнього типу. Прошли десятиліття, і в 1963 році Харківський художній інститут стає Харківським художньо-промисловим інститутом, де відкриваються суто дизайнерські спеціальності [2, с.73-76].

А як же працюють дизайнери сьогодні? Якими шляхами вони йдуть? Яким чином сьогодні вдається подолати шаблони мислення?

Будь-хто з нас бажає перебувати в естетично-привабливому середовищі та гарних умовах. Створювати ці умови і таке середовище, робити максимально привабливим те, що нас оточує, спробувати принципово нові рішення – це і є завданням дизайнера на сьогоднішній день. Дизайнер не повинен йти протоптаною стежиною. Він повинен запропонувати комфорт, але при цьому стриматися, мати міру [5, с.42]. Основним завданням дизайнера є створення гармонійного предметного середовища. До чужого гарного він повинен додати своє краще і таким чином створити прекрасне – тобто дати нове життя старим речам.

Одного разу до китайського мудреця прийшла людина, у котрої не йшли справи – не складалось життя. Не шастило в коханні, не йшла робота, скінчилися гроші, надокучали хвороби. Мудрець порадив йому змінити колір стін і перемалювати підлогу в інший колір – своєрідна зміна внутрішнього середовища. Коли ж через деякий час він знову побачив цю людину, то просто не впізнав її. Квітучий вигляд нещодавнього невдахи сповіщав, що життя його кардинально змінило своє русло. З цього випливає, що від нас – майбутніх дизайнерів – безпосередньо залежить те, як складатиметься життя майбутніх клієнтів [4, с.26].

Тому до дизайну середовища потрібно ставитися дуже відповідально і серйозно, враховуючи всі особливості та бажання замовника.

Основним завданням дизайнера є привносити радість та гарний настрій тим людям, які будуть мати безпосереднє відношення до його творіння.

Нині дизайн є проектною діяльністю дійсно широкого діапазону [1, с.114].

Але що ж залишається робити нам – майбутнім дизайнерам, коли українська модерна нація так тяжко, з такими зусиллями намагається стати на ноги? Робити те, що робили всі сильні духом люди у подібній ситуації: вірити в успіх своєї справи і наполегливо працювати.

1. Даниленко В.Я. Дизайн. – Харків, 2003.
2. Гнатюк М. Народне мистецтво і дизайн на виставках в Галичині // Теорія та історія образотворчого мистецтва – Івано-Франківськ, 2001. – С.65-66.
3. Калмиков О. Між двох світів // Єліт дім. – М., 2003. – №1 (20). – С.34-40.
4. Гінзбург О. Банк ідей // Архі дім. – М., 2003. – №3. – С.26.
5. Чеширська К. Спробуй інтер'єр на смак // Архі дім. – М., 2003. – №3. – С.42.

ОСОБЛИВОСТІ ФЛЕЙТОВОЇ АПЛІКАТУРИ “СИСТЕМИ БЬОМА”

Русак Степан,

II курс, Інститут культури і мистецтв.
Науковий керівник – Круль П.Ф.,
доктор мистецтвознавства, професор

II половина XVII ст. і початок XVIII ст. – вважаються золотим віком сколюючих духовних інструментів. У 1707 р. у Франції видається збірка “Мистецтво гри на флейті”, яку видав Л. Оттепер. В таблиці аплікатури вказується діапазон флейти від Ре першої октави до Соль 3 октави. Не дивлячись на цей діапазон, флейта використовується в практиці того періоду в межах 2 октав. Першим, хто ввів флейту в оперний оркестр як постійний інструмент, був Ж.Люплі. Поперечна флейта цього періоду стає більш дієздатна, ніж пряма тому, що вона мала більшу силу звука і легше піддавалась в конструктивному плані. І тому в середині XVII ст. повністю витісняє продовговату флейту з оркестру. В II половині XVII ст. продовговата флейта не існувала. Даний період цікавий тим, що було винайдено басову флейту. А придворний флейтист Людовіка XIV Л. Оттепер зробив контрабасову флейту, яка досягала розмірів 2 м.

В 1832 р. Німецький флейтист-віртуоз і композитор Геобальт Бьом (1794-1881 рр.) після довгих років пошуків сконструював флейту своєї системи, яка за якістю звука, чистотою строю була вдосконалена на відміну від попередніх флейт.

Основний принцип конструкції “Бюмовської флейти” – кінцеві клапани. Звукоряд усі флейти, сучасної конструкції, від Сі малої октави до До четвертої октави. Але можливо досягнути До#, Ре, Мі, Мі четвертої октави, але ці звуки дуже різні і в практиці виконуються рідко.

Клапанний механізм цієї системи удосконалений, завдяки чому грати на флейті “Системи Бюма” значною мірою зручніше і легше, ніж на флейті старої системи.

При грі на флейті руки виконавця знаходяться в керуючому положенні, вся робота робиться завдяки рухомості пальців.

Для кожного звука існує на клапанах інструмента окреме розташування пальців, при якому виходить звук найкращої якості і щодо тембру, і щодо інтонаційної точності.

Але лише деякі звуки можна виконати різними способами аплікатури.

В першій і в другій октаві Фа# правильно брати четвертим пальцем правої руки, так як при виконанні третім пальцем звук виходить дещо неясковим, не має свого природного тембру.

Але коли виконуються швидкі пасажі, коли Фа# зв'язується з Мі, то можна брати третім пальцем, бо цим способом досягається велика чіткість і чистота в техніці без проміжних призвуків.

Перед і після Сі третьої октави Фа# потрібно брати третім пальцем, так як це дозволяє робити незручні стрибки і сковязуючі рухи четвертим пальцем з клапаном, який переходить на трельний важіль, за допомогою якого береться Сі третьої октави.

Особливу увагу заслуговує прийом виконання Сі в першій октаві і в другій октаві. Для виконання цього звука існує 3 підказки:

- а) за допомогою великого пальця лівої руки;
- б) вказівним пальцем правої руки, при натисканні клапана Фа;
- в) при натисканні допоміжного важеля, який знаходиться дещо вище клапана Фа.

Великим пальцем лівої руки Сі грається в всіх бемольних тональностях до п'яти бемольв включно.

Вказівним пальцем правої руки той самий звук береться, коли він є нотою Ля#, виконується він цим способом в тональностях з п'яти, шести і семи дієзами.

Але коли перед або після Ля# до Соль або Соль# з бездоганною технічною і інтонаційною чистотою може бути досягнене застосуванням додаткового важеля для Ля# (Сі). Це не означає, що у вказаних випадках неможливо грати без допомоги важеля, але використання його дає великі зручності в технічному відношенні.

Сі третьої октави також необхідно вміти грати двома способами.

Більшість флейтистів при виконанні цього звука використовують ту саму амплітуду з натисканням першого трельного важеля.

Між цим цілком можливо Сі третьої октави грати натисканням не першим, а другим трельним важелем.

Першим способом Сі звучить трошки нижче.

А другим способом Сі звучить вище. Ці два види аплікатури мають в цілому рівні права на використання.

Крім основної аплікатури, за допомогою якої на флейті виконують всі звуки з найбільшою виразністю та інтонаційною чистотою, існує допоміжна аплікатура, яка дещо поступається за яскравістю звучання основної аплікатури, але більш зручна і легша при виконанні деяких важких пасажів у швидкому темпі.

1. Платонов П. Школа гри на флейті. – Москва: Музика, 1988. – С.9-18.

2. Зільберквіт М. Світ музики, Москва, 1987 р. – С.122-130.

3. Методика навчання гри на духових інструментах. Випуск II. Москва: Музика, 1966. – С.11-211.

ЖАНР ОБРОБКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ В БАНДУРНОМУ РЕПЕРТУАРІ ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Кочум Лариса,

І курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Дутчак В.Г.*,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Кобзарське мистецтво – явище самобутнє, щільно пов'язане з історією нашого краю. Перші згадки про кобзу-бандуру сягають глибин козацької доби (кін. XV – поч. XVI ст.). Спочатку кобза-бандура в козацькому середовищі виступала як військовий інструмент. Згодом вдосконалювалась її будова, збільшувались технічні можливості. Свідченням популярності кобзи-бандури є те, що видатні гетьмани Б.Хмельницький та І.Мазепа грали на кобзі, торбані, були авторами ряду пісень та дум; козацькі полковники С.Палій та А.Головатий добре грали на бандурі. В первісному репертуарі кобзарів були переважно твори епічного характеру (історичні пісні, думи), танцювальна музика. Першими авторами творів були переважно самі козаки.

Після ліквідації 1775 р. Запорізької Січі кобза-бандура зникає як військовий інструмент. Вона стає інструментом мандрівних музик, в основ-

ному сліпців, які все ж зуміли зберегти основний репертуар козацтва – історичні пісні та думи.

Репертуар кобзарів залежав від багатьох причин: від місцевих традицій, конкретних історичних умов, світогляду виконавців, їх художніх смаків, попиту слухачів тощо. Він не був сталим і однаковим. Крім дум, виконувались пісні різного характеру. Кобзарі виконували пісні із власним супроводом. Початково автор обробки і виконавець була одна людина. Коли кобзарі-вчителі передавали знання дум та пісень своїм учням, то учні виконували їх зазвичай у своїй інтерпретації, завжди вносили в музику твору щось нове, збагачували акомпанемент, залишаючи у більшості незмінною мелодію. Таким чином, виконавці ставали і безпосередніми авторами обробок.

У XIX ст. серед репертуарних жанрів бандуристів обробки народних пісень займали не найголовніше місце, поступаючись першістю думам, псалмам. Найпоширенішими зразками були історичні пісні (періоду татаро-турецьких набігів, українсько-польської війни 1648-1654 рр.), соціально-побутові, жартівливі, сатиричні, ліричні, пісні на слова Т.Шевченка.

XX століття відкриває нові жанри обробки народної пісні для бандури. Поряд із сольними з'являються ансамблеві обробки для різного складу, оскільки в Україні створюються численні чоловічі, жіночі та мішані колективи (дуети, тріо, квартети, капели). Для ансамблів створюються обробки пісень, видаються збірники. Жанр ансамблевої обробки тісно переплітається з хоровим мистецтвом. Активізується жанр перекладу (аранжування) хорових творів для однорідних та мішаних ансамблів бандуристів.

У XX столітті вдосконалюється і жанр сольної авторської обробки ускладнюється вокальна мелодика, інструментальний супровід відповідно до зрослих технічних та темброво-акустичних можливостей вдосконаленої бандури. Відбувається відхід від типово традиційних напрямків обробки (історичний епос, соціально-побутова тематика) у сольній авторській обробці до балад, ліричних і ліро-драматичних творів.

Серед найвідоміших авторів обробки для соло і ансамблю – Гнат Хоткевич, фундатор новітнього кобзарства, ініціатор створення ансамблів бандуристів (дует, тріо, секстет). Обробки здійснювали як професійні композитори, так і фахівці-бандуристи. Серед них – автори збірників – Ф.Жарко, М.Дремлюга, В.Таловиря, К.Мясков, В.Єсіпок, С.Баштан, А.Бобир, М.Гвоздь, О.Герасименко, А.Грицай, М.Лобко, Ф.Глушко, В.Кирейко та ін.

Слід відзначити, що помітно ускладнюється технічна сторона акомпанементу. Супровід стає більш насиченим, оскільки застосовуються різноманітні види фактури – акорди, арпеджіо, характерні прийоми гри – тремоло, глісандо різних видів. Часто спостерігається варіантність супроводу (на кожному куплеті пісні – інший акомпанемент при незмінній мелодії). При

цьому використовуються синкопічний, мелодичний типи супроводу, переміжний бас тощо.

Жанр обробки народних пісень для бандури можна класифікувати за такими принципами:

• *Авторство*

1) виконавці-бандуристи (які добре знають специфіку інструмента, проте орієнтуються на комплекс і межу власних технічних можливостей);

2) композитори (які використовують в обробках сучасну їм композиторську техніку, гармонічну майстерність, проте часто застосовують не притаманні бандурі звороти, акорди, гармонічні сполучення тощо).

• *Види обробки*

1) сольна, вокально-інструментальна обробка;

2) сольна інструментальна;

3) ансамблева вокально-інструментальна обробка (для однорідних і мішаних колективів різного складу);

4) ансамлева інструментальна.

• *Жанри пісень*

1) епос (думи, історичні пісні);

2) соціально-побутові;

3) обрядові (колискові, колядки, щедрівки, веснянки тощо);

4) жартівливі, сатиричні;

5) пісні-романси, ліричні пісні, пісні про кохання.

Таким чином, жанр обробки народної пісні для бандури пройшов довгий і складний шлях розвитку і на сучасному етапі перебуває в стадії постійного вдосконалення. В результаті безперервних творчих пошуків виконавців та композиторів з'являються нові досягнення в галузі обробки народної пісні.

1. Кирдан Б., Омельченко А. Народні співці-музиканти на Україні. – Київ: Музична Україна, 1980. – 180 с.

2. Іваницький А. Українська народна музична творчість. – Київ: Музична Україна, 1990. – 328 с.

3. Дутчак В. Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970-1990 років. Творчість і виконавство: Дис. ... канд. мистецтвознавства. – Київ, 1996. – 240 с.

ФОРТЕПІАННІ ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ БОГДАНИ ФІЛЬЦ

Пилип Надія,
III курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Таран І.М.*,
кандидат педагогічних наук, доцент

Богдана Михайлівна Фільц – відома українська композиторка, Заслужений діяч мистецтв України, лауреат премії ім. М.Лисенка. Це митець щасливої творчої долі. Вона належить до тих авторів, чиї твори постійно звучать не тільки на Україні, а й далеко за її межами. Крім офіційного визнання, музика Б.Фільц легко й швидко знаходить дорогу до слухацької аудиторії.

Композиторка народилася у 1932 р. в містечку Яворові на Львівщині у інтелігентній сім'ї, що родинними зв'язками споріднена із співачкою Соломією Крушельницькою, піаністкою Одаркою Бандрівською, композитором Мирославом Скориком. Богдана Фільц закінчила Львівську спеціальну музичну десятирічку ім. С.Крушельницької по класу фортепіано у Ірини Крих (1951 р.), історико-теоретичний (1956 р.) і композиторський (1958 р.) факультети Львівської державної консерваторії ім. М.Лисенка у Станіслава Людкевича та аспірантуру в Києві (1962 р.) при Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України (науковий керівник – Левко Ревуцький), де працює й до сьогодні провідним науковим співробітником.

Серед щедрого композиторського доробку Богдани Фільц (понад 350 творів) налічуються численні хори, солоспіви, обробки народних пісень, зразки симфонічного жанру тощо. Однак слід наголосити, що фортепіано завжди було вірним супутником Б.Фільц на всьому творчому шляху. Зараз у її нотографічному списку нараховується понад 60 фортепіанних творів. Серед них переважають п'єси програмного змісту – миттеві замальовки природи, станів настрою, знаменних подій, пропущені крізь призму посиленого емоційного сприймання. Одними з перших фортепіанних творів є “Танок”, “Три прелюдії”, “Фантазія в стилі думи”, “Експромт”, “Капричіо”.

Також Б. Фільц написала такі відомі фортепіанні твори, як “Закарпатські новелети” (1966 р.), “Лемківські варіації” (1972 р.), “Київський триптих”, присвячений 1500-літтю Києва (1982 р.), “Калейдоскоп настроїв” (1996 р.) та інші. Всі ці твори заряджені оптимізмом, приваблюють енергійним ритмічним пульсом, почуттям міри у виборі модних кластерних грон та гармонічних співзвуч, вдалим використанням реєстрових тембрів, зручністю фактури.

Богдана Фільц багато своїх творів присвятила дітям. Окрім вокальних, хорових, інструментальних творів, фортепіанний доробок для дітей є однією

з найважливіших сторінок творчості композиторки. Автор передає свої думки просто, розкуто, створюючи мелодії, що йдуть від серця до серця.

У своїх дитячих фортепіанних творах Богдана Фільц широко користується жанровими, ладово-інтонаційними та ритмічними різновидами, характерними саме для дитячого фольклору, що представлено у збірниках для дітей “Перепілонька”, “Полинула чечіточка”, “55 обробок українських народних пісень”. Тут вміщені зразки, які далекі від шаблонного схематизму, позначені індивідуальними особливостями, цікавими творчими знахідками. Всі ці твори мають досить широкий жанрово-тематичний діапазон, в якому проходить провідна лінія – тема любові до України, виразно виявляється вміння творчо, по-новому використовувати традиційні жанри і форми та наповнювати їх свіжим змістом.

У 1980-х роках автор написала низку дитячих фортепіанних мініатюр програмного характеру, таких як: “На дитячій залізниці”, “Бабуся казка”, “Гра в м'ячик” та інші. Ці твори швидко здобули загальну популярність та були опубліковані у фортепіанних збірниках. Також окремі композиції вийшли друком в Америці та Канаді у 1995-2003 роках, що засвідчує їх велику педагогічну значущість.

Особлива популярність фортепіанних творів для дітей Богдани Фільц спонукає автора до написання нових опусів. Так, у 2003 році під час проведення у Києві конкурсу піаністів ім. Володимира Горовиця, де один з представників молодшої групи Костянтин Товстуха з великим успіхом виконав “Київський триптих”, член журі Марія Крушельницька попросила Богдану Фільц написати щось спеціально для її юної учениці. В результаті з'явилися дві напрочуд оригінальні, по-імпресіоністичному колористично-“розмиті” мініатюри “Світанкова фреска” та “Надвечірня фреска”.

Інтенсивна праця Богдани Фільц над музичними творами для дітей принесла пам'ятні здобутки, що стали цінним внеском в українську фортепіанну літературу.

1. Грица С.Й. Композитор Богдана Фільц // Культура і життя. – 1992. – 28 листопада. – С.8.
2. Загайкевич М.П. Богдана Фільц. – Київ-Тернопіль: Астон, 2003. – 144 с.
3. Немкович О. Музика Богдани Фільц // Український світ. – 1994. – № 1-2. – С.42-43.
4. Сікорська І. Визнання // Культура і життя. – 2001. – 20 липня.

АКАДЕМІЧНЕ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Булда Марина,

У курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Черепанин М.В.*,
доктор мистецтвознавства, професор

Реформа професійної музичної освіти на теренах України, поштовхом якої стало проголошення незалежності України у 1918 р., сприяла бурхливому розвитку української національної культури. Вже у 1921 р. відкриваються класи народних інструментів (домра, балалайка, бандура) у харківських музпрофшколах. Згодом у 1924 р. такі класи були відкриті на капельмейстерсько-хоровому факультеті Харківського музично-драматичного інституту (В.Комаренко – домра, М.Даньшев – балалайка) і у Київському музичному технікумі, що працював на засадах вищого навчального закладу, а пізніше влився до складу музично-драматичного інституту ім. М.Лисенка (М.Геліс). У 1927 р. уперше відкрився відділ народних інструментів у вищому навчальному закладі – Харківському державному музично-драматичному інституті. Навчання гри на баяні вводиться в музичних закладах більших міст. У ці роки починають формуватися харківська і київська академічні школи гри на народних інструментах.

Перший клас баяна було відкрито у 1924 р. у київській музпрофшколі баяністом Д.Пивоваровим – відомим автором самовчителів для гармонік і баяна. Грі на народних інструментах навчали з 1924 р. у Київському музичному технікумі, який працював на засадах вузу, а пізніше влився до складу музично-драматичного інституту ім. М.Лисенка. В цьому ж вузі у 1928 р. при диригентсько-хормейстерському відділі також відкрився клас народних інструментів під керівництвом М.Геліса. Вивчаючи різноманітні методики, виконавські стилі, трактовку музичних творів провідними музикантами того часу, М.Геліс впроваджував до свого класу все корисне і доцільне. Творчо переосмислюючи досягнення музичної педагогіки та виконавського мистецтва, він “зробив значний внесок у реконструкцію і удосконалення народно-музичного інструментарію, в розвиток прийомів гри на ньому, у створення оригінального репертуару, в популяризацію виконавства, а також в розвиток професійного навчання в усіх ланках – від ДМШ – до аспірантури ...” [1]. Принципи новітньої музичної педагогіки професора М.Геліса отримали загальне визнання і переросли у нині існуючу Київську академічну школу народно-інструментального мистецтва Національної музичної академії України ім.П.І.Чайковського.

Із середини 30-х рр. ХХ ст. клас баяна в Харківській робітничій консер-

ваторії очолює М.Пономарьов. Такі ж класи відкриваються в музичних училищах України, у тому числі в Києві (1933, О.Магдик). З 1934 р. баян викладається на народному відділі Київської консерваторії, а з 1938 р. створено кафедру народних інструментів, організатором якої був М.М.Геліс.

У повоєнні роки робота музичних навчальних закладів почала відновлюватися. Баян викладається у багатьох музичних школах, Київській консерваторії і Харківському музично-драматичному інституті. Подальше формування харківської академічної школи гри на баяні пов'язане з діяльністю професора Л.Горенка.

У другій половині ХХ ст. в Україні сформувалися дві провідні наукові школи академічного народно-інструментального виконавства – у Харкові та Києві. Харківська школа бере свій початок від В.Комаренка і продовжена М.Т.Лисенком, С.Бортником, баяністами Л.Горенком, В.Підгорним, О.Назаренком, А.Гайденком, а також М.Імханицьким. Фундатором київської академічної школи є М.М.Геліс, продовжувачами стали його учні – професори М.Різоль, М.Давидов, В.Бесфамільнов, В.Зубицький, П.Фенюк та ін.

Багаторічна практика акордеонно-баянного виконавства існує і в інших навчальних закладах України. На сучасному етапі розвитку музичного мистецтва утворилося декілька шкіл, які формують напрямки розвитку акордеонного та баянного виконавства в Україні. Такі школи сформувалися у Донецьку, Львові, Луганську Одесі та інших містах.

Аналіз процесу становлення народно-інструментального мистецтва дозволяє зробити висновки про визначну роль академічної освіти у професіоналізації виконавства. Слід відзначити, що саме українські музиканти – В.Андреев, М.Фомін, В.Катанський, В.Комаренко, М.Геліс – “відіграли провідну роль у формуванні взаємозв'язку: композиторська творчість – академічне виконавство – професійна освіта – методика – наука, який вивів академічне народно-інструментальне мистецтво на сучасний рівень та завершив етап становлення цього виду мистецтва” [2].

Таким чином, академічне народно-інструментальне мистецтво сучасної незалежної України є органічною часткою загальної вітчизняної музичної культури. Творчі, виконавські, науково-методичні та педагогічні напрацювання у цьому жанрі відбивають глибокий зміст і неповторність національного характеру; вони є активними засобами творчого взаємопроникнення з музичним всесвітом, “бо сама природа музичного інструментарію, покликаною відображати загальнолюдські почуття, не обмежена національними кордонами і має інтернаціональний аспект звучання” [3]. З творчим надбанням вітчизняних митців у різних галузях музичної освіти, педагогіки та виконавства українська музична культура здобула визнання як невід'ємна складова частина європейської світової культури.

1. Тимошенко О. Значення діяльності професора М.М.Геліса в музичній культурі України // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Академічне народно-інструментальне мистецтво України XX – XXI століть. – К., 2003.

2. Лошков Ю. Народно-інструментальне виконавство та професійна освіта // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Академічне народно-інструментальне мистецтво України XX – XXI століть. – К., 2003.

3. Давидов М. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва. – К., 1998.

ЛЕНД-АРТ ЯК ГАЛУЗЕВА ІНСТИТУЦІЯ СУЧАСНОГО ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Ігор Васюта,

V курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – Хом'як Л. В.,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Сучасність і минушина – дві категорії часу, які на зламі століть виявляють крайню необхідність перепрочитання багатьох явищ культури та мистецтва, їх ідентифікацію у часі сьогодення. Таким чином, пропонується розглянути один із напрямків сучасного візуального мистецтва – Land-art (далі – Ленд-арт).

Сьогодні Ленд-арт – стиль життя сучасного художника, для якого довілля є естетичною субстанцією. Природа руками художника творить виразний естетичний образ, що виявляє емоційну інтелектуальну сферу життя людини, яка свідомо повертає себе у філософсько-спонтанний стан першовідкривача та осмислювача власної етнічної культури.

Ленд-арт, що в перекладі з англійської означає "мистецтво землі", є одним з актуальних напрямків сучасного візуального мистецтва, який виник у 1960-х рр. у США як реакція на екологічні проблеми. [1, с.35, 53].

Формою реалізації Ленд-арту є симпозиум. Це не лише певна кількість днів у житті художника серед розкоші природи, але й спосіб життя сучасного художника, для якого довілля осмислюється естетично [2]. Про це згодом, уже за лаштунками самого проекту, засвідчує низка виставок живопису, інсталяції, фотосесії митців, що були учасниками симпозиуму. Осмислення довілля і дій у довіллі, враження від ландшафту, спогади емоційного стану перетікають з одного об'єкта в інший (живопис, інсталяція). Ідея таких інтерпретацій Ленд-арт проектів виникає ще на симпозиумі на мальовничих просторах довілля того чи іншого регіону.

Художники Ленд-арту прагнуть зосередити свою увагу на реальному ландшафті шляхом перетворень у ньому. Ініціатори напрямку (Роберт Смітсон, Вальтер де Марія, Майкл Кайзер, Денніс Оппенгейм, Річард Лонг) з такою метою здійснювали великомасштабні проекти, що охоплювали доволі широкі простори: викопували рови, робили насипи, проводили на землі борозни, лінії за допомогою вапна чи каміння. Місцями проведення таких проектів були лісові хащі, галявини, узбережжя рік та озер; іноді інсталяції створюються на поверхні водяного плеса [3, с.311]. Окрім таких дійових проявів, у мистецтві Ленд-арту актуальним залишається живопис як невід'ємна константа фіксації акту взаємодії митця із природним оточенням. Доволі лаконічним видається вислів українського брэнда Ленд-арту Петра Бевзи, в якому наголошує, що праця з елементами навколишнього середовища спричиняє активізацію інтересу художника до природи у ділянці живопису. Відбувається перетікання живопису у довілля і довілля у живопис [4, с.136]. Власне, саме живописний цикл "Теодозії" П.Бевзи яскраво ілюструє спробу позначити "дух місця" (сх. узбережжя Криму, що в минулому іменувалось Кіммерією), образ природного середовища, котре стало для художника символом софійності буття. Продовжуючи інтерактивну з приводу, зупинимось також на аспекті ландшафтно-інсталяції, "фаунд-обджект" (а саме; проект "Енергії землі" – куратор Олексій Титаренко (21.06.03.-30.06.02) ЦСМ Совіарт, Андріївський узвіз, 22). З огляду на те, що фіксування проектів Ленд-арту відбувається, як правило, за лаштунками фотохроніки, доречно виокремити зоровий ряд чималої кількості просторових об'єктів – інсталяцій. Про це свідчить ретроспектива таких проектів, як симпозиуми та фестивалі ("Весняний вітер", травень 2002 р., м. Київ, гора Поскотина; "Весняний вітер", 2003 р. у рамках фестивалю проекти: "Світоносні структури" Джозевана і Тео Губерген, Нідерланди; "В очікуванні Годо, багаття для заблуканої овечки", Олексій Титаренко; VIII творчий симпозиум "Раку кераміка Lend-art '01", червень 2001 р., куратори Г. Гідра, В.Шкарупа, Г.Протасов; VII творчий Ленд-арт симпозиум "Простір покордоння" – проект "Крейдяний період 2003", червень 2003 р., с. Мокриця Сумської обл.) [5]. Власне, прес-реліз останнього проекту виявив цікавий факт – активну участь у таких акціях беруть охочі студенти, які в рамках пленеру реалізують власні творчі потуги, тісно співпрацюючи у колі фахових живописців, скульпторів і т. п. Унаслідок цього доцільним було б організувати в рамках університетської навчальної програми пленерної практики студію Ленд-арту, апелюючи до міфопоетичності та колориту Карпатського краю, його живописного ландшафту. А це, зокрема, зумовить динаміку процесу освітньої інтеграції у контекст сучасності (!), відтак і базову позицію щодо неупередженого аналізу художньої творчості.

1. Бохм-Дюшен Моника, Кук Джанет. Современное искусство / Пер. с англ. Т. Земцовой. – М.: Премьера, Астрель, АСТ, 2001. – С.35-53.

<http://www.guelman.kiev.ua/exhibitions/lend-art-kreida/>

2. Аполлон. Изобразительное и декоративное искусство. Архитектура: терминологический словарь / Под общ. ред. А.М.Кантора. – М.: Эллис Пак, 1997. – С.311.

3. Іваненко С. Петро Бевза-теодозії // А.С.С. – 2003. – №1. – С.136.

<http://www.soviart.com.ua/festivals/>

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ФОРТЕПІАННОЇ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ

Мар'яна Мироняк,

III курс, Інститут культури і мистецтв

Науковий керівник – *Кальмучин-Дранчук Т.А.*,

Заслужена артистка України, доцент

6 грудня 2003 року у Львові мистецький світ України відзначав 100-річчя від дня народження визначного композитора, диригента, культурно-просвітницького діяча Миколи Філаретовича Колесси. Творча доля мистця тісно пов'язана з історією рідного краю – Галичиною. Початкову музичну освіту майбутній композитор здобував в гімназії та у філії Вищого Музичного Інституту ім. М.Лисенка. Згодом Колесса закінчує свою освіту в найкращих навчальних закладах Європи – Празькому Карлівському університеті, Празькій консерваторії та у Вищій Школі мистецтв при консерваторії. До Львова композитор повертається з дипломом композитора і диригента Педагогічною працею у Вишньому Музичному Інституті ім. Лисенка композитор розпочинає свою трудову діяльність і до сьогоднішнього дня не зраджував йому у відданості.

Особливу сторінку творчості М.Колесси становлять фортепіанні твори. Вже одного композиторського доробку в цій сфері було б достатньо, щоб забезпечити Колессі важливе місце в історії української культури. Перші серйозні проби відносяться до 1922 року. Це – “Мазурка” для фортепіано та “Думка” для фортепіанного тріо. Після закінчення навчання в Празі з'являються: “Фортепіанний квартет”, дві сюїти для фортепіано “Дрібнички” та “Пасакалія, скерцо, fuga” (1928 р.). У цих творах композитор відразу ж представляє основні риси свого стилю – синтез романтичних традицій європейського професійного мистецтва та українських фольклорних джерел у контексті новітніх стильових течій ХХ століття. Належну оцінку фортепіанна творчість М.Колесси отримала з боку видатного українського композитора, піаніста Василя Барвінського. Він вважав Колессу першим

українським імпресіоністом на основі вивчення таких творів, як “Фантастичний прелюд”, Сонатина, сюїти “Картинки Гуцульщини”.

Аналізуючи фортепіанну творчість Колесси, слід відзначити, що композитор є великим майстром мініатюри – стрункою за архітектонікою, філігранно-витонченою, яка нагадує невелику новелу з яскравою образною змістовністю, що закладена її програмною назвою, – “Дрібнички” (1928 р.), “Три коломийки”, “Три п'єси для дітей”: “Серед пастушків”, “Спи Ксеню”, “Скерціно” (1959 р.).

Самобутнім інтонаційно-ладовим тематизмом відзначені “Гуцульський прелюд” (1975 р.), “Танок” (1983 р.) та дві п'єси на народну тему “А де ж тії чоботи”, “Ой, Іванчику-білоданчику”. Найбільш багатогранно переосмислені композитором характерні риси гуцульського фольклору проявляються в Сонатині та “Картинках Гуцульщини”. Особливо переконливо передає композитор героїко-патріотичний дух повстання під керівництвом Олекси Довбуша в Сонатині. Пристрасно-схвильованим монологом, сповненим великої внутрішньої експресії і драматизму, є і фортепіанний прелюд “Про Довбуша” (1981 р.). У Сонатині (1983 р.) аналогічна за змістом образність демонструється за допомогою класично вистроєної, послідовно логічної форми з використанням характерних неокласичних прийомів композиторського письма, які особливо помітні в перших двох частинах. Прикладом використання інтонаційно-ритмічного багатства гуцульської музики є фінал твору – “Біля вогнища”. В розвиток тематизму композитор вносить багато творчої винахідливості: імпульсивність руху, що йде від темпераментних карпатських танців, контрастність як основу розвитку музичної форми. Такі ж риси характерні і для сюїти “Картинки Гуцульщини”. Представляючи жанр “нової сюїти”, цей твір теж відзначений авторською програмою. В її розкритті композитор використовує широкий спектр виразових засобів із гуцульського фольклору: гуцульський лад, хроматизми, характерні інтервали, примхливу ритміку, поліфонічне та варіаційне розгортання фактури, контрастність штрихів, агогіки, динаміки.

Отже, у своїй фортепіанній творчості Микола Колесса відтворює нове бачення фольклору, репрезентуючи його не просто як етнографічну традицію, а як джерело духовності українського народу. Поєднуючи професійні градиції з фольклорними, він зумів використати у фортепіанних творах модернові мистецькі тенденції неокласицизму та імпресіонізму. Тим його доробок цікавий не лише вузькому колу професіоналів чи етнічним українцям, він сягає значно ширших обріїв естетичної думки і переживання, будить відгук у душах слухачів різних поколінь.

1. Кияновська Л. Свята до музики любов // Музика. – 2003. – №5-6.

2. Паламарчук О. Микола Колесса. – К.: Музична Україна, 1990. – 76 с.

3. Перлина нації Микола Колесса // Гоян Я. Присвята. – К., 2001. – С.186.

4. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX – перша половина XX століття) – К.: Вежа, 1997. – 328 с.

ДИЗАЙН – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБІВ

Числова Олена,
II курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Хомин В.М.,*
викладач кафедри ОМ і дизайну

Нерідко висловлювалася думка, що дизайн (на відміну від унікальної художньої творчості) пов'язаний тільки із серійними формами і їхньою промисловою обробкою. Лише художник здатний наочно з'єднати у своїй уяві утилітарні та естетичні параметри речі. Він володіє даром образного передбачення, художнього моделювання майбутнього середовища в умовних формах і матеріалах (макети, ескізи, експериментальні пошуки форм) [1, с.35]. Художник відрізняється значною за обсягом зоровою пам'яттю, що допомагає йому швидко й успішно асимілювати нові, ще чужорідні форми в художній, духовній культурі.

Саме в дизайні моделюється і деталізується емоційне відношення людей до нової “технічної реальності”. Виникаючи на їхніх очах, вона не є результатом примхи окремих осіб і випадкового збігу обставин, а наслідком запланованої перебудови виробництва, що вимагає великих витрат матеріальних і людських ресурсів. Неподільний образ такої реальності, створюваної художником, конструюється ще в розчленовуванні на складові елементи. У перекладі їх на мову техніки й економіки – керування виробництвом, без чого він залишиться лише утопічним передбаченням майбутнього [3, с.48].

Цим і пояснюється посилення уваги в дизайні до всебічного експериментального і загальнотеоретичного прогнозування. На визначеній стадії розвитку дизайну ця тенденція знайшла вираження в теоріях “тотального проектування середовища”. Увесь предметний світ охоплювався розумово, і до нього підходили в одному стилістичному вирішенні [2, с.50]. Дизайн сприймався як антипод хаосу і різноплановості у створенні середовища, затверджуючи цінність лише найбільш лаконічних форм. А завдяки тому, що в масовому серійному виробництві будь-які закладені в нього форми і розміри одержують величезні тиражі і широко поширюються в житті, предмети здобувають риси визначеного стилю. Тому і проблеми стилю в дизайні стали вирішуватися трохи по-іншому, ніж в інших видах художньої творчості.

Вони були зв'язані з вивченням можливої лаконічності мови форм, її модульності на використанні стереотипів мислення, візуальних знаків.

У дизайні більше ніж в інших видах художньої творчості проблеми стилю виявилися зв'язані з проблемами стилізації, свідомого переносу рішень, логічних і функціонально виправданих у своїх межах, на речі і явища зовсім іншого характеру. Так, успіхи авіації з її аеродинамічними формами привели в 1930-і роки до поширення “обтічного” стилю, а підкреслена технічність сучасної електронно-обчислювальної і радіоапаратури використовується як “модна лінія” у сучасній побутовій техніці. Стилізація, або стайлінг, як її називають у дизайні, не містить у собі тільки негативні якості. Вона використовується для зміни технічних форм, для підкреслення багатofункціональності речей. Але, звичайно, найчастіше стайлінг виявляється зняряддям комерційного підходу до проектування речей, розглянутих насамперед як товар, регулятором у системі товарообміну, впливаючи на смакові переваги споживачів. Щоб боротися з невиправданою стилізацією в дизайні, художники вивчають мотивації смакових і функціонально-естетичних норм, відношення людей до сучасного й успадкованого з минулого предметного оточення [3, с.93].

Співвідношення між стилізацією форм, що обіграється, і об'єктивно-функціональними рішеннями в дизайні неоднозначні. Адже функціональний підхід у дизайні може бути орієнтований на ті ж смакові і стилістичні норми та переваги, на вимоги торгівлі, тобто може враховувати культурно-історичну ситуацію свого часу. І те, що створювалося художниками у вигляді “вічних”, об'єктивно функціональних форм, через якийсь час сприймається вже як локальний стиль, зовнішня прикмета минулого історичного періоду, а умови, що здавалися художникам об'єктивними, по суті справи були результатом вимог виробництва й економіки [2, с.10].

Щоб зрозуміти ситуацію, дизайнери користуються даними техніко-економічних, соціально-психологічних досліджень, моделюють за допомогою свого художньо-образного мислення типи можливих споживачів, спостерігають поведінку людей у великих і малих колективах. Усе це необхідно для прогнозування середовища майбутнього, для реального твердження нових форм і потреб, що зберігають зв'язок з історичними традиціями формування матеріальної культури [4, с.63].

1. Аркин Д. Искусство бытовой вещи. – М.: Огиз - Изогиз. 1932.
2. Бегенау З. Функция, форма, качество. – М.: Мир. 1969.
3. Глазычев В. О дизайне. Очерки по теории и практике дизайна на Западе. – М.: Искусство, 1970.
4. Розенблум Э. Художник в дизайне. – М.: Искусство, 1971.

ВПЛИВ БІОНІКИ НА ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБІВ

Сабадах Надія,
II курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Хомин В. М.,*
викладач кафедри ОМ і дизайну

Упродовж багатьох століть люди так чи інакше вивчали, досліджували і намагалися копіювати живу природу. Із зародженням мистецтва почалось відтворення живих форм. Якнайбільше це проявлялося в предметах першої необхідності і житловому будівництві. Увагу людей привертало і найбільш поширені в природі елементи – вічка і спіралі, які і досі використовуються в оформлювальних роботах.

В епоху Відродження природні елементи вже не тільки копіювали, але й досліджували, аналізували. Тобто почала формуватись наука біоніка. Достатньо пригадати Леонардо да-Вінчі, який шукав принципи дії тваринного механізму, щоб потім на їх основі побудувати машину. Відомі його спроби копіювати крила летючої миші і ластівки [5, с.37-41]. Сучасна наука також вивчає будову крил птахів, особливо багато перейняли авіаційні конструктори. Наприклад, вигин крил забезпечує підйомну силу, різні щитки та гратки служать засобами для придушення завихрень або діють як гальмівний пристрій. У деяких літаків завихрення на кінцях крил ослаблюється при встановленні плоских пластин перпендикулярно поверхні крила [4, с.153-154].

Іншим чудовим прикладом застосування біоніки в епоху Відродження є купол Флорентійського собору. Архітектор Брунелеско використав модель шкаралупи яйця, щоб покрити будівлю дуже великого діаметра. За принципом цукрової тростинки, що до низу розширюється, побудовані Ейфелева вежа та Останкінська телевізійна башта. Однак коефіцієнт їхньої стійкості – 1:30, тоді як тростинки – 1:200. Італійський архітектор Нерві при виконанні покриття для фабрики Гатті у Римі застосував кріплення, розташовані абсолютно так само, як і жилки листка Вікторії Регії. Легка конструкція з армоцементу завтовшки всього 4 см перекрила стометровий проліт без опор. А в одній зі своїх робіт він використав будову головки маку. Зігнуті повздовжні ребра і хвилясті поперечні діафрагми забезпечують стійкість при прольоті 98 м [1, с.143-145].

У кінці 50-х років нашого століття біоніку виділили як окремий напрям, і на симпозіумі в Дайтоні в 1960 р. дали назву цій науці. Академік В.Парин охарактеризував біоніку як цілеспрямоване прагнення шукати і знаходити в живій природі “зразки” для створення технічних пристроїв. На думку академіка П.Л.Капіци, природа є кращим “інженером-конструктором” ніж людина. Народження біоніки – не випадковість. Це природний результат

діалектичного розвитку науки і техніки. Біоніка дозволяє об’єднати велику кількість інженерно-технічних проблем, рішення яких базується на даних біології. Оскільки немає бар’єрів між живою і неживою природою, то цілком правомірно використовувати закони і форми живої природи в неживій. Однак навіть найдосконаліші механізми є тільки певним наслідуванням уже існуючого в природі [2, с.121-124]. Сучасна техніка, при всій досконалості її роботи, не може конкурувати з надійністю роботи мускулів, мозку, серця. Складність вивчення мікроструктури заставляє вчених звертати увагу на живі організми з більш простою нервовою системою [1, с.137]. Це одноклітинні, медузи, комахи. Наприклад, схему шарів радіолярій використовують для побудови міцних і простих куполів. Дуже конструктивні скляні скелети губок, особливо Корзинка Венери. А її естетичність може бути сміло запозичена архітекторами [3, с.16-17].

Причини особливої уваги дизайнерів до законів формоутворення живої природи полягають у тому, що художнє конструювання має безпосередній зв’язок із матеріальним виробництвом, перед яким стоїть проблема економії матеріалів, сил і часу, завдання досягнення оптимальних зручностей і естетичної цінності виробу. Жива природа має тенденцію прагнути всеможливості економії. Все це привело до думки про можливість використання закономірностей формоутворення живих структур саме в конструктивному плані, а не з метою лише якихось формальних пошуків. Узяти, наприклад, бджолині соти. Вони є ізотропні. І не дивно, що першими запозичили досвід бджіл авіабудівники для створення надзвукових літаків, ракет і елеваторів, місткість яких збільшилася, витрата матеріалу зменшилася на 30% , а затрати праці скоротилися удвічі [2, с.123-24].

Найвідповідальніший етап у роботі дизайнера – це дослідження живої природи, вишукування методів і способів технічного моделювання біологічних процесів, зіставлення принципів і засобів формоутворення, неминуче відтворення природних форм за допомогою об’ємних моделей, осмислення їх тектоніки. Не можна розглядати природний аналог і як випадкове поєднання об’ємів. У природних формах головним є конструктивно-композиційне угруповання елементів, їх ритміка. При розробці промислових виробів слід також враховувати нову технологію і нові матеріали.

Специфічна межа сучасного етапу освоєння форм живої природи полягає у встановленні глибоких зв’язків між законами розвитку живої природи і наочного світу. Дизайнерами використовуються лише ті характеристики форми і функції, які аналогічні сторонам функціонально-утилітарного виробу. Від функції до форми і до закономірностей формоутворення – такий основний шлях дизайнерської біоніки [2, с.126,143, 144].

1. Шпара П.Е. Технічна естетика і основи художнього конструювання. – К., 1989.
2. Волкотруп І.Т. Основи художнього конструювання. – К., 1988.

3. Лерісон Кадмор Л.Л. Центр життя. — М., 1977.
4. “Життя, як воно виникло. Шляхом творення або шляхом еволюції”. — Видавництво Wath tover Bible and tract society of New-York; W-G, 1992.
5. Мережковский Д.С. Воскресши боги Леонардо да-Винчі. — М., 1990.

ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВА КЕРАМІКА ФАБРИК ІВАНА ЛЕВИНСЬКОГО

Бобик Ольга,
V курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Бойчук Б.В.*,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Творчість Івана Левинського припадає на злам ХІХ – ХХ століть. Це період стрімких змін, час пошуків, відродження української культури, розквіт науки і техніки.

З ім'ям І.Левинського пов'язують цілий ряд архітектурних споруд по всій Галичині, а саме: у Львові – залізничний вокзал, готель “Жорж”, ряд будівель на вул. Генерала Чупринки, будинок страхового товариства “Дністер”, Музей етнографії і художніх промислів НАН України, Інститут друкарства; в Івано-Франківську споруда на вул. Лепкого, Монастир і школа Сестер Василянок, санаторій Міхаліка у Ворохті і школи в Рогатині та ін. Окрім будівництва, фірма Івана Левинського займалась ще й облаштуванням фасаду та інтер'єру будівлі, для чого митець відкрив кілька фабрик, зокрема керамічних.

Початок діяльності першої фабрики І.Левинського пов'язаний з однією з найбільш відомих європейських фабрик “Барти і Тіхи в Празі”. Зразки такої співпраці можна зустріти у плитках до підлоги на вул. О.Новаківського, 1 та на вул. Генерала Чупринки, 18 а. У 1889 р. І.Левинський, Ю.Захарієвич, О.Домашевич відкривають власну фабрику кахлевих печей “Іван Левинський”, а 2-а роки по тому ще одну – “Ів. Левинський, Захарієвич, Домашевич і спілка”, яка випускала дахівку, пізніше налагодили виробництво побутової кераміки, малої пластики.

Коротко охарактеризуємо деякі види керамічних виробів фабрик та способи їх декорування.

Плитка до підлоги. Одразу зазначимо, у зв'язку з тим, що на ринку Галичини був багатий вибір такої плитки та їх виробників, фірма І.Левинського не зосереджувала великої уваги на їх орнаментиці. Початкові спроби, як уже зазначалось, були пов'язані з фірмою “Барти і Тіхи в Празі”. Сітчаста

композиція будувалась за системою, схожою до побудови тканих килимів, тобто в центрі знаходилось орнаментальне тло, потім бордюри і кайма або орнаментальне тло і кайма.

Бордюри носив доповнюючий характер. У його орнаментиці зустрічаємо грецький меандр, готичні елементи, стилізовані квіти, листя.

Кайма ж була однотонною. Саме орнаментальне тло містило різноманітні композиційні елементи: стилізовані виноградні листочки у формі розетки, готичні елементи, кола, зірки або лілії, що перехрещуються в діагональному напрямі. Кількість кольорів коливалась від 1 до 5, колір повторювався кілька разів у різних композиційних елементах.

Дахівка мала як різноманітну форму, розмір, так і забарвлення. Кольорова гама складалась із чорного, зеленого і теракотового кольорів. Форма – лускоподібна плоска, прямокутна: півциркулярна, із впуклими дугами або з рельєфними поперечними виступами по краях і ромбовидним – по центру.

Оздоблювальна плитка для фасадів. Керамічна плитка викладалась кількома способами: збірні панно, фризова композиція по всьому периметру та під карнизом будівлі, під і над вікнами. Декоративні вставки поміж вікон або по фасаді споруди.

Тут уже простежується певна стилістика орнаменту: національно-романтичний (кольорова гама як у гуцульській кераміці: зелений, коричневий, жовтий. Використано елементи гуцульської різьби і кераміки); еклектичний (суміш елементів декорування, запозичених із Романського мистецтва, епохи Відродження, Бароко, а саме: фестони, круглі орнаментальні медальйони поміж арками, орнаментальне обрамлення вставок, картуші, композиційні елементи – стилізовані листя, квіти. Кольорова гама: синій (часто ультрамариновий), зелений і коричневий різних відтінків, жовтий, білий; європейський модерн, де елементи орнаменту нагадують металеві конструкції того періоду. Кольорова гама: білий, 3 відтінки зеленого, можливо зумовлена забарвленням європейських пластичних конструкцій.

Ужиткова кераміка. Тут уже зустрічаємо 2-а види кераміки: порцеляну і глиняну. Форми виробів: античні (ойнохойя) та українські (банка, тиква, куманець, кльош, горнята, циліндри), різної форми вази або тарілки у вигляді мушлі.

У технічній порцеляні кольорове тло всіх відтінків сірого, бежевого кольору, характерне використання позолоти, кольорова гама різноманітна. Орнаментика теж дуже різна, тут зустрічаємо і готичні орнаментальні елементи, і елементи писанкарства (солярні знаки, безконечник, кривулька, коні), елементи гуцульського розпису (квіти, кучері, капанки) або мало стилізований рельєфний рослинний орнамент.

Дуже цікава і самобутня глиняна кераміка фабрик І.Левинського, де зустрічаємо ще один вид кераміки – сакральний. Форми виробів: підсвічники, тарелі, хрести, писанки, декоровані складним орнаментом з обов'язковим композиційним елементом – хрестом. Більшість виробів на білому тлі, але є і на зеленому. В орнаментиці зустрічаємо велику кількість елементів писанкарства, різьби, гуцульської кераміки і вишивки. Кольорова гама дуже різноманітна. При декоруванні використана та ж система побудови орнаменту, як і до керамічних плит підлоги.

Бачимо, що асортимент виробів фабрик був дуже великий і міг задовольнити будь-які смаки покупців. Але окрім високої якості технічних виробів, І.Левинський зі своїми однодумцями створили високомистецькі твори, що склали неповторне й унікальне явище в історії українського мистецтва.

1. Нога О. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840-1940). – Львів, 2001.
2. Антонович С. А., Проців В. І., Свид С. П. Художні техніки у школі: Навчально-методичний посібник для студентів худ.-граф. факультетів вищих навчальних закладів. – К.: ІЗМН, 1997.
3. Фар-Беккер Габриеле. Искусство модерна (Пер. А.Жуков, Е.Широнина, О.Асписова). – БМВ, 2003.
4. Искусство (Пер. А.Голосовской, Н.Ароновой. – М.: И 86 ЗАО. “Премьера”, ООО “Издательство Астрель”, ООО “Издательство АСТ”, 2001 (энциклопедия знаний).
5. Крутенко Н. Розповідь про кераміку. – К.: Либідь, 2002.
6. Большаков М. В. Декор и орнамент в книге. – М.: Книга, 1990.

ОБРАЗ БЕРЕГИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ

Пак Наталія,
У курс, Інститут культури і мистецтв
Науковий керівник – *Тупчук В. М.,*
кандидат мистецтвознавства, асистент

Одне з вагомих місць у світовому та, зокрема, в українському мистецтві посідає зображення жінки, матері, богині-Берегині, якій спокон віків молилися наші предки.

БЕРЕГИНЯ – це найдавніша богиня добра і захисту людини та її оселі від усякого лиха. Академік Б.Рибаків переконаний, що культ богині-Берегині зародився ще в первісні часи, коли праукраїнці приносили жертви упирям і

берегиням. Дослідники виводять назву “берегиня” від слова “брег” [1, с.25]. Оскільки наші прашури зазвичай поселялися на березі річки, то він служив для них порятунком, оберегом, берегинею під час стихійних лих, повеней. А в стародавніх чехів слово “брег” означало гору, тому назва “берегиня” могла вживатися у розумінні духів-горинь чи водяних дів, русалок, що за народними віруваннями живуть не тільки у водоймах, а й у гірській місцевості (мова йде про мавок). Чехи називають високі гори *babi gory, babie gory*. А от дослідник О.Афанасьєв стверджує, що ці “бабини” чи “русалчини” гори зіставляються з народними уявленнями про пологі береги річок. Учений також зазначає, що у числі велетнів народний епос згадує, крім богатиря Горині, ще й дів-хмар, які називалися берегинями (назва тотожна з “бабагориня”).

Існують й інші назви богині-Берегині, наприклад, МОКОШ. Культ цієї богині розвинувся за часів язичництва. Це єдине жіноче божество у пантеоні князя Володимира. Мокош (інші варіанти імені Макош, Мокша) відповідала за вологу, дощ, туман, воду (звідси язичницьке свято Івана-Купала, що припадає в ніч з 6 на 7 липня). Дослідник В.Скуратівський вважав її покровителькою породіль, а вчений Б.Рибаків – богинею землі і родючості. Крім того, вона опікувалася жіночими ремеслами, зокрема ткацтвом. У зв'язку з християнізацією давніх слов'ян образ язичницької Берегині змушений був трансформуватися у християнську святу ПАРАСКЕВУ-П'ЯТНИЦЮ, що опікувалася рукоділлям та всіма іншими жіночими справами, тобто перейняла всі функції Мокоші. Ще давнішими прототипами Берегині є богиня ДАНА та РОЖАНИЦІ. Дана – мати, що дає початок усьому живому, Рожаниці богині дітонародження. Отже, маємо всі підстави стверджувати, що культ богині-Берегині розвивався від Рожаниці до Дани, від Дани до Мокоші і від Мокоші до святої Параскеви-П'ятниці.

Про те, що богиня-Берегиня була дуже шанованою серед народу, свідчать археологічні знахідки найдавніших часів: численні палеолітичні статуетки з глини та кісток тварин, трипільські глиняні жіночі скульптурки, до яких домішували зерно як символ родючості, зарубинецькі антропоморфні фібули, підвіски і скроневі кільця.

Образ великої богині зберігся і до наших днів. На сьогодні мотив Берегині використовується в усіх видах сучасного українського народного мистецтва: писанкарстві, кераміці, вишивці та ткацтві, але найцікавіше Берегиня відобразилася у художній обробці каменю (маловідоме дослідження мистецтвознавця Л.Хом'як надгробків із с.Нараїв) і навіть у народній архітектурі (в оздобленні дахів та вікон).

Традиційне зображення богині-Берегині – це символічна, стилізована постать жінки з застережливо піднятими догори руками. Існує декілька видів її зображення.

Берегиню зображали саму; в оточенні зооморфних мотивів (коників, півників тощо); в оточенні рослинних мотивів (квіти, дерева, гілочки верби...); на тлі архітектури (середньовічного арочного храму, християнської церкви).

Цікаво й оригінально може вирішуватися голова богині: у вигляді ромбика з крапкою всередині, іноді оточеного промінчиками. Або ж квітучим кушем чи головою з рогами (роги – символ родючості).

З прийняттям християнства часто велику богиню замінювали “деревом життя”, особливо у вишивці та ткацтві. Мистецтвознавець Б.Рибаків висловив припущення, що пара барокових волют в архітектурі – це також дуже стилізоване зображення Берегині. В образотворчому мистецтві Берегиня втілюється в образ Богородиці- Оранти (мозаїка у Софії Київській).

Найбільшого поширення мотив богині-Берегині набув на Волині, Поділлі, частково на Поліссі, в Полтавській і Чернігівській областях. На Гуцульщині він зустрічається рідше та й то у стилізованому вигляді.

Розглянутий матеріал доводить нам, що образ богині-Берегині безсмертний. Цей символ жінки-праматері, уособлення вічного кругообігу життя не щез протягом багатьох віків, а дійшов до наших днів у вигляді мотиву, символу Берегині. Схожий персонаж існує і в інших народів: так, у єгиптян – це Ізіда, у вавилонян – богиня Іштар, у стародавніх греків – Гера, а націю українців блискуче представляє богиня-Берегиня, що продовжує жити в українському мистецтві, народних звичаях і обрядах.

1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.

2. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. – К.: Наука думка, 1988. – 191 с.

3. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. – К.: Обереги, 1993 – 88 с.

4. Онищук О. Символіка української писанки. – Торонто, 1985.

5. Рибаків Б.А. Язичництво древніх слов'ян. – М., 1981. – 606 с.

6. Хом'як Л.В. Меморіальна різьба осередків народного каменярства в Галичині кінця 19-20 ст.: 17.00.06-декоративно-прикладне мистецтво / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Академія мистецтв. 1995 140 с.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ

ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА РОБОТА У ЗОШ

Нестерук Василь,

У курс, факультет фізичного виховання і спорту

Науковий керівник – Тягура Р.С.,

кандидат педагогічних наук, доцент

Розв'язання проблеми збереження і розвитку людського потенціалу нашої країни вимагає від ЗОШ удосконалення систем фізичного виховання, спрямованого на утвердження здоров'я як основної життєвої цінності особистості. У зв'язку з цим у Законі України “Про фізичну культуру та спорт”, цільовій комплексній програмі “Фізичне виховання – здоров'я нації” наголошено, що одним із головних завдань загальноосвітніх навчальних закладів є зміцнення здоров'я учнівської молоді, підвищення фізичної підготовленості як суттєвої умови підвищення якості її життя.

Аналіз практики роботи шкіл України показує, що вирішення цього завдання залежить в основному від організації та самореалізації учнями здорового способу життя, важливим компонентом якого є систематичні заняття фізичними вправами. Але залучення школярів до таких занять стає можливим лише за умов сформованості в них позитивного ставлення до занять фізичною культурою. У процесі виховання в учнів позитивного ставлення виникають позитивні емоції, з'являється інтерес до фізичної культури, формується готовність до фізичного вдосконалення, розвивається рухова активність і звичка до занять фізичними вправами.

Вагомий вплив на людину під час занять фізичними вправами здійснюють засобами естетичного виховання: вони формують у молоді здатність сприймати, відчувати, розуміти прекрасне в житті, прагнення безпосередньо брати участь у творенні прекрасного, намагання вносити його елементи в повсякденну реальність.

Музика відкриває школяреві світ прекрасного, залучаючи його до краси духовної, тому широкі перспективи має проведення уроків фізкультури з музичним супроводом. Використання музики як засобу організації фізичного та естетичного виховання школярів під час навчальних занять із фізкультури дало можливість формувати в учнів уміння та навички самостійно займатися фізичними вправами.

Застосувавши на практиці уроки з музичним супроводом ми прийшли до таких результатів, які вказані в таблиці №1.

Показники початкового і кінцевого рівнів загальної фізичної підготовленості учнів 5-7 класів 1-го року навчання в експериментальній (Е) і контрольній (К) групах із загальною кількістю 130 чоловік.

Табл. №1

Показники фізичних якостей	Група	Кількість учнів, які отримали дану оцінку											
		Початковий рівень						Кінцевий рівень					
		Оцінки для хлопців			Оцінки для дівчат			Оцінки для хлопців			Оцінки для дівчат		
		"5"	"4"	"3"	"5"	"4"	"3"	"5"	"4"	"3"	"5"	"4"	"3"
Швидкість: біг 60 м	Е	32	18	15	20	28	17	36	21	8	24	33	8
	К	29	23	13	16	31	18	34	19	12	18	32	15
Витривалість: 1500 м	Е	51	11	3	48	14	3	57	8	-	52	12	1
	К	53	10	2	50	11	4	55	10	-	50	13	2
Гнучкість	Е	28	21	16	37	19	9	33	25	7	40	22	3
	К	27	20	18	39	16	10	29	20	16	38	20	7
Сила, підтягування хл висока перекладина, дв. мала перекладина (95 см)	Е	26	24	15	25	23	17	31	29	5	28	29	8
	К	24	26	15	23	26	16	27	28	10	25	27	13
Спритність човниковий біг 4x9 м	Е	31	28	6	29	28	8	41	24	-	34	31	-
	К	29	27	9	27	32	6	34	29	2	30	33	2
Швидкісно-силові стрибок у довжину з місця	Е	17	26	22	11	24	30	28	28	10	22	30	13
	К	19	25	21	14	25	26	22	26	17	17	28	20

Виходячи з вищевказаних результатів дослідження, можемо зробити висновки, що провідну роль у розвитку фізичних якостей школяра, безумовно відіграє формування інтересу до уроків фізичного виховання. Впровадження нових форм та методів є суттєвим кроком уперед на шляху демократизації та гуманізації освіти.

Оскільки в певному класі різні можливості учнів, то доцільно послушувати приємне з корисним, а гарний настрій, який створюється за рахунок музики, оформлення приміщення, сприятиме кращому виконанню вправ, які згодом перейдуть у повсякденну звичку молоді.

Застосування нових методичних підходів до проведення уроків фізичного виховання зумовлює якісно вищий результат діяльності школярів, розвиває інтерес до уроків фізичного виховання, активізує творчу уяву, формує естетичні смаки.

Враховуючи результати проведеного експерименту, можна стверджувати, що застосування новітніх технологій у навчальному закладі дає

позитивні результати і може наповнити урок фізичної культури новим змістом, дає можливість враховувати нові форми і методи, а це в свою чергу піднімає авторитет предмета фізичного виховання у системі інших дисциплін.

ІСТОРІЯ ТУРИЗМУ НА ПРИКАРПАТТІ

Луцький Василь,

II курс, факультет фізичного виховання і спорту

Науковий керівник – *Луцький Я.В.*

Туристичний рух на Прикарпатті бере початок у XVIII ст., опираючись на досвід європейського туризму. Велику роль у його становленні в 20-40-х рр. цього ст. зіграв В.Барський, який половину свого життя провів у мандрівках і видав "Странствовання Василя Григоровича Барского по святым местам Востока, 1723-1747".

Під впливом мандрівника А.Чарноцького (З.Ходаковського) члени "Руської трійці" М.Шашкевич, І.Вагилевич та Я.Головацький першими порушили питання про організацію мандрівок і самі багато мандрували на теренах Прикарпаття.

Члени "Руської трійці" розгорнули цілеспрямовану роботу щодо вивчення регіону, використовуючи з цієї метою мандрівки, і першими порушили питання про організацію народознавчих мандрівок. Вони багато мандрували територією Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Діяльністю галицьких просвітителів національного відродження послужила поштовхом для наступних поколінь мандрівників.

Вагомий внесок у розвиток туристичного руху зробили В.Ільницький, І.Гавришкевич, О.Партицький, З.Паславський, І.Шандичевський, Ю.Целевич, Н.Вахнянин, А. Петрушевич, І.Шараневич, В. Шухевич та ін. [1].

Неперевершеним організатором багатьох науково-пізнавальних подорожей та експедицій був І.Франко. У 1883 р. він організував етнографічно-статистичний гурток, який пізніше реорганізувався в "Кружок для устроювання вандрівок по ріднім краю". Результатом його постійних мандрівок по Гуцульщині та Бойківщині стали численні публікації фольклорних та етнографічних матеріалів, теоретичних праць з етнології та етнографії, які і в наш час мають наукову та історичну цінність.

Під впливом його діяльності на території Галичини у 1883-1889 рр. відбуваються шість щорічних просвітницьких мандрівок передової сту-

дентської молоді. Про ці мандрівки збереглися описи, які були надруковані в газетах 80-х рр. XIX ст. Першу спробу їхнього узагальнення зробив І. Крип'якевич в історико-краєзнавчому нарисі “З історії галицького краєзнавства” [7].

У 1905 р. А.Шептицьким було закладено Церковний музей, який 1 липня 1911 р. отримав назву “Національний”. А.Шептицький для музею передав свою особисту “колекцію із 9880 предметів. Серед них – рукописи XV – XVIII ст., стародруки, архівні матеріали XVI – XVIII ст., ікони, твори живопису та графіки, речі культового призначення” [5]. Для розміщення цих скарбів він закупив велику палату у Львові. На створення музею А.Шептицький витратив 2 мільйони довоєнних корон і забезпечив його утримання.

20 травня 1910 р. у Станіславі відбулися Загальні збори, на яких був затверджений Статут першого українського туристичного товариства “Чорногора” і обрано голову та членів Виділу (Ради) [2].

За час свого існування туристичне товариство “Чорногора” проводило збори, конференції, прогулянки, екскурсії, мандрівки, друкувало фотографії вершин Карпат. Для любителів подорожувати почали виходити статті, нариси з туристично-краєзнавчої проблематики. Це товариство проіснувало до Першої світової війни.

У 1920-х рр. на теренах Прикарпаття туристичний рух відроджується і поширюється. В цей час великого поширення в краю набули не тільки освітні організації, які займалися туристично-краєзнавчою діяльністю, але й гімнастично-пожежні товариства “Сокіл” і “Січ”, у яких перебували десятки тисяч осіб сільської молоді. Крім того, тисячі юнаків та юнок були у “Лузі”, “Орлах” – КАУМІ (Католицька акція української молоді), а найбільше у “Пласті” [4], де велика увага приділялася туристично-краєзнавчій роботі.

У піднесенні туристично-краєзнавчого руху брали активну участь кращі представники української інтелігенції. Так, восени 1921 р. у Львові професор І.Крип'якевич заснував “Кружок любителів Львова”. Саме з його ініціативи організовувалися перші мандрівки по Львову та околицях, що мали переважно історико-науковий характер. Із часом “Кружок” розширив свою діяльність, доповнюючи туристично-краєзнавчу роботу збиранням та опрацюванням етнографічного матеріалу.

У травні 1922 р. відновило свою діяльність туристичне товариство “Чорногора” у Станіславі та утворилися його філії в Косові й Коломиї. Товариство “Чорногора” мало на меті: 1) вивчення і дослідження Карпат; 2) збирання і розповсюдження відомостей про історичні та природно-ландшафтні місця краю; 3) вивчення та охорону пам'яток історії, культури і природи; 4) збирання та зберігання предметів старовини, зразків народного мистецтва і промислів [3].

У жовтні 1924 р. у Львові було засновано українське мандрівно-краєзнавче товариство “Плай”. Його Статут був затверджений 15 листопада і

передбачав поширення діяльності “Плаю” на всю територію Прикарпаття з філіями в інших містах. При товаристві були утворені комісії (лекційна, екскурсійна, мандрівнича). Товариство “Плай” розробило плани туристично-краєзнавчої роботи та завдання, які визначали проведення мандрівок і пропаганду туризму. Крім того, скликало загальні збори, конференції, реєструвало історичні пам'ятні місця краю, розробляло туристичні маршрути по Прикарпаттю. У 1925 р. за редакцією І.Крип'якевича почав виходити часопис “Туристика і краєзнавство” (додаток до щоденної газети “Діло”), а з 1937 р. – журнал “Наша Батьківщина”, в якому були видруковані статті, схеми туристичних маршрутів та описи мандрівок [8].

Пріоритетними напрямками туристичної роботи на Прикарпатті були: ознайомлення з духовно-культурною спадщиною українського народу та його історичним минулим; залучення української молоді до суспільно-корисної роботи; національно-патріотичне виховання; підготовка до національно-визвольної боротьби за незалежність України; формування національної свідомості та християнської моралі.

Як бачимо, туризм за своїм характером і змістом був прогресивним суспільно-історичним явищем. Він сприяв широкому залученню молоді до процесу національно-культурного відродження краю та піднесення культурно-просвітницької роботи і національної свідомості серед населення на теренах Прикарпаття.

1. Арсенич П. Родина Шухевичів. – Коломия: ВІК. 1995. – 80 с. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). – Ф.2. – Оп. 3. – Спр.312. – Арк. 7.
2. ДАІФО. – Ф.6. – Оп.1. – Спр. 94. – Арк. 12.
3. Дорошенко Д.М. Історія України. – Краків – Львів. 1942. – 252 с.
4. Історія України в особах XIX – XX ст. – К.: Україна. 1995. – 480 с.
5. Іваничук Р. Нариси історії Просвіти. – Львів – Краків – Париж, 1993 – 232 с.
6. Крип'якевич І.П. // З історії Галицького краєзнавства. Туристика і краєзнавство. – 1925. – Ч. 1. – С.1-3.
7. Козицький А. Краєзнавчо-туристичне товариство “Плай” (1924-1939 рр.) // З історії вітчизняного туризму: 36. наук. ст. – К.: ФПУ, 1997. – С.58-65.

БИОМЕХАНІЧНІ ОСНОВИ ЛІКУВАННЯ І ПРОФІЛАКТИКИ ПЛОСКОСТОПСТІ У ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ

Ковалюк Святослав,
У курс, факультет фізичного виховання
і спорту
Науковий керівник – *Попель С.Л.,*
кандидат медичних наук, доцент

Вивченню особливостей будови стопи людини у віковому аспекті присвячена значна кількість наукових досліджень. Проте багато питань морфогенезу стопи залишаються недостатньо висвітленими. Зокрема, мало вивчені вікові зміни склепіння стопи, що утруднює уяву про розвиток цієї функціонально важливої ресорної особливості стопи як органа опори [1; 2; 3]. Тим часом, ці дані мають практичне значення для попередження і профілактики захворювань опорно-рухового апарату.

Метою нашої роботи було вивчення особливостей формування склепіння стопи та обґрунтування методів лікування і профілактики плоскостопості у дітей шкільного віку.

Дослідження полягали у вивченні біомеханічних властивостей стопи дітей у віці від 3 до 17 років включно. Для уточнення вікових даних про основні розміри стопи були проведені обстеження стопи методами плантографії і подометрії. Всього в дослідженнях взяло участь 120 чоловік.

Вивчення отриманих даних показало, що росто-вагові показники мають загальновідому закономірність вікових та статевих змін і наближаються до прямолінійної залежності.

Вивчення розмірів стопи, які характеризують вікові особливості формування склепіння стопи, показало, що у віці від 7 до 16 років висота поздовжнього склепіння збільшується – у хлопчиків від 31 до 44 мм, у дівчаток – від 29 до 40 мм. Приріст за рік коливається у межах 11-13 мм.

Відомо, що плоскостопість є одним із найпоширеніших захворювань опорно-рухового апарату в цілому та нижніх кінцівок зокрема і створює достатньо виражений вплив на весь організм дитини й у більшості випадків веде до патологічних змін стопи у зрілому віці. Багато авторів [1; 2; 3 та ін.] указують, що більше 50% дітей-інвалідів страждають плоскостопістю, а в 75% даної категорії дітей розвиваються супутні хронічні захворювання.

Водночас є дані досліджень ряду авторів, які наводять переконливі факти, що виправлення плоскостопості у дітей супроводжується значним поліпшенням показників їх функціонального статусу, психологічного самопочуття, самоствердження, зменшенням кута відхилення великого пальця і ступеня вальгування стопи, зміцненням суглобів, зв'язок, збільшувалася сила

м'язів. Це, безсумнівно вказує на перспективність подальшого вдосконалення консервативних методів лікування плоскостопості у дітей.

Нами із застосуванням сучасних методів досліджень (комп'ютерної плантографії, подометрії, різноманітних навантажувальних проб, що дозволяють оцінити як функціональний стан дитини, так і збалансованість його регуляторних механізмів) проведена оцінка ефективності розроблених програм фізичної реабілітації для дітей з плоскостопістю і перевірена її ефективність у динаміці спостереження. Крім того, нами були запропоновані оригінальні лікувальні гімнастичні вправи, що дозволяють проводити більш об'єктивне лікування плоскостопості.

Усього за нашою методикою займалося 28 дітей м. Івано-Франківська у віці від 3 до 17 років. У результаті проведеного комплексного обстеження встановлено, що в 74% дітей з плоскостопістю спостерігалася стабілізація процесу. У дітей помітно поліпшилися показники центральної і регіонарної гемодинаміки нижніх кінцівок, показники оцінки стійкості до вестибулярних навантажень і параметри статичної рівноваги.

Варто звернути увагу на той факт, що запропонований нами комплекс лікувальної гімнастики в комбінації з гідрокінезіотерапією дає практично ті ж результати, що й у випадку застосування аналогічної програми без включення вправ у воді. Цей факт повинен бути врахованим тими дитячими шкільними установами, в яких немає можливості займатися з хворими дітьми гідрокінезіотерапією по повній програмі.

Висновки:

1. Відносна висота склепіння стопи від 3 до 17 років збільшується в середньому на 12 мм. У рамках проведеного дослідження показник сплюснення склепіння стопи не має яскраво вираженої залежності від ваги тіла і росту. Склепіння стопи до моменту становлення стато-локомоторної функції в основному сформоване і подальший його розвиток пов'язаний з ростом стопи в цілому.

2. Для діагностики початкових стадій розвитку плоскостопості необхідно враховувати вікові особливості дітей і динаміку зміни сплюснення стопи для кожної вікової групи.

3. Застосована нами програма лікування запобігає подальшому розвитку плоскостопості і може застосовуватись в умовах дитячих закладів.

1. Козирев Г.С. Вікові особливості розвитку стопи. – Харків, 1999. – С.331-338.
2. Недригайлова О.В., Яременко Д.А. Розвиток склепіння стопи у дітей // Ортопедія, травматологія і протезування. – 1999. – № 2. – С.18-23.
3. Скворцов Д.В. Клінічний аналіз рухів. – М., 1998. – С.11-59.
4. Транквилитати А.Н. Восстановить здоровье. – М.: Фис, 1992. – 304 с.
5. Чоговадзе А.В. Предупреждение и лечение плоскостопия. – М.: Медицина, 1995. – 50 с.

ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Шевчук Василь,
У курс, факультет фізичного виховання
і спорту
Науковий керівник – *Попель С.Л.,*
кандидат медичних наук, доцент

Напевне, немає людини, яка б не хотіла зберегти та збагатити власне здоров'я, бадьорість, працездатність. Доведено, що здоров'я людини лише на 7-8 % залежить від лікарів та більше ніж на половину – від способу її життя [3].

Більшість необхідних життєвих звичок людини (мити руки перед уживанням їжі, чистити зуби зранку та ввечері, прибирати після себе та ін.) необхідно закладати ще у ранньому дитинстві. До таких звичок слід віднести і щоденні заняття фізичними вправами. Головну роль у формуванні навичок, звичок відіграє оточення – батьки, вихователі, вчителі. Якщо дитина з раннього віку фізично займатиметься у колі сім'ї, потім у дошкільному закладі, у школі, то потреба у фізичній активності легко і ненав'язливо ввійде у її подальше життя.

Розвиток новітніх технологій робить “медвежу” послугу підростаючому поколінню. Якщо декілька років тому найзлішим ворогом постави і зору дитини був телевізор, то сьогодні до нього приєднався комп'ютер. Дітей не відірвати від комп'ютерних програм, за якими вони у півзігнутому положенні проводять години. Більшість батьків не заперечують цьому і починають турбуватися тільки тоді, коли після чергового профілактичного огляду лікарі ставлять діагноз: порушення постави, сколіоз, короткозорість та ін.

Відомо, що 40 % захворювань дорослих витікають з дитинства, з 5-7 років. Не останнє місце у рейтингу таких хвороб займають різні порушення постави з усіма наслідками, що витікають (ускладнення роботи серця і легень, поверхневе дихання, зниження гостроти зору і як результат – слабкість, погіршення самопочуття).

Звичайно, краще попередити виникнення захворювання, ніж потім довготривало тематично лікувати його спеціальними вправами, відвідуючи кабінети ЛФК.

У шкільному віці більшість дітей дуже рухлива. Потреба у русі, підвищена рухова активність є найбільш важливими біологічними особливостями дитячого організму [5]. Саме ця природна потреба забезпечує дитині нормальний розвиток: фізичний, розумовий, психічний. Згодом умови життя все більше утримують дитину у сидячому положенні, і рано чи пізно виникають проблеми з поставою або зором.

Щоб запобігти або призупинити порушення постави, батькам, працівникам дитячих установ слід щоденно пропонувати дітям виконувати декілька нескладних вправ, які направлені на укріплення м'язового корсету.

Нами розроблена програма профілактики порушень постави у дітей шкільного віку, яка базується на нетрадиційних, ігрових і танцювальних (лікувальна хореографія) методах. Усі вправи проводяться в три етапи: вступний, основний і заключний. Тривалість усіх етапів від 1,5 місяця до 1 року.

Після повторних обстежень було встановлено, що нормалізація відбувається у 20,3% дітей; поліпшення – у 28,9%, стабілізація – у 43,0%, при цьому не було виявлено жодного випадку прогресування порушень у поставі.

Такі вправи можуть застосовуватися паралельно із загальноприйнятою шкільною програмою фізичного виховання, їх можна вводити до комплексів ранкової гімнастики, занять фізкультурою в дошкільних закладах, а також виконувати протягом дня: на прогулянці, під час індивідуальних занять, на хвилинку перериваючи малювання, ліплення, читання, в домашніх умовах. Їх можна виконувати з різних вихідних положень, з предметами та без них, вони не вимагають багато часу та зусиль на засвоєння.

Профілактика і корекція порушень постави у дітей шкільного віку повинні здійснюватися на основі природного прагнення дітей до ігор [4].

Фізкультурні заняття з малюками доцільно будувати у вигляді великої тематичної гри або сукупності різних ігрових ситуацій і завдань.

Спочатку вправи слід повторювати по 3-4 рази, а на наступних заняттях збільшувати цю кількість до десяти.

При виконанні вправ необхідно слідкувати за правильним диханням дітей – через ніс. При цьому повітря, проходячи через вузькі канали носа, зігрівається, очищується від пилу і потрапляє у легені чистим і теплим. Якщо дитина під час занять гімнастикою, а особливо під час бігу, починає дихати ротом – це сигнал перевантаження організму [2].

Комплекси вправ суворо повинні відповідати віковим і патологічним (якщо такі є) особливостям хребетного стовпа і мати чітку спрямованість (коригуючу, статичну, динамічну, дихальну, на координацію, у рівновазі, ігрову, спортивно-прикладну).

1. Гореная Г. А. Ваша постава – К.: Либідь, 1995. – 37 с.
2. Дубогай А. Д., Мовчан Л. М. Фізкультура: ми і діти. – К.: Здоров'я, 1999. – 144 с.
3. Светов А., Школьнікова Н. Фізична культура в сім'ї. – К.: Олімпійський спорт, 2003. – С.108-112.
4. Язловецький В.С. Фізичне виховання дітей і підлітків з ослабленим здоров'ям. – К.: Здоров'я, 2001. – 232 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДЗЮДОЇСТІВ

Олексин Ігор,

ІІІ курс, факультет фізичного
виховання і спорту

Науковий керівник – *Матіичук І.В.*,
доцент

Особливе місце у загальному процесі тренування дзюдоїстів посідає психологічна підготовка. Сучасний спорт, особливо спорт високих досягнень – це не тільки великі фізичні навантаження на організм у процесі тренування або змагання, але й велике психічне навантаження для спортсмена. Дуже часто спортсмен опиняється в екстремальних ситуаціях, до яких потрібно адаптуватись і навчитись їх долати. Від морального стану, настрою, прагнень часом залежить здобуття рекорду, призу, почесного місця.

Психологічна підготовка – це складний і систематичний процес формування психіки дзюдоїста, який здійснюють протягом усього періоду навчання й тренування. Психологічну підготовку здійснюють разом із фізичною, технічною і тактичною. Протягом усього навчально-тренувального процесу тренер перебуває в постійному контакті з учнем. З першого дня перед ним не просто дзюдоїст-початківець – перед ним особа, індивідуальність. Тренер має якнайглибше вивчити особливості кожного учня, адже кожна людина має свої індивідуальні психічні властивості та особливості, які виявляють себе у процесі тренування. Сукупність цих особливостей людини називається її темпераментом. Залежно від емоційності та активності людини виокремлюють 4 типи темпераменту: сангвінічний, холеричний, меланхолічний та флегматичний. Правильний добір форм, засобів і методів індивідуального впливу сприятиме ефективній підготовці спортсмена високої кваліфікації.

Сучасні методи тренування у великому спорті ставлять високі вимоги до організму спортсмена. Для правильного впливу на психіку дзюдоїста тренерові необхідно мати об'єктивні дані про функціональні та рухові можливості борця, знати його стан перед кожним заняттям.

Встановлено, що психічний стан спортсмена в період тренування практично майже не змінюється. Психічне збудження помітно зростає під час безпосередньої підготовки до участі в змаганнях. Таке збудження – позитивне явище. Найвищої точки воно досягає при виході дзюдоїста на татамі. Якщо ж у цей момент збудження різко знижується, то це є першою ознакою непідготовленості спортсмена до змагання.

У період підготовки до змагань дзюдоїста спеціально готують до виходу на татамі психологічно, формують у ньому реактивну врівно-

важеність та вміння зберегти змагальне завзяття до закінчення останнього поєдинку. Основою ґрунтовної підготовки до змагань є багаторічна робота. Але особливо важливе здійснення правильної передзмагальної підготовки. Передзмагальну підготовку дзюдоїста починають не менше ніж за місяць до виступу. Успіх виступу залежить головним чином від того, наскільки ефективно здійснено підготовку на останньому передзмагальному етапі тренування. Поряд із правильною організацією занять, відпочинку і харчування велику увагу приділяють психологічному станові борця.

Думки про майбутні поєдинки викликають різні емоції. Зокрема, вони можуть призвести до передчасних витрат психологічної енергії. Увага тренера в цей час має бути зосереджена на психологічних заходах, що підвищують працездатність дзюдоїста. Практика довела їхню доцільність та ефективність.

Крім загальних психологічних заходів, тренери вдаються до психо-профілактики. Індивідуальна психогігієна передбачає опанування прийомів самонавіювання. Вміле застосування їх на практиці сприяє кращій підготовці спортсмена до участі в змаганнях. Головне завдання самонавіювання – прискорення відновних процесів в організмі. Велике фізичне навантаження, якого зазнає борець під час змагання, вимагає застосування методів психорегулюючого тренування, що допомагає якнайшвидше зняти наслідки фізичних і психічних напружень.

Неабияке значення для саморегуляції психологічних процесів має аутогенне тренування. Науковими дослідженнями доведено велику практичну цінність аутогенного тренування. При його застосуванні відновлення енергії, втраченої внаслідок напружених поєдинків, відбувається набагато ефективніше, ніж у тому разі, коли спортсмен відпочиває пасивно.

Велике значення у психологічній характеристиці спортсмена має врівноваженість, а також взаємозв'язок процесів збудження та гальмування, так званий баланс рухливості. В боротьбі дзю-до баланс рухливості відіграє вирішальну роль у досягненні спортивного результату. Серед дзюдоїстів високого класу, як правило, переважають спортсмени, для яких характерна більша активність нервових процесів. У міру зростання ваги психічні особливості дзюдоїстів змінюються: збільшується інертність процесів збудження та гальмування. Ступінь рухливості нервових процесів враховують при комплектуванні команди.

Отже, можна зробити висновок, що психологічна підготовка дзюдоїста є досить важливою складовою частиною процесу спортивного тренування. Вона повинна враховувати тип темпераменту дзюдоїста, його реактивну врівноваженість та вміння зберігати змагальне завзяття до закінчення останнього поєдинку. Тому спортсмену потрібно боротись із суперниками, які мають різний тип темпераменту та реактивну врівноваженість. Психоло-

гічна підготовка передбачає також опанування прийомів самонавіювання та аутогенного тренування, які сприятимуть швидкому відновленню дзюдоїста після важких тренувань або змагань. Тому тренерів, щоб підготувати визначного спортсмена, крім спеціальних знань потрібно володіти основними знаннями в галузі загальної психології і психології спорту. Тільки завдяки сукупності цих знань і великого спортивного досвіду підготовки дзюдоїстів можна підготувати дзюдоїста високого класу.

1. Коблев Я.К., Боротьба дзю-до / Я.К.Коблев, М.Н.Рубанов, В.М.Невзоров. – М. Фізкультура та спорт, 1987. – 160 с.
2. Матвеев С.Ф., Волощук Я.І. Боротьба дзю-до. – К.: Здоров'я, – 1974. – 168 с.
3. Психология в современном спорте. – М.: Кретги, Брайнет Дж., 1978.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Бушовський Н.,
І курс, Інститут туризму
і менеджменту
Науковий керівник – *Оришко С.П.,*
асистент

Територія Карпатського національного природного парку – чудовий своєрідний куток природи. Карпатський національний природний парк створений згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР від 3 червня 1980 р. із метою збереження типових для Чорногорки і Горган природних комплексів. Його становлення тривало майже 50 років: поступово через створення окремих резерватів на найцінніших пралісових та високогірних ділянках. Частина нинішньої території парку з 1968 по 1980 рік була у складі Карпатського державного заповідника.

У національному парку створено мережу трьох туристичних маршрутів. Рельєф території формувалася протягом тривалого геологічного часу. Близько 35 мільйонів років тому тут існував морський басейн – океан Тетіс, на дні якого відклались нашарування піску, глини, вапняку. В подальшому ці нашарування зцементувались, утворюючи так званій фліш. У результаті наступного гороутворення і відступу моря ці товщі були підняті на поверхню і під дією екзогенних факторів набули сучасного вигляду гір із м'якими обриси рельєфу.

У Карпатському НПП охороняються всі типи фітоценозних комплексів лісового (крім пояса дубових лісів), субальпійського та альпійського поясів, що є характерними для гірських систем Центральної Європи.

Нині на території КНПП проводиться певна робота щодо охорони фауни. Однак мало організувати у парку лише охоронні зони із заповідним режимом. З огляду на великий потік туристів слід постійно проводити просвітницьку роботу з охорони фауни з керівниками туристичних груп, чітко визначити маршрути, за якими можуть ходити туристи, встановити місця відпочинку.

На жаль, сучасний рівень зоологічної освіти серед громадськості, в тому числі й мисливців, низький. Тому в охороні тваринного світу належну увагу слід приділяти підвищенню екологічних знань населення. Через територію КНПП проходять туристичні маршрути -- піші, лижні, велосипедні, автобусні, які дають можливість відвідувачам ознайомитися з його багатю природою.

Особливим даром природи національного природного парку є джерела з мінеральною водою двох типів: хлоридно-гідрокарбонатно-натрієва та слабкомінералізована гідроарбонатнатрієва з підвищеним вмістом органічних речовин. Із цими об'єктами тісно пов'язані рекреаційно-лікувальна та рекреаційно-туристська діяльність національного парку.

Програмою розвитку КНПП слід передбачити поліпшення його територіальної структури. Ландшафтна, біогеографічна, етнографічна і частково історична цінність парку, а також його географічне положення та доступність дають підставу вважати, що його природоохоронне, культурне і соціальне значення виходить за національні рамки. При сучасних темпах індустріалізації рекреаційна сфера у більшості країн розглядається як із соціальних, так і з економічних позицій. Але для того, щоб раціонально використати рекреаційний потенціал парку, потрібно більшу увагу приділяти поліпшенню його організаційної структури, розширенню й оптимізації дорожньої мережі, вдосконаленню сфери обслуговування рекреантів і туристів відповідно з міжнародними стандартами. В даний час дирекцією КНПП проводиться значна робота з відновлення раніше існуючих популярних туристичних маршрутів з метою надання туризму організованого спрямування. Досить важливим є залучення потенціалу місцевих громадських екологічних організацій до збереження довкілля природозаповідного фонду і надання туризму екологічної спрямованості. Фізичний та інтелектуальний потенціал екоНУО, залучення коштів міжнародних фондів у багатьох випадках сприяє цьому. Позитивним досвідом такої співпраці є вже здійснені спільні проекти (“Зелений пояс Карпат”, “Марш парків”, “Зелена толока”) екоНУО “ЕкоПлаю”, “Крони”, “Едельвейсу” та ін.

Завдяки фінансовій підтримці Фонду Чарльза Стюарта Мотта (США) в межах програми “Екологічний шлях у майбутнє” стало можливим впорядкування та екологічної паспортизації ще одного популярного туристичного маршруту “Хом’як” на території КНПП.

Сьогодні ведеться наукове і практичне співробітництво між парками та іншими природоохоронними структурами, яке базується на принципах спільних інтересів охорони природи Карпат, розташованих на території 7 країн: Чехії, Словаччини, Польщі, України, Угорщини, Румунії, частково Австрії.

Витрати на утримання об’єкта ПЗФ у 2002 році склали 2732,8 тис. грн., 58% з них за рахунок коштів держбюджету.

1. Гончар Г.М. та ін. Маршрутами слави Прикарпаття: Путівник. – Ужгород: Карпати, 1987.

2. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие. – М.: ФиС, 2003.

3. Зеленін С.М., Нікольський В.В. Основи туризму. – К.: Вища школа, 1975.

4. Яковлев Г.А. Экономика и статистика туризма. – М.: РДЛ, 2003.

ПОТЕНЦІЙНІ І РЕАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ І ВИКОРИСТАННЯ ЇХ З РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКОЮ МЕТОЮ

Голояд С.,

І курс, Інститут туризму
і менеджменту

Науковий керівник – *Голояд Б.Я.,*
доктор технічних наук, професор

Україна – одна з найбільших країн Європи. На території України біля міста Рахова в Закарпатській області знаходиться умовний географічний центр Європи.

Регіональний поділ України здійснюється з урахуванням цілого ряду особливостей. На підставі природних і соціально-економічних чинників і потреб розвитку туристичної галузі в Україні виділяються туристичні регіони і райони. Єдиної схеми туристського районування на сьогодні не розроблено. У географічній енциклопедії України наводяться 2 схеми поділу території країни на 4 рекреаційні регіони (Азово-Чорноморський, Дніпровсько-Дністровський, Карпатський, Кримський) і 8 рекреаційних районів (Євпаторський, Донецький, Одеський, Приазовський, Придніпровський, Придністровський, Феодосійський, Ялтинський).

Азово-Чорноморський рекреаційний регіон, до складу якого входять Донецька, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, включає Одеський і Приазовський рекреаційні райони.

Дніпровсько-Дністровський рекреаційний регіон (Вінницька, Волинська, Житомирська, Дніпропетровська, Донецька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області) охоплює Донецький, Придніпровський і Придністровський райони.

Карпатський рекреаційний регіон включає Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Чернівецьку області. В ньому виявлено близько 800 джерел мінеральної води, половина яких знаходиться на Закарпатті. Регіон розташований на перехресті шляхів, які з’єднують Західну і Східну Європу, що активно сприяє розвитку туризму.

Кримський рекреаційний регіон є унікальним осередком, що поєднує багаті природно-рекреаційні, історико-культурні та спортивно-оздоровчі ресурси. В їх числі – Чорне і Азовське моря, лікувальні грязі, термальні та мінеральні води.

Україна має все необхідне (тобто потенційні можливості) для розвитку туризму: сприятливі природні умови, історико-культурні, матеріальні та людські ресурси. Таким чином, туристсько-рекреаційний потенціал створює можливості для всебічного задоволення пізнавальних, оздоровчо-спортивних і духовних потреб вітчизняних та іноземних туристів.

Важливою складовою рекреаційних ресурсів України є, крім кліматичних, також водні і лісові ресурси, якими так багаті регіони України. Для туризму значну цінність мають ландшафти (рельєф, мальовничі краєвиди, печери тощо).

Особливу групу ландшафтів утворюють національні парки, державні заповідники, заказники, унікальні природні об’єкти, пам’ятки культури, парки, дендропарки, ботанічні сади, зоологічні парки, заповідні урочища. Історико-культурні ресурси України включають історичні, археологічні, архітектурні пам’ятки, предмети матеріальної культури, елементи духовної культури, твори монументального мистецтва, етнографічні особливості території, а також музеї, виставки, театри тощо.

Стильовими багатствами і різноманітністю відрізняються пам’ятки України. Під охороною держави перебуває понад 15,6 тис. пам’яток містобудування і архітектури.

Ансамблі Києво-Печерської лаври Софіївського монастиря та історичного центру Львова включені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

В Україні 1399 міст і селищ, що мають цінну історико-культурну спадщину. Туристські інфраструктурні ресурси можуть бути використані в організації туристичної діяльності, якщо їх задіяти в прийнятній й обслу-

говуванні туристів. Як відомо, туристична інфраструктура представляє сукупність підприємств, які забезпечують екскурсійне, транспортне обслуговування, послуги гостинності тощо.

Для задоволення цих потреб в Україні функціонує 1375 підприємств готельного типу. В цілому туристично-рекреаційний і санаторно-курортний комплекси України нараховують понад 4,5 тис. підприємств розміщення туристів.

Таким чином, можна констатувати, що Україна володіє унікальними природними умовами і культурно-історичним потенціалом для інтенсивного і ефективного розвитку туризму.

1. Закон України про туризм // Урядовий кур'єр. – 2003. – 25 грудня.
2. Рекреаційні ресурси та курортологія. Підручник. – Івано-Франківськ, 2001. – 240 с.
3. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів, 1997. – 259 с.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ У ПРОЦЕСІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ліщинський Мар'ян,
II курс, Педагогічний інститут
Науковий керівник – *Голод Б.Я.,*
доктор технічних наук, професор

Усі види господарської діяльності, які здатні давати вагомий прибуток, мають значні тенденції для розвитку. Рекреацію в Карпатському регіоні в даний час відносять до найперспективніших галузей. І все це завдяки потужному природному потенціалу нашого краю. Дві тисячі видів вищих спорових та квіткових рослин, а це 60% усієї флори України, близько 500 видів листяних мохів та 860 лишайників, а також 435 видів хребетних тварин є нашою найбільшою цінністю. Першочергове завдання, що постає перед нами при плануванні розташування об'єктів даної галузі, – зберегти те видове різноманіття і ту оптимальну продуктивність видів карпатської фауни та флори, яка буде безпечною і не порушить структури природного середовища.

Маємо багато прикладів того, як меркантильна спрямованість людської діяльності породжує все нові екологічні проблеми.

Наочним прикладом цього є діяльність людини у галузі лісового господарства в Карпатах. Тут поряд із вирубкою велася інтенсивна зміна складу лісів простими і чистими, різке збільшення площі смеречини за рахунок букових та ялицевих лісів.

А. Доб'яш відмітив, що внаслідок хижацької вирубки лісів наприкінці XIX століття в горах і передгір'ї колишньої Галичини на величезних площах були знищені прекрасні ялицеві лісостани. Лісосіки були штучно закультивовані смерекою, яка хоч росте тут швидко, дуже рано пошкоджується грибами і рідко є вигіднішою від ялиці [1, с.128].

Крім того, смерека підвищує кислотність ґрунтів і погіршує їх структуру.

У флорі високогір'я налічується 26 загальнокарпатських ендемічних видів. Серед них: аконіт молдавський, дзвоники карпатські, жеруха Опіца, костриця карпатська, тонконіг гранітний, порічки карпатські [1, с.131].

У природі рослини ростуть не ізольовано, а утворюють певні угруповання (фітоценози), які є основними компонентами складних природних енергетичних систем – біогеоценозів. А тому зникнення одного з видів може призвести до порушення цілої піраміди живлення.

Усе різноманіття природи збереглося тільки завдяки тривалій екологічній ізоляції, відсутності транспортних, та інших засобів вагального впливу на природу (підприємства). В подальшому з господарською метою потрібно використовувати екологічно чисту енергію вітрових та гідро-електростанцій, які є безпечними для повітряного та водного середовищ.

Важливо також знати поширення типів та видів ґрунтів, їхню структуру, властивості. Наприклад, бурі лісові ґрунти (буроземи) добре підходять для використання під туристичні стежки, оскільки у них сприятливий механічний склад та чергування залягаючих горизонтів. У природному стані над мінеральними горизонтами залягає лісова підстилка (A_o) товщиною від 2 до 8 сантиметрів. А під підстилкою залягає верхній гумусовий горизонт A₁ потужністю 12-15 сантиметрів. Він має дрібно-грудкувату горіхову структуру і звичайно містить велику кількість уламків корінних порід у вигляді хряща та щебеню. Це запобігає їхньому ущільненню, а також змиву всього гумусного горизонту. Завдяки нормальному поверхневому змиву дрібнозему, при таненні снігу, випаданні великої кількості опадів, змивається тільки верхній гумусний горизонт A₁. Ці ґрунти поширені на схилах. Схили з даним типом ґрунту можна використовувати під лижні траси.

Зовсім іншими властивостями володіють гірсько-лучно-буроземні ґрунти полонини. Тут два верхні алювіальні шари та верхній перехідний шар, загальною товщиною до 45 сантиметрів, складені пухкими породами.

Болочим питанням залишається низький рівень культури відпочиваючих, що виявляється в купах сміття вздовж туристичних маршрутів, у зламаних гілках. Для запобігання цього потрібно заздалегідь спланувати систему очищення території, проводити інструктажі і навіть притягувати до відповідальності у вигляді штрафів і стягнень.

Знання та дотримання цих вимог щодо природокористування збереже природну структуру і функціонування екосистем Українських Карпат, надасть можливість довготривалого їх використання з рекреаційною метою.

1. Природа Українських Карпат. За ред. доктора географічних наук, професора К.І.Геренчука. – Львів: Видавництво Львівського ун-ту, 1968. – 264 с. (ст. 128, 131, 168.)
2. Троян С.І., Ясінський А. Перлина Гуцульщини: Путівник. – Ужгород: Карпати, 1967.

ВИТОКИ, СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Лепецька Лідія,
І курс, Інститут туризму
і менеджменту
Науковий керівник – *Гуменюк Г.М.,*
кандидат педагогічних наук, доцент

Вивчення першоджерел і наукової літератури показує, що туризм як наукове поняття має давню історію становлення й утвердження в теоретико-практичній діяльності.

У поняття туризм автори публікацій вкладають різний зміст. Для одних – це відвідування пам'яток історії та культури. Інших цікавить природа: рослинний і тваринний світ, гори й ріки, озера й моря. Декому до вподоби альпінізм, велотуризм, лижні походи взимку, на байдарках – влітку, а дехто прагне до “тихих” його форм: відпочинок у колі сім'ї та друзів на лоні природи, рибалка, збір грибів, ягід тощо.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що історія становлення туризму на українських землях своїми коренями сягає в глибоку давнину. Але головною метою завжди залишалося вивчення краси і багатств рідного краю, його історії, виховання в молоді діяльної любові до нього, готовності відстояти його перед чужинцями, формування в свідомості молоді загальнонаціональної “руської” ідеї як основи будівництва власної держави [1, с.70-71].

Помітну стимулюючу роль у становленні молодіжного туризму в Україні відіграла діяльність товариства “Сокіл”, яке ставило перед собою завдання “розбуджувати і плекати в громадянстві рухливість, товарицькість, народну свідомість за поміччю руханки, ... мандрівництва” [2].

Серед форм роботи, які служили розвитку “тіла, духу і душі” членів “Сокола”, важливе місце посідала організація походів. Для цього при товаристві були створені спеціальні секції – туристична (під проводом К.Гутковського) та велосипедна (гол. Вінцьковський) [3, с.3284].

Паралельно зі сокільськими осередками розгорнуло туристично-краєзнавчу діяльність пожежно-фізкультурне товариство “Січ”, засноване в 1900 р. учасником трьох мандрівок студентської молоді 1884-1886 рр. Кирилом Трильовським у с.Заваллі Снятинського повіту на Станіславщині (тепер Снятинський р-н Івано-Франківської обл.) [4, с.23-25].

Утвердженню місця та збагачення форм туристичної роботи у вихованні молоді сприяло видання часописів (молодіжних, культурно-освітніх, педагогічних) “Учитель”, “Газета школьна”, “Школьна часопись”, “Сокільські вісті” та інших, на сторінках яких висвітлювалася роль цієї діяльності у національному освідомленні та національному вихованні молоді.

Після заборони польською владою товариства “Січ” у 1925 році утворюється молодіжне об'єднання “Луг”. Належне місце в його діяльності посідали прогулянки та мандрівки. Впродовж 1928-1930 рр. “Луг” організовує багатоденні мандрівки по Бескидах, Горганах та Чорногорі. Ці мандрівки були масові. В деяких подорожах брало участь до 60 учасників [2].

Міжвоєнна доба стала періодом функціонування на західноукраїнських землях і таких туристично-краєзнавчих товариств, як “Плай” у Львові (з філіями в інших містах), Подільське туристично-краєзнавче товариство, Карпатський Лещетарський Клуб.

Слід відзначити, що специфіка туристичної діяльності в товариствах полягала в тому, що ця робота мала на меті не тільки оздоровити і загартувати учнівську молодь, але й отримати конкретні, виразно визначені освітньо-виховні результати.

Важливе значення для формування учнівської молоді мали учнівські гуртки “Пласту”, які діяли в українських гімназіях краю до 1930 р. Пласт відіграв важливу роль в усупільненні молоді, підвищенні її активності, вихованні волі й характеру. Цьому сприяло використання таких форм туристичної роботи, як проведення зібрань, прогулянок, походів по рідному краю, організація літніх таборів, пластові вправи та ін.

Вищенаведене уможливило висновок про те, що в перші десятиріччя ХХ ст. проблеми туристичної роботи опиняються в центрі уваги найвідоміших діячів України, які розробляють теоретико-методичні основи його організації і розглядають як засіб розвитку підрастаючих поколінь.

1. Дем'янчук Г.С. Психологія краєзнавства: духовні витоки // Матеріали і тези наук.-практ. конференції “Духовне відродження культури України: традиції, сучасність”. – Рівне, 1994. – С.70-71.
2. Гуменюк Г.М. Формування національної самосвідомості учнів середнього шкільного віку засобами туристсько-краєзнавчої роботи. – Івано-Франківськ, 2000. 156 с.
3. Завдання членів КАУМУ у громадській праці. – Львів, 1936. – Ч.2. – С.8-10.
4. Про виховуюче значіння Січ // “Отаман” на 1905 рік. – Коломия, 1904. – С.21-25.

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

ФІЗИКА

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАНОСИСТЕМ НА ОСНОВІ ІНТЕРКАЛЬОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ

Вертепний Степан,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Федорів В.Д.*,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

З моменту відкриття поглинання водню паладієм у 1866 році і лужних металів графітом у 1926 році робились значні зусилля для досягнення розуміння механізмів впровадження чужорідних атомів чи молекул у тверді тіла. Величезний інтерес до процесів інтеркаляції зумовив бурхливий розвиток теоретичних і експериментальних робіт як у фундаментальному, так і в прикладному аспектах. Сьогодні зацікавленість даною проблематикою викликана багатообіцяючими можливостями практичного застосування в системах накопичення водню, джерелах високої енергії, надграткових структурах, технології джозефсонівських контактів та ін.

Інтеркаляція як процес “конструювання” певних видів систем “господар-гість” може відіграти роль множини технологічних підходів і конкретних операцій, що становитиме основу нового рівня фізичної технології та препаративної хімії.

На сьогоднішній день ситуація в автономній енергетиці, яка забезпечує працездатність всієї портативної радіоелектронної апаратури, енергонезалежність електротехнічних пристроїв та систем, стан справ у мікроелектроніці, електротехнічній схемотехніці характеризується виникненням принципів суперечностей між всезростаючими вимогами технічного прогресу та можливостями задоволення їх традиційними підходами та технологіями. В рівневому ракурсі останнє означає, що нинішня ера мікротехнологій, яка забезпечила створення об'єктів у межах одного мікрона, вичерпала себе і повинна бути замінена новою ерою нанотехнологій, завдання яких полягає в розробці методів керованого розміщення атомів структур при побудові складних молекулярних структур.

Тепер не виникає сумнівів обґрунтованість підходу, згідно з яким розв'язання поставлених задач можна здійснити методами інтеркаляційних нанотехнологій. Вони передбачають не тільки зміну вихідної атомно-молекулярної структури та силових полів матеріалів “господарів”, синтез у їхньо-

му внутрікристалічному полі хімічних речовин, але і формування на атомно-молекулярному рівні певних структур, а в майбутньому і цілих функціональних блоків.

Сформульовані принципи інтеркаляційних нанотехнологій дозволять надалі реалізувати мікропроцесорні системи нового типу і дадуть змогу: розташовувати реагуючі молекули з точністю до 0,1 нм; здійснювати механічний супровід хімічного синтезу з параметром, більшим ніж 10^6 операцій/прилад с; отримати наносистеми, що оперують із частотами $> 10^9$ Гц; приступити до розробки комп'ютерів, що виконують 10^{16} операцій/Вт с.

Однак найшвидша практична реалізація інтеркаляційних нанотехнологічних підходів очікується в галузі пристроїв генерування та перетворення енергії. Сьогодні використання інтеркаляції для приладобудування базується головним чином на її властивостях як методу для розвинення дуже великої внутрішньої поверхні шаруватих кристалів чи забезпечення специфічних струмотворчих реакцій, а також привнесення нею нових ефектів та унікальних явищ, що призводять до утворення принципово нових матеріалів.

1. Grigortchak I.I. To a question about intercalation's nature // Proc. International school-conference of physical problems in material science of semiconductors. – Chernivtsi, 1995. – P.107.

2. Черниш И.П., Карпов И.И., Приходько Г.П., Шай В.М. Физико-химические свойства графита и его соединений. – К.: Наукова думка, 1990. – 200 с.

3. Долженко Ю.И. Способность к интеркаляции как универсальное свойство рыхлых структур с “гостевой” степенью свободы // Тезисы докладов II Всесоюзной школы по физике и химии рыхлых и слоистых кристаллических структур. – Харьков: Харьковский политехнический институт, 1998. – 36 с.

КРИСТАЛІЧНА ТА МАГНІТНА МІКРОСТРУКТУРИ ВІ-ЗАМІЩЕНИХ ФЕРИТ-ГРАНАТОВИХ ПЛІВОК

Іванічок Олег,
V курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Федорів В.Д.*,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Ві-заміщені ферит-гранатові плівки (ФГП) є базовим функціональним елементом магнітооптики [1]. Іонна імплантація в дані матеріали проводиться для модифікації магнітних та оптичних властивостей з метою створе-

ння ЦМД-пристроїв, а також зміни показника заломлення приповерхневих шарів для виготовлення хвилеводів [2]. Однією з проблем є одержання порушеного шару з деформацією незмінною по товщині, яка може бути досягнута немоноенергетичною чи немоноіонною кількарізною імплантацією. Крім цього, іонна імплантація дає можливість встановити фізичні закономірності трансформації епітаксійних ФГП та можливість уточнення і доповнення існуючих уявлень про особливості кристалічної та магнітної мікроструктур ФГП до і після іонної імплантації.

Метою наших досліджень було встановлення закономірностей зміни з глибиною кристалічної та магнітної мікроструктур приповерхневого шару, а також особливостей впливу подвійної імплантації в порівнянні з моноенергетичною іонами В'.

Які модельні зразки були вибрані монокристалічні ферит-гранатові плівки $(\text{YSmCaBi})_3(\text{FeSi})_5\text{O}_{12}$, вирощені методом рідкофазної епітаксії на підкладці галій-гадолінієвого гранату ($a_{\text{pd}}=12,382\text{\AA}$) з площиною зрізу (111). Однократна імплантація проводилася в режимі $E=80\text{keV}$, $D=1\cdot 10^{14}\text{ см}^{-2}$ та $E=110\text{keV}$, $D=1\cdot 10^{14}\text{ см}^{-2}$. Двократна імплантація – в режимі $E=60\text{keV}$, $D=1\cdot 10^{14}\text{ см}^{-2} + E=150\text{keV}$, $D=0,7\cdot 10^{14}\text{ см}^{-2}$.

Дослідження структурних та магнітних параметрів неімплантованих та імплантованих ФГП були виконані методами рентгеноструктурного аналізу та конверсійної електронної месбаурівської (КЕМ) спектроскопії. Реєстрація кривих дифракційного відбивання (КДВ) здійснювалася за двокристалною схемою на установці ДРОН-2.0 в геометрії Брега з використанням $\text{Cu-K}\alpha_1$ -випромінюванням. За КДВ розраховано профілі деформації іонно-імплантованого шару з глибиною за методикою [3].

Зйомка КЕМ спектрів проводилася в режимі постійного прискорення з використанням ядерного гама-резонансного спектрометра ЯГРС-4М і аналізатора імпульсів УНО-4096 у режимі “повільного аналізу”. Калібрування КЕМ спектрів проводилося відносно металічного Fe^{57} . Модельне розшифрування параметрів месбаурівських спектрів проводилося за допомогою програмного комплексу MOSSWIN.

Параметри зразків та результати розшифрування КЕМ спектрів представлені в таблицях 1 і 2. В таблицю 2 для порівняння було внесено дані для плівок залізо-ітрієвого гранату (ЗІГу). Як випливає з отриманих результатів, досліджувані плівки володіють одновісною магнітною анізотропією, на що вказує відсутність 2 та 5 ліній. Дана умова є необхідною для існування ЦМД. Значення магнітних полів на ядрах в а- та d-позиціях є меншими, ніж у чистої ЗІГ-плівки, що обумовлено зменшенням магнітних сусідів заліза в результаті заміщення іонів заліза іонами кремнію, які займають d-позиції. З цієї самої причини магнітне поле на ядрі в а-позиції зменшується більш інтенсивніше, ніж у d-позиції в порівнянні з магнітними полями в ЗІГу. Зміна магнітних

полів на ядрах та уширення ліній в d-позиції пояснюється збільшенням нееквівалентних позицій по оточенню Fe^{57} , ростом величини напруги іонно-імплантованого шару. Невеликі зміни параметрів а-позиції в порівнянні з неімплантованим зразком свідчать про те, що вони є більш радіаційно стійкими по відношенню до d-позицій.

Поява ліній дублету в імплантованих зразках свідчить про появу великої кількості немагнітних сусідів заліза і зменшення його зарядового стану ($\text{Fe}^{3+} \rightarrow \text{Fe}^{2+}$). На останній факт вказує також велике значення квадрупольного розщеплення.

Таблиця 1.

Параметри досліджуваних Ві-заміщених ФГП

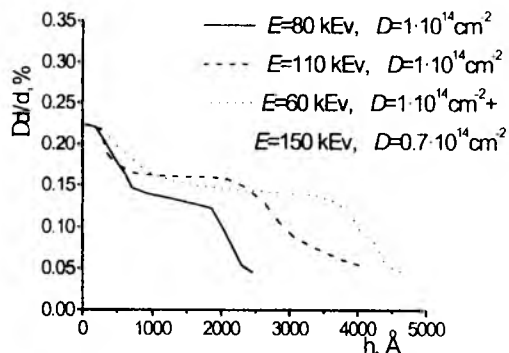
Зразок	Умови імпл.	Склад (розрах.)	Умови росту			h, мкм	ρ , г/см ³	a_{pd} , Å
			ΔT , °C	ω , об/хв	t, с			
1	неімпл	$\text{Y}_{0,425}\text{Sm}_{0,039}\text{Ca}_{0,717}\text{Bi}_{1,112}\text{Fe}_{4,445}\text{Si}_{6,555}\text{O}_{12}$	61,8	100	185	1,45	6,425	12,342
2	Імпл В', E=80keV, D=1*10 ¹⁴ см ⁻²	той самий						
3	Імпл В', E=110keV, D=1*10 ¹⁴ см ⁻²	той самий						

Таблиця 2.

Результати розшифрування КЕМ-спектрів Ві-заміщених ФГП

Зразок	H _d , кЕ		δ_a , мм/с	δ_b , мм/с	$\delta_{\text{сф}}$, мм/с	ϵ_d , мм/с	ϵ_a , мм/с	$\epsilon_{\text{сф}}$, мм/с	w_b , мм/с	w_a , мм/с	$w_{\text{сф}}$, мм/с				
	H _{d1} , кЕ	H _{d2} , кЕ													
1	370,3	477,4	396,1	0,18	0,64	0,49	-	-0,67	0,05	-0,12	-	0,62	0,70	0,68	-
2	393,1	465,5		0,42	0,60		0,4	-0,07	0,03		1,87	0,88	0,59		-
3	392,3	466,0		0,50	0,69		0,5	-0,06	0,03		2,01	0,85	0,64		-
ЗІГ (неімпл.)	393,4	491,3		0,16	0,39		-	0	0,08		-	-	-		-

На рис. 1 представлено профілі деформації внаслідок одно- і двократної імплантації іонами В' різними енергіями при однакових дозах імплантації. Як видно з цього рисунка, максимальна деформація для різних енергій є однаковою величиною. З ростом енергії відбувається зростання ядерних енергетичних втрат у порівнянні з електронними.

Рис. 1. Профілі деформації в ФГП, імплантованих іонами В⁺ у режимі E=80keV, D=1*10¹⁴ см⁻²; E=110keV, D=1*10¹⁴ см⁻² та E=60keV, D=1*10¹⁴ см⁻² + E=150keV, D=0,7*10¹⁴ см⁻².

Подвійна імплантація іонами В⁺ з енергією 60keV+150keV призводить до того, що незначні електронні енергетичні втрати при E=150keV поповнюються за рахунок електронних та ядерних енергетичних втрат іонів з E=60keV, що сприяє вирівнюванню зміни міжплощинної відстані Δd/d по всій глибині пробігу іона-імплантанта, тобто до утворення “сходинчатого” профілю деформації. Зрозуміло, що попередня імплантація буде створювати дещо порушений шар, який зменшуватиме проективний пробіг іонів з E=150keV.

Висновки.

Плівки (YSmCaBi)₃(FeSi)₅O₁₂ є одновісними; відмінність магнітних параметрів у порівнянні з чистими ЗІГ-плівками обумовлена наявністю іонів кремнію в d-позиціях та великим числом нееквівалентних положень заліза.

Імплантація іонами В⁺ при однократній імплантації енергіями 80 та 110 keV і дозами 1*10¹⁴ см⁻² призводить до зміни магнітних параметрів в основному d-позицій.

Поява дублету в імплантованих зразках засвідчує зростання великої кількості немагнітних сусідів заліза.

За обчисленими профілями деформації внаслідок одно- і двократної імплантації іонами В⁺ і дозами <2*10¹⁵см⁻² показано, що максимальна деформація для різних енергій є майже однаковою. Подвійна імплантація сприяє вирівнюванню зміни міжплощинної відстані Δd/d по всій глибині пробігу іонів.

1. Рандошкин В.В., Червоненкіс А.Я. Прикладная магнитооптика. – М.: Энергоатомиздат. 1990. – 320 с.

2. Анищенко Л.М., Дружинин А.В., Углов А.А. Ионное легирование полупроводников и его применение // ФизХОМ. – 1982. – №4. – С.3-20.

3. Кравець В.І., Пилипів В.М. Моделювання профілів деформації поверхневих шарів монокристалів // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Прикладна математика. – 2000. – №411. – С 192-196.

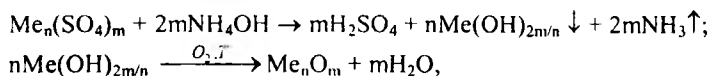
ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРОШКІВ НІКЕЛЬ-АЛЮМІНІЄВИХ ФЕРИТІВ, ОТРИМАНИХ МЕТОДОМ НАНОТЕХНОЛОГІЇ

Вилка Ігор,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Конасєв О.В.,*
кандидат технічних наук, доцент

Ферити – хімічні сполуки оксидів металів, серед яких головним є оксид Fe (III), Fe₂O₃. Магнітні параметри феритів можуть відповідати високим вимогам у тому випадку, коли при певному хімічному складі їхня мікроструктура буде досить однорідною. Однією з необхідних умов цього є однорідність хімічного складу по об’єму виробу. Традиційна керамічна технологія заснована на механічному змішуванні оксидів із наступним випалом при високій температурі (вище 1000°C), що сприяє протіканню твердофазної хімічної реакції й утворенню щільної мікроструктури. Ідеального змішування компонентів навіть теоретично таким способом домогтися неможливо внаслідок досить великих розмірів твердих часток: десятки частки – одиниці мікрметра.

Велику зацікавленість у цьому зв’язку становить хімічна технологія феритів [1], у якій однорідність сполуки забезпечена в масштабі молекули, що складає тисячні частки чи мікрметри одиниці нанометрів. Дисперсні феритові порошки, отримані методами нанотехнології, застосовуються для магнітного запису інформації з підвищеною щільністю. Відкриваються перспективи і для одержання магнітних рідин із різноманітними фізико-механічними властивостями. Висока активність таких порошків при дифузійних процесах дозволяє також удосконалювати технологію одержання масивних магнетиків для сильних магнітних полів.

У даній роботі вперше проведені синтез і дослідження NiAl-феритів, отриманих із розчину сульфатів металів методом сумісного осадження аміачною водою з наступним прокалюванням осаджених гідроксидів на повітрі. Загалом реакцію синтезу можемо представити в такий спосіб:

де Me – атоми металу в пропорціях, що відповідають складу фериту, який тут описується формулою Me_nO_m . Синтезовані нами матеріали у вигляді порошків мали кристалічну структуру і хімічний склад мінералу – шпінелі. Коефіцієнти в рівняннях хімічних реакцій такі:

$$m = 4, n = 3, \text{Me}^{8/n+} = 1/n\text{Fe}^{3+}_{2-x}\text{Al}^{3+}_x\text{Ni}^{2+}, x = 0; 0,3; 0,6.$$

Експерименти показали, що вже при температурах прокалювання осаду 80-100°C утворюється ферит, що володіє помітними магнітними властивостями в постійному магнітному полі. Хімічний склад синтезованого матеріалу контролювався за допомогою атомно-абсорбційної спектроскопії. Розміри часток отриманого фериту відповідно до результатів просвічуючої електронної мікроскопії мають нижню межу порядку 20-30 нм. Дисперсність часток відповідає розмірам часток, отриманих також за хімічною технологією, але іншими методами [1] і досліджених за допомогою атомного силового мікроскопа.

Роботи в даному напрямку продовжуються.

1. Atom Force Microscopic Characterization of Ultrafine Fe_3O_4 Powders/ Chunbo Y., Xiaomin Y., Degang F. et al. // J. Sol. State. Chem. – 1996. – Vol. 121. – P.492-494.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФІЛІВ ДЕФОРМАЦІЇ ЗА КІНЕМАТИЧНОЮ І ДИНАМІЧНОЮ ТЕОРІЯМИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОДНОЗНАЧНОСТІ ЇХ ОБЧИСЛЕННЯ

Яремій Ольга,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Кравець В.І.*,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Властивості пристроїв функціональної мікроелектроніки в значній мірі визначаються напругами, наведеними в приповерхневому шарі напівпровідникового монокристалу (наприклад, у процесі іонної імплантації). Порушений шар має відмінну від основної частини кристалу сталу ґратки і відбиває рентгенівську хвилю під дещо іншим кутом. Структурні зміни в приповерхневому шарі однозначно впливають на вигляд кривої дифракційного

відбивання (КДВ). Вирішення ж оберненої задачі – визначення структури приповерхневих шарів за КДВ наштовхується на значні труднощі, оскільки для однозначного опису структури приповерхневого шару за КДВ необхідно знати комплексну амплітуду відбивання у всьому кутовому інтервалі, а експериментально вимірюваний коефіцієнт є лише модулем цієї величини.

На сьогодні не розроблено загальноприйнятого і універсального методу розв'язку оберненої задачі дифракції рентгенівських променів. У даній роботі представлено методику визначення профілів деформації та оцінки їх неоднозначності.

У випадку достатньо досконалих монокристалів із порушеним приповерхневим шаром традиційно застосовується динамічна теорія розсіювання рентгенівських променів у формі рівнянь Такаґі. В загальному випадку деформація по товщині порушеного шару не є сталою величиною, тому його умовно розділяли на підшари, в межах кожного з яких параметри $\Delta d/d$ вважалися сталими. Амплітуда інтенсивності дифрагованої хвилі обчислюється за допомогою рекурентних співвідношень, приведених в [1], при цьому для кожного наступного підшару використовується амплітуда інтенсивності дифрагованої хвилі від ідеальної частини монокристалу та всіх нижчезалегаючих підшарів.

Відсутність аморфізації, функціональне задання профілю, накладання додаткових умов на його вигляд суттєво понижують, але не знімають можливість задовільного наближення експериментальної КДВ теоретичними, обчисленими від різних профілів, тобто проблема неоднозначності в тій чи іншій мірі має місце і в указаних випадках.

У наших дослідженнях однозначність та точність обчислення вказаних профілів при їх заданні у вигляді функції наперед визначеного типу оцінювалися за допомогою методики [2], суть якої полягає в тому, що розглядаються всі локальні мінімуми функції СКВ (середнього квадратичного відхилення). Пошук указаних мінімумів здійснюється перебором усіх можливих профілів по кожному параметру функції, якою задається профіль, із наступною їх перевіркою одним із градієнтних методів. Кожен виявлений таким чином мінімум функції СКВ визначає один з імовірних типів профілів, а конкретний тип профілю слід вибирати з фізичних міркувань, можливості “хорошого” наближення чи додаткового експерименту.

У зв'язку з тим, що обчислення КДВ за динамічною теорією при переборі профілів вимагає значних затрат машинного часу, амплітуда інтенсивності від ідеальної частини монокристалу обчислювалася за динамічною теорією, а від порушеного шару – за кінематичною (оскільки саме це обчислення у випадку багатьох підшарів займає найбільше машинного часу). Зауважимо, що у випадку значних товщин порушеного шару (~0,4 мкм і

більше) в кінематичній теорії потрібно враховувати поглинання рентгенівських променів по товщині порушеного шару.

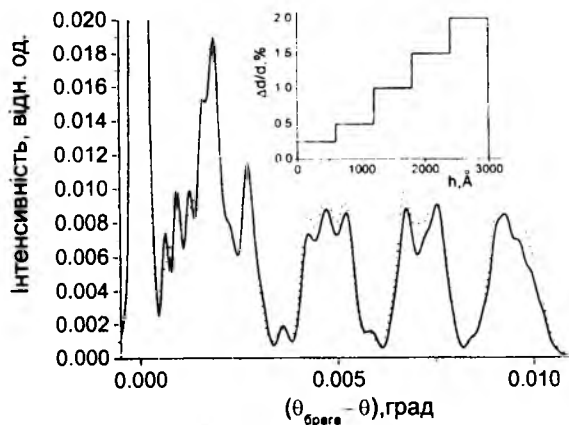

Рис. 1. Криві дифракційного відбивання, обчислені для профілю деформації, представленого на вставці: – динамічна теорія; – кінематична теорія без урахування поглинання.

Для коректного співставлення КДВ, обчислених за допомогою динамічної і кінематичної теорій, проводився аналіз даних КДВ для модельних профілів. Так, якщо при значних товщинах підшарів КДВ, які обчислені за різними теоріями, практично співпадають, то при зменшенні товщин підшарів помітнішими стають ефекти, пов'язані з урахуванням перерозсіювання рентгенівських променів та їх інтерференцією (при обчисленні за динамічною теорією) (рис 1). Зауважимо, що при перестановці підшарів місцями між КДВ, обчисленими за кінематичною теорією, різниці не буде, оскільки в даній теорії обчислюється звичайна сума амплітуд від кожного з підшарів.

Застосування запропонованої методики для визначення профілів деформації та оцінки їх однозначності на модельних КДВ (теоретично змодельованих від наперед заданого профілю) дало можливість зробити такі висновки: кількість найбільш імовірних типів профілів визначається кількістю локальних мінімумів функції СКВ;

кількість підозрілих на мінімум точок функції СКВ, знайдених покрочним перебором усіх можливих профілів по кожному параметру функції, якою задається профіль, є меншою при обчисленні за динамічною теорією, бо в кінематичній теорії при зміні підшарів місцями результуюча амплітуда не змінюється.

Застосування градієнтних методів із кроком меншим кроку перебору до підозрілих на мінімум точок (використовується динамічна теорія) дає

можливість встановити, чи виявлені перебором дані точки є локальними мінімуми функції СКВ чи ні.

Кількість профілів, які відповідають мінімумам функції СКВ, одержаної при переборі з використанням кінематичної теорії, рівна або більша кількості профілів, які відповідають указаним мінімумам при обчисленні за динамічною теорією. При цьому профілі, обчислені за динамічною теорією, співпадають з профілями, обчисленими за кінематичною теорією.

Запропонований підхід дозволяє встановити ступінь однозначності визначення кожного з параметрів профілів деформації.

У ряді випадків виявилось, що профіль деформації з мінімальним СКВ не відповідає вихідному профілю.

Зауважимо, що кількість локальних мінімумів функції СКВ у випадку немонотонного профілю з великою деформацією (~0,4% і більше) зменшується і результати обчислень профілів такого типу є більш однозначними.

Таким чином, при обчисленні профілів деформації потрібно розглядати всі локальні мінімуми функції СКВ, а подальший відбір здійснювати з фізичних міркувань, додаткового експерименту чи можливості "хочьорошого" наближення експериментальної КДВ теоретичною. Для економії часу пошук даних мінімумів можна здійснювати за кінематичною теорією, а уточнення проводити за динамічною.

1. Ковальчук М.В., Кон В.Г., Лобанович Э.Ф. Измерение малых деформаций в тонких эпитаксиальных пленках кремния методом фотоэлектронной эмиссии, возбужденной стоячей рентгеновской волной // ФТТ. – 1985. – Т.27. – №11. – С.3379-3387.

2. Остафійчук Б.К., Яремій І.П., Кравець В.І. та ін. Про можливість однозначного визначення профілів відносної зміни міжплощинної відстані в приповерхневих шарах монокристалів за даними двокристалльної рентгенівської дифрактометрії // Фізика і хімія твердого тіла. – 2002. – Т.3. – №1. – С. 148-153.

ТЕМПЕРАТУРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СУПЕРКОНДЕНСАТОРІВ

Мерена Іван,
V курс, фізичний факультет
Наукові керівники – *Яцура М.М.,*
кандидат фізико-математичних наук,
професор; *Будзуляк І.М.,*
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

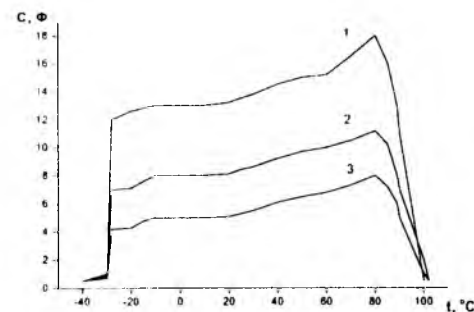
Напрямки та шляхи вдосконалення конденсаторів завжди пов'язувалися зі спробою зменшення їхніх розмірів та збільшення відношення електричної ємності до об'єму. Зокрема, в багатьох сферах застосування на зміну конденсаторам, в яких в якості діелектрика використовувалось повітря, прийшли конденсатори з діелектричним прошарком із паперу, слюди та інших матеріалів, що мають вищу діелектричну проникливість порівняно з повітрям. Бурхливий розвиток електроніки дозволив дещо зменшити вимоги до величини розрядної напруги конденсаторів, але суттєво посилив їх до густини ємності, діапазон значень якої найновіші досягнення класичного конденсаторобудування можуть покрити тільки частково [1]. Тому виникла нагальна проблема вироблення нових підходів до побудови конденсаторних систем накопичення енергії.

Відмінність одного з таких підходів від класичного полягає у відмові від використання діелектрика у новому типі конденсаторів, а їхня ємність забезпечується подвійним електричним шаром (ПЕШ), що утворюється на межі розділу електроду з електролітом. Конденсатори з ПЕШ можуть володіти надвисокою густиною ємності, в десятки тисяч разів перевищуючи відповідні значення звичайних конденсаторних систем, а тому їх ще називають надконденсаторами, суперконденсаторами, іоністорами, ультраконденсаторами, електрохімічними конденсаторами (ЕК). На сьогоднішній день ряд відомих фірм і лабораторій світу (Panasonic, Siemens, Maxwell Technologies) ведуть активні дослідження в напрямку вдосконалення таких систем [2].

Нами було проведено дослідження температурної залежності ємності ЕК з метою встановлення граничних температур, при яких дані конденсатори можна експлуатувати. Вимірювання ємності ЕК типорозміру "2525" із додатковою герметизацією корпусів шляхом просочування прокладки в розчині гудрону в толуолі здійснювалось на спеціальній установці із застосуванням термостата ТС-80МУ42. Також для досліджень було використано камеру тепла і холоду ТК-1. Усі виміри проводилися при струмах зарядки і розрядки

рівних 50 мА; напруга на затискачах елемента 1 В; максимальна кількість заряд-розрядних циклів – $3 \cdot 10^3$.

На рис.1 показано характерні залежності ємності від температури для

Рис.1 Температурна залежність ємності конденсаторів типорозміру "2525", електроди яких виготовлено на основі нанопористого вуглецю, отриманого з:

- 1 – стиролдивінілбензолного сополімеру;*
- 2 – фенолформальдегідних смол;*
- 3 – фруктових кісточок.*

ЕК, електроди яких було виготовлено на основі різних матеріалів. Встановлено, що в межах від -40°C до 0°C хід залежності ємності від температури для цих активних матеріалів практично однаковий, що свідчить про домінуючу роль впливу температури на ємність через електроліт (у нашому випадку 30% розчин КОН у воді). Показано, що істотне зменшення ємності ЕК відбувається при температурі -30°C , тобто при температурі, яка за абсолютною величиною менша ніж температура замерзання розчину електроліту. Це, мабуть, пов'язано з тим, що електроліт, знаходячись у порах вуглецю, має нижчу температуру замерзання ніж на повітрі.

Нагрівання ЕК у межах від 20° до 50°C призводить до зростання ємності на 10-15% (рис. 1). Це, очевидно, пов'язано з тим, що при нагріванні електроліту збільшується рухливість іонів і за рахунок цього зростає можливість змочування пор. Багаторазовий нагрів ЕК у вказаних межах не змінює величини їх ємності й опору. Подальше збільшення температури призводить до короточасного збільшення ємності (на 30-35% при температурі 85°C), проте вже через 50 хв експлуатації відбувається швидке і незво-

ротне зменшення ємності до величини, що рівна 5-10% від її початкового значення. Це пов'язано з тим, що при температурах $> 50^{\circ}\text{C}$ відбувається інтенсивне випаровування електроліту, що створює тиск у герметичному корпусі, що в свою чергу веде до розгерметизації комірки суперконденсатора.

Очевидно, що кулонівська ефективність $K = q_p / q_z$ також істотно залежатиме від температури, оскільки зростання температури може ініціювати хімічні реакції, а отже, величина K буде відмінною від 1 при великій ($\sim 10^4$) кількості циклів [3]. Нами досліджувалась така залежність для конденсаторів типорозміру "2525" із використанням електродів із нанопористого вуглецю,

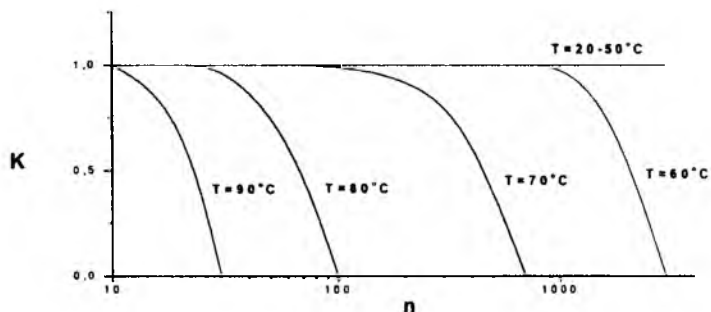

Рис. 2. Залежність кулонівської ефективності суперконденсаторів типорозміру "2525" від кількості циклів для різних температур.

отриманого шляхом карбонізації та активації фруктових кісточок. На рис. 2 показана залежність кулонівської ефективності таких конденсаторів від кількості циклів для різних температур. Як бачимо, величина K є стабільною для температур до 50°C , тоді як подальше зростання температури істотно знижує K і робить конденсатори непридатними для використання при таких температурах. Ймовірно, що при температурі $T > 50^{\circ}\text{C}$, поряд із випаровуванням води мають місце окисно-відновні хімічні реакції, які й призводять до залежності, що спостерігається на графіку.

Отже, нами встановлено, що при температурних режимах від -30°C до 50°C ЕК, що працюють за рахунок ПЕШ, придатні для використання без особливих змін їх експлуатаційних властивостей. У всіх інших випадках ($t < -30^{\circ}\text{C}$, $t > 50^{\circ}\text{C}$) відбуваються незворотні зміни властивостей і руйнування даних пристроїв, що пов'язано в основному із впливом температури на властивості електроліту. Також показано, що кулонівська ефективність є стабільною для температур до 50°C , тоді як подальше зростання температури істотно знижує її і робить конденсатори непридатними для використання при таких температурах.

1. Ренне В.Т. Электрические конденсаторы. – Л.: Энергия.1969. – 720 с.

2. Григорчак І.І. Молекулярні накопичувачі енергії: основні засади та новітні напрямки технологій // Вісник Прикарпатського університету. Математика. Фізика. Хімія. – 2000. – Вип. 1.

3. Kotz R., Carlen M. Principles and applications of electrochemical capacitors. *Electrochimica Acta* 45 (2000), p. 2483-2498.

СТРУКТУРА ТА ЕЛЕКТРОФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ІНТЕРКАЛЬОВАНОГО ДІОКСИДУ ТИТАНУ ІОНАМИ Li

Іваник Олег,
V курс, фізичний факультет
Науковий керівник – Федорів В.Д.,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Системи літій – оксид металу викликають значну зацікавленість завдяки можливому їх застосуванню в літєвих джерелах живлення. Матеріали, які використовуються в якості катодних матеріалів, повинні мати шарувату, каналну, тунельну чи сотову структуру, здатну забезпечити розселення "гостьових" частинок. На сучасному етапі розвитку технології літєвих джерел живлення, де в якості катодного матеріалу використовується нанокристалічний діоксид титану, актуальним є питання про вплив "гостьового" навантаження x (кількість впроваджених атомів літію, що припадає на одну формульну одиницю матеріалу – "господаря") на структурні зміни при розряді до 1 В [1]. TiO_2 існує в трьох кристалічних модифікаціях: рутил, анатаз і брукіт [2], останній з яких термодинамічно нестійкий при нормальних температурах.

Метою даної роботи є дослідження структури та термодинаміки процесу інтеркалювання характеристик нанокристалічних діоксидів титану анатазної та рутильної форми іонами Li. Анатазна форма діоксиду титану з розміром частинок 8 ± 2 нм, яку синтезували гідролізом тетрахлориду титану у воднево-повітряному факелі при температурі $1600 \pm 20^{\circ}\text{C}$ з надлишком водню і повітря $\sim 200 \div 300$ % по відношенню до TiCl_4 , отримана в Інституті хімії поверхні НАН України. Рутильна форма зі середнім розміром частинок 270 нм отримана хлоридним методом фірмою "Дюпон". У роботі також проведено мас-спектральний і рентгеноструктурний аналізи для чистих і інтеркальованих сполук.

Фазово-термодинамічний аналіз інтеркаляції літію проводився методом ЕРС із використанням формалізму спектроскопії хімічного потенціалу.

Інтеркаляція проводилася електрохімічним методом іонами Li^+ [3]. Фазовий склад та параметри ґраток визначались методом дифракції рентгенівських променів на установці ДРОН 3.0 з використанням $\lambda_{K\alpha_{12}}$ - залізного

випромінювання. Для мас-спектрального аналізу була використана серія діоксиду титану із вмістом “гостьового” літєвого навантаження $x = 0; 0,03; 3,93; 7,93$. В чистому зразку присутні мас-піки основних компонентів, а також присутній азот і вуглець – майже на рівні фону. Для всіх інтеркальованих сполук присутніми є піки основних компонентів, азоту і вуглецю, а також спостерігається лінія літію: так, для $x = 0,03$ лінія літію на порядок нижча від інтенсивності основної лінії титану, однак значно вища від лінії фону; при $x = 3,93$ лінія літію є достатньо інтенсивна; при максимальному “гостьовому” навантаженні $x = 7,93$ лінія літію спостерігається на рівні основних компонентів. При пошаровому аналізі інтенсивність лінії літію спадає до рівня в 3-4 рази меншого від рівня основних компонентів. При “гостьовому” навантаженні $x = 0,5$ у рутильній структурі зміна сталих ґраток досягає максимального значення. Максимальна деформація сталої ґратки для рутилу в c напрямі складає 1,02%, а в a – 0,45%. Це підтверджує той факт, що для рутильної фази діоксиду титану іони літію інтеркалюють у канали, паралельні напрямку c . Для анатазної структури максимальна зміна сталих ґраток для a і c напрямів досягається при різних ступенях інтеркаляції іонів літію. Для a напрямку при $x = 0,5$, а для c напрямку при $x = 3,93$. Максимальна деформація в a напрямі рівна 0,9%, а в c напрямі – 0,59%. Подальший ріст “гостьового” навантаження, більший за значення, при яких досягається максимальна деформація ґраток, очевидно, призводить до утворення нових фаз та накопичення іонів Li на наночастинках у вигляді тонких плівок, що підтверджують результати мас-спектроскопії.

У процесі дослідження показано, що в якості матеріалу “господаря” літєвої інтеркаляції найбільш доцільно використовувати анатазну форму діоксиду титану.

1. Кедринский И.А., Дмитренко В.Е., Груданов И.И. Литиевые источники тока. - М.: Энергоатомиздат. 1992. – С.241.

2. Горощенко Я.Г. Химия титана. К.: Наукова думка, 1970. – Т.1. – С.416.

3. Григорчук І.І. Інтеркаляція: досягнення, проблеми, перспективи // Фізика і хімія твердого тіла. – 2001. – Т.2. – №1. – С.7-55.

ПОЛІІМІДНІ КОМПОЗИЦІЇ В СУБМІКРОННІЙ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУР ВЕЛИКИХ ІНТЕГРАЛЬНИХ СХЕМ

Шкунда Юліан,

ІІІ курс, фізичний факультет

Науковий керівник – *Новосядлий С. П.,*

кандидат технічних наук, професор

У даній статті розглянуті процеси формування і особливості Поліімідних композицій.

При створенні багаторівневих великих інтегральних схем (ВІС) широко використовують міжшарову ізоляцію для забезпечення радіаційної стійкості структур від іонізуючого опромінення. І, як правило, для створення цих ізолюючих шарів між рівнями з'єднань і захисних пасивуючих покриттів використовують неорганічні діелектрики: SiO_2 , SiN_4 , Al_2O_3 , ФСС, напівізолюючий полікремній (Si^*). Але їх нанесення потрібно здійснювати при досить високих температурах ($>450^\circ\text{C}$), що в свою чергу енергозатратно, не кажучи вже про забруднення середовища. Тому нині як ізолюючі і пасивуючі плівки використовують органічні діелектрики, а саме: Поліімідні, що належать до класу термостійких високомолекулярних сполук із високими діелектричними властивостями, які ще й до того перевершують неорганічні.

Найпоширенішим є двохстадійний метод синтезу полімерів, тобто Поліімідних композицій субмікронної технології ВІС. 1-а стадія – отримання розчинного фор полімеру Поліімідокислоти (ПАК), з якої можна сформувати плівку Поліімиду, а вже друга стадія проходить при термічній обробці ($T < 350^\circ\text{C}$) з утворенням остаточного продукту Поліімиду (ПІД).

Таким чином, Поліімідні поєднують високу термостійкість із відмінними механічними властивостями, чого в неорганічних діелектриках досягти неможливо. І при використанні Поліімідів у багатошаровій комутації ВІС практично не виникає проблем, які б мали бути пов'язані з розтріскуванням, адгезією чи міцністю плівки. Висока термостійкість ($250\text{-}500^\circ\text{C}$) може забезпечити високу термостійкість стабільність параметрів ІС спеціального призначення. Поліімідні інтегральні схеми (ІС) можна використовувати в системах управління атомними електростанціями та в космічній техніці, так як вони стійкі до проникаючої радіації.

Найважливішою властивістю Поліімиду є його висока здатність до планаризації поверхні (≤ 65), що забезпечує щільне розміщення елементів на кристалі ($> 10^5$).

Але залишаються недостатньо вивченими маскуючі властивості Поліімідних плівок як для міжшарової ізоляції, так і для маскуючого покриття від високоенергетичних багатозарядних іонів, тому що відсутні критерії оцінки

товщини плівок для забезпечення надійного маскування. Тому ставилась задача, за допомогою якої можна було б створити такі композиції при імплантації багатозарядних іонів із високими енергіями, які б вписувалися в субмікронну технологію формування структур ВІС.

Таким чином, Поліімідні маски, їх технологія формування дозволили вперше реалізувати багатозарядною імплантацією ретроградні охоронні області та кишені, радіаційно стійку міжшарову ізоляцію і захисне пасивуюче покриття субмікронних комплементарних метал-окисел-напівпровідник (К-МОН) структур ВІС.

1. Новосядлий С.П. Фізико-технологічні основи субмікронної технології великих інтегральних схем. – Івано-Франківськ: Сімік, 2003. – 351 с.
2. Рассел Х., Руге Н. Ионная имплантация. – М.: Наука, 1983. – С.116-125.
3. Новосядлый С.П. Использование полиамидных композиций в технологии многоуровневой коммутации БИС // Технология и конструирование в электронной аппаратуре. – 1997. – №4. – С.31-34.

ПОБУДОВА УНІВЕРСАЛЬНОГО ЦИФРОВОГО ВИМІРЮВАЛЬНОГО ПРИБОРУ

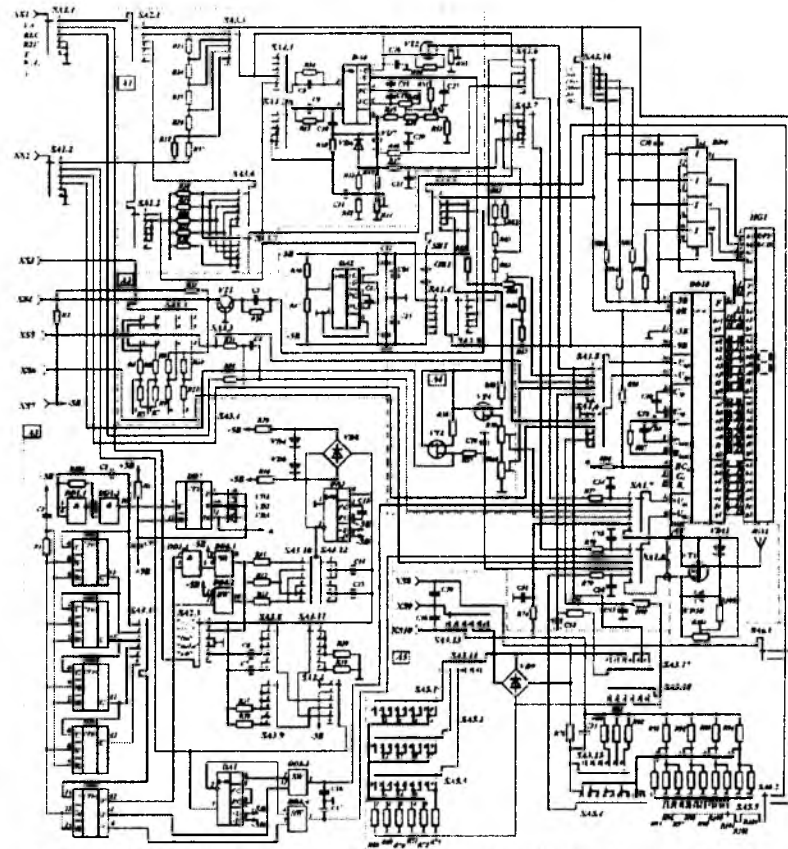
Кульчак Юрій,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Лищинський І.М.*,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Стрілочний авометр – вимірювач напруги, струму й опору – багато років був основним приладом будь-якого радіоаматора. В літературі неодноразово публікувалися різноманітні схеми і конструкції радіоаматорських приладів – вимірювачів конденсаторів, індуктивностей, параметрів транзисторів. Найпростіші з них відносно недорогі і мають задовільні характеристики. Однак не всі вони при всіх своїх позитивних якостях відповідали критерієві точності, повторюваності, не завжди містили елементну базу в інтегральному виконанні (індикатори, аналого-цифрові перетворювачі).

З появою ВІС КР572ПВ5 у лабораторії радіоаматора все частіше можна зустріти цифрові мультиметри. На основі даного АЦП розроблена конструкція універсального цифрового вимірювального приладу. До його складу входять: ампервольтметр (А1), RCL-вимірювач і генератор пилко-

подібної напруги (А3), термометр (А4), вимірювач параметрів транзисторів (А5) та шукач обриву електропроводки (А6).

Омметр, що входить до складу RCL-вимірювача з верхньою межею 20МОм, нижньою – 200 Ом, не завжди відповідає потребам радіоаматора. В роботі розглянуто можливості розширення діапазону вимірів у бік малих опорів 20 і 2 Ом та великих – 200 МОм і 2 Гом (А5).

Схема універсального цифрового вимірювального приладу.

Ще одне застосування АЦП у диференціальному включенні використано у цифровому вимірювачі параметрів транзисторів, зокрема, у знаходженні коефіцієнта передачі струму бази та зворотного струму колектора.

Головна відмінність термометра, що входить до складу приладу, полягає в тому, що в ньому немає операційних підсилювачів (ОП), які служать

для перетворення сигналу датчика температури. Це, по-перше, спрощує вхідні ланки термометра, а по-друге, дозволяє уникнути додаткових похибок, що неминуче виникають за рахунок температурного дрейфу напруги зсуву ОП при значних змінах температури навколишнього повітря. Невеликим додатком до мультиметра буде шукач схованої мережевої або радіотрансляційної проводки.

ОПТИМІЗАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ

Левицький Олег,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Затухляк Р. І.*,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

У даний час стрімко розповсюджуються комп'ютерні технології в різноманітних сферах. Щоб підвищити продуктивність використання та можливості комп'ютерів, їх об'єднують у мережі, які в свою чергу повинні відповідати таким вимогам: надійність, безпека, висока пропускна здатність, швидкість доступу, низький коефіцієнт використання мережі, а основне – вартість мережі та проектних робіт.

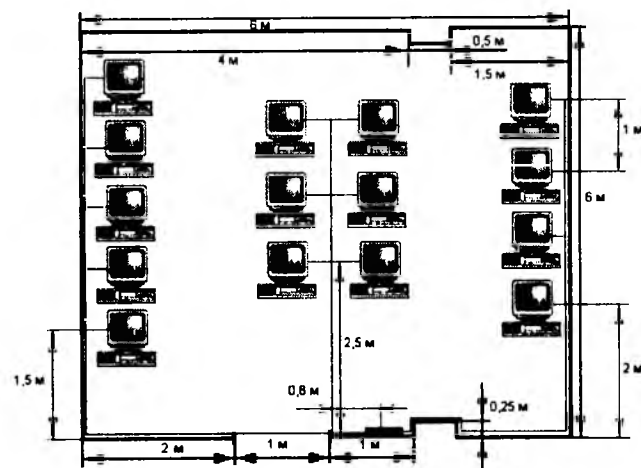
У даній роботі розглянуто існуючу комп'ютерну мережу, проведено її аналіз та розроблено оптимізований варіант комп'ютерної мережі з 15 комп'ютерів (приміщення розміром 6х6 м², ауд. 308).

У результаті оптимізації розроблено та змінено:

1) топологію прокладки кабелю; 2) свіч; 3) кабель; 4) короб.

На *рис. 1* зображено запропоновану мережу, топологію прокладки кабелів і розраховані монтажні розміри.

Розрахунками встановлено, що вартість монтажу запропонованої мережі становить 987,67 грн., а вартість існуючої мережі становить 1230,15 грн. Отже, запропонована топологія прокладки мережі зменшує її вартість на 242,48 грн. Цей підхід може бути використаний для оптимізації інших локальних комп'ютерних мереж Прикарпатського університету.

Рис. 1. Схематичне представлення комп'ютерного класу.

1. Брокмайер Джо, Лебланк Ди-Энн, Маккарти Рональд У. Маршрутизация в Linux. (Пер. с англ.). – М.: Издательский дом "Вильямс", 2002. – 240 с.: ил. – Парал. тит. англ.
2. Кульгин М. Технологии корпоративных сетей. Энциклопедия – СПб.: Питер, 2000. – 704 с.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РАДІАЦІЙНОГО ДЕФЕКТОУТВОРЕННЯ В ЕПІТАКСІЙНИХ ФЕРИТ-ГРАНАТОВИХ ПЛІВКАХ

Гончар В.,
I курс, педагогічний факультет
Науковий керівник – *Коцюбинський В. О.*,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Проблема взаємодії атомних частинок із поверхнею твердого тіла продовжує бути актуальною в зв'язку з розвитком субмікронного електронного приладобудування. Застосування іонних технологій дозволяє отримати тверді тіла з унікальними властивостями приповерхневого шару, які в ряді випадків визначають параметри приладу в цілому. В технології епітаксійних ферит-гранатових плівок (ФГП) модифікація кристалічної та магнітної мікрострук-

тур їх приповерхневих шарів шляхом іонної імплантації здійснюється для створення планарної складової намагніченості і каналів просування циліндричних магнітних доменів (ЦМД-технології) та оптичних хвилеводів (магнітооптика). Встановлення фізичних закономірностей перебудови структури підданих іонному опроміненню приповерхневих шарів ФГП – важлива наукова задача, розв'язок якої дасть можливість розробити фізичні основи цілеспрямованої модифікації фізичних властивостей досліджуваних плівок. Математичне моделювання радіаційного дефектоутворення необхідне для

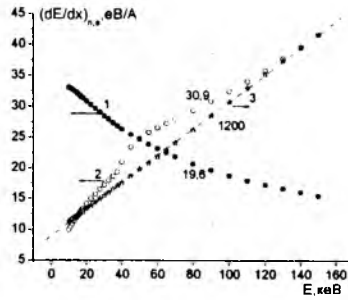

Рис. 1. Залежність енергетичних втрат, пов'язаних із пружним (1) та непружним (2) гальмуванням імплантанта та довжини проективного пробігу (3) від енергії імплантанта F^+ (ФГП складу $Y_{2,8}La_{0,2}Fe_{4,54}Ga_{0,46}O_{12}$).

розрахунку утворення каскадів атом-атомних зіткнень (КААЗ) здійснювалися в наближенні аморфної мішені. Елементарний акт дефектоутворення – генерація пари Френкеля, вкорінений атом – вакансія, пов'язані між собою силами електростатичного притягання. У рамках застосованої моделі вважалося, що утворення дефекту можливе лише у випадку, коли енергія, передана імплантантом іону мішені, перевищує порогове значення E_d ($E_d = 66,56$ і 40 еВ для Y^{3+} , Fe^{3+} та O^{2-} [1]). Таким чином, вважалося, що дефектоутворення відбувається тільки внаслідок передачі енергії імплантантом в ядрну підсистему мішені внаслідок пружних зіткнень; підпорогові ефекти (структурне розвпорядкування при непружних процесах збудження та іонізації електронних оболонок) не враховувалися. Диференціальні перерізи пружного σ_n і непружного σ_c дефектоутворення співмірні тільки в приповерхневій зоні товщиною 10-20 нм при товщині порушеного шару ~150 нм [3]; для даної енергії і типу імплантанта співвідношення іонізаційних і пружних енергетичних втрат становить $\left(\frac{dE}{dx}\right)_p = 68\%$ і $\left(\frac{dE}{dx}\right)_c = 32\%$ (рис. 1).

Застосовувалася модель II на основі методу Монте-Карло; вважалося, що атом-атомні взаємодії в каскаді взаємозалежні, абсолютно пружні. Імплантат чи атом віддачі випадковим чином взаємодіє з атомом мішені, ймовірність зіткнення пропорційна перерізу зіткнення з урахуванням концен-

розуміння перебігу процесу та інтерпретації експериментальних даних.

Здійснено моделювання процесу радіаційного дефектоутворення монокристалічної плівки складу $Y_{2,8}La_{0,2}Fe_{4,54}Ga_{0,46}O_{12}$ при імплантації іонами F^+ з енергією 90 кеВ. Вважалося, що генерація дефектів носить незалежний характер для окремих підгруп оксидної сполуки. Розрахунки утворення каскадів атом-атомних зіткнень (КААЗ) здійснювалися в наближенні аморфної мішені. Елементарний акт дефектоутворення – генерація пари Френкеля, вкорінений атом – вакансія, пов'язані між собою силами електростатичного притягання. У рамках застосованої моделі вважалося, що утворення де-

трації атомів певного сорту, їх енергії зв'язку в ґратці та порогових енергій зміщення. Максимальна енергія, яку може передати рухомий атом масою M , з енергією T , партнеру з масою M_m : $T_{max} = 4M_m M / (M_m + M) T$; $T = Rnd(T_{max})$ – енергія передана атому віддачі. При розвитку КААЗ атоми, що володіють $T > E_d$, створюють власні каскади, поки T не стане менше E_d . Інформація про генерацію і розвиток КААЗ була піддана статистичній обробці. Для застосованих умов задачі максимально ймовірним є процес генерації Френкелівської пари ~ 60 %; розвиток каскаду з 2 атомів віддачі ~ 20 %, 3 – 8 %, 4 – 5 % і т.д. Середній об'єм розвпорядкованої зони $V_A = 20 \text{ \AA}^3$. Чіткої залежності $V_A(h)$ для проаналізованих статистичних масивів (для 100 іонів-імплантантів) не виявлено, спостерігається максимум на глибині ~ 50 нм. Середній диференціальний переріз σ_n розраховувався зі статистичного розподілу енергій, переданих імплантованим атомом мішені з глибиною в процесі гальмування:

$$\bar{\sigma}_n = 5,95 \cdot 10^{-16} \text{ см}^2.$$

У найпростішому випадку, який реалізується при імплантації легкими іонами ($M_i \ll \bar{M}_m$), зміна концентрації радіаційних дефектів описується рівнянням $n_d(D) = n_0 + N\sigma_d D$; N – концентрація іонів мішені; ($N_{III} = 8,2 \cdot 10^{22} \text{ см}^{-3}$); D – доза опромінення; n_0 – концентрація генетичних (ростових) точкових дефектів; $n_0 \ll n_d$ [2].

При значній концентрації змінень ймовірність того, що новоутворені компоненти пар Френкеля опиняться в зоні нестійкості інших дефектів зростає і збільшення n_d із ростом D обмежується анігіляцією зміщених атомів на вже існуючих вакансіях. Накопичення радіаційних дефектів, що обмежується анігіляцією, описується рівнянням [3]

$$dn_d / dn = N\sigma_d(1 - Vn_d), \quad (1)$$

розв'язок якого $n_d(D) = 1/V_n(1 - \exp[-N\sigma_d V_n D])$, де V_n – об'єм зони нестійкості. Поява в кристалі точкових дефектів та їх комплексів призводить до спотворення кристалічної ґратки внаслідок зміщень оточуючих дефект іонів; при даній температурі цей стан можна вважати квазірівноважним. У рамках такої моделі зміна об'єму кристалу при внесенні сферично-симетричних дефектів у пружноізотропному середовищі є пропорційна до концентрації дефектів. Таким чином, відносна зміна максимальної деформації $\left(\frac{\Delta d}{d}\right)_{max}$, що може бути зафіксована експериментально шляхом рентгено-структурних досліджень, є величиною, чутливою до концентрації дефектів у порушеному шарі:

$$\left(\frac{\Delta d}{d}\right)_{max}(D) = \bar{V}_n n_d(D); \quad (2)$$

Ваньчук Василь,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – Прокопів В.В.,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент

Використання інформаційних технологій у процесі навчання робить його більш ефективним, дешевим та дозволяє, враховуючи нестачу підручників, краще організувати навчальний процес.

Метою роботи є створення навчально-контролюючої комп'ютерної програми зі спецкурсу “Термодинаміка реальних кристалів”, який читається на фізичному факультеті Прикарпатського університету.

Дана програма розроблена з використанням матеріалу методичного посібника з курсу “Хімія дефектних станів твердого тіла”, який читається на кафедрі загальної хімії МДУ.

Навчальна частина програми побудована за принципом лінійного програмування, містить елементи розгалуження і складається з достатньо різноманітних за формою кадрів (порція матеріалу), включаючи неповні та хибні правила і приклади, а також прямі, доволі складні питання і задачі, розраховані на мотивацію роботи найбільш здібних студентів.

Програма поділена на декілька частин, кожна з яких містить оптимальний об'єм інформації, розрахований на неперервну і достатньо ефективну роботу.

Комп'ютерна програма складена на мові Object Pascal із використанням середовища програмування Delphi 5.

По суті вона є інтегрованою програмою, оскільки її активні елементи доступні через текстовий процесор Word.

Головне вікно програми – форма з розмішеними на ній елементами управління: меню програми, кнопки “контроль”, “відкрити підручник”, “вихід”.

До головного вікна програми прив'язані активні елементи – форми, які стають видимими та доступними при виділенні в тексті. Назва активної форми відповідає номеру пункту з розділу підручника.

Основна перевага даної програми – простота її використання.

Щоб запустити програму, потрібно знайти на жорсткому диску її ехе-файл і виконати його, у головному вікні клацнути кнопку “відкрити підручник”, при цьому запуститься текстовий процесор Word та відкриється документ із текстом підручника.

$\bar{V}_d$ – ефективний об'єм дефекту (усереднений з дефектів усіх типів).

Апроксимуючи експериментальну

залежність $(\Delta d/d)_{\max}$, отриману в [4]

функцією (2) з урахуванням (1) (рис. 2) визначено характеристики радіаційного дефектоутворення: радіус зони нестійкості становить $r_{in} = 4,4 \pm 0,9 \text{ \AA}$, ефективний радіус дефекту $r_{ef} = 0,9 \pm 0,2 \text{ \AA}$, $r_{ef} = r_0 - r_l$, r_0 – радіус дефекту після релаксації в порожнині радіуса r_l .

Граничні значення концентрації дефектів, в межах яких динамічний характер дифракції рентгенівських променів порушеним шаром втрачається і розсіювання відбувається відповідно до кінематичної теорії, становлять $(2,6 \div 3) 10^{21} \text{ см}^{-3}$, тобто “аморфізація” починається, коли зміщено з регулярних положень $\approx 3\%$ загальної кількості іонів.

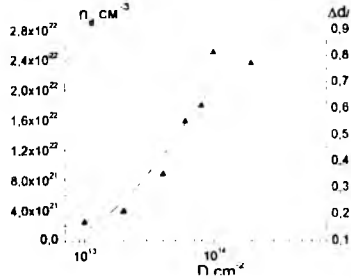

Рис. 2. Залежність відносної зміни максимальної деформації $(\Delta d/d)_{\max}$ від дози імплантації іонами F^+ ($E=90 \text{ кеВ}$) (маркери), апроксимація рівнянням (2) (суцільна лінія) та відповідні значення концентрації зміщених атомів – пояснення в тексті

1. Довгий Я.О., Китык В.И., Матковский А.О., Сугак Д.Ю., Убизский С.Б. Квантово-механический подход к образованию дефектных состояний в гадолиний-галлиевых гранатах // ФТТ. – 1992. – Т.34. – №4. – С.1078-1087.

2. Бибилова Ю.Ф., Маткин В.М., Марчик И.И. и др. Применение метода ЯГР для изучения радиационных дефектов в ферритах // Изв. АН КазССР. Серия физико-математ. – 1982. – №2. – С.65-72.

3. Ubizskii S.B., Matkovskii A.O., Mironova-Ulmane N., Skvortsova V., Suchocki A., Zhdachevskii Y.A., Potera P. Displacement Defect Formation in Complex Oxide Crystals under Irradiation// Phys. Stat. Sol. (a) 177, 349 (2000).

У тексті підручника зустрінатимуться пропущені слова у вигляді порядкового номера пункту зі знаками питання, при їх виділенні з'являтимуться активні форми з варіантами відповіді на дане питання. Потрібно двічі клацнути на обраному варіанті відповіді, який після цього буде занесено в текст документа на потрібне місце.

Після відповіді хоча б на одне питання можна натиснути кнопку "контроль", щоб перевірити правильність даної відповіді.

Ознайомлюватися з матеріалом необхідно по пунктах. Виконавши відповідне завдання, порівняйте відповідь із правильним варіантом, натиснувши клавішу "контроль".

Для полегшення роботи до деяких пунктів подані пояснення у вигляді рисунків та рівнянь.

Критерієм успішного засвоєння матеріалу є впевненість при вирішенні задач, поданих у кінці кожного розділу.

1. Бобровский С. Delphi 5: учебный курс. – Санкт-Петербург: Питер, 2001.
2. Третьяков Ю.Г., Метдин Ю.Г. и др. // Соединения переменного состава: методическое руководство к курсу "Химия дефектных состояний твердого тела" (обучающая программа). – М.: МГУ, 1974.

ЕЛЕКТРОФІЗИЧНЕ ДІАГНОСТУВАННЯ СТРУКТУР ІС

Білогубка Владислав,
 III курс, фізичний факультет
 Науковий керівник – *Новосядлий С.П.,*
 кандидат технічних наук,
 професор

Розвиток сучасної мікроелектроніки проявляється у зменшенні лінійних розмірів елементів ВІС і збільшенні їх ступеня інтеграції, одночасно зростають вимоги до надійності інтегральних схем. Застосування нових технологій супроводжується ускладненням технологічних процесів, наприклад: зменшенням напруги живлення, товщин шарів оксиду, металу та напівпровідника, збільшенням кількості легувань та ін. Усе це призводить до зростання кількості відмов, що вимагає використання нових методів контролю і прогнозування надійності за інформативними параметрами. В їх ролі можуть виступати струми втрат, ВАХ, динамічні, шумові, теплові характеристики, m -фактор p - n переходів. Вибір інформативного параметра є досить складним завданням, вирішення якого вимагає розуміння фізичних процесів, що мають

місце під час виготовлення і функціонування ВІС і можуть бути причинами відмов. Суть діагностування за інформативними параметрами полягає у наявності зв'язку між надійністю і початковим значенням параметра.

Проведемо класифікацію методів електрофізичного діагностування, які використовуються в системній технології ВІС:

- Вольт-амперні характеристики.
- Вольт-фарадні характеристики.
- Питомий опір.
- Шумові параметри.
- Параметри носіїв заряду.

Короткі характеристики кожного методу:

Група методів ВАХ базується на одержанні, перетворенні й аналізі залежностей струмів від напруг, струмів від опорів на вході і виході через порівняння вигляду ВАХ досліджуваного зразка і контрольного. Методи застосовуються для дослідження впливу механічних, теплових, електричних навантажень на виникнення дефектів у ВІС.

Методи групи ВФХ базуються на отриманні та аналізі залежності ємності від зовнішніх електричних полів і дають змогу визначити зарядову нестабільність поверхневих станів, їх концентрації в приповерхневому шарі, нестабільність порогової напруги і напруги плоских зон.

Методи питомого опору базуються на вимірюванні провідності, спаду напруг між зондами, дають змогу визначити зміну поверхневого опору, концентрації носіїв заряду або їх рухливості.

Методи пробивної напруги дають змогу за значенням зворотної напруги і струму мікропробивання дослідити структурні дефекти, локальне руйнування діелектрика, стабільність p - n переходів і МОН-структур.

Методи шумових параметрів дають змогу на основі вимірювань, порівняння та аналізу характеристик сигнал-шум виявити приховані дефекти структур ВІС.

Один із методів електрофізичного діагностування полягає в дослідженні температурної стабільності порогової напруги і виконується експресно на тестовому елементі (рис.1).

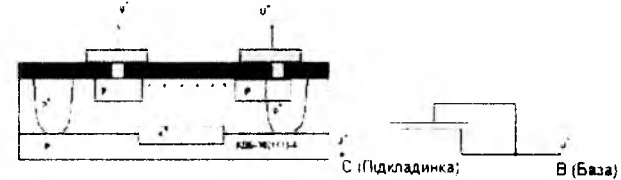

Рис.1. Тестовий елемент для визначення зарядової нестабільності міжфазної границі розподілу Si-SiO₂.

На Si-підкладку подають додатне зміщення і фіксують значення порогової напруги МОН-транзистора при струмі 10 мкА між базою і Si-підкладкою. Тестовий елемент нагрівають до 150°C, а напругу на затворі підвищують до такої величини, щоб струм між базою і Si-підкладкою досягав 10 мА, витримують цю структуру впродовж хвилини і повторно зчитують порогову напругу вже при струмі 10 мкА. Порогова напруга не повинна змінюватись більш ніж на 2,5 В.

Для діагностування надійності активних фільтрів серії 298 за інтегральним ефектом нелінійності використовується експрес-контроль тонкоплівкових танталових конденсаторів за рівнем напруги другої гармоніки. Як ТС використовується смінь вхідного кола мікросхеми, що зображена на рис. 2.

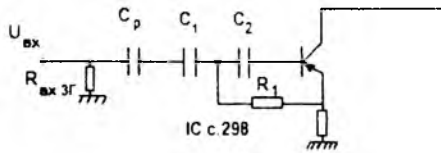

Рис. 2. Схема експрес-контролю ТПК на основі Ta₂O₅ за рівнем другої гармоніки.

1. Новосядлий С.П. Електрофізичне діагностування надійності структур ВІС // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Радіоелектроніка та телекомунікації. – 1999.

ДАТЧИКИ І СЕНСОРНІ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ СТРУКТУРИ КРЕМНІЙ НА ІЗОЛЯТОРІ

Хацевич Ігор,
IV курс, фізичний факультет
Науковий керівник – Козум І.Т.,
кандидат технічних наук,
доцент

Створення нових датчиків і вдосконалення вже існуючих є одним із найперспективніших напрямків розвитку мікроелектроніки, оскільки це забезпечує розвиток багатьох інших напрямків мікроелектроніки, зокрема автоматизації. Впровадження нових технологій відкриває широкі можливості для вдосконалення мікроелектронних датчиків, одна з таких технологій – це технологія „кремній на ізоляторі” (КНІ). Вона забезпечила можливість розробки

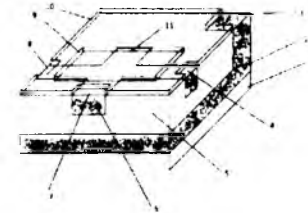

Рис. 1. Конструкція КНІ ПДХ: 1 – нижній затвор; 2 – Si n⁺-типу; 3 – Si n-типу; 4, 8 – холлівські електроди; 5 – SiO₂; 6 – робоче тіло датчика Si; 7, 11 – струмові електроди; 9 – верхній затвор; 10 – шар SiO₂.

нового типу перетворювача магнітного поля – польового датчика Холла. Стартовим матеріалом у цьому випадку є структури КНІ, тобто пластини кремнію, в яких скритий в їх об'ємі діелектричний шар (SiO₂) відділяє від підкладки тонкий шар кремнію (товщиною до 50 нм). У ньому формують холлівський хрест з Si n-типу. Для отримання омичних контактів прилеглі до кінців смуг ділянки легують фосфором. На поверхню хреста наноситься плівка піролітичного SiO₂, на яку зверху осаджують Al (верхній затвор). Нижнім затвором є сама підкладка, в якій формують збагачений шар кремнію n⁺-типу, що забезпечує високу технологічність польового датчика Холла. Схематично структура польового датчика Холла подана на рис. 1. Як відомо, основним параметром датчика Холла є його магнітна чутливість:

$$\gamma = \frac{U_x}{B \cdot I} = \frac{R_H}{d} \quad (1)$$

Як впливає з (1), магнітна чутливість датчика росте зі зменшенням d (товщини напівпровідника). Товщина напівпровідника в польових датчиках Холла досягає десятків нм, тому їхня чутливість на декілька порядків вища звичайних напівпровідникових датчиків. Крім того, наявність затворів дає можливість змінювати параметри кремнію, зокрема концентрацію носіїв зарядів, уже в процесі використання датчика, що теж недоступне іншим видам датчиків Холла. Проте основною перевагою, яку дає наявність затворів, є можливість створення датчика Холла, робочим тілом якого буде індукований канал. Для цього потрібно сформувати холлівський хрест не з кремнію n -типу, а просто з кремнію. При подачі певної напруги на верхній затвор під ним індукується канал n -типу, який і служитиме чутливим елементом для вимірювання магнітного поля. Оскільки товщина індукованого каналу становить порядку нм, то чутливість такого датчика буде ще вищою на порядок.

Такі польові датчики Холла можна використовувати для виявлення магнітного поля дуже малої індуктивності, тобто як надчутливі датчики магнітного поля. Проте для таких датчиків потрібна відповідна, особлива схема АЦП, яка б давала можливість використати всі переваги даних датчиків і забезпечувала високу точність перетворення виміряної напруги. Необхідність АЦП викликана простотою передачі та обробки цифрового сигналу в порівнянні з аналоговим. Тому для даного польового датчика Холла розроблено спеціальну схему 8-бітного АЦП на базі 4-бітної схеми АЦП.

1. Ландау Л.Д., Ліфшиц Е.М. Теоретична фізика. – Т. VIII. Електродинаміка суцільних середовищ. – М.: Наука, 1982. – 309 с.
2. Мордкович В.Н., Баранчиков М.Л. и др. // Датчики и системы. – 2003. – №7. – С.33-38.
3. Гельман М.М. Процессоры аналоговых сигналов и АЦП для информационно-измерительных систем. – М.: Научные приборы, 1983. – 342 с.
4. Бахтиаров Г.Д., Малинин В.В., Школин В.П. Аналого-цифровые преобразователи / Под ред. Г.Д.Бахтиарова. – М.: Сов. Радио, 1980. – 280 с.

ЗНИЖЕННЯ ЗАПИЛЕНОСТІ ЛАМІНАРНИХ ПОВІТРЯНИХ ПОТОКІВ У ЧИСТИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗОНАХ

Чав'як Іван,
І курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Новосядлий С.П.*,
кандидат технічних наук, професор

У даній статті проведено дослідження зі зниження запиленості ламінарних повітряних потоків у чистих технологічних зонах і розроблено методи підвищення на порядок класу чистоти і нейтралізації електростатичних зарядів та стабілізації вологості і температури в чистих технологічних зонах формування субмікронних структур великих інтегральних схем (надалі – просто ВІС).

Вихід придатних структур ВІС, сформованих на кремнієвих пластинах, визначається дефектністю функціональних шарів. На останню безпосередньо впливає як чистота газового потоку в реакторі осадження, так і частота ламінарних потоків чистих приміщень технологічного модуля. Підвищення температури на 1°C у чистій зоні проєкційної літографії викликає лінійне збільшення розміру кремнієвих пластин діаметром 100 мм на 0,24 мкм, що знижує роздільну здатність літографічного процесу. Тому для реалізації субмікронних топологічних розмірів структур ВІС необхідно забезпечити не тільки низьку дефектність функціональних шарів, але і високу роздільну здатність та анізотропію проєкційної літографії. Досягти частоти 0,1-10,1 можна лише аероіонізацією ламінарного повітряного потоку, яка забезпечить стабільність температурно-вологісного режиму чистих зон проєкційної літографії.

Найбільш численні дефекти, викликані прилипанням частинок до поверхні кремнієвих пластин із топологією структури ВІС, утворюються в процесі літографії, в тому числі і проєкційної. Вони є причиною дефектів при формуванні структурних шарів і їх плазохімічного травлення. Коли мікрочастинки діаметром 0,1-0,5 мкм прилипають до поверхні кремнієвої пластини в процесі формування функціональних шарів, у тому числі епітаксійних, то це призводить до локальних дефектів у структурах ВІС, що знижує не тільки вихід придатних і надійність. Тому вивчення впливу різних дефектів на вихід придатних і надійність здійснюється комп'ютерним моделюванням процесів із використанням багаточинної цільової функції дефектності.

Виходячи з вищенаведеного, головними чинниками дефектності структур ВІС є запиленість ламінарних повітряних потоків чистих зон технологічного модуля. Для отримання класу частоти 10,1/0,1 технологічних зон кратність повітряного обміну повинна складати не менше $600-900 \text{ год}^{-1}$. Проте проблему чистоти класу 0,1 та зниження електростатичного потен-

ціалу з 10-15 кВ до рівня менше 100 В методами фільтрації і кратністю обміну реалізувати не можна. Крім цього, існує тісний зв'язок між прилипанням пилинок і величиною електростатичного заряду, причому зниження вологості повітряного потоку знижує коефіцієнт прилипання частинок. Зниження вологості до 30% стабілізує коефіцієнт прилипання на рівні 0,22-0,25, а з використанням аероіонізації ламінарного повітряного потоку – до 0,12-0,15.

Виникнення електростатичних зарядів у процесі формування структур ВІС є важливим фактором погіршення стану чистого середовища, що призводить до зниження виходу придатних структур ВІС. Робота з дослідження причин виникнення електростатичних зарядів у напівпровідниковому виробництві і розробка методів запобігання його утворення та ліквідації їх посилились у зв'язку з тенденцією до підвищення ступеня інтеграції ВІС. Нами ця задача вирішена аероіонізацією ламінарного повітряного потоку в чистій зоні, яка дозволила вийти на клас чистоти 0,1 у технологічному модулі формування субмікронних структур ВІС топологічних розмірів 0,25-1,0 мкм.

Частинки, які забруднюють поверхню хімічно оброблених Si- пластин, є зарядженими, і електростатичний потенціал може досягати 10-15 кВ. Це суттєво знижує електричну стабільність та надійність структур ВІС.

Електростатичний заряд, пов'язаний з тертям частинок, генерується завжди, коли два об'єкти контактують один з одним, а потім роз'єднуються. Величина генерованого заряду залежить як від фізичних і електричних властивостей самих матеріалів, так і швидкості їх роз'єднання.

Таким чином, накопичена енергія електростатичного потенціалу зменшує вихід придатних структур ВІС.

Дефектність та нестабільність характеристик структур ВІС зменшується на один-два порядки за рахунок аероіонізації ламінарних повітряних потоків, що формують чисті локальні зони в технологічних модулях. Конструктивно це досягається за рахунок використання іонізаторів як біполярної точкової, так і сіткової конфігурацій. У джерелі іонів у ролі протилежного електрода використовується заземлена поверхня фальш-підлоги. В іонізаторі з сітковою структурою поле зв'язується через постійний фіксований протилежний електрод, що знаходиться в обезпилений комірці чистої зони.

Дослідна експлуатація таких чистих зон на ВАТ "Родон" показала дуже високу їх ефективність. Таке формування параметрів мікроклімату з допомогою аероіонізації ламінарних повітряних потоків з успіхом може бути застосоване в біомедицинській, фармацевтичній техніці в технології виготовлення препаратів та в операційних чистих кімнатах.

1. Новосядлий С.П., Буджак Я.С. Формування чистих технологічних зон іонізацією ламінарних повітряних потоків. – Київ, 2000.

2. Хаявкин И. Под ред. Чистые помещения // Мир. М. 423 с. (1990).

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВ'ЯЗКУ РІВНЯННЯ ШРЕДІНГЕРА ДЛЯ АТОМА ГЕЛІЮ В РІЗНИХ ПРОГРАМНИХ ПАКЕТАХ

Борищак Ярема,
У курс, фізичний факультет
Науковий керівник – *Яцура М.М.*,
кандидат фізико-математичних наук,
професор

Метою нашої роботи було написання програми, яка б розв'язувала незбуджене рівняння Шредінгера для атома гелію в різних програмних пакетах. Потім, аналізуючи результати, ми визначали переваги та недоліки даних програмних пакетів. Основними порівняльними характеристиками були час підрахунку результату та його точність.

Нами були розглянуті три програмних пакети: "Maple 7", "Mathcad 2001" та "Mathematica 4.2", а в них дві програми. Перша з програм, використовуючи варіаційний метод, який був описаний вище, розраховує основний стан атома гелію. Точність результату складає 1,9 %. Недоліком цієї програми є те що точність результату хоча і є відносно високою, проте обмеженою. Скоріше це є недоліком не стільки програми, скільки самого методу, що використовувався. Однак перевагою програми є компактність та стислість. Це особливо важливо, коли розрахунки проводяться не по одному атому, а скажімо по 10^{24} атомах. Сам метод є досить простим і не вимагає глибокого знання варіаційного числення, якого ми і без того ніколи не розглядали. Ця програма написана відразу в трьох програмних пакетах, що дозволяє провести порівняльний аналіз. Звернемо увагу, що в даному випадку сам метод задає приблизну точність, тож результати в усіх випадках збіглись з точністю до восьмого знака. Ми ж можемо порівнювати тільки час, затрачений на розрахунок результату.

Друга з програм є значно складнішою і використовує варіаційний метод Рітца з багатьма варіаційними параметрами. Даний метод не обмежує точності результату, що безперечно є його перевагою. Варіаційними параметрами в ній виступають коефіцієнти $C_1, \dots, C_N$. Точність результату залежить не тільки від вибору початкового базису, але й від кількості цих коефіцієнтів та кількості етапів наближення (кількості ітерацій). Розглянемо детальніше теоретичну частину даної програми.

Нехай заданий набір лінійно незалежних функцій $\{\chi_1, \dots, \chi_N\}$, який і буде нашим початковим базисом. В ідеальному випадку $N \rightarrow \infty$. У даній програмі ми обмежились чотирма початковими функціями, що має логічне пояснення. Як буде видно далі, нам прийдеться розв'язувати рівняння N -го

степеня, а при $N = 4$ рівняння розв'язується у квадратурах, тобто має точний аналітичний розв'язок. За початковий базис ми взяли чотири перших водневих функції Ψ_{100} , Ψ_{110} , Ψ_{111} та Ψ_{200} . Це зручно й тим, що базис не тільки ортогональний, але й нормований. Тепер побудуємо пробну хвильову функцію у вигляді суми:

$$\Phi = \sum C_i \chi_i \quad (1)$$

Підставивши це у вираз для енергії, отримаємо

$$E = \frac{\sum_i \sum_j C_i^* C_j \langle \chi_i | H | \chi_j \rangle}{\sum_i \sum_j C_i^* C_j \langle \chi_i | \chi_j \rangle} \quad (2)$$

Оскільки функції $\{\chi_i\}$ фіксовані, то екстремум функціоналу енергії досягається при умові:

$$\frac{\partial E}{\partial C_i^*} = 0; \quad \frac{\partial E}{\partial C_j} = 0; \quad i = 1, \dots, N.$$

Виконуючи диференціювання в (2), отримуємо систему лінійно однорідних рівнянь:

$$\sum_j (H_{ij} - E S_{ij}) C_j = 0$$

$$\sum_j C_j^* (H_{ij} - E S_{ij}) = 0 \quad (3),$$

де

$$H_{ij} = \langle \chi_i | H | \chi_j \rangle \quad S_{ij} = \langle \chi_i | \chi_j \rangle$$

Аби вона мала нетривіальний розв'язок, необхідно і достатньо, щоб

$$\det \{H_{ij} - E S_{ij}\} = 0 \quad (4)$$

Розв'язуючи (4), ми отримуємо N коренів E_i , підстановка яких у (171) дає нам N наборів $\{C_i\}$. Звідки для наступної ітерації ми отримуємо новий базис $\{\Phi_1, \dots, \Phi_N\}$, де

$$\Phi_i = \sum_j C_j \chi_j, \quad i, j = 1, \dots, N. \quad (5)$$

Як бачимо, точність результату залежить від багатьох параметрів, змінюючи які ми можемо її підвищувати.

У даній роботі програма написана на мові "Maple". На жаль, перевести її в інші програмні пакети, такі, як, наприклад, "Mathcad", не вийшло, оскільки даний пакет не підтримує символічних позначень. Великим недоліком програми є те, що її не вдалося запустити в цикл через недосконалість самого "Maple 7". Тому ми використали чотири ітерації, що дозволило досягти результату з відносною похибкою 1,8 %.

Значною перевагою даної програми над уже створеними ліцензійними, такими, як "Hyperchem", є те, що в ній можна змінювати багато параметрів: починаючи з базису і закінчуючи гамільтоніаном. Це дозволяє рахувати енергію основного стану не тільки для гелію, але й для більш складних атомів, змінюючи при цьому гамільтоніан. У вже створених програмах зробити цього неможливо. Час підрахунку результату в даній програмі при використанні версії "Maple 7" на процесорі "Pentium 4" складає приблизно 240 секунд. Це є значно довше, ніж в "Hyperchem", що дуже важливо при великій кількості атомів. Проте цей недолік спричинений тільки недосконалістю самого "Maple 7".

1. Блохинцев Д.И. Основы квантовой механики. – М.: Наука, 1983.
2. Давыдов А.С. Квантовая механика. – М.: Наука, 1973.
3. Мессиа А. Квантовая механика. – Т.2. – М.: Наука, 1979.
4. Сокодов А.А., Тернов В.Ч. Квантовая механика. – М.: Наука, 1979.
5. Фларри Р. Квантовая химия. – М.: Мир, 1985.
6. Блюменфельд Л.А., Кукушкин А.К. Курс квантовой химии и строения молекул. – М.: Мир, 1980.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕНТГЕНІВСЬКИХ ЕМІСІЙНИХ СМУГ TiK_{α} ВІД НАНОКРИСТАЛІЧНОГО ДІОКСИДУ ТИТАНУ, ІНТЕРКАЛЬОВАНОГО ІОНАМИ ЛІТІУ

*Івацшин Федір, Січка Михайло,
П курс, фізичний факультет
Науковий керівник – Гасюк І.М.,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент*

Одним із високopersпективних, дешевих та екологічно чистих матеріалів, що використовуються в якості катодного матеріалу у найсучасніших літєвих хімічних джерелах електрорушійної сили, є нанокристалічний діоксид титану. Канальна структура як рутильної, так і анатазної форм TiO_2 , поряд із розвинутою поверхнею нанокристалічних порошків, визначає високий ступінь входження іонів Li^+ у структуру матеріалу – "господаря" при збереженні постійності потенціалу поверхні при стабільно низькому внутрішньому опорі елемента. Для пояснення характеру поведінки параметрів матеріалів електрохімічної комірки у процесі її роботи раціонально застосувати чутливий до їх зміни метод емісійної рентгенівської спектроскопії.

Рентгенівські емісійні спектри Ti від досліджуваних матеріалів – діоксидів титану – отримувались у вторинному випромінюванні на довгохвильовому рентгенівському спектрометрі ДРС – 2М при фотографічному методі реєстрації. У якості реперних ліній використовувались K_{α_1} – смуги нікелю, отримані від нікелевої сітки, що служила провідним тримачем досліджуваного матеріалу. За отриманими усередненими результатами фотометрування будувалися залежності відносної інтенсивності від довжини хвилі. Оскільки у Ti відстань між валентними p -рівнями і основним $3p$ -рівнем є досить незначною, $Ti K_{\beta_{2.5}}$ – смуга розміщена на короткохвильовому “хвості” K_{β_1} – ліній, котра має значно вищу інтенсивність (рис. 1). Процес розділення

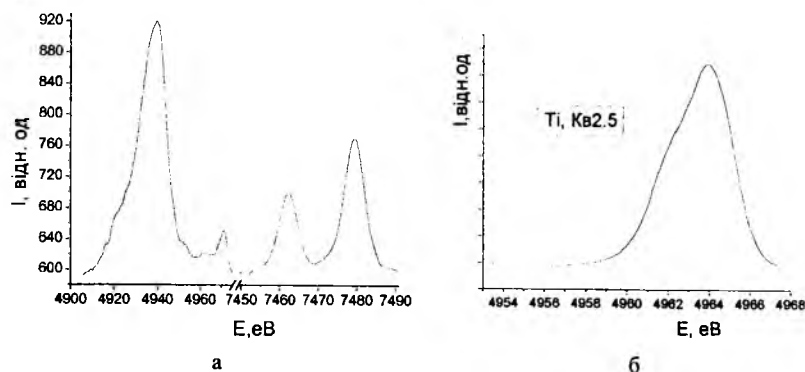

Рис. 1. Фотометрична крива рентгенівського спектра Ti від металічного порошку (а) та результат виділення $Ti K_{\beta_{2.5}}$ (б) з інтегрального спектра.

цих смуг і виділення їх тонкої структури у зв'язку з малою енергетичною відстанню між ними носить досить суб'єктивний характер, що проявляється у відмінностях у кількісних характеристиках спектрів, отриманих різними авторами. Оскільки найбільш інформативною виявляється K_{β_1} – смуга та її сателіти, то її виділення з інтегрального спектра здійснювалось шляхом віднімання інтенсивності K_{β_1} – смуги і реперних ліній, апроксимованих лоренц-гаусівськими кривими при допомозі універсальної спектроскопічної програми UNIVEM (версія 3.0). Такий підхід є у значній мірі формальним, оскільки лінії K_{β_1} є асиметричними [9], проте його застосування для серії зразків дає змогу не вносити ніяких розрахункових поправок у форму та інтенсивність досліджуваної лінії. Крім того, у методі добре проявляється інтенсивність характерного для титану в окисленому стані довгохвильового сателіту.

Подальший розгляд енергетичного положення та форми емісійних $Ti K_{\beta}$ – смуг від діоксиду титану в залежності від ступеня інтеркаляції Li^+ дозво-

ляє якісно оцінити трансформацію електронної структури матеріалу – “господаря” і опосередковано – інтеркалянту, а також виявити фазоутворення при електрохімічній інтеркаляції наноструктурного діоксиду титану.

1. Кедринский И.А., Дмитриенко В.Е., Грудянов И.И. Литиевые источники тока. – М.: Энергоатомиздат, 1992. – 240 с.
2. Electrochemical Power Sources / Ed. M. Barak. Inst. Elect. Eng., 1980. – 498 p.
3. Дмитриева Л.В., Воротилова Л.С., Подкорытов И.С., Шелянина М.Е. Сравнение параметров спектров ЯМР ядер ^{47}Ti , ^{49}Ti в рутиле и анатазе // ФТТ. – 1999. – Т.41.– Вып.7. – С.1204-1206.
4. Минералы / Под ред. Ф.В. Чухрова, Э.М. Бондштедт-Куплетской. – Т.2.– Вып. 2. – М.: Наука, 1965. – С.239, 287.
5. Quantum – Mechanical ab – initio calculations of the properties of crystalline materials. Lecture Notes in Chemistry / Ed. By C. Pisam. 67. Springer (1966).
6. Эварестов Р.А., Усват Д.Е., Смирнов В.П. Полный учет симметрии при построении функций Ванье: химическая связь в кристаллах MgO и TiO_2 // ФТТ, 2003. – Т.45. – Вып.11. – С.1972-1981.
7. Григорчак І.І. Інтеркаляція: досягнення, проблеми, перспективи // Фізика і хімія твердого тіла. – 2001. – Т. 2. – №1. – С.7-55.
8. Блохин М.А. Методы рентгеновского исследования. – М.: Физматгид, 1959. – 474 с.
9. Немошкеленко В.В. Рентгеновская эмиссионная спектроскопия металлов и сплавов. – К.: Накова думка, 1972. – 318 с.
10. Koudriachova M.V., Harrison N.M., de Leeuw S.W. Effect of Diffusion on Lithium Intercalation in Titanium Dioxide // Phys. Rev. Lett, 2001. – 86. – 1275.
11. Marina R.V., Koudriachova M.V., Harrison N.M., de Leeuw S.W. Density-functional simulations of lithium intercalation in rutile // Phys. Rev. Lett., Vol. 65. – 2002. – Vol.86. – С.1-12.
12. Бритов И.А., Румш М.А. Исследование энергетической структуры валентной зоны в оксидах титана и ванадия по эмиссионным рентгеновским полосам / Электронная структура переходных металлов и их сплавов. – К.: АН УССР, 1968. – С.75-87.

ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗПРОВІДНОГО ЗВ'ЯЗКУ BLUETOOTH

Корбецький Максим,
III курс, університет “Львівська
політехніка”
Науковий керівник – Кустра Н.О.,
асистент кафедри АСУ

Bluetooth – новий стандарт сучасної технології безпроводної передачі даних, яка використовує радіохвилі на близькій відстані. Цей стандарт дозволяє сполучати один з одним при мінімальній участі користувача практично

будь-які пристрої: мобільні телефони, ноутбуки, принтери, цифрові фотоапарати і навіть холодильники, мікрохвильові печі, кондиціонери. З'єднати можна ті пристрої, котрі містять вбудований мікрочіп Bluetooth.

Мета цього стандарту – забезпечити з'єднання будь-яких пристроїв Bluetooth з іншими пристроями Bluetooth, що знаходяться в безпосередній близькості. Bluetooth допускає з'єднання електронних пристроїв і безпроводне повідомлення через короткий діапазон, спеціальні мережі, так звані piconet. Кожен пристрій може з'єднуватися максимально з 7 пристроями в piconet. Також кожен пристрій може одночасно належати декільком мережам. Ці мережі встановлюються динамічно і автоматично.

Bluetooth забезпечує швидкість передачі даних до 721 Кбіт/с у радіусі до 10 – 20 метрів (100 метрів – у перспективі) залежно від чіпсета і потужності.

Технологія FHSS дозволяє, переходячи з однієї робочої частоти на іншу по псевдовипадковому алгоритму (до 1600 переходів у секунду), підтримувати стійкий завадостійкий зв'язок. Для повнодуплексної передачі застосовується TDD -дуплекс із тимчасовим розділенням. Кожен пакет передається на новій частоті. При взаємодії декількох пристроїв Bluetooth один стає головним і управляє частотною і пакетною синхронізацією, якщо пристроїв стане більше 7 – автоматично утворюється ще одна мережа. Кожен елемент Bluetooth має свою унікальну 48-бітову адресу.

Стек протоколу

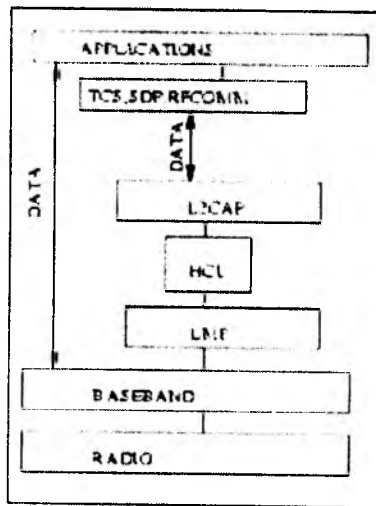

Рис.1 Стек протоколу Bluetooth.

Технологія випадкових переходів робочої частоти підвищує захищеність системи як від перешкод, так і від несанкціонованого перехоплення інформації. Застосовується до трьох рівнів захисту (у залежності від поставленої задачі: 1) без спеціального захисту; 2) доступ тільки до зареєстрованих пристроїв, включаючи введення пароля користувачем; 3) захист інформації 128-бітовим ключем при передачі в одну або обидві сторони.

Bluetooth використовує радіохвилі, які проходять через стіни і неметалічні бар'єри. Нині діє специфікація Bluetooth 1.1.

Стек протоколу складається з фізичного рівня – радіо, який формує фізичний інтерфейс з'єднання. Рівень протоколу зв'язку baseband і Link Manager Protocol (LMP) встановлюють і контролюють з'єднання між пристроями Bluetooth. Ці три рівні основи реалізовані в обладнанні і програмному забезпеченні. Рівень Host Controller потрібен, щоб з'єднати за допомогою інтерфейсу Bluetooth з верхнім протоколом -L2CAP(Logical Link Control і Adaptation Protocol). Провідний контролер потрібен тільки тоді, коли L2CAP постійно знаходиться в програмному забезпеченні в хості.

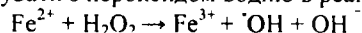
Bluetooth в майбутньому – це пересувний і бездротовий доступ до LAN, Інтернет по пересувних і інших існуючих мережах, де мережа захищена, але інтерфейс вільно пересувається. Це не тільки робить використання мережі легшим, але і розширює сферу її досяжності. Bluetooth також може використовуватися в додатках домашньої мережі. Із збільшенням кількості домашніх PC необхідність мереж, які просто встановити і легко обслуговувати, росте. Основним напрямом використання Bluetooth повинне стати створення так званих персональних мереж (PAN, або private area networks), що включають такі різнопланові пристрої, як мобільні телефони, PDA, MP3-плеєри, комп'ютери і навіть мікрохвильові печі з холодильниками. Можливість передачі голосу дозволяє вбудовувати інтерфейс Bluetooth в бездротові телефони або, наприклад, бездротові гарнітури для стільникових телефонів. Можливості застосування Bluetooth на практиці безмежні: крім синхронізації PDA з настільним комп'ютером або під'єднання до низькошвидкісної периферії типу клавіатур або мишей, інтерфейс дозволяє дуже просто і з невеликими витратами організувати домашню мережу. Причому вузлами цієї мережі можуть бути будь-які пристрої, що мають потребу в інформації або володіють необхідною інформацією.

БІОЛОГІЯ. ЕКОЛОГІЯ

ВПЛИВ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ НА АКТИВНІСТЬ АНТИОКСИДАНТНИХ ФЕРМЕНТІВ У ДРІЖДІВ *Saccharomyces cerevisiae*"

Русин Уляна,
IV курс, природничий факультет
Науковий керівник - Луцак В. І.,
доктор біологічних наук, професор

Залізо – необхідний для життєдіяльності елемент, оскільки входить до складу багатьох важливих ферментів (каталаза, пероксидаза, цитохроми). Поряд із цим іони двовалентного заліза мають цитотоксичну, мутагенну та канцерогенну дію [1]. Вважається, що токсичність іонів заліза зумовлена їхньою здатністю реагувати з пероксидом водню в реакції Фентона:

Живі організми можуть уникати шкідливого впливу іонів заліза за рахунок системи антиоксидантного захисту, яка відповідає за детоксикацію H_2O_2 та репарацію пошкоджень, спричинених окисленням [2].

Метою роботи було виявлення залежності ферментів антиоксидантного захисту дріжджів *Saccharomyces cerevisiae* від вмісту іонів заліза в середовищі культивування. В даному дослідженні визначалась активність каталази (КАТ), глутатіонредуктази (ГР) та глюкозо-6-фосфатдегидрогенази (Г6ФДГ) в дріжджів *S. cerevisiae* штамів YPH250 (дикий тип), YTT7 (дефектний за цитозольною каталазою Т) та YIT2 (дефектний за пероксисомальною каталазою А). Дріжджі вирощували в середовищі з різним вмістом іонів заліза. Для експериментів використовували концентрації сульфату заліза (II) – 20 мкМ та 500 мкМ. У контрольний варіант сіль не додавали.

Результати дослідження

Активність каталази у штамі, дефектному за пероксисомальною каталазою, за умов росту в середовищі із залізом на стаціонарній фазі, була у 2,4-2,6 раза вищою за таку в штамі дикого типу (рис.1). В дефектному за цитозольною каталазою штамі каталазна активність не виявлена. Надлишок іонів заліза в поживному середовищі не впливав на активність каталази. На основі отриманих даних можна зробити висновок, що каталазна активність у дикому штамі, за даних умов культивування, забезпечується в основному тільки каталазою Т. Це підтверджується і літературними даними [3].

Активність глутатіонредуктази становить 27,7 мОд/мг білка (рис. 2). У контрольних умовах вона достовірно не відрізнялась між різними штамми, але у мутантних штамів є тенденція до її зниження, особливо в штамі YIT2.

Присутність іонів заліза не впливала на активність ГР ні в одному з досліджуваних штамів.

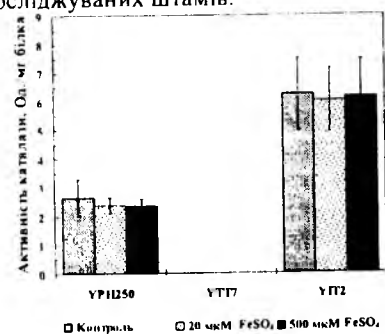

Рис.1. Активність каталази у дріжджів, вирощених на середовищах із різною концентрацією сульфату заліза (n=5).

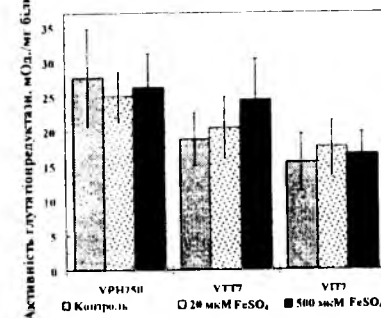

Рис. 2. Активність глутатіонредуктази у дріжджів, вирощених на середовищах із різною концентрацією сульфату заліза (n=5).

Активність глюкозо-6-фосфатдегидрогенази у трьох штамів коливалась у межах 38-51 мОд/мг білка. Екзогенне залізо у досліджуваних концентраціях достовірно не впливало на активність Г6ФДГ у жодному з досліджуваних штамів.

Висновки

1. На основі вивчення активності антиоксидантних (каталази) і пов'язаних із ними ферментів (ГР і Г6ФДГ) можна зробити висновок, що у наших умовах відсутність пероксисомальної чи цитозольної форми каталази мало змінює антиоксидантний статус дріжджів.
2. Іони заліза у вибраних концентраціях не впливають на активність каталази, глутатіонредуктази, глюкозо-6-фосфатдегидрогенази.

1. Kaplan J. Friedreich's ataxia is a mitochondrial disorder // Proc. Natl. Acad. Sci. USA. – 1999. – №96. – P.10948-10949.
2. Луцак В.И. Окислительный стресс и механизмы защиты от него у бактерий // Биохимия. – 2001. – Т.66. – Вып. 5. – С.592-609.
3. Izawa. Sh., Inoue. Y., Kimura. A. Importance of catalase in the adaptive response to hydrogen peroxide: analysis of acatalasaemic *Saccharomyces cerevisiae*//Biochem. J. – 1996. – Vol. 320. – P.61-67.

МОНІТОРИНГ ЕРОДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Косар Василь,
II курс, природничий факультет
Науковий керівник – *Волощук М.Д.*,
доктор сільськогосподарських наук,
професор

У сучасних умовах господарювання дедалі більшу роль починає відігравати моніторинг. Це, насамперед, пов'язане з тим, що наприкінці ХХ ст. антропогенний вплив на ґрунти став надзвичайно сильним. Моніторинг – це система спостережень за станом земельного фонду з метою своєчасного виявлення негативних змін, посідає нині чільне місце серед інших галузей ґрунтознавства. Відсутність моніторингу може призвести до незворотних процесів руйнування ґрунтового покриву. Повторне відновлення родючості вимагатиме значно більших затрат коштів і часу, ніж витрати, пов'язані з проведенням моніторингу земель.

Основним завданням моніторингу земель є формування та підтримання на сучасному рівні системи інформації про стан земельних ресурсів, залучених у господарське чи інше використання на певній території. При його проведенні основна увага звертається на зміни, що є наслідками антропогенної діяльності. Об'єктом моніторингу є всі землі України незалежно від форм власності, цільового призначення і характеру використання.

Для проведення моніторингу земель, їх економічної оцінки нами проводився збір матеріалів в Івано-Франківському обласному управлінні земельних ресурсів України, Науково-дослідному проектному інституті землеустрою, Агрохімічному проектно-технологічному центрі. В залежності від призначення і охоплення території дані з моніторингу земель збирались на регіональному рівні в межах природних зон (Західний Лісостеп, Прикарпаття, Карпати) і адміністративному локальному рівні по кожному районі зокрема. При зборі даних використовувались матеріали дистанційного зонування, аерофотоматеріали, дані наземної зйомки і архівні дані. В даній публікації основна увага звернута на моніторинг еродованих земель Івано-Франківської області.

Ерозія ґрунтів є основним дестабілізуючим фактором екологічної ситуації в агроландшафтах Івано-Франківської області. Загальна площа еродованих земель у цілому по Україні досягає 13,9 млн. га. За даними Інституту ґрунтознавства і агрохімії ім. Соколовського, площа змитих ґрунтів по Україні з 1960 р. збільшилась на 26%. Сумарні втрати гумусу через ерозійні процеси та інші деструктивні явища становлять близько 42 млн. т на рік. За

рахунок незбалансованого внесення і винесення органічної речовини – 18 млн. т, а через ерозійні процеси 24 млн. т, що становить 57% від загальних втрат.

Доведено, що в період з 1961 р. по 1981 р. вміст гумусу в ґрунтах України знизився на 9% – з 3,5% до 3,2%. Якщо ж порівнювати з показниками вмісту гумусу на початку століття, то в сучасних ґрунтах його вміст менший на 30%. В Івано-Франківській області ерозійними процесами охоплено 129,8 тис. га сільськогосподарських угідь. Найбільш інтенсивно процеси змиву ґрунтів відбуваються в зоні Західного Лісостепу. Там еродовані ґрунти займають 74,1 тис. га, що становить 71,6% деградованих ґрунтів усієї області, а площі слабозмитих, середньозмитих, сильнозмитих ґрунтів збільшились з 1960 року в 1,5 раза. Саме до цієї природної зони відносяться Рогатинський і Галицький райони, де еродовані землі займають відповідно 69,5% і 47,5% від загальної площі.

У зоні Прикарпаття збільшення показників змитості ріллі та сільськогосподарських угідь за період із 1960 р. по 1986 р. не перевищує 3%. У зоні Карпат найменше земель, придатних для сільськогосподарського використання – 11,2% від загальної площі сільськогосподарських угідь області. Тут площі змитих ґрунтів збільшились на 6%. Проте площі слабозмитих ґрунтів у зоні Карпат з 1960 року збільшились у 2 рази – з 2,4 тис. га до 4,8 тис. га. За ступенем еродованості всі райони Івано-Франківщини поділені на 4 групи. До першої групи входять Калуський, Косівський, Надвірнянський і Рожнятівський райони, в яких ерозія охоплює не більше 10 % загальної площі ріллі. До другої групи – Долинський, Богородчанський і Коломийський райони, де змиті землі займають не більше 20% площі ріллі. В третю групу ввійшли Городенківський, Снятинський, Тисменицький і Тлумацький райони. Тут еродовані ґрунти охоплюють до 30% ріллі. І, нарешті, в четверту групу об'єднані Галицький і Рогатинський райони, де ерозійні процеси охоплюють понад 30% площі ріллі.

Аналогічно на 4 були розділені всі райони області в залежності від ступеня еродованості сільськогосподарських угідь. До першої входять Богородчанський, Калуський, Надвірнянський райони. До другої – Долинський, Коломийський, Тисменицький райони. До третьої – Городенківський, Косівський, Рожнятівський, Снятинський і Тлумацький райони. До четвертої – Галицький і Рогатинський райони. В більшості районах Івано-Франківської області ерозійні процеси охоплюють понад 20% площ як ріллі, так і сільськогосподарських угідь.

Украї тривожною є динаміка зростання площі еродованих земель у цілому по області. Якщо в період з 1961 р. по 1981 р. площа змитих земель збільшувалась на 1 тис. га щороку, то за період з 1981 р. по 1986 р. цей показник збільшився до п'яти тисяч гектарів на рік. Зокрема, найбільшу стурбова-

ність викликає стрімке збільшення площ сильнозмитих ґрунтів. Якщо в 1960 році вони займали 2,8 тис. га, то в 1986 році уже 10,3 тис. га.

Виявлена чітка залежність кількості змитого ґрунту з орних земель від крутизни схилів. На схилах, крутизна яких не перевищує 1, змивається 9,7 тонн ґрунту з одного га; крутизною 1-2° – 21,1 тонн з га; 2-3° – 35,6 тонн з га; 3-5° – 68 тонн з га; 5-7° – 82 тонн з га.

ДИНАМІКА РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

*Головків Наталія, Ходорович Надія,
II курс, Педагогічний інститут
Науковий керівник – Юрах Г.Ю.,
кандидат медичних наук, доцент*

Як свідчать дані статистики, впродовж останніх десятиріч спостерігається невпинне зростання нервово-психічних розладів у дітей шкільного віку. За роки навчання в школі кількість таких хворих зростає майже в десять разів. Такі тривожні факти змушують вивчати як причини такого стану, так і шукати ефективних шляхів профілактики. Безсумнівно, що провідну роль в етіопатогенезі цих розладів відіграють такі фактори, як надмірне інформаційне навантаження, втома і перевтома, що призводять до зниження адаптаційних можливостей центральної нервової системи і розладів її функцій.

Метою нашого дослідження було вивчення розумової працездатності учнів з ослабленим соматичним здоров'ям у порівнянні з працездатністю практично здорових дітей.

Дослідження проводились на базі міської загальноосвітньої школи-ліцею №23. Обстежено 50 дітей 3-го класу (по 25 у контрольній і в дослідній групах).

У дослідну групу віднесені діти, які знаходяться на диспансерному обліку з приводу хронічного тонзиліту, бронхіту, анемії, а також ті, що часто (не менше 3-5 разів у рік) хворіють гострими респіраторними вірусними інфекціями.

Розумову працездатність визначали за допомогою коректурної проби (за таблицею Анфімова). Дослідження проводилося двічі впродовж дня (на початку 2-го і в кінці 4-го уроків), 3 рази на тиждень: понеділок, вівторок, п'ятницю.

Враховували два показники: 1) кількість проглянутих знаків за 2 хвилини, тобто продуктивність праці; 2) кількість допущених помилок на 100 проглянутих знаків. Отримані результати обробляли методом варіаційної статистики.

Як свідчать результати дослідження, продуктивність розумової праці в учнів контрольної групи у понеділок і у вівторок на кінець 4-го уроку достовірно зростає в порівнянні з вихідним рівнем, а в п'ятницю залишається практично без змін.

Щодо точності виконання завдання (кількість помилок на 100 проглянутих знаків), то в контрольній групі спостерігається аналогічна закономірність. Як у понеділок, так і у вівторок і п'ятницю кількість допущених помилок у кінці 4-го уроку була достовірно меншою, ніж на початку 2-го уроку.

Такі результати засвідчують про відсутність ознак втоми у практично здорових дітей як упродовж робочого дня, так і впродовж тижня.

У групі дітей з ослабленим соматичним здоров'ям продуктивність праці у понеділок була без змін, у вівторок на 4-му уроці знижувалась у порівнянні з 2-им уроком і особливо помітним був спад продуктивності під кінець уроків у п'ятницю. Слід зауважити, що в усі дні продуктивність праці цих учнів була достовірно нижчою, ніж в учнів контрольної групи.

Щодо точності виконання завдання, то лише в понеділок відмічено достовірно вищі результати, тобто допущено менше помилок на 4-му уроці, у вівторок – різниця не достовірна, а в п'ятницю на 4-му уроці показники дещо гірші, ніж вихідні дані (2-й урок).

Крім того, у вівторок і п'ятницю на кінець 4-го уроку учні дослідної групи допускають достовірно більше помилок, ніж практично здорові діти.

Таким чином, дані проведеного обстеження засвідчують про швидкий розвиток втоми у дітей з ослабленим фізичним здоров'ям, а тому такі діти складають групу ризику щодо розвитку перевтоми, виснаження нервової системи та розвитку неврологічних нервово-психічних розладів.

З метою цих порушень слід забезпечити їм повноцінний відпочинок у години дозвілля, у вихідні дні, зменшення об'єму домашніх завдань, індивідуальні полегшені завдання під час уроків.

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.О. Медична валеологія. – К.: Здоров'я, 1998. – 248 с.
2. Дорожнова К.П. Роль социальных и биологических факторов в развитии ребенка. – М.: Медицина, 1983. – 159 с.
3. Сухарева Л.М., Креверечко М.Б., Самополкина М.Г. Комплексное медико-педагогическое исследование условий обучения и воспитания учащихся. – Л., 1983. – 256 с.

НАДМІРНА ВАГА. ДЕСЯТЬ КРОКІВ ДО СХУДНЕННЯ

Жигня Кристина,
II курс, історичний факультет
Науковий керівник – *Воробель А. В.*,
кандидат медичних наук, доцент

Надмірна вага вкорочує життя. Сучасні дослідження показали, що кожні зайві 450 грамів ваги відбирають у людини біля місяця життя. Отже, зайві 27 кг будуть коштувати людині п'ять років життя.

Ожиріння визначається як перевищення ідеальної ваги на 20 і більше відсотків. Якщо ж вага людини більша за ідеальну на 10-19 %, то звичайно вживається термін “надмірна вага” [2].

У людей з надмірною вагою в 3 рази і більше діагностуються захворювання серця, в чотири рази частіше такі люди мають високий артеріальний тиск. У них у п'ять разів більше шансів захворіти діабетом і мати підвищений вміст холестерину в крові і в шість разів більша ймовірність захворювання жовчного міхура [4].

У людей з надмірною вагою частіше діагностується рак товстого кишечника, прямої кишки, простати, молочної залози, шийки матки, яєчників [3].

Як утворюються надмірні кілограми?

Вся суть у калоріях – у тому, що їх надто багато. Надмірна вага набирається тоді, коли людина споживає більше калорій, ніж може використати її організм. Усе, що залишається, негайно перетворюється в жир [1].

Жир, який не використався організмом, відкладається в центральному “жировому банку” біля середньої частини тулуба.

Кожні 3500 надмірних калорій, отриманих організмом, відкладаються у вигляді 450 грамів жиру.

Великою популярністю користуються дієти для тих, що хочуть схуднути. Тому багато людей попадаються “на вудочку”, розраховуючи на реклами дієти, які обіцяють швидке схуднення. До 95% людей, які знаходилися деякий час на дієті, протягом року набирають втрачену вагу. Наступні спроби скинути вагу виснажують людину морально і фізично, завдають більше шкоди, ніж користі.

Що необхідно робити, щоб не набрати втрачені кілограми знову?

Перший крок

„Не сидати на дієту”, а дотримуватися нового способу харчування шляхом підвищення якості продуктів, одночасно зменшуючи калорійність.

Другий крок

Добре поспідати. Сніданок повинен складати 1/2-1/3 від кількості денних калорій. “Снідати як цар, обідати як князь, вечеряти як жебрак.” На сніданок споживати вівсянку, хліб із висівок, овочі, фрукти.

Третій крок

Позбутися шкідливої звички перекушувати. Споживання сандвіча – це зайвих 450 калорій. Його необхідно замінити овочами, фруктами.

Четвертий крок

У раціон включати продукти, багаті на клітковину: зернові, бобові, овочі, фрукти. Клітковина виконує роль “м'якої губки”: а) добре очищає весь кишковий тракт; б) швидко викликає відчуття ситості, що попереджує переїдання; в) знижує рівень холестерину в крові; г) запобігає розвитку раку кишечника.

П'ятий крок

Скоротити до мінімуму споживання жирів, цукру, майонезу, а також рафінованих продуктів і закусок. Вони висококалорійні. Обмежити споживання тваринних продуктів – таких, як м'ясо, яйця, морозиво, тверді сири. В них немає клітковини і дуже багато жирів.

Корисно вживати щоденно п'ять волоських горіхів (у них у збалансованому вигляді знаходяться мікроелементи, жири, білки).

Шостий крок

Суперрідина – чиста вода. Вона не містить калорій, не подразнює шлунок, не потребує переварювання. Скільки потрібно пити води? Стільки, щоб сеча була світлою. Організм втрачає щодня приблизно 10-12 склянок води із сечею, калом, випаровуванням із поверхні шкіри, легень. З їжею ми отримуємо біля 2-4 склянок води. Таким чином, необхідно поповнити ще 6-8 склянок. Отже, звичка пити достатню кількість води – це як внутрішній душ, який промиває шлунок. Прокинувшись вранці, потрібно випити дві склянки води (можна додати трошки соку лимона). Три склянки води необхідно випити між сніданком і обідом. А потім у другій половині дня між обідом та вечерею – 3 склянки. Вживання води зменшує бажання перекусити.

Сьомий крок

Посилити темп згорання калорій в організмі з допомогою активної фізичної діяльності: прогулянки, ходьби щоденно по півгодини, годині

Восьмий крок

Виключити, каву, сигарети.

Дев'ятий крок

Дотримуватися триразового харчування. На вечерю – овочі, фрукти, чорний хліб, кефір.

Десятий крок

Віра, впевненість у досягненні мети. Такі принципи харчування плюс енергійна щоденна прогулянка допоможуть “скинути” 0,5-1 кг зайвої ваги в тиждень. Почуйте себе у формі та насолоджуйтеся життям!

1. Булич Е.Г., Муравов І.В. Валеологія. Теоретичні основи валеології. – К.: ІЗМН, 1997. – 224 с.
2. Даценко І.І. Егісна і екологія людини. – Львів: Афіша, 2000. – 248 с.
3. Ладінгтон Э., Дейль Г., Гамлешко И. Ключи к здоровью. (Пер. с англ.) // Источник жизни. – 2002. – 192 с.: ил.
4. Нейко С.М., Боцюрко В.І. Внутрішні хвороби. – Коломия: Вік, 1997. – 540 с.

ОЧИСТКА І ВЛАСТИВОСТІ КАТАЛАЗИ З ПЕЧІНКИ СВИНІ

Рожнятовська Валентина,
 У курс, природничий факультет
 Науковий керівник – *Багнокова Т. В.,*
 кандидат біологічних наук, доцент

У процесах, які протікають у живому організмі, значну роль відіграють біологічні реакції з участю молекулярного кисню. За певних умов кисень може перетворюватися на реакційноздатні проміжні продукти радикальної природи, такі, як супероксид-аніон ($O_2^{\cdot-}$), гідроксильний радикал (ОН), синглетний кисень, пероксид водню й інші активовані форми кисню (АФК). Хоча пероксид водню не є радикалом, він призводить до утворення $\cdot OH$ у присутності іонів перехідних металів. Каталаза – антиоксидантний фермент, який слугує для захисту клітин від токсичного впливу пероксиду водню. Метою даної роботи була часткова очистка і характеристика окремих властивостей каталази з печінки свині.

Матеріали і методи

Для досліджень використовували заморожену при $t^\circ = -18^\circ C$ свинячу печінку.

Часткову очистку ферменту здійснювали методом висолювання сульфатом амонію. Активність каталази визначали при $t^\circ = 20^\circ C$ спектрофотометричним методом. Вміст білка визначали за методом Бредфорда. Для визначення термостабільності ферменту препарат каталази нагрівали на водяній бані при $t^\circ = 50^\circ C$ та визначали активність ферменту, приймаючи контроль (без нагрівання) за 100%. Вплив рН на активність каталази дослідили в діапазоні 5,0-10,0. Інгібування каталази 3-аміно-1,2,4-триазолом (АМТ) здійснювали з преінкубацією препарату з АМТ (30 хв) і без преінкубації.

Розрахунки кривих інгібування проводили за допомогою комп'ютерної програми “KINETICS”.

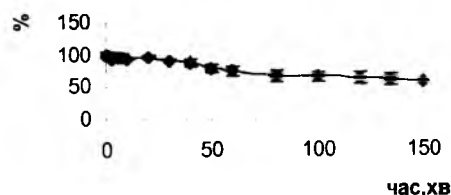
Результати та обговорення

Найвища активність каталази виявлена у фракції 30-35% насичення розчину сульфатом амонію. При дослідженні термочутливості каталази при $t^\circ = 50^\circ C$, ми знайшли, що протягом перших 20 хв нагрівання активність ферменту практично не змінюється (мал.1). При нагріванні препаратів протягом 2,5 год при $t^\circ = 50^\circ C$ активність ферменту знизилась на 43%. Ці дані свідчать про те, що каталаза з печінки свині – досить термостабільний фермент.

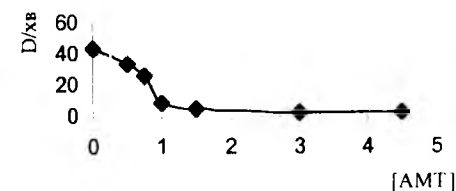
Каталаза демонструє широкий рН-оптимум в області 6,25-8,0 (мал. 2). Максимальна активність ферменту спостерігається при рН 7,0. Подібні дані отримані і для каталази з інших об'єктів [1; 2].

Залежність активності каталази від H_2O_2 різних концентрацій демонструє мал. 4. $K_m=12$, $k_f=1.2$, що свідчить про кооперативну взаємодію субодиниць ферменту.

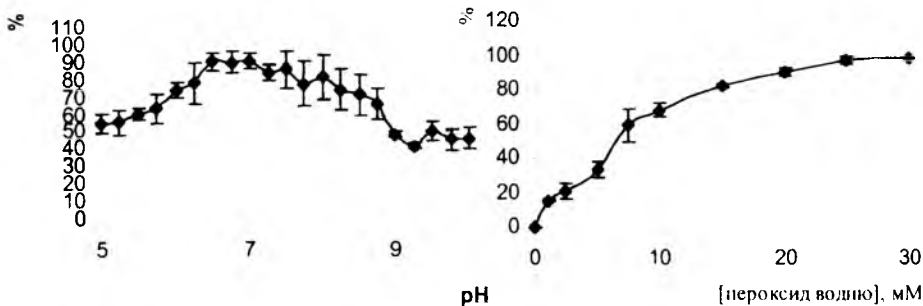
Криві інгібування каталази 3-аміно-1,2,4-триазолом із преінкубацією препарату з АМТ (30 хв) і без неї відрізняються. Константа половинного інгібування без преінкубації $I_{50}=1,2$ мМ, $I_{50}=0,69$ мМ – з преінкубацією. З отриманих результатів можна зробити висновок, що протягом 30 хв преінкубації препарату з АМТ інгібітор встигає зв'язати значно більше активних центрів ферменту, ніж без преінкубації.

Мал.1. Вплив нагрівання ($50^\circ C$) на активність каталази з печінки свині (n=3).

Мал.3. Залежність активності каталази з печінки свині від АМТ різних концентрацій (з преінкубацією з АМТ).

Мал.2. рН-залежність активності каталази з печінки свині (n=3).

Мал.4. Залежність активності каталази з печінки свині від H₂O₂ різних концентрацій.

1. Семчишин Г.М., Дильовий М.В., Луцка В.І. // Укр. Біохім. Ж. – 2001. – Т. 72. – №1. – С.24-28.
2. Sies H: Biochemistry of oxidative stress. Angew Chem Int Ed Engl 2S: 1058 - 1071, 1986.

ФЛОРА УРОЧИЩА “ЧОРНИЙ ЛІС” (ПЕРЕДКАРПАТТЯ)

Салій Леся,
 У курс, природничий факультет
 Науковий керівник - *Шумська Н.В.*,
 кандидат біологічних наук, доцент

Під сильним тиском розвинутої техногенної цивілізації людського суспільства фітосфера планети і її окремих районів постійно і досить значно змінилася. За останні десятиліття значно зменшились території, зайняті звичайною рослинністю, збідніла флора більшості районів, значно скоротилась чисельність багатьох видів рослин, тому наукове і практичне значення має охорона рослинного світу, а саме -- охорона рідкісних видів і видів, які знаходяться під загрозою вимирання.

Урочище знаходиться на території загальнозоологічного заказника “Чорний ліс”, площа якого 151 000 га. У нашій області знаходиться на Прилуквинській височині між Лімницею і Бистрицею Солотвинською. Назва походить не від потоку Чорний, що протікає через нього і вливається в Луквицю, а від того, що ще якихось 100-200 років тому тут росли високопро-

дуктивні ялицеві деревостани з домішкою смереки, дуба, бука, явора. Від замкнутості крон у лісі було темно, чорно. Деколи, особливо в дощ, цей ліс видається гранатовим. Саме тут створилися сприятливі умови для зростання різноманітних рідкісних і звичайних видів рослин, а також високопродуктивних видів тварин.

Метою досліджень було вивчення видового різноманіття флори Чорного лісу, яка зазнала антропогенного впливу.

Основними завданнями досліджень є дати фізико-географічну характеристику території дослідження, ознайомитись з літературою, дати систематичний, еколого-ценотичний, географічний аналіз флори, вивчити біологічні особливості рідкісних видів рослин, дослідити антропогенний вплив на рослинність Чорного лісу.

У результаті досліджень було встановлено, що урочище “Чорний ліс” як за геоморфологічною будовою, так і за складом рослинного покриву є дуже цінним об’єктом. Основою для дерново-підзолистого-глиєвих ґрунтів були переважно безкарбонатні суглинки та легкі глини. Завдяки дослідженням виявлено, що флору урочища складає 150 видів рослин, які належать до 35 родин і 80 родів. Найбільша за кількістю видів є родина складноцвітих, що налічує 25 видів. Великою кількістю видів характеризуються родини губоцвітих, розових, жовтецевих.

За характером поширення на земній кулі види належать до 9 ценотичних елементів. Найбільшою кількістю видів представлений неморальний фтороценотин. Флора Чорного лісу більшою мірою належить до євразійського і європейського типів ареалів.

Рідкісні та зникаючі види рослин занесені до Червоної книги України, серед них: підсніжник звичайний, білоцвіт весняний, любка дволиста, Шафран-Гейселя, цибуля ведмежа, пізньоцвіт осінній.

Отже, урочище “Чорний ліс” є цінним об’єктом рослинного цвіту і потребує детальніших досліджень і охорони.

1. Генсірук С.А., Бондар В.С. Лісові ресурси України, їх охорона і використання. – К.: Наукова думка, 1973.
2. Малиновський К.А. Рослинність високогір’я Українських Карпат. – К.: Наукова думка, 1980.
3. Приходько М.М., Гладун Я.Д., Масляк Г.О. та ін. Лікарські рослини Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ, 2002.
4. Приходько М.М., Абрам’юк У.М., Нарпан В.І. Природно-заповідні території та об’єкти Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ, 2000.
5. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Ліси України. Сучасний стан збереження, використання. – К., 1996.
6. Червона книга України. – К., 2000.

POLYPODIOPHYTA ГОРГАН

Іванишин Мар'яна,
V курс, природничий факультет
Науковий керівник – Шумська Н В,
кандидат біологічних наук, доцент

Об'єктом дослідження є папороті, які поширені на території природного заповідника “Горгани”.

Мета досліджень – повна інвентаризація, всебічний аналіз і розробка шляхів охорони та раціонального використання флори папоротеподібних Горган. Відповідно до цього були поставлені такі завдання:

- 1) встановити видовий склад папоротеподібних Горган;
- 2) визначити закономірності розповсюдження папоротей по території Горган;
- 3) виконати загальний (систематичний, екологічний, ценотичний, біоморфологічний) аналіз флори;
- 4) визначити народногосподарське значення і перспективи використання флори відділу Polypodiophyta у Горганах.

Наші дослідження проводилися протягом усього вегетаційного періоду рослин природного заповідника “Горгани”. В процесі вивчення флори папоротеподібних ми користувалися, в основному, маршрутним методом дослідження, в ході котрого прокладали профілі, розміщені один відносно одного на відстані 0,1 км. На кожній асоціації, площу якої перетинає профіль, закладали і описували за певним планом пробну ділянку, де були найкраще виявлені ознаки асоціації. Всі види папоротей, які траплялися на пробній ділянці, заносили до списку, опісля збирали гербарні зразки і гербаризували їх згідно із загальноприйнятою методикою.

Систематичний аналіз робили за Тахтаджаном, еколого-ценотичний – за Заверухою. Роди рослин та інші систематичні таксони приймалися за Тахтаджаном. Рясність визначали окомірним методом за шкалою Друде.

У результаті досліджень на території природного заповідника “Горгани” виявлено 17 видів папоротеподібних, які належать до 14 родів і 9 родин: вудсія альпійська – *Woodsia alpina* (Bolt.) S.F.Gray, безщитник жіночий – *Athyrium filix-femina* (L.) Roth., пухирник гірський – *Cystopteris montana* (Lam.) Desv., пухирник чудовий – *Cystopteris regia* (L.) Desv., пухирник ламкий – *Cystopteris fragilis* (L.) Bernh., страусове перо звичайне – *Matteucia struthiopteris* (L.) Tod., щитник чоловічий – *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott., голокучник дубовий – *Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newm., багаторядник Брауна – *Polystichum braunii* (Spenn.) Fee, фегоптерис з'єднаний – *Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt, ореоптерис краєсім'яний – *Oreopteris*

limbosperma (All.) Holub, асплений муровий – *Asplenium ruta-muraria* (L.), асплений зелений – *Asplenium viride* Huds., листовик сколопендровий – *Phyllitis scolopendrium* (L.) Newm., блехнум колосистий – *Blechnum spicant* (L.) Roth., орляк звичайний – *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn., багатоніжка звичайна – *Polypodium vulgare* (L.).

Провідне місце у посімейному спектрі займають родини Щитникові (Dryopteridaceae) і Безщитникові (Athyriaceae), які налічують по 4 види, або 23,65% загальної кількості видів. Друге місце посідає родина Аспленієві (Aspleniaceae) – 3 види – 17,6%, і на третьому знаходяться всі інші родини, які нараховують по одному виду: Вудсієві (Woodsiaceae), Оноклеєві (Onocleaceae), Теліптерисові (Thelypteridaceae), Аспленієві (Aspleniaceae), Блехнумові (Blechnaceae), Невиразнолузкаті (Hypolepidaceae), Багатоніжкові (Polypodiaceae), які складають по 5,9%.

У флорі Polypodiophyta Горган переважають неморальні види – 421,2%. Їх наявність засвідчують про добру збереженість у природному стані широколистяних фітоценозів Горган. Домінуючими також є петрофільні види – 35,3%. Це пов'язано з тим, що скельна рослинність сконцентрована в основному на кам'янистих розсипах гір. Бореальний флороценотип представлений найменшою кількістю видів – 23,5%.

Проаналізувавши рясність видів папоротей на території Горган, ми відмітили, що заростями зустрічається 17,6% видів рослин, дуже рясно – 11,6%, рясно – 11,6%, досить рясно – 17,6%, зрідка – 35,3%, окремими екземплярами – 5,9%.

На території Горган виявлено 4 види Polypodiophyta, які занесені до списку рідкісних рослин України: страусове перо звичайне – *Matteucia struthiopteris*, асплений муровий – *Asplenium ruta-muraria*, листовик сколопендровий – *Phyllitis scolopendrium*, блехнум колосистий – *Blechnum spicant*.

Із 17 виявлених видів Polypodiophyta Горган 4 є цінними лікарськими рослинами: безщитник жіночий (глистогінний засіб у народній медицині), щитник чоловічий (глистогінний та болезаспокійливий засіб), орляк звичайний, багатоніжка звичайна (використовуються під час простуди, астми, поносу).

1. Визначник рослин України. – К.: Урожай, 1963. – С.876.
2. Голубець М.А., Малиновський К.А. Рослинність. В кн.: Природа Українських Карпат. – Львів: Вид-во Льв. ун., 1968. – С.125-159.
3. Тахтаджян А.Л. (Ред.). Красная книга. Дикорастущие виды флоры СССР, нуждающиеся в охране. – Л.: Наука. 1975. – 204 с.
4. Фомин А.В. Pteridiophyta – Папоротеподібні. В кн.: Флора УРСР. – Вид. 2. – Т.1. К.: Вид-во АН СССР. 1938.

КУЛЬТИВОВАНА ДЕНДРОФЛОРА НА ТЕРИТОРІЇ НПП “ГУЦУЛЬЩИНА”

Томич Марія,
V курс, природничий факультет
Науковий керівник – *Парпан В.І.,*
доктор біологічних наук, професор

НПП “Гуцульщина” знаходиться на території Косівського району, має площу 32271 га, в тому числі 77606 га в постійному використанні і 24665 га без вилучення в користувачів. Охороні також підлягають заповідні території та об’єкти різного рангу на прилеглих територіях.

Об’єктом дослідження була культивована дендрофлора Прикарпаття.

Мета нашої роботи – проаналізувати видовий і таксономічний склад інтродукованої культивованої дендрофлори НПП “Гуцульщина”, стан ряду видів та їх використання.

Основними об’єктами, що розглядалися, є дендрарії Березівського лісництва, Кутського лісництва, Яблунівського держлісгоспу, парк Тарнавського в Косові, території, де також культивуються інтродуценти, деревні насадження в населених пунктах району.

Були використані описовий, маршрутний методи, метод пробних ділянок, систематичний аналіз проведений за Тахтаджяном.

Парк займає територію Покутських Карпат і частково Покутського Передкарпаття, де є три ряди хребтів, що характеризуються послідовним збільшенням висоти над рівнем моря з кожним рядом.

Перепад між низинною частиною парку і найвищою точкою становить понад 1100 м на протязі 30 км. Цим зумовлена кліматична різноманітність на порівняно невеликій території.

У порядку Березів – Яблунів – Косів – Кути висота над рівнем моря знижується, клімат теплішає, зростає багатство ґрунту і зменшується вологість.

Кутська долина є особливою в кліматичному відношенні – сюди стікається тепле повітря, вона захищена від північнозахідних вітрів хребтом.

Водний режим території визначають річки: Лючка, Пістинка, Рибниця, режим річок типово карпатський – паводковий.

До складу парку входять у більшості лісисті території, тому переважаючі типи ґрунтів – лісові світло-бурі і буроземно-підзолисті.

Таксономічний аналіз інтродукованої дендрофлори показав, що на розглянутій території є 250 видів і форм, які входять до 108 родів і 44 родин. Найбільш численними є родини Соснові (Pinaceae) – 4 роди і 32 види і форми – 12,8%, Кипарисові (Cupressaceae) – 4 роди, 29 видів і форм – 11,6%, Березові (Betulaceae) – 5 родів, 13 видів і форм – 5,2%, Розові (Rosaceae) – 20 родів, 42

види і форми – 16,8%, Бобові (Fabaceae) – 7 родів, 10 видів і форм – 4%, Маслинові (Oleaceae) – 4 роди, 12 видів і форм – 4,8%.

Ряд видів, що вивчаються, по-різному пристосувалися на території основних об’єктів, що вивчаються.

Сосна веймутова (Pinus strobus) добре росте в парку Тарнавського, Кутському дендрарії, а в Березівському лісництві даний вид сильно ушкоджений.

Псевдотсуга тисолиста (Pseudotsuga taxifolia) швидко росте в Кутах, повільніше – в Яблунівському дендрарії, сильно пошкоджена весняними приморозками в дендрарії Березівського лісництва.

Каштан їстівний (Castanea sativa) в Березові росте кущем від пня, висота – приблизно 2 м, пошкоджується приморозками, в Яблуніві теж росте від пня, пошкоджується приморозками, висота – 2,5 м, у Кутах приморозками не пошкоджується, висота – 3 м.

Ряд видів, що вивчаються, є унікальними екзотами для Косівського району, що потребують охорони.

1. Домашевський М., Библюк Н. Історія Гуцульщини. – Т. IV. – 1999.
2. Природно-заповідні території та об’єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2000.
3. Качалов А.А. Деревья и кустарники. Справочник / Под ред. проф. Колесникова. – Лесная промышленность. – Москва, 1970.
4. Пам’ятки природи Косівщини / Упорядник І.Пелипейко. – Писаний камінь, 1997.
5. Терлецький В.К., Фодор С.С., Гладун Я.Д. Ботанічні скарбниці Карпат. – 1985.

ВПЛИВ НА СПЕРМАТОГЕНЕЗ ПОВНОЇ ДЕНЕРВАЦІЇ СІМ’ЯНИКІВ

Андоріюк Василь,
V курс, природничий факультет
Науковий керівник – *Гришуляк Б.В.,*
доктор медичних наук, професор

Відомо, що регуляція функцій чоловічих статевих залоз здійснюється центральною нервовою системою та гуморально з допомогою гормонів, але в літературі це питання вивчено ще не повно. Переважна більшість робіт присвячена регуляції функцій сім’яників гормонами [2, с.3].

Інші автори [1, с.5] вивчали вплив на сперматогенез та ендокринну функцію статевих залоз розладів кровообігу. Вплив, зокрема на репродуктивну функцію денервації цих органів, мало досліджений.

Метою даної роботи було встановити характер структурних змін у звивистих сім'яних каналцях після повної денервації сім'яників.

Матеріалом для дослідження послужили 15 статевозрілих лабораторних щурів, яким під загальним ефірним наркозом у стерильних умовах виконували повну денервацію сім'яників. На 7 і 30 добу дослідів тварин умертвляли передозуванням ефірного наркозу, сім'яники фіксували в розчині Буена, поміщали в парафін і зрізи з них фартували гематоксилін-еозинном. Гістологічні препарати вивчали під мікроскопом і визначали діаметр сім'яних каналців, ступінь їх пошкодження та число клітин сперматогенного епітелію на VII стадії циклу їх розвитку.

Результати дослідження.

На 7 добу дослідів маса сім'яників, порівнюючи з контролем, зменшилась на 250 мг. Число сім'яних каналців із легким ступенем пошкодження сперматогенного епітелію зросло до 41%, а з важким ступенем – до 25%. Кількість сперматоцитів на стадії прелентотени зменшилась до 191,36±1,73, сперматоцитів на стадії пахітени – до 227,96±2,27 і сперматид – до 784,12±8,69.

Через 30 днів від початку експерименту маса сім'яників зменшилась на 311 мг, діаметр сім'яних каналців – на 72 мкм.

Число сім'яних каналців із легким ступенем пошкодження клітин збільшилось до 47%, а з важким ступенем – до 29%

Загальна кількість клітин сперматогенного епітелію значно знизилась, у тому числі сперматоцитів на стадії прелентотени – до 180,52±3,26, сперматоцитів на стадії пахітени – до 205,69±2,83, сперматид – до 716,72±8,12.

Висновки:

Повна денервація сім'яників призводить до зменшення маси і діаметрів звивистих сім'яних каналців.

2. Денервація сім'яників порушує сперматогенез, значно зменшуючи кількість сперматоцитів і сперматид.

1. Астраханцев А.Ф., Крупнов Н.М. Морфофункциональные изменения тестикул при гемодинамических нарушениях // Урология и неврология. – 1996. – №5. – С.50-51.

2. Гладкова А.И. Гормональная регуляция плодовитости мужчин // Сексология и андрология. – К., 1998. – С.28-32.

3. Грицуляк Б.В., Грицуляк В.Б. Інємія і сперматогенез. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 130 с.

4. Грицуляк В.Б., Грицуляк Б.В. Характер структурних змін у сім'яниках в умовах їх часткової денервації // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2001. – №13. – С.34-36.

5. Топка Е.Г., Малышкин И.М. Интеграция дренажной и герминативной систем яичка в патогенезе сочетанного бесплодия // Актуальні питання морфології. – Івано-Франківськ, 1994. – С.96.

ЗМІСТ

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ФІЛОСОФІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

<i>Андрусяк Уляна.</i> АНДРОГІННІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЙОГО МІСЦЕ В НАШОМУ ЖИТТІ.....	3
<i>Пітулей Вікторія.</i> КОГНІТИВНІ СТИЛІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ.....	5
<i>Нароженяк Оксана.</i> ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПЕРІОД РАНЬОЇ ЮНОСТІ.....	7
<i>Федорак Леся.</i> ПРОБЛЕМА ВИБУДОВИ МЕЖ КУЛЬТУРНОГО ПОЛЯ ДЛЯ “ВАЖКОГО” ПІДЛІТКА.....	9
<i>Череп Андрій.</i> ПРО ФІЗИЧНЕ І ФІЛОСОФСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ КОСМОЛОГІЇ.....	12
<i>Зячківська Тетяна.</i> ЕСТЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПІФАГОРІЙЦІВ ТА ЇХ ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ.....	15
<i>Соловко М.</i> ПОНЯТТЯ “СЕРЦЯ” У СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЯХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА.....	17
<i>Попадюк Надія.</i> ФІЛОСОФІЯ ДІАЛОГУ ЕМАНУЕЛЯ ЛЕВІНАСА.....	19
<i>Турбал Олег.</i> ЕКЗИСТЕНЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.....	21
<i>Ліциньський Володимир.</i> ВОРОЖІСТЬ ЯК СПОСІБ КОНСТРУЮВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ.....	24

ІСТОРІЯ

<i>Олексюк Микола.</i> ГАЛІЦЬКИЙ КОНСЕРВАТИЗМ ЯК ІСТОРИЧНЕ І СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.....	26
<i>Кучернюк Микола.</i> ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	28
<i>Юрчило Роман.</i> УКРАЇНСЬКИЙ ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ 60-х – 80-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: НАПРЯМИ, ТЕНДЕНЦІЇ.....	30
<i>Хрептік Василь.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	32
<i>Передерко Віталій.</i> ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЦАРИЗМУ (1900-1914 рр.): СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ В РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ.....	34
<i>Овчар Ірина.</i> АРХІВ “ГОРБАЧОВ – ФОНДУ” ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПЕРЕБУДОВИ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (1985-1991 рр.).....	37
<i>Музика Мар'ян.</i> ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ СПІЛЬНОЇ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ СС.....	39
<i>Лавришин П.</i> ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У 1944-1953 рр.: ІСТОРИОГРАФІЯ.....	42
<i>Жулик Василь.</i> ТОТАЛІТАРИЗМ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 30-50-х РОКАХ ХХ ст.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ.....	44
<i>Мартинюк Христина.</i> ЗУНР У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1918-1919 рр.).....	46

ФІЛОЛОГІЯ

<i>Рис Уляна.</i> КАТЕГОРІЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ДІСЛІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	49
<i>Криницька Ольга.</i> КОМУНІКАТИВНИЙ “ШУМ” У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ В ВИННИЧЕНКА).....	51

<i>Григорська Тетяна</i> СЛОГАН У ДРУКОВАНІЙ РЕКЛАМІ.....	53	<i>Цюняк Оксана</i> АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	109
<i>Пучко Вероніка</i> ПОВЕСТЬ А ПІ ЧЕХОВА "ПАЛАТА № 6" В ІСТОРИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ ОСВЕЩЕННІ.....	56	<i>Монтик Юлія</i> ПІДГОТОВКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ГІМНАЗІЯХ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	111
<i>Ромазан Олена</i> НЕОРОМАНТИЧНІ ТЕНДЕНЦІ В КАЗКАХ ОСКАРА УАЙЛЬДА.....	58	<i>Гуцуляк Катерина</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА – ВИХІДНА УМОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ.....	113
<i>Сенчева Тетяна</i> СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТИЛІСТИЧНО-МАРКОВАНИХ АНГЛІЙСЬКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ЕПІТЕТА І ОКСЮМОРОНА).....	60		
<i>Поздняков Олександр</i> ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОЛОДІЖНОЇ ЛІКСИКИ.....	62		
<i>Ємчук Роксолана</i> КОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ ІДІОМ ЗІ СЛОВЕСНИМ КОМПОНЕНТОМ-СИМВОЛОМ.....	65		
<i>Винник Ірина</i> НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ У ПОВІСТІ "ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ОГНИЦЯ" І ФРАНКА.....	68		
<i>Тизько Ольга</i> РОЛЬ ІНТОНАЦІЙНОГО КОНТРАСТУ У ВИРАЖЕННІ СМISЛУ ВИСЛОВЛЮВАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ.....	70		
<i>Басенко Надія</i> ОСОБЛИВОСТІ ІМПРЕСІОНІЗМУ В МАЛІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА ІВЧЕНКА.....	72		
<i>Малярчук Тетяна</i> ФУНКЦІЯ НАРАТОРА У СФЕРІ ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ДІАЛОГУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ).....	74		
<i>Харченко Анна</i> МІФ І АНТИМІФ УКРАЇНИ В ЩОДЕННИКУ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА.....	76		
<i>Онуприк Галина</i> ЖИТІЙНА ТРАДИЦІЯ У РОМАНІ КМОТРИЧ "НІЧ ПІСЛЯ СХОДУ СОНЦЯ".....	78		
<i>Лепьохін Євген</i> ДОБРО І БОГ АЙРІС МЕРДОК.....	80		
<i>Маскович Олександра</i> СПІВВІДНОШЕННЯ МОТИВУ КОХАННЯ З МЕТРИЧНОЮ КОНСТРУКЦІЄЮ ПОЕЗІЙ МАРИНИ ЦВЕТАЄВОЇ.....	82		
		МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО	
	62	<i>Линник Людмила</i> ВОКАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОГО БЕЛЬКАНТО.....	117
	65	<i>Шамотайло Анна</i> ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІ У РОЗВИТКУ МИСТЕЦТВА ГА ІХ ВПЛИВ НА ДИЗАЙН СЬОГОДНІ.....	119
	68	<i>Русак Степан</i> ОСОБЛИВОСТІ ФЛЕЙТОВОЇ АПЛІКАТУРИ "СИСТЕМИ БЬОМА".....	121
	70	<i>Козут Лариса</i> ЖАНР ОБРОБКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ В БАНДУРНЬОМУ РЕПЕРТУАРІ ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	123
	72	<i>Пилип Надія</i> ФОРТЕПІАННО ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ БОГДАНИ ФІЛЬЦ.....	126
	74	<i>Булда Марина</i> АКАДЕМІЧНЕ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	128
	76	<i>Васюта Ігор</i> ЛЕНД-АРТ ЯК ГАЛУЗЕВА ІНСТИТУЦІЯ СУЧАСНОГО ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ.....	130
	78	<i>Мироняк Мар'яна</i> ХАРАКТЕРНІ РИСИ ФОРТЕПІАННОЇ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ КОЛЕССИ.....	132
	80	<i>Числова Олена</i> ДИЗАЙН - ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБІВ.....	134
	82	<i>Сабдах Надія</i> ВПЛИВ БІОНІКИ НА ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБІВ.....	136
		<i>Бобик Ольга</i> ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВА КЕРАМІКА ФАБРИК ІВАНА ЛЕВИНСЬКОГО.....	138
		<i>Пак Наталія</i> ОБРАЗ БЕРЕГІНИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ МИСТЕЦТВІ.....	140
		ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ	
	85	<i>Нестерук Василь</i> ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧА РОБОТА У ЗОШ.....	143
	87	<i>Луцький Василь</i> ІСТОРІЯ ТУРИЗМУ НА ПРИКАРПАТТІ.....	145
	89	<i>Ковалюк Святослав</i> БІОМЕХАНІЧНІ ОСНОВИ ЛІКУВАННЯ І ПРОФІЛАКТИКИ ПЛОСКОСТОПОСТІ У ДІТЕЙ РІЗНОГО ВІКУ.....	148
	92	<i>Шевчук Василь</i> ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	150
	94	<i>Олексин Ігор</i> ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ДЗЮДОЇСТІВ.....	152
	96	<i>Бушовський Н</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ.....	154
	98	<i>Голояд С</i> ПОТЕНЦІЙНІ І РЕАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ І ВИКОРИСТАННЯ ІХ З РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКОЮ МЕТОЮ.....	156
	99	<i>Ліцинський Мар'ян</i> ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ У ПРОЦЕСІ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	158
	101	<i>Лепецька Лідія</i> ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	160
	103		
	105	ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ	
		ФІЗИКА	
	107	<i>Вертепний Степан</i> ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАНОСИСТЕМ НА ОСНОВІ ІНТЕРКАЛЬОВАНИХ МАТЕРІАЛІВ.....	162
	108	<i>Іванічок Олег</i> КРИСТАЛІЧНА ТА МАГНІТНА МІКРОСТРУКТУРИ ВІ-ЗАМІЩЕ-	
		ЕКОНОМІКА	
<i>Ціжма Юрій, Ціжма Оксана</i> ДЕМОГРАФІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ.....			
<i>Нагачевська Тетяна</i> АДАПТАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ДО УМОВ УКРАЇНИ.....			
<i>Сова Андрій</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІНДЕКСНОГО МЕТОДУ ПРИ ОЦІНЦІ ДИНАМІКИ ОБСЯГІВ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....			
<i>Глазкова Анна</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ТОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....			
<i>Мовчан Вероніка</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....			
		ПРАВознавство	
<i>Микитин Юрій</i> ПРОЕКТ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ: РЕАЛЬНИЙ СТАН.....			
<i>Вишиванюк Ірина</i> ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....			
<i>Федорак Леся</i> ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....			
<i>Зеліско Алла</i> ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ.....			
<i>Грицан Ольга</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....			
		ПЕДАГОГІКА	
<i>Іванченко Надія</i> СОЦІАЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ І ЗА КОРДОНОМ.....			

НИХ ФЕРИТ-ГРАНАТОВИХ ПЛІВОК.....	163
<i>Вілка Ігор</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРОШКІВ НІКЕЛЬ-АЛЮМІНІЄВИХ ФЕРИТІВ. ОТРИМАНИХ МЕТОДОМ НАНОТЕХНОЛОГІЇ.....	167
<i>Яремій Ольга</i> . ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФІЛІВ ДЕФОРМАЦІЇ ЗА КІНЕМАТИЧНОЮ І ДИНАМІЧНОЮ ТЕОРІЯМИ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОДНОЗНАЧНОСТІ ЇХ ОБЧИСЛЕННЯ.....	168
<i>Мерена Іван</i> ТЕМПЕРАТУРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СУПЕРКОНДЕНСАТОРІВ.....	172
<i>Іваник Олег</i> СТРУКТУРА ТА ЕЛЕКТРОФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ІНТЕРКАЛЬОВАНОГО ДЮКСИДУ ТИТАНУ ІОНАМИ ІІ.....	175
<i>Шкунда Юліан</i> . ПОЛІМІДНІ КОМПОЗИЦІЇ В СУБМІКРОННІЙ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУР ВЕЛИКИХ ІНТЕГРАЛЬНИХ СХЕМ.....	177
<i>Кульчак Юрій</i> . ПОБУДОВА УНІВЕРСАЛЬНОГО ЦИФРОВОГО ВИМІРЮВАЛЬНОГО ПРИЛАДУ.....	178
<i>Левицький Олег</i> . ОПТИМІЗАЦІЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ.....	180
<i>Гончар В</i> . МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РАДІАЦІЙНОГО ДЕФЕКТООТВОРЕННЯ В ЕПІТАКСІЙНИХ ФЕРИТ-ГРАНАТОВИХ ПЛІВКАХ.....	181
<i>Ваньчук Василь</i> . РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНО-КОНТРОЛЮЮЧОЇ ПРОГРАМИ З КУРСУ "ТЕРМОДИНАМІКА РЕАЛЬНИХ КРИСТАЛІВ".....	185
<i>Білогубка Владислав</i> . ЕЛЕКТРОФІЗИЧНЕ ДІАГНОСТУВАННЯ СТРУКТУР ІС.....	186
<i>Хацевич Ігор</i> . ДАТЧИКИ І СЕНСОРНІ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ СТРУКТУРИ КРЕМНІЙ НА ІЗОЛЯТОРІ.....	189
<i>Чава'як Іван</i> ЗНИЖЕННЯ ЗАПИЛЕНОСТІ ЛАМІНАРНИХ ПОВІТРЯНИХ ПОТОКІВ У ЧИСТИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗОНАХ.....	191
<i>Борищак Ярема</i> ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВ'ЯЗКУ РІВНЯННЯ ШРЕДІНГЕРА ДЛЯ АТОМА ГЕЛІУ В РІЗНИХ ПРОГРАМНИХ ПАКЕТАХ.....	193
<i>Іванишин Федір, Січка Михайло</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕНТГЕНІВСЬКИХ ЕМІСІЙНИХ СМУГ $Tl K_{\beta_1}$ ВІД НАНОКРИСТАЛІЧНОГО ДЮКСИДУ ТИТАНУ, ІНТЕРКАЛЬОВАНОГО ІОНАМИ ЛІТІУ.....	195
<i>Корбецький Максим</i> ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗПРОВОДНОГО ЗВ'ЯЗКУ BLUETOOTH.....	197
БІОЛОГІЯ. ЕКОЛОГІЯ	
<i>Русиш Ульяна</i> ВПЛИВ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ НА АКТИВНІСТЬ АНТИОКСИДАНТНИХ ФЕРМЕНТІВ У ДРІЖДЖІВ <i>Saccharomyces cerevisiae</i>	200
<i>Косар Василь</i> . МОНІТОРИНГ ЕРОДОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	202
<i>Головків Наталія, Ходорович Надія</i> ДИНАМІКА РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	204
<i>Жигня Кристина</i> НАДМІРНА ВАГА ДЕСЯТЬ КРОКІВ ДО СХУДНЕННЯ.....	206
<i>Рошнятовська Валентина</i> ОЧИСТКА І ВЛАСТИВОСТІ КАТАЛАЗИ З ПЕЧІНКИ СВИНІ.....	208
<i>Салій Леся</i> ФЛОРА УРОЧИЩА "ЧОРНИЙ ЛІС" (ПЕРЕДКАРПАТТЯ).....	210
<i>Іванишин Мар'яна</i> ПОЛУРОДЮРНУТА ГОРГАН.....	212
<i>Томич Марія</i> КУЛЬТИВОВАНА ДЕНДРОФЛОРА НА ТЕРИТОРІЇ НІПН "ГУЦУЛЬЩИНА".....	214
<i>Андріюк Василь</i> . ВПЛИВ НА СПЕРМАТОГЕНЕЗ ПОВНОЇ ДЕНЕРВАЦІЇ СІМ'ЯНИКІВ.....	215

Еврика – V. Збірник студентських наукових праць. –
Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 220 с.

Старший редактор – Олена БОЙЧУК
Комп'ютерна правка і верстка – Олег БОЙКО
Коректори – Олександра ЛЕНІВ,
Любов ОБОДЯНСЬКА

Здано до набору 12.04.2004 р. Підп. до друку 8.06.2004 р.
Формат 60x84/16. Папір ксероксний.
Гарнітура "Times New Roman Cyr".
Ум. друк. арк.13. Вид. арк.13,5.
Наклад прим. 100. Зам. 603.

Видавництво "Плай"
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника.
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.
Тел. 59-60-51.

НБ ПНУС

663383